

بەزىدەم

گۇلجىنىڭ تايىپىتە بىر مەركىزىي ئورگان ۋە كىلىتورى بىلەن
دەزىگە ئاي چاچىر پەخشىسى سىمىردەم دەرىدەمات
ژۇمىسارە (16) ئاچ . 2001 - مالى سىنىم

خاۋىنى ئىمىتىياز : شىركۇ بىكەس
سەرنۇسەر : رەۋوف بىگەرە
بەرنۇبەرى ئوسىن : ئازاد بەرنۇبەرى

دەستە ئوسىن :

رەبىن ھەردى

شۋان ئەخمەد

شاھۇ سەئىد

دەرىننى ھۈنەرى : قادىر مېرخان
مۇنتازى كۇمىيوتەرى : يادگار ئەۋرە ھىمان

ئاۋىشان :

سلىمانى - ھۈلەكى يەككەرتىن

دەزىگە ئاي چاچىر پەخشىسى سىمىردەم

تەلەۋن : 2129839 يان 2130347

بۇ پەيۋىنى كىردىن لەدەمەۋە ۋە ۋە ۋە

سەنتەرى سەرخان

Tel: 0044 162 84 86008 - Fax: 0044 162 84 77660

ئارنى بابەت لە دەمەۋە ۋە ۋە لەرپى سىندۋى پۇستى ژمارە

14665/615 ۋە 14665/616 تاران

سۆزۈش

ژمارە (16) ئابى 2001 سالى سىيەم

■ فېكرو فەلسەفە 3

- دەنگى ھېگل ۋە دېدىيار ئېرىيۇن ۋ: ئاۋات ئەخمەد 4
پروگىش ۋە ھەقىقەت ۋە بېرتراند رەسل ۋ: غەتا قەرەداخى 13
ھېراكلېتس ۋە بېرگېنرەۋى بىنەرەتى ۋە كېننېس مالى ۋ: ئەبدىللا سېۋەيلى 21
سەرەتايەك دەريارەۋى رېمۇن ئارۇن ۋە ھاشىم سالىح ۋ: شۋان ئەخمەد 25

■ رەخنەۋ تۇزىنەۋەۋى ئەدەبى 33

- پۇل رېگۇد ۋە ھونەرى خۇننەۋە ۋە ئەخمەد ئەبۇزەيد ۋ: شاھۇ سەيىد 34
پۇشنىران لە غورىيەتدا ۋە ئىرانز ئويمان ۋ: نەزاد خارىس 40

■ لە ئەدەبى كەلەنەۋە 57

- كۈشتى مىندالىك (كۈرتە چىرۇك) ۋە سىتىگ داگەرمان ۋ: ئەبدىللا قانر دانىساز 58
كۈشتى شۇرۇ خەيار (كۈرتە چىرۇك) ۋە سىتىگ داگەرمان ۋ: ئەبدىللا قانر دانىساز 61

■ كىتۇگۇ 69

- لەگەل (مەخمەد ئىركۇن) دا ۋە ھاشىم سالىح ۋ: مانا 70

■ ھونەر 77

- مارك شىنېس ۋ: گارا 78

■ ئىنساياكىۋېدىيە زاراۋەۋى رەخنەۋى ئەدەبى 85

- ئىنساياكىۋېدىيە زاراۋەۋى رەخنەۋى ئەدەبى ۋ: ئازاد بەرزىجى 86

■ فائىلى ژمارە (لىكېۋوردن) 95

- لىكېۋوردن ۋە جۇرچ تەرايىشى ۋ: لاۋكۇ 96
قۇلتىر: لىكېۋوردن لە بەرامبەر بەپەرگىرىدا ۋ: ئارلان 101
بەكەم مانا ئەتۋانن قىسە لەسەر لىكېۋوردن بىكەين ... ۋە مەخمەد ئىركۇن ۋ: ئارام جەمال سايىر 107
قەزىلەتى گەشتى، قەزىلەتى تايىبەتى ۋە زۇلى سادا ژاندىرۇن ۋ: رېيىن ھەردى 121
دۇزىنەۋەۋى بىنەماي ھەلمانىيەت ۋە جان قابى يىن سېپىتۇر ۋ: پەروۋى بىنگەرد 142
كانت: رېنەماي مۇزۇف لە بولارى باۋمەردا ۋ: رېيىن ھەردى 146

■ ۋىستىگەكانى سەردەم 150

- جىيەن ئىستاقچى لەخۇننەۋە (151)، مېتۇنەكانى تۇزىنەۋەۋى زانستى (160)،
لۇ ئەندىرۇنى سالىۋمى يان عىشقى ئىستەم (166)، ئەلپىركامۇ (171)

فکر و فلسفه

دیدار نریجون

بیتراند راسل

کینس مالی

هاشم صالح

دهگن میکل

پوکش و حقیقت

میراکلیتس و بیرکرانه‌وی بنه‌رتی

سهره‌تایه‌ک ده‌بارده‌ی ریعون نارون

دەنگى ھىگل

■ دىدىيار ئىرىبۇن

● و. لە ئىنگلىزىيە: ئاۋات ئەخمەد

لە پارىس، لە پىشتى پانتىۋنە، نىزكى كەنىسەئى سانت ئەنتىن دى مۇنت، لىسىيەكى دىكە مەبو (مىنى چوارەم) كە يەككە لە خويىندىگە ئامادەيە مەرە بەشەوگە تەكانى فەرەنسا. سال لە دىۋى سال مەلۇزاردە قوتابىيان لەم لىسىيەدا خۇيان ئامادە دەكرد بۇ تاقىكدنەۋەى ۋەرگىران لە شەقامى تۆلم، واتە لە پەيمانگاي مامۇستايان. پروفىسۇرىك لە زانكۆى پواتى سەرنجى دايكى فۇكۆى بۇ ئەۋە راكىشاۋ بە راشكاۋى پىتى وت: "قەت بىستۈوتە يەككە لە ناۋىيەككە لە دەزگاكانى ئەم شارەۋە بىتە دەرەۋە كەسىكى ئاسايى لى دەرېچىت؟" كارەكان بە خىزايى رىكخران، فۇكۆ دىسان تىتەلدەچىتەۋە، بەلام ئەمجارەيان مەموو كارتە براۋەكانى پىتە.

لە پايزى 1945 دا فۇكۆ گە يىشتە پارىس تا بچىتە ناۋ ئەم شىۋىتە سەنگىنەۋە كە بە بورجە پلىندەكە يەۋە شۆرەتى باشىۋە بۇ ئامادەكرىنى خويىندىكاران بۇ پەيمانگاي مامۇستايان، ناۋچەى

لاتىنى داگىر كوردىۋو. كۆپە لاۋە لادىيەكە، كە ھاۋپۇلەكانى وايان دەپىنى، پۇشاكىكى گوندىيانەى لە بەردابوو، جوتىك سۇلى تەختى لە پىدابوو، لەۋەش زىاتر فۇكۆى لاۋ زۇر بەجۆش نەبوو بۇ چوۋنە پايتەخت. ژيانى پارىسى دىۋى جەنگ، زۇر سەخت بوو، پىروو لە تەنگۈچەلە مە (ۋەك كەمىي خۇراك). بارودۇخى ژيان زۇر دورر بوو لەۋەى كەۋا لە فۇكۆ بىكات ئەم حالە تازەيەى پىن خۇش بىت. دايكى فۇكۆ لە توانايدا نەبوو ئاپارتماننىكى بۇ بىكرىت يان تەنانەت شوقەيەكىشى بۇ بەكرى بگرىت. ھاۋپىيەكى خىزانەكە كە ناۋى مۇرىس رات Maurice Rat بوو، لە لىسىي جۇنسۇن دى- سايل ئەدەبىياتى دەخويىند، بۇ ماۋەى چەند رۇژىك گرتىە لاي خۇى، پاشان گواستىيەۋە بۇ ژورنىك كە لە ئىدارەى قوتابخانەيەك بەكرى گىرابوو، كە دەكەۋتە ناۋچەى بۇلىطارەۋە. ئەم ئامادەكارىيە حالەتتىكى ئاناسايى پىتەخشى لە ئىۋانى خويىندىكارەكانى تردا، لەۋكاتەدا ئەمانۋىل لورا لادۇرى خويىندىكارانى قۇناغى ئامادەكارىي دەكرد بە

دو به شى سهره كيه وه: خویندكارانى رۇڭ، نه وهى
 بۇڭوازيه پاريسييه كان، نه وانهى هه موو ئتواريه ك
 ده گه رانه وه بۇ ماله كانيان، له گه ل خویندكاره
 دهره كيه كاندا، نه وانهى له گوندو ناوچه كانى
 دهره وه وه هاتبوون و له سهر حيسابى قوتا بغانه
 ده ياد خویند. دايك و باوكى فۇكۇ ده يانتروانى
 كوپه كهيان له و قۇناغه ناسك و مۇله قهى
 هه رزه كاربيدا له شۇكى ژيانى به كۆمه ل لابه دن، كه
 خۇى ده يوت سهر يارى هه موو شتيك رقى له و
 ژيانه يه. هه نديك جار نه يده توانى نه و چه ند بستي
 تييدا ده ئى، گهرمى بكا ته وه، به لام دوا جار به تهنيا
 بوو. نه نديشهى نه م كوپه ناكۆمه لايه تى و كۆشه گيره
 ، كه له هه موو بارىكدا دهره كه وت ، به مۇى نه م
 حاله ته وه سهرى هه لدايه وه. زياد له وه ش له ماوهى
 نه و ساله دا، هه موو چالاكويه كانى له پارس تا
 راده يه ك سنور كراو بوون: هه ره ه لى بۇ بره خسايه
 له گه ل خوشكه كه يدا ده چوون بۇ سينه ما، دواى
 نه وهى خوشكه كهى هات بۇ پارس، نۆر ئالودهى
 فليمى نه مهرىكى بوون، كه به مۇى جهنگه وه لتيان
 بيبهرى بيوون. باقى كاته كه شى نۆر شيتانه
 تيده كوشا بۇنه وهى له تاقىكرينه وه دا سهر بكه ویت .

له پۇلى (ا)ى ناماده يى هينرى چواره مدا، په نجا
 خویندكار خهرىكى خۇناماده كردن بوون بۇ
 تاقىكرينه وه و تهنيا سى و هه شتيان له په يمانگا
 وهره گيران له لقى (ب)ش ژماره يه كى نۆرى ترى
 كتياريان هه بوو. هه روه ها ليسى گهره كهى ترى
 پاريسيش (لويسى گهره) كيشمه كيشى بوو بۇ
 پيشكه شكردى خویندكاره كانى خۇى. هاوينى
 داهاتوو، چه ند كه س له گه ل ميشيل فۇكۇدا، له به ر
 دهرگاي هينرى چواره مدا دهره ستن و چاره پنى
 دهرچوون ده كه ن؟ گروپيك له پرفيسوره چاكه كان
 له وین بۇ دنيا بوون له خۇناماده كردنى
 سهركه وتوانه يان. رۇى لاندرى كه له هه مان سالدا

هاتبووه نه وى، ئارا وه سلى مامۇستاي مېژوو ده كات
 كه دهرسى به فۇكۇ ده وت: نه ندرى نه لبا كاريگه رى
 له سهر خویندكاره چه پ و نه وپه رى چه په كان
 هه بوو، نه مه ش نۆرىنهى خویندكارانى دهره وه .
 نه م پياوه له كاتى جهنگدا، (1914 - 1918) دكنورى
 بيتال بووه و پيده چيىت به خه ستنى بريندار كراپيىت،
 خه تيك به ناوچاويده هاتوو كه شوينه وارى برينيكه،
 به لام له راستيدا برينى سهرده مى مندالييه، يه كيك له
 خویندكاره پيشينه كانى وتى: له راستيدا تو ده توانيت
 ميشكى بيبينيت كه ده ل رتيه وه .

فۇكۇ له لاي دكتور ديينيش كۆرسىتىكى
 وهرگرتووه، كه مېژووى نۆرىنى ده وتته وه.
 خویندكاره كان له مه وه ناوى جۇرج نۆمۇزيليان
 بيست، كه له و ماوه يده خهريك بوو له پشتى كۆمه لى
 ده سته بژيره وه نئوبانگى دهره وشايه وه. هه روه ها
 جين بۇ ديتيش له وئيوو، كه نه ده بى له رهنسى و
 زانيارىى نه كاديمى بالاي ده وتته وه. وه كو يه ك
 به جوانى باسى سهره كانى ناوه راست يان سهره
 بيسته مى ده كرد، تا ده گاته شيعره كانى نه پۇلۇنير،
 هه ر نه و كاته به كهمى باسى نووسه ره
 هاوچه ركه كانيشيان ده خویند، به لام نه و

هه ستيگي زور تاييه تي له خویندکارانی په یمانگای باله
 قهره نسادا بو ئاماده کردنیان بو په یمانگای بالا.

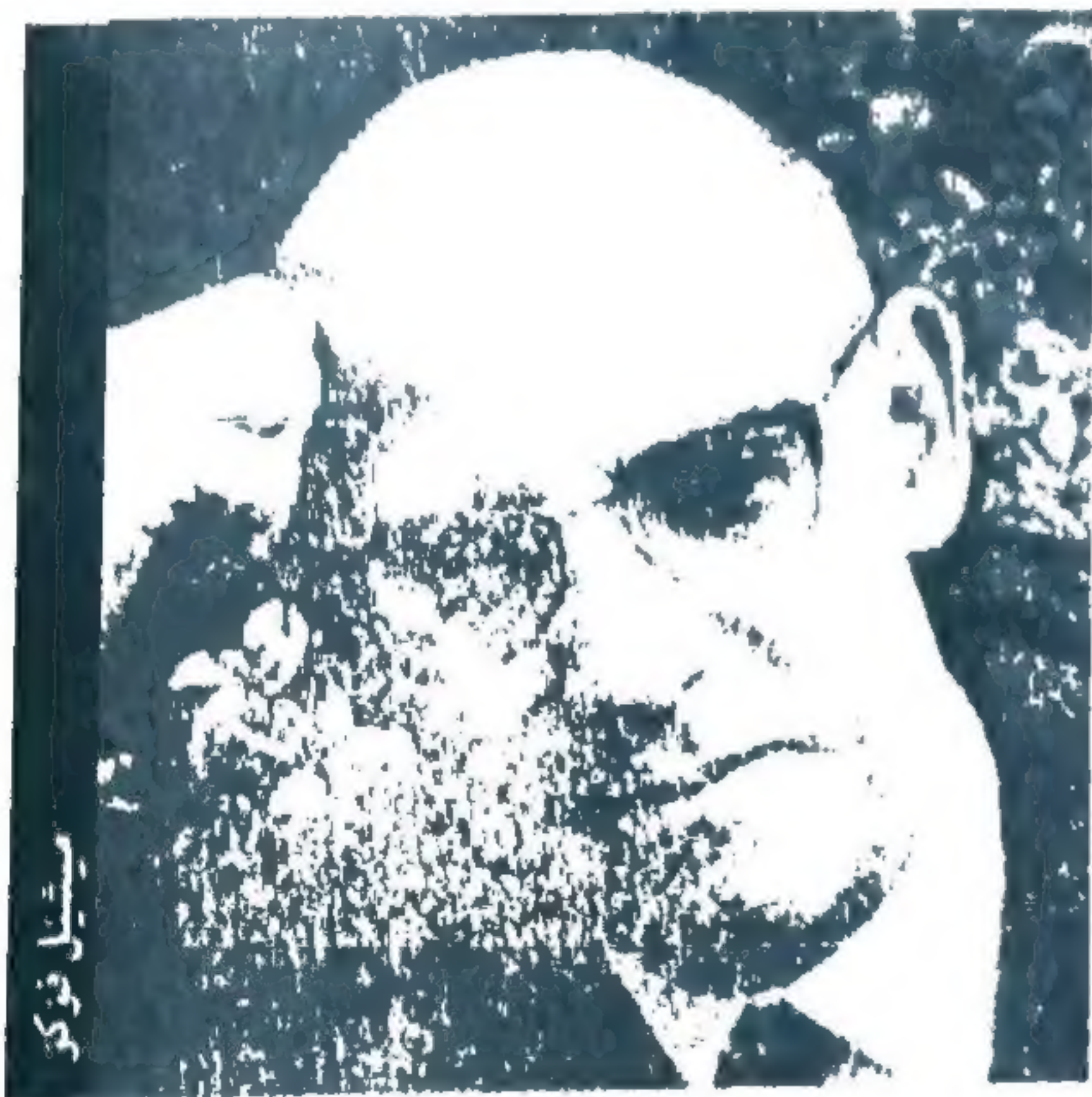

فوکو کورته و پوخته سی ئه م وانه په سی ته رخا نکرد بو
 هیپولیت، هه رچونیک بیت به جه ند و شه یه ک سیپوری
 هات، جه ند سهرنجیک، وتی: چس زیاتریش، ئه و
 کاره که سی ئاینده سی خوی خسته ژیر چاوی ئه مه وه. له
 سالی 1978 دا، هه وت سال دواى مردنی هیپولیت،
 فوکو نوسخه یه کی له کتیبی کلنترول و سزا نارد بو
 بئوه ئه که سی هیپولیت و ئه م و شه نه سی خواره وه سی
 له سهر نوسیوو: بو مام هیپولیت، له یاده وه ری
 ئه و بیا وه دا که من به مه مور شتیک قهرزای ئه وم.

رهنگه شتیگی سهرسور هینه ربیت که فوکو
 بایه خیکی به رده وام و زوری داوه به پروفیسوره که سی
 پیشووی، به تاييه تی له وکاته وه که هیپولیت ته لیا
 دوو مانگی سهره تای سالی خویندنی 1945 - 1946
 له هیئری چواره م دهرسی وتۆته وه. هیپولیت
 هاوچه رخی جان پول سارتهر⁽⁶⁾ و موریس
 میلۆپونتی⁽⁷⁾ بوو، هه روه ها هاویشیان بوو. له سالی
 1907 دا له دایکبووه، سارتهر له 1905 و میلۆپونتی
 له 1908 دا، هه رستیکیان پیکه وه له په یمانگای بالا
 ده یان خویند، سارتهر له گه ل ریمون ئارون و پول
 لیزان و جورج کانگیلما⁽⁸⁾ له سالی 1924 دا
 وه رگیان، هیپولیت له 1925 دا، میلۆپونتی له سالی
 1926 دا. به لام مرق زور ده گمه ن ده توانیت به راوردی
 سارتهر به سیانه که سی تر بکات، هیپولیت هه یله سوف
 نه بوو، به و مانایه سی سارتهر و میلۆپونتی هه یله سوف
 بوون، چونکه ئه و به ره سهینه رو داهینه ری ئایدیاکان
 نه بوو، هه رچونیک بیت کاریگه ری ئه و زور فراوانتر
 بوو، له وه سی که له یه که م روانیندا دهرده که ویت.
 هیپولیت فینۆمینۆلۆژیای رخی وه رگیان و له کاتیگدا
 دهرسی دهریاره سی ده وت وه که به ده گمه ن له کورسه
 فه ره نسیه کانداناوی هیگل ده هات. به م مانایه ش
 هیپولیت ته علیق ده رو و ته بیژی هه یله سوف
 نه لمانیه که بوو، به تاييه تی له کاره کانی سهرده سی
 لاویدا که له شاری یانا نووسیونی. هه ردوو به رگه که سی

ئه. قهرزاییه سی که دواتر فوکو گزارشتی لیکرد
 بو. مامۆستراکه سی پیتل سووی، که و ته پشته وه سی
 سوپاسگوزاریه ساده که وه به رامبه ری دۆزینه وه سی
 رنچکه که سی، له کلنایی هه رزه کاریه که یدا، کاتیک له
 سالی 1980 دا لیکۆلینه وه که سی خوی ته واوکرد، فوکو
 داواى یارمه تی له دوو سن خویندکاریک کرد که کاتی
 خوی له کاتی نووسینی ئه و کتیه دا سهرنجیان
 راکیشابوو، که ئه مرق به کتیبی "میزووی شیتی
 له سهرده سی کلاسیکدا" ناسراوه. ته وانه ش ته وانه
 بوون که سوپاسی کردوون: جورج دۆموزیل⁽⁸⁾، جورج
 کانگیلم و جان هیپولیت فوکو ده سال پاش
 چاپکردنی ئه و کتیه، له به که مین وانه یدا له کۆلیجی
 دۆرانس، به ریزه وه دهریاره سی مامۆستراکه سی دوا.
 هه ندیک پتیانوايه که ئه م سهرجه کۆتاییانه له ناو
 وته یه کی ره سمیدا له و شوینه ئه کادیمییه دا له
 نه ریتیگی سهره کییه له وتووێژی ئه کادیمییدا،
 نه ریتیگی که لیه وه سی فوکو ستایشی پیتلینه
 کۆچکردووه کان یان خانه نشیه نه کانی کردووه. وه لی

تویی فیثومینولوزیای روهه وه پیتی گه پیشین، که
هه ره نه ناسراوترین کاره گانی سهرده می لاولتییه تی،
هه روه ها له تویی په یوه ندیی نیوان مارکس و
هیگل وه، بیشک سوسیالیست و له یله سوفیش له
فهرنسا هه بووه، به لام هیلستا هیگل و مارکس
نه هاتبوونه ناو له له سه هی فهرنسییه وه، نه مرق نه مه
رویدا، گفتوگو کردن له سه مارکسیزم و هیگلیزم له
به رنامه که دابه."

به مجۆره، هيبليت به رجه سته كاري مه موو نه و
شتانه بوو كه نه وه كه ي فۆكۆ پتي سه رسام ببوون؛
ماركس و مهروه ها نيچه و فرۆيديش. مهروه ها به
شيويه كي بنه رته ي فۆكۆ، زۆر له ميترۆپۆنتي دور
نه بوو، كه له سالي 1970 دا له يه كه مين وانه ي كۆليج

ئەم كەشغۇردىنە ۋە يەنە ھېگىل زۆر گۈزەل بولۇپ
 پۈتۈرۈلگەن بولسا، ئۇنىڭ ئارقىسىدا بىر قانچە
 ئۆي ۋە كەڭلىك، بىر قانچە كەڭلىك بولۇپ، بىر قانچە
 ماركسىزىم دەۋەت. ھېچقاندېمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدا
 خانەنىھە پەرىزىنى ئۆزگەرتىش، بىر قانچە مەھەل
 سەرتىپى ئۇنىڭ پەرىزىنى ئۆزگەرتىش، بىر قانچە
 "ئىمەن" دەۋەت ھېگىلىزىم كەڭلىك بولۇپ، بىر قانچە
 پەرىزىنى ئۆزگەرتىش، بىر قانچە مەھەل ئۆزگەرتىش، بىر قانچە

دوفرانسیدا گوزارشستی له بیر وهری
ماموستاکه ی کرد:

سهرده مه که ی نیمه چ له تویی لوزیکه وه بیت یان
نه پستمولوزیاوه، چ له تویی مارکس یان له تویی
نیچه وه بیت، بریتی بووه له هولدانیك بز
دهربازبوون له هیگل... وه لی له راستیدا هلاتن له
هیگل ناچارمان دهکات نرخه کهشی بدهین بز
قوتارکردنی خومان لیتی. دیاره نیمه ناگاداری نه وهین
که تاج رادهیه که لیمانه وه نزیکه، نه وزانینیکسی
پیشکهش دهکردین که به هویه وه دهمانتوانی دزی
هیگل بیرکهینه وه، زانینیک که له هیگلیزمه وه
ماپووه. پیویسته پیناسه ی نه و گریمانه یه بکهین که
تییدا نهنتی هیگلییه تمان یه کیکه له پیلانه کان دزی
خومان ناراسته ده کرتکوه، له و کوتاییه دا که نه و
بیتبه زه بیانه وه ستاوه و چاوه پیمان دهکات. نه گهر
زیاتر له به کیتمان قهرزازی جان هیپولیت بیت
ده گهرتیه وه بونه وه ی که نه و به بی ماندووبوون،
پیش نیمه نه و ریگایه ی که شفرکدوه که لیوه ی له
هیگل دربار ده بین، ماوهیه که ده پوین و پاشان
سهرله نوئ ده گهینه وه به هیگل، به لام له گوشه یه کی
جیاوازه وه، دواچاریش ناچار ده بین سهرله نوئ
به جیتی بهیلتیه وه.

زیاتر له بیست سال به سهر نه و کاته دا تیپه ریوه
که تیایدا میترلویپونتی ترخانی کردبوو بویه ستنه وه ی
فلسفه ناسوپاسگوزاره کان به ره چله که
هیگلییه کانیا نه وه، نه م سالیس 1970، فوکو
دهرباره ی نه وه دوا که چون هیپولیت نه مه ی به
نه دجام گه یاند له ناماده یی نه وه یه کدا که کاریگره یی
زوری له سهر پیکهاته ی فلسفه بیان مه بووه.

له وته که ی توکتوبه ری 1968 یدا، که ماوهیه کی
که م دوا ی مردنی هیپولیت، له بونه ی پرسه که یدا
پیشکهشی کرد، که لويس نالتوسیر به پتوه ی دهر دو

له ره و دپلم ساز گرابوو، فوکو زیاتریش
له سهری ریشت:

هموو گپروگره گانی نیمه، که دویلی قونایی
نه و بووین، هر مه موو گپروگره گانمان، نه و، نه و
که سه بوو که له لوزیک بووندا شپکاری کردن، که
یه کیکه له کتپه مه زنه گانی نه م سهرده مه ی نیمه،
نه و راسته وخو دوا ی جهنگ، فیزی کردین بیر له
به یوه ندی نیوان سته مکردن و کوتار بکهینه وه، نه و
دویلی فیزی کردین بیر له به یوه ندی نیوان لوزیک و
بوون بکهینه وه، نیستاش له م سانه گرنکه دا، نه و
پیشبینی نه وه ی کردوه که نیمه بیر له به یوه ندی
نیوان ناواخنی زانین و پیویستی پاسایی
ده کهینه وه، دواچار نه و فیزی کردین که بیرکردنه وه
مه شقیکی کوتایی نه هاتوه، که ریگایه کی له باره
بونه وه ی نافه لسه فیه بهینینه ناو که مه که وه، به لام له
کاتیکدا که هه مووی چه ندی بتوانیت لیته وه نزیکه
وه ستاون، نا له وی بۆ یه که مینچار بوون فووموله کرا.
فوکو سهره خوشییه کی تریشی بز هیپولیت
نویسی، بز سهرجه می نویسینه گانی که له زیر
سهرپه رشتی خویدا بوو به هاوکاری مارتیل
گویتروت، میشل سیریس، جورج کانگلم، جان
لاپلان، سوزان باشلار، له گه ل جان کلاود پارین،
مایه ی سهرسوپمان نییه که نه و هاوکارییه نه مز به
ناونیشانی "نیچه، زینالوزیاو میژوو" وه ده ناسریت،
نه م "دهنگی هیگل"، له پرکید له پایزی 1945
دا، له لایه ن 50 کورپی سانه وی هیلری پیلجه مه وه
هینرایه وه به رچاو. بوو به هوی دروستکردنی
شویکی ریشنیری یان ده توانین بلین بوونگه را،
به لام هیپال، ماموستا هیپال، وه کو له پیشتردا فوکو
ناوی نابوو، بانگکرا بز زانکوی ستراسبورگ، که له وی
جورج کانگلم دهرسی ده وتوه. خویندکسارانی
لیستییه که ته نیا دوو مانگی کورتیان به ده ستوه بوو
تا گوئی لیبگرن، پاشان ریشت و به جیتی هیشتن بز

پەرچوونەك، دەبوو فۇكۇ شەش ھەوت سائ چاوە پە
سكات پەششەووەی چارێكی تەر لە سۆرپون و لە
شەكادەمبای بەلا پەپەشەووە. دریفۇس لێخۆر چۆنی
ھەبۆلێتی گۆتەو، پەوێكی گەمژە بوو كە بە چاكي
دەیزانی كە دەبێت پەرگەي ئەو پەگۆت كە پەرلوردی
بەسەن ئەگەر پەششەووە ئەلگەوتووە كەیدا، كە ئەو بە
فەلسەفەپەكی دایستانتامۆز ئەفسوونی لە پۆلەكەي
گۆتەو. پەنجا خۆیەندكارەكە، لەسەر سامبوون پە
دامۆستاكەي تریانەو ھاتنە سەر ئەووەی نوكتەو
گۆتەو بەم گۆرەبەنەپە بەسەن كە شەش ھەوتەكیان
دەو، دەسفیان گۆتەو كە دەكو گۆناھە دزێو، ئەو
دەبەتوانی لە سەرچەكانی خۆی ھەچ شتێك پەرھەم
پەششەووە جگە لە چەند سەعاتێك لە پێژاری.
سەرچاوەی پەسەندی ئەو بریتی بوو لە ئیمپەلی
بۆرتووكسی تازە كەنتی لەگەڵ فەیلەسوفی سەدەي
مۆزە جولییەت لاشلیردا. ھەچ شتێك ئەدەمگرا لەو
زیاتر كە فەلسەفەي مۆدێرنیت سەرلەنۆی پێتەو
مەیدان. خۆیەندكارەكان ھەرگیز كۆلیان ئەدا لە
بێزاركردنی. رۆژێكیان دریفۇس بە شەپۆەپەكی
ئەدەبییانە وشی "دەزانم من وەكو ھەبۆلێت پاش
نیم"، دەنگی كركە كركی تەكەوت و كارتێكرانی پێتەو
دیار بوو "بەلام كەن ئەووەی دەیزانم پێتەو دەلێم تا لە
تاقیكرەنەویدا دەریچن".

ئێستا فۇكۇ ئالودەي فەلسەفە پەووە پە
ھەلچوونەو خۆی بۆ تەرخان كۆتەو. نەرەكانی زۆر
بەرز بوونەو: لە كۆتایی سێ مانگی پەكەمدا
بەستویەكەمەن كەس بوو لە پۆلەكەدا (لەگەڵ داننان
بەوەدا من زۆر لە نەرەكانی ئەو باشترم، پێویست بوو
خۆی ئازاد بكات لەووەی بیری تەلزم و توند پێت). لە
كۆتایی نیووەی دووەمیشدا ھەر بێستویەكەمەن كەس
بوو، بەلام لە كۆتایی سالاكەدا پەكەم بوو.
دامۆستاكەي زۆر بەرز نەرخاندیان: پەكێك بوو لە
خۆیەندكارە ھەلپژاردەكان.

ئێستا فۇكۇ ئالودەي فەلسەفە پەووە پە
ھەلچوونەو خۆی بۆ تەرخان كۆتەو. نەرەكانی زۆر
بەرز بوونەو: لە كۆتایی سێ مانگی پەكەمدا
بەستویەكەمەن كەس بوو لە پۆلەكەدا (لەگەڵ داننان
بەوەدا من زۆر لە نەرەكانی ئەو باشترم، پێویست بوو
خۆی ئازاد بكات لەووەی بیری تەلزم و توند پێت). لە
كۆتایی نیووەی دووەمیشدا ھەر بێستویەكەمەن كەس
بوو، بەلام لە كۆتایی سالاكەدا پەكەم بوو.
دامۆستاكەي زۆر بەرز نەرخاندیان: پەكێك بوو لە
خۆیەندكارە ھەلپژاردەكان.

پەكێك پەووە ھەخۆیەندكارە ھەلپژاردەكان. لە
فەلسەفەدا، ھەروەھا لە مۆزۆلۆجیدا، لە نوووەو
پەكەمدا ھەوتەمەن بوو، لەگەڵ ئەم ھەلسەنەكاندا.
"زۆر پاشە، ئەنجامەكانە زۆر ناپەسەن" لە كۆتەو.
سالاكەدا پەكەمەن بوو، ھەموو دامۆستاكەي پەرەخۆرد
دا بە فۇكۇ، دامۆستام، پۆلەو، دامۆستای واشەو
فەرەنسەي لە دەفتەري سەرچەكاندا نووسی "پەرێكی
چالاك"، نیشانی سەلێكەي ئەدەبەي تێداپە. لە
دەرشتی لاتینییدا، فۇكۇ لە سێ و پەكەمەن پەسەو
بوو بە دەپەمەن، لە پۆنانیدا چوارەم بوو، پەرێو
ئەم سەرچەكانی ناو دەفتەركەي لە پەرپاری گۆتەو.
گۆتەو: "شاپستەي دەرچوونە".

پەرپاریزەكان

1- جان ھەبۆلێست Jean Hyppolite (1907 - 1968)
فەیلەسووفێكی فەرەنسەپە، بانگەشەي نووێكەووەو
ھەكلی دەكرد، بەلام لە تێروانیكەي بووگەراو، كۆتەو
لێكۆڵەرێكی پەرپاری ھەكلی كۆتەو پە فەرەنسەي
وەرگێڕی كۆتەو.

2- پۆل فالاری Paul Valéry (1871 - 1945) و سێلێمان
مالارمە Stephane Mallarme (1842 - 1900) دوو شاعیری
فەرەنسەي كە دوو مەیان پەكێكە لە سەرگۆرەكانی
لۆنا پەلەي رەمزی، وەرگێڕ.

3- جورج وایلم فەریدریک ھەكلی Georg Wilhelm Friedrich
Hegel (1770 - 1831) پە دواپەن فەیلەسووف ئاسراو،
چونكە ئەو لەم شەكەي ئێستای پەخشی پە فەلسەفەكە
شەكلی كۆتەپەتەي، ئاسراو پەن ئاسراو كانی پەرپەن لە
لێكۆڵەرێكی پەرپاری و زانستی لۆگیک و پەرەنسەپەكانی
فەلسەفەي ماف، ھەكلی مێندە كارپەكەي لە سەر زەمەنە
فەلسەفەپەكان ھەپەكە ھەلەكە فەلسەفە دەكەن پە دوو
لۆنا پەو: لۆنا پەي پێش ھەكلی و لۆنا پەي دوا،
ھەكلی، وەرگێڕ.

4- رېنس دکارت René Decartes (1596 - 1650)
 فه‌یله‌سوف و ماتماتیکزانی فه‌ره‌نسه که پئی ده‌وتریت
 باوکی فه‌لسه‌فهی مقدزین، ماوه‌ی نیوان بیرو جه‌سته‌ی
 زور کورت کرده‌وه، به‌ته‌واوی پشتمی به‌پره‌نسییه
 ماتماتیکیه‌کان ده‌به‌ست. وه‌رگتیر

5- جورج دلموزیل Georges Dumezil (1898 - 1986)
 په‌کنیکه له‌زانا سوسئولوژیسته فه‌ره‌نسییه‌کان که وه‌کو
 لولسی شتروس بونیا‌دگه‌ریی له‌سه‌ر زانسته
 کومه‌لاپه‌تیه‌کان پیاده‌کریوه، لیکولینه‌وه‌ی زوری
 له‌سه‌ر که‌لتوره به‌راپه‌کان کردیوه. وه‌رگتیر کوردی.

6- جان پترل سارتر Jean Paul Sartre (1905 - 1980)
 راپه‌ری فه‌لسه‌فهی بورنگه‌راییه له‌فه‌ره‌نسادا،
 نه‌دیهنکی لیتانورسه، دیارترین نوسراوه‌کانی "بوعن و
 نه‌بوعن". وه‌رگتیر.

7- موریس مترل پونتی Maurice Merleau Ponty (1908 - 1983)
 فه‌یله‌سوفیکی فه‌ره‌نسییه، له‌گه‌ل سارتردا
 پیکه‌وه‌گولاری کاته نوییه‌کانیان ده‌رکریوه. دیارترین
 کتیبی بریتییه له‌"فینلمینتولوژیای تیدراک". وه‌رگتیر

8- جورج کانگیلم Georges Cangulhem (1904 -)
 پزیشک و نه‌پستمولوژی نیودلری فه‌ره‌نسی، په‌که‌مین
 که‌سه که پاپه‌یه‌کی بلندی به‌خشی به‌میلووی زانسته‌کان
 و نه‌پستمولوژیا له‌ناو لیکولینه‌وه فه‌لسه‌فیه‌کاندا،
 پرسیارکه‌لیکی زوری له‌مه‌ر تاکساریی دیارده‌ی زیندوو
 بوعن پتیشکه‌شکریوه. وه‌رگتیر

9- لیتون برنشفلیک Lalon Brunschvigg (1869 - 1944)
 فه‌یله‌سوفیکی فه‌ره‌نسیی سره‌ره‌م‌نده و له‌بواوی
 فیکری زانستی و فه‌لسه‌فیدا نوسینی زوره، به‌گشتی
 ده‌توانین به‌فه‌یله‌سوفیکی میسالیی ره‌خنه‌گر نیوزده‌ی
 بکه‌ین. وه‌رگتیر.

10- جان وال Jean Wahl (1888 - 1974) فه‌یله‌سوفیکی
 فه‌ره‌نسییه، زوری ته‌منی خوی له‌زانکوکانی
 فه‌ره‌نسادا به‌سه‌ر بردیوه و سه‌رقالی پیکه‌یاندنی. چه‌ندان
 نه‌وه‌بو له‌روشنیره‌کانی فه‌ره‌نسا، جکه‌له‌فه‌لسه‌فه
 شاره‌زایی له‌وینه‌کیشان و موسیقار شیمیریشدا مه‌بو،
 دیارترین کتیبی بریتییه له‌((ده‌وری سات له‌فه‌لسه‌فهی
 دیکارندا)). وه‌رگتیر

11- الکسه‌نده‌ر کوییر Alexandre koyre (1892 - 1964)
 فه‌یله‌سوف و ماتماتیکیه‌کی فه‌ره‌نسیی به‌ره‌چه‌لک
 روسیه که بایه‌خی به‌فه‌لسه‌فهی زانسته‌کان داوه‌وبه
 فه‌یله‌سوفیکی نه‌فلاتونیی ناسراوه. وه‌رگتیر

12- جورج باتای Georges Bataille (1897 - 1991)
 فه‌یله‌سوفیکی فه‌ره‌نسییه، خوینی پچرپچر بوه‌وژیانیکی
 نااسایی به‌سه‌ر بردیوه و وه‌کو نیچه‌ژیانی خوی
 په‌یوه‌ندییه‌کی زوری به‌نوسینه‌کانیه‌وه‌ه‌یه،
 فه‌یله‌سوفیکی سره‌ره‌م‌نده و به‌سانایی له‌ناو
 پیناسه‌پکدا جیی نابینه‌وه، گرنگترین کتیه‌کانی بریتین
 له‌نه‌زمونی ده‌رونی، گونا‌فکار، ده‌ریاره‌ی نیچه. وه‌رگتیر
 13- جاک لاکان Jacques Lacan (1901 - 1981) دیارترین
 ناوی فه‌ره‌نسییه له‌بواوی ده‌رونشیکارییدا له‌ماوه‌ی
 ناوی جه‌نگی جیهانی دوهم به‌داوه، لاکان فرییدی به
 فیکری فه‌ره‌نسیی ناساندو دیارترین نوسراوه‌کانیشی
 بریتین له‌پاش پره‌نسییی واقع، قوناعی ناوینه، باب‌تی
 نه‌ست، من له‌تیسوره‌ی فرییدی و ته‌کنیکه‌کانی
 شیکردنه‌وه‌ی ده‌رونییدا.

سه‌رچاوه

Didier Erlbon
 MICHEL FOUCAULT
 London 1993
 pp. 15 - 23

پروکەش و حەقیقەت

■ بێرتراڤد رەسل

● و. لە ئینگلیزییەوه: عەتا قەرەداخی

لە ژبانی رۆژنەدا، ئێمە بەدنیایییەوه زۆر شت دەخەینە بەردەم پشکنینیکی داخراوەوه، دەبێنرێت ئەو شتە پەن لەو ناوکیە دیارانی که تەنیا ئاستیکی گەورە فیکر توانامان دەداتێ که بزانین ئەوێ بە راستی دەشی بپوای پێیکەین چیه. لە گەران بەدوای دنیاییدا، شتیکی سروشتیه که به تاقیکردنەوه کانی ئیستامان دەست پێیکەین. لە هەندێ رووشەوه گومانی تیدا نیه که دەشی مەریفه لەو تاقیکردنەوانەوه بەدەست بهینرێت. بەلام هەر بهیانکردنێک بۆ ئەوێ که تاقیکردنەوه کانی ئەم ساتەمان دەبن بههۆی ئەوێ که (شتیک) بزانین ئیحتمالی زۆری هیه که هەلە دەریچیت. بۆ من وادیاره که ئیستا لەسەر کورسیهک دانیشتموم لە پشتی میزێکهوه که لە شتیهیهکی دیاریکراودایه، لەسەر میزێکه پەرە کاغەزی بەدەست نووسراو بیان چاپکراو دەبینم. بەسەر لارکردنەوه م لە پەنجەرەکهوه چەندین بیناو گەواله هەورو خۆر دەبینم. بروام وایه خۆر نزیکه ی ئەوه دوسێ بلیۆن

تایا لەم دنیا بهدا هیچ مەریفهیهک هیه ئەوهنده جیگای دنیایی بیت که هیچ کهسێکی زیر نهتوانیت گومانی لیبکات؟ ئەم پرسیاره که لهیهکم دیهەندا وا دەرناکهویت پرسیاریکی گران بیت، بەلام لە راستیدا یهکێکه لەو پرسیاره هەره گرانانیه که دەشی بپرسرێت. کاتی ئێمە درکمان بهو بهریهسکێکه کردوه که لە بەردەم وهلامیکی دروست و جیگای بپوادیان، دەبێ به چاکی بۆ توێژینهوهی فەلسەفی ئاراسته بکړین. لە بواری فەلسەفه دا هەولدان تەنیا بۆ وهلامدانەوه پرسیارى بنههتی لهمجۆره نیه بهشیوهیهکی که مەترخه مانە و دۆگمایانیه وهکو ئەوێ له ژبانی ئاساییداو تەنانهت له زانسته کانیشتا نهنجامی دهدهین، بهلکو هەولدان بهشیوهیهکی رهخنه گرانه بهدوای ناشکراکردنی هه. وو ئەو شتانه دا دهچیت که دهبنه هۆی بهمهتسهل کردنی پرسیاره کان وهروه ما بهدوای پهیردن به ههموو ئەو ته مومژو شله ژانه دا دهچیت که دهوری بیروکه ئاساییه کانی ئێمە دهدهن.

میل له زه وییوه دوردو توپنګی گرمه چه لدېنجاړ
له زه ویی گوره کړه که په یوه لدی هپه به
سوپانه ویی زه وییوه. هه موو به پالنه ک هه لدیت و بلو
کاننګی بېګوتایی له لایندو دا له سر هه مان حالت
به رده وام ده بېت. بهرام وایه نه گره هر که سېنګی
ناسایر. بېت بلو ژوره کوی من، هه مان له و کورسی و
میزو کتیب و په پانه ده بېنن به و شپوهی من ده پان
بېنم، نه و میزه ویی که من ده بېننم هر هه مان نه و
میزه به که هه سنده کم په سستان ده خانه سر
مه چه کم نه مه هه مووی وا دوردو که ولت که زلر
ناشکرا بېت، به جوریڼد هه گره به ده گمن، نه گېنا
شایانی لیدوان نیه، نه دیا له وه لاسی نه و که سده دا
نه بېت که گومان ده کات له ویی من هېچ بزانم، به لام
له گه ل نه وه شدا نه مه هه مووی ده شین له روی
ژیریه وه چېکای گومان بېت و هه مووشی گفنوګری
زلر به ناگایانه بلوازیت، پتېشه ویی نیمه دلنیا بېن
له ویی که به به شپوه په ک دهرمانسېرپوه و
به ته وای راسته.

بلو نه ویی کتېشه کانمان روون بکه پنه وه، با سر رنج
له سر میزه که کتېکه پنه وه. میزه که له بهر چاو
لاکتېشه ویی و قساره ویی و بریسکه داره، به دوس
لنخشاندن ساف و فېلک و ره قه. کاتن لپی بده م،
ده نګنګی ره قی (ته خته ویی) لپوه دېت. هر که سېنګی
تر نه م میزه بېنننن و هه سستی پېنکات و کویلی له
ده نګدانه ویی بېت، به م وه سفکړنه رازی ده بېت،
له بهر نه ویی ده شین وا دهریکه ولت که هېچ کتېشه په ک
سری هه لته دابېت. به لام هر که هه ولده ده بېن زلر
ورېسین، گرفتېه کانمان ده سستېده گن. له گه ل
نه وه شدا که من بهرام وایه نه م میزه به "راستی" له
هه مان ره نګی نه وانی تره، که چی نه و به شانه ویی که
رووناکی پېنچه وانه ده که نه وه له به شه کانی تر زلر
که شاره تر دوردو که ون، که رووناکی پېنچه وانه
ده که نه وه و له به شه کانی تر زلر که شاره تر

دوردو که ون، هه لدین به شپش سسپی دوردو که ولت
به هلی لېشکه پېنچه وانه بېرېه که وه. من نه وه دهرانم،
نه گره بېرولنم له و له و به شانه ویی که رووناکی
پېنچه وانه ده که نه وه چه ساواز ده بېنن،
له بهر نه وه دابه شپوهوی ناشکرای ره نګه کان
له سر میزه که ده گفرتیت.

به وای نه مه دا نه گره هه لدین که س س س پی
میزه که بکېن له هه مان ساند، له و هېچ دور
که سېنګیان به نه وای هه مان دابه شپوهوی ره نګه کان
نا بېنن، چونکه هېچ دور که سېنګیان ناتوان به نه وای
له هه مان روانگسره سس پی بکېن و هه سر
گفراپانکارپه کپش له خالی تېروانېندا ده بېت هه ویی
هه لدین گفراپانکاری له و ریگاپه دا که رووناکیه که
پېنچه وانه ده کړپنه وه.

بلو زلر به یی نامانچه پراکتېکه کان نه م چه اواز یانه
گرنگ لېن، به لام بلو ولنه کپش هه موویان گرنگس.
ده بېن ولنه کپش که نه و خوهی بېرکړنه وه لپرنه بېت،
که شته کان وا دوردو که ون نه و ره نګه پان هه بېت که
هه سستی گشتی ده لېت به راستی نه و ره نګه پان هه پنه،
هه رووک ده بېن خوی بېلېسی شته کان لېرنه بېت وه کو
له ویی دوردو که ون، نېسقا لېرېه دا نیمه
ده سته پکړدنی به کتېک له و چه پکړدنه وانه مان هه پ که
ده پنه هه ویی زلر ترېن کپش له فله سده دا، نه ویش
چه پکړدنه ویی نیوان رووکش (دېه ن) و چه قېقه ته
(که وه ن). چه پکړدنه ویی نیوان نه ویی که شته کان
چون دوردو که ون و خړپان چېن. ولنه کپش که
ده به ولت بزانیت شته کان چون دوردو که ون.
که سېنګی پراکتېکپش له گه ل فله سده دا ده پانه ولت
بزان شته کان چېن، به لام ناره زوی فله سده سوف بلو
زالېسی نه م شته به میز تره له ناره زوی که سه
پراکتېکه که و زلر تر په شپوه به هلی مه هریفه وه بلو
گرفتېه کانی وه لامدانه ویی نه و پرسیاره.

گام ناساوه دا بولای میزه که، ناساوه که نیمه
 دیرینه شته ووه ماسکرا دمیته رنگیت نیه به ناساوه
 وایر که پیرن که رنگی نه مینه بیت، یان هر هیچ
 به رنگی به شیکلی تایینه میزه که بیت، میزه که
 وایر که پیرن نه خالی جیوانی روئینه ووه رنگی
 جیوانی هه بیت هیچ به گمبه کیش له ناساوه نیه بول
 ناساوه به کیک له م رنگیت به رنگی زیاتر
 راسته تایینه میزه که له چار رنگ کانی تره. نیمه
 دیرینه که نه ناساوه له خالیکی ناساوه روئینه ووه
 نه به ووه م روئناکی دمیته ناساوه رنگه که وایر
 دیرینه که پیرن جیوان بیت، یان بول که سیک که تایینه
 رنگ بیت، یان بول که سیک که چارلیکی شینی
 نه چار کرپیت، کانی نه که سه له تاریکیدا بیت نه وایر
 به هیچ شیره یان لای نه و، رنگ بونی نیه، به لام
 نه دست لیدان و بیستنی دنگدان ووه میزه که دا،
 میزه که به نه گپری دمیته ووه، نه م رنگه شینیکی
 به پینه نیه له میزه که دا، به لکر شینیکی پشت
 ده به سنتیت به میزه که وینه ووه رنگای که
 روئناکی که پیده که وینه سهر میزه که. کانی له
 زبانی ناساوه دیرینه ووه رنگی میزه که ده پیرن،
 نه به ستان نه نیا له جوری نه ووه رنگه که له خالی
 پینه ناساوه ووه له حالته روئناکی ناساوه بول
 پینه ناساوه دیرینه که وینه. به لام رنگه کانی تر
 که له حالته تره دیرینه که ون لایه نیتیکی دروستریان
 هه به بول ووه به حقیقی دیرینه، له به ووه به
 مه به سنتی به لایه نالی مایی به سه نکرده، نیمه
 ناچارین نکولی نه ووه به کین که میزه که له خویدا هیچ
 رنگیکی تایینه هه بیت.

هه مان شت به سهر چنن (بنیاد) که دا
 ده به پیرنیت، که سیک به چاری ناساوه دمیته
 ده لکی ورد پیرنیت، به لام سافی و رنگ و پیتیکی
 میزه که به رنگای تر دیرینه که وینه، نه که به
 مایکروسکوپ سه پیری میزه که مان کرد نه وایر پیر له

پیری و نومی دمیته ناساوه سهری سهری ووه جوره
 جیوانی که به چاری ناساوه ناساوه، کسام
 له مانه میزه حقیقی که به؟ نیمه به سووشتی،
 مگرم ووه مان به لای نه ووه دایه پیرن نه ووه یان له رنگای
 مایکروسکوپ ووه دمیته ناساوه زیاتر حقیقیه. به لام
 نه ویش به مایکروسکوپینکی زور به پیرن له چار
 به که مایکرو دمیته. نه جا نه که نه ووه پیرا
 ووه بکین که به چاری ناساوه دمیته، بولچی
 دمیته پیرا ووه بکین که له رنگای مایکروسکوپ ووه
 دمیته؟ به مجوره، چارلیکی تر نه ووه پیرا پیرینه
 له هه ستان دایه نه ووه ده ستان پیرن، نیتا نه ووه
 پیرا به لام بونی ناساوه

شیره میزه که باش نیه، نیمه هه مومان خوری
 حوکه دمان هه به به سهر شیره راسته قینه کانی
 شته کاندان نه موش ده کین زور دور له پیچه وانه
 کرینه ووه نه ووه که بگینه نه ویرکرده ووه که
 به راستی شیره راسته قینه کان دمیته، به لام له
 راستیدا، نه که هه وولی وینه کیشان بدین، ده شش
 هه مومان فیر پیرن، نه و شته که ده دیریت له هر
 خالیکی جیوانی روئینه ووه له شیره به کی جیوانا
 دیرینه که وینه. نه که میزه که نیمه به راستی
 لاتریب بیت، نه و له هه مومان خاله کانی روئینه ووه وایر
 دیرینه که وینه که دو گوشه ی تیزو دو گوشه ی
 کراوه هه بیت. نه که لایه رامبه ره کان تریب بن نه وایر

وا دهرده که من که له خالینکی نووری نه ماشاکریموه
به یه ده بگرنه نه گهر موو لایه رابره کان له دریندنا
یه کسان یه وا دهرده که من که لاتزیکه که بیان دریندنا
بیت. هه موو شه هشتانه ناسایی له روانین بق
میزه که دا تبیینی ناگرنه، چونکه تاقبکریموه فیزی
کرویین که شیوهی راسته فینه (حقیقی) له شیوه
ناشکرکه وه بنیاد بنین. شیوهی هه قلیض نموده
که وه که سانی پراکتیکی بایه خدانی نوده
ده جوړیښتن. به لام شیوهی هه قلیقی نموده نیه که
نیمه ده پینین، به لکو شتیکه اعروده که ده پینین
به نه حجام ده فخریت، نموده شی که ده پینین به
به رده وای له شیوه دا له گوراندایه کاتن به نورو که دا
ده سوریننموه. له به رنده لایه دا چارنکی تر
هسته کان وا دهرده که من که هه قلیقه تان له باره
میزه که خویه وه پشکاش بکن به لکو نه نیا له باره
روکه شی میزه که وه پشکاش تان ده که.

ده نگانه دا که به هه قلی لیښانی میزه که وه ده شین
دروست یه.
به مجوره ناشکرا ده بیت، که میزه حقیقیه که،
نه گهر میزینکی هه قلیقی هه بیت، هه مان شیوهی نه و
میزه نیه که راسته فخر لای ده که پتموه به هه
بیینین یان ده ستلیدن یان به ستتموه. میزه
هه قلیقه که، نه گهر میزینکی هه قلیقی هه بیت، نموده به
هیچ شیوه یه که راسته فخر لای نیمه ناسرو نابیت،
به لکو ده بیت ده لالت کریندک له وشته وه هه بیت که
راسته فخر ده زانریت. له به رنده موو پرسیاری وقد
گران راسته فخر سره له ده من که نه وانیښ بریتین له:
1- نایا هرگز میزینکی حقیقی هیه؟

2- نه گهر میزینکی حقیقی هیه ده من چ مجره شتیکه بیت؟
نموده پارسه شی نیمه ده دلت له بیرکرده وه له م
پرسیارانه به وهی که م زواړه ی ناسانیا هیه که
به هلیانه ده مانا که دیارپروا و ناشکرا به. که واته پا
فلوی "زانپاری حسی" له و شتانه بنین که راسته فخر
به هه ستکردن ده زانریت. له و شتانه ش وه که
ده نگه کار، ده نگه کار، بون، ده قینتی، زوړتس و...
تاد، ده پین نایو "هه ستکردن"، به خطن به
تلقیرکړنه وهی راسته فخر به ناگایانه ی نه م شتانه.
به مجوره هه رکانن ده نگه پینین، نموده نیمه
هه ستکردن به رنګمان هیه، به لام ده نگه که خوی
زانپاری به کی حسیه، نه که هه ستکردن. ده نگه که
شته به که نیمه راسته فخر لای به ناگایانه
به ناگایانه به که ش خوی هه ستکردن. شتیکه
ناشکرکه نه گهر نیمه به مانه ویت هه شتیک له باره
میزه که وه بزلین، ده من شو زاننه له ریځای هوکاري
زانپاری حسیه به بیت ده نگه قاره یی، شیوهی
لاکتشه یی و مسافینتی و... طس تریش که نیمه
به یوه ستیان ده که من به میزه که وه، به لام له به رنده
هوځانه ی که خرقه روو، نیمه ناتوانین بلین میزه که
زانپاری حسیه، پان له نالته زانپاری حسی

کاتن بایه هستی به رکه وین ده که من هه مان
شیوه کیشه سره له ده دات، راسته میزه که هه میغه
هه ستکردن به ده قینتیمان ده دلتن و هست ده که من
به رگری په ستان ده کات، به لام شو هه ستکردنه ی که
نیمه به ده سنی دینین پشت ده به ستیت به وهی نیمه
به چ تونده که په ستان ده خپنه سره میزه که،
هه رده به به شتیکه له ش نیمه شو په ستانه ی
ده خپنه سر. به مجوره هه ستکردن،
جوړاو جوړه کان که ده رنده حجامی په ستانه
جوړاو جوړه کان پان به ده جوړاو جوړه کانی له شنه
ناشیت دپهریت بون ناشکرکه فخر راسته فخر هه
خاصیه ټینګی بهارپروا میزه که، به لکو زیاتر بق
نوده به که بیتنه تمانه ی هه دتی خاصیه که
له واته به بیتنه هوی هه موو هه ستکردن کان و له
راسته فخر له هه پیناندا ده رنګه ویت. هه مان شت
هینشتا زور به ناشکرا ده سه بیت به سر شو

بچینه دهره وه یان چاره کانهان بنوقینین، بهمهش نه وهی به بینینی میزه که ناوی ده بهین له راستیدا به لگی بپواکردنهان به شتیک دداتی که تهناته له کاتیکدا نیمهش نایبینین نه وه هر بهردوام ده بیت و هیه. به لام بارکلی برهوی وایه که نه شته ناشیت به شیوهیه کی بنه رت له سروشتدا جیاواز بیت له وهی که نیمه ده بینین، هه روه ها ناتوانیت به شیوهیه کی گشتی له دهره وهی بینین بیت، نه گرجی پیویسته له دهره وهی بینینی نیمه دا بیت. به مجوره بارکلی به روه نه وه چو که میزه راسته قینه که وه کو فیکره به که له نه قلی خوادا دابنیت. فیکره به کی له مجوره به رده وامیه کی پیویست و سهر به خوی هیه له نیمه. به بی بوونی سه کو ماده به شیوهیه کی تر ده بی- شتیک کی نه واه نه زانراو بیت، نه ویش له روانگه به وه که نیمه ده توانین ته نیا نه بجامگیری بکهین و هه رگیز ناشیت راسته وخو به په له لئی ناگانلر بین.

فه یله سوفانی تر له سه رده می بارکلییه وه دیسان له سه ر نه وه رویشتون سه ریاری نه وهی که میزه که له پیناوی بوونی خویدا پشت به وه نابه ستیت که من بینیتیم، به لکو پشت ده به ستیت به بینینی له لایه ن نه قلیکه وه که نه ویش به پیویست نه قلی خوادا نیه (یان به شیوهیه کی تر ده رکی پیده کرت)، به لکو زور به ناسایی سه رجه م نه قلی ده سته جهمی که ردونه. نه مهی که نه وان به دهستی دینن، هه مان شیوهی بارکلی، به شیوهیه کی سه ره کی له بهر نه وهیه که واه پرده که نه وه، ناشیت هیه شتیک، حه قیقی، بوونی هه بیت، یان له هیه ریزه به کدا شتیک نیه به حه قیقی بزانتیست بیجکه له نه قلیکان و بیرکردنه وه هه سترکردنه کانیا، ده شی نیمه نه وه گفتوگویه دهره بین که به هویه وه نه وان پالپشتی روانینی خویان له مجوره ریگایه دا ده کهن: بیر له هه رچیبه که بکریته وه نه وه بیرۆکهیه که له نه قلی نه وه که سه دا که

بیری لیده کاته وه، که واته ناشیت بیر له هیه شتیک بکریته وه بیجکه له و بیرۆکهیه له میشک (نه قل) دا هه ن، که واته هه ر شتیک تر له سه روهی ته سه ورکردنه وه بیت و نه وهی جینگای ته سه ور کردن نیه ناتوانیت بیت.

نه م جوره گفتوگویه، به برهوی من، هه لیه و به دلنیا ییه وه نه وانهی پیشکه شی ده کهن زور به کورتی یان به توندی داینانین، به لام راست بیت یان نا نه واه گفتوگوه که له ناستیکی فراواندا له م شیوهیه دا یان له و شیوهیه دا، به ره و پیشه وه براوه. زوریش له فه یله سوفان، له وانهیه زورینهش سن، نه وه یان وه رگرتوه که هیه شتیک حه قیقی نیه جکه له نه قلیکان (میشکه کان) و بیرۆکه کانیا، نه م جوره فه یله سوفانهش پینان ده گوترنت "نایدیالیسته کان". کاتی ده که ونه لیکدانه وهی ماده، یان وه کو بارکلی ده لئین له راستیدا ماده هیه شتیک نیه بیجکه له کومه له بیرۆکه به که، یان وه کو لیبینز (1646-1716) ده لئین نه وهی وه کو ماده دهرده که ویت له راستیدا کومه لیک له نه قلی زور یان که م، سه ره تاییه.

به لام نه م فه یله سوفانه سه ریاری نه وهی نکولی ماده ده کهن وه کو شتیک کی دژی نه قل، له که ل نه وه شداو له روویه کی تره وه ماده یان قبوله. لیره به دواوه نه وه دپته وه یاد که نیمه دوو پرسیارمان به رز کرده وه که به دیاری کراوی نه مانه بوون.

1- نایا هه رگیز میتریکی حه قیقی هیه؟

2- نه گهر هیه، نه م میزه چ جوره شتیکه؟

نیتسا بارکلی و لیبینز هه ردوکیان به وه رازین که میتریکی حه قیقی هیه به لام بارکلی ده لئیت: له نه قلی خوادا بیرۆکه ی دیاریکراو هیه، لیبینیزیش ده لئیت: کومه لیک روح هیه. به مجوره هه ردوکیان وه لامی پرسیار یه که معان ده ده نه وه به نه ری (به به لئ)، له وه لامیشیاندا بۆ پرسیار یه دوو معان ته نیا لادانیک هیه له چاو روانینی که سانی ناساییدا.

له راستیدا، تا ئەندازەیهکی زۆر، هه‌موو
 فه‌یله‌سوفان وا دهرده‌که‌ون که رازی بن به‌وه‌ی
 میزگی حه‌قیقی هه‌یه، تا راده‌یه‌کی نزیک له هه‌موو
 فه‌یله‌سوفان به‌وه‌ رازین، هه‌رچه‌نده زۆر له زانیاری
 حسی ئی‌مه سه‌ر‌ه‌نگ، شیوه، سافیتی و تاد- ده‌شی
 بکه‌ونه سه‌ر‌خۆمان، له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا روودانیان
 ئاماژه‌ی بوونی شتی‌که له دهرده‌وه‌ی ئی‌مه، شتی‌که
 له‌وانه‌یه به ته‌واوی جیاواز بێت له زانیاری حسی‌مان و
 تاكو ئیستاش وه‌كو ئە‌نجام هێنی ئه‌و زانیارییه
 حسی‌یانه دابنریت هه‌رکاتێ ئی‌مه له په‌یوه‌ندییه‌کی
 گونجاودا بووین له‌گه‌ڵ می‌ژه حه‌قیقییه‌که‌دا.

ئیستا به‌ ناشکرا ئەم خاڵه‌ی که فه‌یله‌سوفه‌کان
 له‌سه‌ری کۆکن- ئە‌و روانینه‌یه که میزگی راسته‌قینه
 هه‌یه، ئیتر سه‌روشته‌که‌ی هه‌رچه‌ک بێت- له
 گه‌وه‌ردا گرنگه‌و له‌مه‌وداش به‌ه‌ادار ده‌بێت له
 کاتی‌که‌دا بیر له‌وه بکریته‌وه چ به‌لگه‌یه‌ک هه‌یه بۆ
 په‌سه‌ندکردنی ئەم روانینه‌ پێشه‌وه‌ی له‌سه‌ر
 پرسیا‌ری زیاتر سه‌باره‌ت به‌ سه‌روشتی می‌ژه
 حه‌قیقییه‌که به‌رده‌وام بێن. به‌شی داماتوی (ئەم
 کتێبه‌) مان سه‌باره‌ت به‌ به‌لگه‌کانی ئە‌و رایه‌ ده‌بێت
 که هه‌میشه میزگی حه‌قیقی هه‌یه.

پێشه‌وه‌ی دوورتر بپۆین، کارگی په‌سه‌نده بۆ
 ساتن بیر له‌وه بکه‌ینه‌وه ئە‌وه‌ی تاكو ئیستا
 ناشکرمان کردوه چییه. ئە‌مه‌ش ئە‌وه‌ی دهرخستوه،
 نه‌گه‌ر ئی‌مه هه‌ر شتی‌کی ناسایی له‌و جۆره‌ وه‌ربگری‌ن
 که وا داده‌نریت به‌هۆی هه‌سته‌که‌نه‌وه ده‌زانریت، ئە‌وا
 ئە‌وه‌ی هه‌سته‌کان راسته‌وخۆ پێمان ده‌لێن حه‌قیقه‌ت
 نیه له‌باره‌ی ئە‌و شته‌وه له‌به‌رئە‌وه‌ی ئە‌و شته‌ دووره
 له ئی‌مه‌وه، به‌لکو ئە‌وه‌ی هه‌سته‌کان راسته‌وخۆ
 پێمان ده‌لێن ته‌نیا حه‌قیقه‌ته سه‌باره‌ت به‌و زانیاری
 حسییه‌ تایبه‌ته که تا ئە‌و ناسته ئی‌مه ده‌توانین
 ببینین و ده‌وه‌ستیه‌ سه‌ر په‌یوه‌ندییه‌کانی نێوان
 ئی‌مه‌و ئە‌و شته. به‌مجۆره ئە‌وه‌ی ئی‌مه راسته‌وخۆ

ده‌بینین و هه‌ستی پێده‌که‌ین ته‌نیا رووکه‌شه که
 بپرومان وایه بپێته ئاماژه‌یه‌ک و جۆری‌ک له حه‌قیقه‌ت
 له پشته‌وه‌ بێت، به‌لام نه‌گه‌ر حه‌قیقه‌ته‌که ئە‌وه
 نه‌بێت که دهرده‌که‌وێت، ئایا ئی‌مه هه‌یج هۆکاری‌که‌مان
 هه‌یه بۆ زانیاری ئە‌وه‌ی داخۆ هه‌رگیز جۆری‌ک له
 حه‌قیقه‌ت هه‌یه؟ نه‌گه‌ر ئە‌وه هه‌بوو، ئایا ئی‌مه هه‌یج
 هۆکاری‌که‌مان هه‌یه بۆ دۆزینه‌وه‌ی ئە‌وه‌ی که حه‌قیقه‌ت
 له‌چی ده‌چیت؟

ئەم جۆره پرسیا‌رانه مایه‌ی شله‌ژانن و کارگی
 زه‌حمه‌ته که بزانریت ته‌نانه‌ت گریمانه هه‌ره
 غه‌ریبه‌کانیش ناشیت راست بن. به‌مجۆره می‌ژه‌که‌ی
 له‌مه‌رخۆمان. بۆته جی‌گای بایه‌خ پێدان، به‌لام فیکره
 هه‌ره لاوازه‌کانی ئی‌مه تاكو ئیستا کردوویانه به
 کێشه‌یه‌کی پڕ له ئیحتیمالاتی سه‌رسوپمان، تا‌که
 شتی‌که له‌باره‌ی ئە‌و می‌ژه‌وه که ده‌یزانین ئە‌وه‌یه که
 ئە‌و شته نیه که دهرده‌که‌وێت، له پشته‌ی ئە‌م ئە‌نجامه
 ناساییه‌وه به‌رده‌وام ئی‌مه ئازادی ته‌واوی
 هه‌له‌نگانده‌مان هه‌یه. لیبینز پێمانده‌لێت کۆمه‌له‌ی
 رۆحه‌که‌نه، بارکلی پێمان ده‌لێت بیرۆکه‌یه‌که له ئە‌قڵی
 خوادا. زانستی جیدی که که‌مه‌تر جی‌گای

نه و غریبیتنی و سر دجراکیتسیه ش نیشاندوده ده ن که
که من ده که وینته ژیر روکه شه وه، ته ناله ت له شته
هه ره ناساییه کانی زیانی روزانه شدا.

سەرچاوه

Bertrand Russel. *The Problems of Philosophy*. London

University Press. 1959. P.p-7-16.

سەرسامبوونه پێمانده لێت کۆبوونه وه په کی گه وری
بارگه کاره پاییه کانه له جووله په کی تووندوتیزدا.

له نێو نهم نیهتمالاته جێگای سەرسوڕمانانەدا،
گومان پێشنیاردەکات که له وانە به هیچ شیوه به ک
میز نه بیت. فلسفه نه گه ر نه توانیت وه لامی زۆر
پرسیار بداته وه وه کو نه وه ی نێمه ده یخوایین، نه وه
به لایه نی که مه وه توانای به رزکردنه وه ی نه و
پرسیارانه ی هیه که بایه خێ جیهان زیاده که ن و

له لێننه رلیته وه

هیراکلیتس و بیرکردنه‌وه‌ی بفره‌تی

کاریگه‌ری هیراکلیتس له‌سه‌ر هایدگه‌ر

■ کینس مالی

■ و. له‌ لینکلایزیسمه: عببوللۆ سیوه‌یلی

داده‌ئێت، که‌ وه‌ك‌ جه‌مه‌ریژی به‌رامبه‌ر هیراکلیتس لایه‌نگری یووێتکی نه‌گه‌ر ده‌كات. لێره‌ به‌هولوێ گه‌رنی، روه‌ پوه‌وه‌وه‌ی نێوان (هه‌یون) و (هه‌یرون) وه‌ك‌ خاتێکی گه‌رنگ نه‌هه‌شا ده‌گه‌ریت بۆ چوونه‌ ناو نێمای نه‌فلاتونه‌وه‌، که‌ له‌ (تیۆری ئایدیاکان)ها سازش له‌نێوان هه‌یون و هه‌یروندا ده‌كات. هه‌روه‌ك‌ له‌ مه‌مان گۆشه‌نیگاوه‌ دیاره‌، فه‌لسه‌فه‌ی خۆڕاواوایی بریتیه‌ له‌ مێژووی فراغه‌نی گه‌رنی نه‌وه‌ستۆیه‌ك‌ بۆ نه‌فلاتۆنیك‌، توگه‌-ستۆنیك‌ بۆ نه‌گه‌رنیه‌ك‌، لۆگیکێك‌ بۆ دیگه‌ریك‌، گه‌رنیک‌ بۆ هه‌یرونیك‌، هه‌یگه‌ریك‌ بۆ گه‌رنیک‌، پاڤ له‌وه‌یه‌ له‌ کۆتاییدا دژایه‌تی گه‌رنی نه‌ه‌شه‌ به‌ت بۆ سه‌رنایای نه‌ه‌یتی پێش خۆی. نه‌ه‌ تێڕوانینه‌ی فه‌لسه‌فه‌ی خۆڕاوا کۆسمۆلۆجیای دیاله‌کتیکی هیراکلیتس به‌ پالته‌ری گه‌رنی (جهرژی) داده‌ئێت له‌ به‌رزوگرته‌ی ئهم‌ مێژووه‌دا، به‌هه‌ره‌هال و به‌ گه‌رنیه‌کی زیاتره‌وه‌ ئهم‌ تێڕوانینه‌ی فه‌لسه‌فه‌ی خۆڕاوا له‌سه‌ر ته‌وه‌نه‌هه‌وه‌ بنیات نه‌ه‌وێ که‌ ده‌ریزیك‌ کۆسمۆلۆجیه‌کانی هیراکلیتس به‌ شه‌وه‌یه‌کی جێگه‌ی تووندو ته‌ول له‌ نووسینه‌ (پارچه‌یی- شه‌رات)یه‌کانی هیراکلیتسدا ده‌چه‌سه‌پێت. کاریگه‌ری نووسینه‌کانی هایدگه‌ر له‌سه‌ر ئهم‌ تێڕوانینه‌ی فه‌لسه‌فه‌ی خۆڕاوا بوو هه‌ی نه‌وه‌ی که‌

له‌ گۆشه‌نیگاوه‌کی دیاری کراوه‌وه‌، نه‌ه‌ه‌وێت فه‌لسه‌فه‌ی خۆڕاوا وه‌ك‌ مێژووی جملانی و نه‌یاری دێپاره‌ میتافیزیکیه‌کان ته‌ه‌شا به‌گه‌ریت، که‌ هه‌ر به‌کێکیان له‌ روونکردنه‌وه‌ی راستی و خه‌ستنه‌رووی واقعی‌دا دژایه‌تی نه‌وه‌ی تر ده‌كات. وێنه‌ی هیراکلیتس که‌ ئهم‌ مێژووه‌ په‌رچی ده‌كات هه‌وه‌ ته‌ولو ئاشکرايه‌: نه‌ه‌ دانهری کۆسمۆلۆجیای (هه‌یون)یکی هه‌ه‌ه‌ه‌تایی نه‌وه‌ستان نه‌ه‌ه‌ه‌وه‌، وه‌ هه‌مه‌یه‌ ئهم‌ وێنه‌یه‌ی هیراکلیتس له‌هه‌ل ئه‌وه‌که‌ی (پارامیتس)ه‌وه‌

بناغمو بنه پنه سهره تايه گاني نهم نيزوانينه بلمرينيت. لهه ر قشايي شوهي كه هايدگر يو نهم ميژوهي نه جاساره، ناشيت چي تر لايه تگري شو تقوانينه بين كه له لسه هه ي خورناوا به ميژوي ملالقيي ريبازه ميگليزيكيه كان دامنيت. نه گهر نزيكتر پروانين و به شيوه يكي بنه پنه تيانه بيركه پنه وه، نه وا دهر دكه ويت كه هايدگر بيشناري نهم راستويه ده گات، پاشان تيده گين كه شتيكي گرينگ و پر باه خ نه كه ویت نهم ميژوهه كه رهنگ شيمه به رتايي شو ماوه يي كه سواقاين به ملالقيي نيسوان ريبازه ميگليزيكيه كانه وه بشتگويي به يين. هايدگر نه وه ده خاته روو كه بيركرنه وه پتيويستي به وه نييه كه خوي به گلفوگزي نيسوان نهم ريبازانه وه خه روك بگات، مته ده ي كه پتيويسته شو ريبازانه هه ليمه سنگينيت و سازش له نيزوانندا بگات، بيركرنه وه روويه رووي قودسترين و پي دواكاريترين نه ركي خورگريچانين بووه وه له گال شتيكي تري بيركرنه وه ي خورناوانا كه نه كه ويته نزيكي نهم ريبازه به ملالانسي بارگاريانه وه كه به زلمه زلوي جهنگي نيوانيسان روپوش كړوه. به لاي هايدگر مه نهم هاتنه يان روونته (accurance)، كه ناري (هچن ي ليناوه، به شيوه يكي زلرگه ووهو كارگر لهو (كاره پارچه يي) يانه ي هيراكليدسدا كه له پاش خوي جيعاوه، نورسراوه قسمي له سر كړوه.

كه خورننه وديه كي ووه شمنجام بدهين له سر كاركرن هايدگر له سر له لسه هه ي نه بله سوفه گاني پيش خوي، شو بزمان دهره كه ویت كه هايدگر بله خيكي زور و گريگيه كي باش وهدات به هيراكليدس، قائم شلوز نه گريپتوه كه وا جاريكيان هايدگر پني راگه يانوه "همدي جاز نه لئي هيراكليدس له نزيكه وه (وهك چارونيك سوه رگنپ) وده ستاوه". ده لمن پيرسين، نهم هيراكليدس كته كه به سر سهري هايدگر وه وده ستاوهو كارگرهري هه وه؟ تايا كه سبك نه ترافيت وا معز نه بگات كه نهم

هيراكليدس شوهي كه كوسمولوژياي ميگليزيكيانه ي (هه برون) ي شوه سوه؟ نه خير، هه وهر پيپنيك كه هايدگر له سر هيراكليدس و گريكه كان وتويستي زور نه ياري نهم معز نه كونه يه. سهره يي شمه ل ميچ شتيك له بيركرنه وه ي هايدگر دا به يي ناكريت كه له سر مضمومي هه برونكي (نه يه يي) به وه دهرنيزانيت. زياتر ويسي تيده چيت كه هيگل يان نيغه، هيراكليدسيان به (سه لفي خويان) دانانيت (هه روهك چون له راستيدا هه واقيان كړوه) چونكه تسولن پايه تديون به روونكرنه وه ي واليع و دركلاشيوه، به لام سيمه يي ناشكرو زورچار پشتگويي خروي بيركرنه وه ي هايدگر به كورتي نه وه كه هايدگر ميچ هه لپه يكي له روونكرنه وه ي واقيعا نيه. نه ي كه واته هايدگر له سر چ پنه لفيكي شو پنه وه (وهك شوه ي هيراكليدس به سر سهره وه وده ستاويت) ي وهرگرتوه؟ به شيوه يكي ناشكرا شو هيراكليدسي كه له بيركرنه وه ي هايدگر دا كارگرهري هم به شينوه يكي بنه رشي جيارزه له هيراكليدسي ته قلبيدي. كه واته چون نهم دوو هيراكليدس به رلورد دكرن له گال يه كندا؟

له كاتيكدا كه (ته قلبيدي) هيراكليدس به نه هه لسه وه دامنيت كه تيروي (هه برون) ي فزومه له كرووهو كوسمولوژياي هيزه پشت بيميك به ستره گاني كه هه پندوه، ده پنين هايدگر به شيوه دهرنيزانته هيراكليدس كه به كه م بيرباري خورناواپه كه "له ريگي هيزه وه بيرده كانه وه به يي نه وه ي به ناشكرا ناري بيات"، يو تيگه يشن له يي بيانوه ي كه هايدگر ده پغانه پال هيراكليدس پتيويسته جاريكي تر بلين كه پابه ديووني يو نوزينكاري به فينومينولوژيسكان سوك له كتيبه سيمه تايكيه سهره كي به كه پدا واته (كات و برون) دا نياره - وا له هايدگر ده گات كه چير له نار مضمومي ته قلبيدي بيركرنه وه دا كارنه گات. پيشتر له كتيبي (كات و برون) دا دهره ونيو هه روهك چون له كتيبه گاني نواتريدا زه قتر بووه كه بيركرنه وه به لاي شوه ي پروسه يه كه

که بناغه کانی له چوارچینو هې ناشکراکړدنی نه و
راستییه وه ده چه سپینت کسه مړه کانی
تیا دا دافراوه.

نه و بیرکړدنه وه یه ی که جیگای بایه خې هایدگره
بریتی نییه له و بیرکړدنه وه یه ی که نه م ناشکراکړدنه
فراموشی ده کات و خوی له خودیتي هه ست بیان
روحه وه ده نالانیت. نه و بیرکړدنه وه یه ی که جینی
بایه خې هایدگره بیرکړدنه وه یه ی که که کؤک و
هاوسوزه له گال پرؤسه ی ناشکراکړدنی جیهاندا.
به مجوره نه م بیرکړدنه وه یه بریتی نییه له و
ده سکه و ته خودگراییه ی که دیکارت هه میسه له
جیهانی داده بپی. تا راده یه ک بیرکړدنه وه یه ی که
گونجاوه له گال (جووله) یه کدا که هایدگر ناوی لی
ده نیت (هین). به شیوه یه کی تاییه تیش، هایدگر نه م
بیرکړدنه وه یه به (بیرکړدنه وه ی بنه پره تی) ناوزه د
ده کات، چونکه په یوه سته به کومه له رهفتارو
شیتوازیکه وه که به هویانه وه شته کان دینه حالتی
تاماده ییه وه و پاشان شیتوازی بنه پره تی بوونیان
به ده سته هینن.

نه و بایه خ و گرنگیه ی که هیراکلیتس هه یه تی
لای هایدگر بریتی نییه له په سده کړدنی شه خصی
نه م هه یله سوفه، به لکو زور به ساده یی نه و لایه نه
ده خاته پوو که بیرکړدنه وه ی بنه پره تی هیراکلیتس له
رنگه ی ساده یی له ده بریندا دپته ناو وشه و زمانه وه
که له وه وپیش لای هېچ هه یله سوفیکی تر نه م کاره
نه انجام نه دراوه. به لام به هه ر شیوه یه ک بیت، نه وه
کاراکتیری (ناخودگر) یه که له هیراکلیتسدا قسه
ده کات و هایدگر به به رزو فرازمند ده یترخینیت. بق
نه وه ی به خودگراییه وه گومرا نه بین و بق نه وه ی
میشکمان ته نها سه رقائی کاراکتیری "خودگراییه ی"
نه و رووداوانه بیت که به م خودیتییه کاری تی
ناکریت، نه و نه وکات بیرکړدنه وه ی هیراکلیتس
دیاردیه ک له به رچاو ده گری که به هوی خودی خوی و
ده ره وه ی خوی وه خوی نیشان ده دات. نه م هه ش
مانای نه وه یه که بیرکړدنه وه ی هیراکلیتس به لای

هایدگره وه بیرکړدنه وه یه کی دیارده گه رانه یه. به
نازاد کړدنی وشه کانی هیراکلیتس له و ره قینتی یه ی که
تیای دانراون و به دانیان له ناو روودانیکي بنه پره تی
ناشکراکړدندا، هایدگر هیراکلیتس یکمان پیشان
ده دات که چی تر به شیوه یه کی سه ره تایو تاییه ت
دانه ری رتبارزه مینا فیزیکیه کانی هه بوون نییه.

له گال نه م هه شدار سه ره پای هه بوونی کتیبه کانی
هایدگر، هینستا هه ندی که س سوون له سه ره نه وه ی
که هېچ هیراکلیتس یک بوونی نییه جگه له و
هیراکلیتسه ی که له (ته قلید) دا قال بووه. به
فراموش کړدنی نه و رنچکانه ی که بیرکړدنه وه ی
هایدگر کړدوونیه ته وه بق سه رجه م پرؤسه ی
بیرکړدنه وه (کومه له رنچکه یه ک که فالتیر بیمیل پیی
وايه پیش هایدگر بوونیان نه بووه)، هه ندی که س تا
نیستا خویندنه وه ی هایدگر بق هیراکلیتس ره ت
ده که نه وه چونکه پییان وایه نه و خویندنه وانه

نیسپالینی فیلولوجی پشنگوی ده خه ن. نه و
سووریوونه و نه م ره تکرده وه یه له و شکسته وه
سه رچاوه یان گرتووه که نه یانتوانیوه نه وه ببینن که
ته قلید ره قینتی نه و شته ده نوینیت که له
بیرکړدنه وه دا رووده دات و خودی فیلولوجیاش له ناو
کومه له مودیکي بیرکړدنه وه دا چه سپاوه.
هلسه نگاندنی کارکړدنی هایدگر له سه ره هیراکلیتس
به پیدانی پتوهریکي فیلولوجی، که دواتر وه ک

[illegible]

سہ رچاؤ

نام و نثاره به شنگه له کتیبی
(new reading)

نورسین: کتیس مالی- زانکوی ویسکراسن
پارلیس نیماد- زانکوی نوپاول
له نینته رنننه وه وه رگهراوه.

به لام ته نانت کانتی که خوینده وه به کی
 فینومینولوژیانه - له عه قلیه تی بنه په تی
 فینومینولوژیانه ی هایدگر دا روده بات - نه و هیشتا
 فورسه که به چه ند ووشه به ک که بریارده ری
 واقعیتی که چه سپاوه له بیرکړنه وه له هیراکلیتس
 نووریکه وینه وه . راسته که پتویسته هیراکلیتسی
 قالموی ناور (نه قلید) له ناور نه و ناشکراکړنه دا
 بیښنه چی بکړینه وه که نیایا مروه کان د لمرلون وه
 راسته که به م کاره ش نه توانین پرېنک له نیوان
 هیراکلیتس و بیرکړنه وه ی بنه په تیدا بروسه بکه یڼ .
 هیشتا مانه وه ش له گه ل کاراکته ری بزونه وه
 (movement- character) ی ناشکراکړنه له
 بیرکړنه وه ی بنه په تیدا کارنکی گرانه .

دواجارو نه نانت له خویندنه وه په کی
 مینو مینو لوزیانای هیراکلیتسدا د درده ک ویت که
 نینگه یشتن له گوجاوترین په یوه ندی بچرکښه وه ی
 به پرته به یونانیبه کان به گشتی و هیراکلیتس به
 نایبه نی کارنکی قورسه . نایا که سټک نه توانیت
 به شپوه په کی گوجاو پېشنیاری نه وه بکات که
 که راندنه وه ی مینو مینو لوزیا بو گریکه کان
 (مه مه له یه که په یوه سغه به به ده سته پنهانه وه ی
 نریکایسه تی له گال شاره زاییه ره سغه
 گریکی په کان؟). فسه کردن دهریاره ی نه و نه زمونانه
 (شاره زاییه یانه) و ه ولدان بو به ده سته پنهانه وه ی نه و
 نه زمونانه له هیراکلیتس دا، په کسانه به فسه کردن

سەرەتايەك دەربارەي ريمون ئارون

■ هاشم سالح

● و. لە غەرەبىيەو: شوان ئەحمەد

پەيوەندى و شەپو مەملەتەكانى

ماوەيەكە خانەي بۆلۆكرەنەو (فلامسارمۆن) گرنكى بە چاپكردى ژياننامەي مەندىك لە كەسەيانە مەزنەكانى بوارى فەلسەفەو ئەدەب دەدات كە بەم دوايە لە دنيا دەرچوون. پاش ئەوێ ئەم دەرگاىە لە كۆتايى مەشتاگاندا ژياننامەي مەريەك لە "رۆلان بارت" و "ميشيل فوكو"ي بۆلۆكرەنەو، ئەمۆكەش ژياننامەي "ريمون ئارون" دەخاتە بەردەست خوێنەرانی. مەركاتىك ناوى "ريمون ئارون" دىت ناوى "ژان پۆل سارتەر"ي گەورە ركابەرى و ناوى "ئەندرى مالرو" ئەلبىر كامۆ ژەنەرال دىگۆل و كلۆد ليفى شتراوس و پيیر بۆردیو "و دەيان كەسى تر دىت. پاشان بە شتووەيەكى تايبەتى باس لە مەملەتە ئابىدۆلۆژىە توندو تیزە دەكرىت كە رۆشنىيرانى فەرەنسای كرد بە دوو كەرتەو: بەرەي راست و بەرەي چەپ.

مەندىك لاىەنگرى كەمپى سۆفىەت بوون ، مەندىكىش داکۆكيان لە كەمپى لىبرالى خۆرئاوايى

دەكرد بە سەركردايەتى ولاتە يسەكگرتووەكانى ئەمريكا. ئەم دابەشبوونە توندە لە كۆتايى جەنگى جيهانى دوو مەوە تا پووخانى دىوارى بەرلین و مەرەسى كۆمۆنىزم لە سالى 1989، كۆنترۆلى كايەي فيكرى فەرەنسى كردبوو. بەلام دەكرىت بۆلەين مەرەسى كۆمۆنىزم بە دە سال بەر لەو مۆزۆو بيوو حەقيقەتىكى بەرچاو.

ريمون ئارون

گەربالى چەپرەو، چەندىن رىبەرى وەك "ژان پۆل سارتەر" لوى ئالتۆسىز مەنرى لۆفیفەر... مەند "مەبوو بىت، ئەوا كەس گومانى لەو نەيە كە تاكە

رېبەرى ئاقارى لېبرالى راسترەو "رىمۇن ئارۇن" بوو. ئەو ەى جېنى سەرسوپمانىشە ئەو ەى ە ئەو ە تەنھا لە دۇى تەواى رۇشنېرە چەپرەو ەكان دەجەنگا.

و ەك ئاشكراشە چەپ بە ەموو جۆرەكانىەو ە وجودى وماركسى و ماوىيەو، بە درىژايى زياد لە سى دانە سال كۆنترۆلى كايەى رۇشنېرى فەرەنسىيان كرىبوو. لەگەل ئەو ەشدا "رىمۇن ئارۇن" كەم تا زۆر لە جېنى خۇى ئەلەخشاو بېروپاي نەگۇپى ، بېرواي بە سەركەوتنى بلۇكى لېبرالى، لە دواجاردا، لەق نەبوو. بەلام قەدەر بوارى ئەو ەى نەدا تا بەچاوى خۇى ئەو رووداو ەگرنەگە بېينى كە بە درىژايى ەموو ئەمەنى چاوەرپى بوو: ئەو رووداو ەش لەبەرىەك ەلەو ەشانى يەكەتى سۇفيەت و داپمانى ئايدىيۇلۇژياى كۆمۇنىزم بوو.

"رىمۇن ئارۇن" سالى 1983 بە جەلدەى دل كۆچى دواى كرى. پاش كەمىك لە چوونە دەرەو ەى لە (كۆشكى داد) گيانى دەرچوو. ئەو رۆژە ئەو لەو جىگايە بوو تا شايتى بۇ يەكەك لە ەورپىكانى بدات ، بەرگى ئەو ەى لىپكات كە ئەو لە لايەنگرانى نازىزم نەبوو ەك ئەو ەى نووسەرىكى جولەكە بەو ە تاوانبارى كرىبوو. "ئارۇن" لە كاتىكدا بەرەو كۇفارى (ئىكسپرىس) دەچوو كە خۇى خاوەنى بوو، بۇئەو ەى سەروتارى ئەو ژمارەيان بگەيەنئى گيانى لەدەستدا. بەلام پىويستە بلىين "ئارۇن" بەو خىرايە چاوەروانى ەرەسى كۆمۇنىزمى نەدەكرى. ئەگەرچى بۇ خۇى يەكەك بوو لە گەرە پىسپۇرپانى بوارى (فەلسەفەى مېژوو)، سەرەپاي وردېينى و ئەقل پوونى، بەلام پىي واپوو كە مەملانىكە ماو ەيەكى درىژتر دەخايەنئىت. بەلام ئەو شتەى بۇى تۆماردەكرىت و لە ئىستادا نەيارەكانى گەوامى بۇ دەدەن، ئەو ەى كە لە گەرمەى جەنگى ساردو لە ئەوجى بالادەستى چەپ بەسەر ژيانى رۇشنېرى فەرەنسىدا، لە ەلوىستى خۇى پاشگەز نەبوو.

ئەگەرچى چەپەكان "ئارۇن" يان كەنارگىر كرىو بە كۆنەپەرست و راسترەو و تابورى پىنجەم و خزمەتكارى سەرمايەدارى تاوانباريانكرى، بەلام ەر لەسەر قەناعەتى خۇى مايەو.

شتىكى ەروا ئاسان نەبوو مرقۇف لە سالانى پەنجاو شەستەكانداو لە ولاتىكى وەك فەرەنسادا، سەر بە بەرەيەك بىت دۇ بە بلۇكى سۇفيەتى. لەو ئان و ساتەدا ئايدىيۇلۇژياى ماركسىزم وەك راستىەكى پەهاى حاشا ەلەنگر خۇى سەپاندبوو. "زان پۇل سارتر" لاي خۇيەو دەيوت: ماركسىزم ئەو ئاسۇيەكە كە لە رۆژگارى ئەمۇماندا ناتوانىن لىي تىپەرىين. لەو رۆژگارەدا رۇشنېر، رۇشنېر نەبوو گەر ماركسى نەبوايە، ياخود بېرواي بە ماتريالىزمى دىالەكتىكى ماتريالىزمى مېژوويى نەبوايە. بە كورتىەكەى لە ساپەى جەنگى ساردا تەوژمى ئايدىيۇلۇژى ئەو سەردەمەى گرتبۇو. كارىكى ئاسان نەبوو لە كەش و ەوايەكى وا ترسناكدا رۇشنېر ەيمنى و ەاوسەنگى خۇى لەدەست نەدا.

جېنى باسە "رىمۇن ئارۇن" لە رىزى چەپرەو ەكانەو ە داخلى بە كەمپى لېبرالى بوو، نەك لە رىزى راسترەو ەكانەو ە. بەر لە جەنگى جىهانى دوو ەم "ئارۇن" كەستىكى سۇسيالىستى و لايەنگرى بەرەى مىللى بوو بە سەركردايەتى "لىقۇن بلۇم". بەلام دواتر بېريارى دا تەواى ژيانى خۇى بۇ بەرخوردى دوو ئايدىيۇلۇژياى تۆتالىتارى تەرخانبكات: ئايدىيۇلۇژياى نازىزم و، ئايدىيۇلۇژياى كۆمۇنىزم. ەاوكات بېريارىشى دا بەرگى لە بەرەى ئازادى و دىموكراسى پكات. لەو كاتەو ە ناوى "ئارۇن" بەناوى رۆژنامەى "لىفيگارۇ" وە پەيوەست بوو، ئەو رۆژنامەيەى بۇ ماو ەى سى دانە سال تىايدا نووسى، وەك دەزانرىت "لىفيگارۇ" گرنەگرتىن رۆژنامەى فەرەنسى بوو، بەرلەو ەى "لۆمۇند" بىت و بىيتە ركابەرى، يان دواجار لە پوى گرنەگىو ە جىگاي بگرىتەو.

بۆنەۋەي زانىارىمان دەربارەي بىرۈچۈنۈ
 "رىمۇن ئارقۇن" ھەيىت و ئاگامان لە و كىشە و
 مەملەتتىيەنە يىت، كە پۈۋەپۈۋى بۆتەۋە، لىرەدا باس
 لە پەيۋەندى ئەۋدەكەين لەگەل ئەۋكەسايەتتە
 مەزنانەي شۈيىن دەستيان لەسەر سەدەي بىستەم
 ديارە، يەكەمىن كەسايەتتەش "شارل دىگۇل" ە.

رىمۇن ئارقۇن و ژەنەرال شارل دىگۇل

"رىمۇن ئارقۇن" لە رىزى پىشەۋەي ئەۋانەدا بوو
 كە بە دەنگ بانگەۋازە بەناۋبانگەكەي ژەنەرال
 "دىگۇل" ەۋە چوۋن، بۆۋەرەنگاربۈۋنەۋەي
 داگىركارى ئەلمانەكان. لە لەندەن پەيۋەندى بە
 "دىگۇل" ەۋە كرىۋىيەكەك بوو لە سەرپەرشتىيارانى
 گۇفارى (فەرەنساي ئازاد).

بەلام دودۇل بوو لە حىزبى دىگۇلى و گۇپرايەلى و
 شۈيىنكەۋتتى كۇپرانەي ھەر كەسەك، تەنەت كەر
 ئەۋكەسەش ژەنەرال "دىگۇل" ىش يىت. ھەربۈيە
 پەيۋەندى بە "دىگۇل" ەۋە پەيۋەندىيەكەي
 ناسەقامگىر بوو بە درىژايى چارەكە سەدەيەك. پاش
 گەپانەۋەي سەرگەۋتۈۋانەي "دىگۇل" لە سالى 1945
 ۋەك رىزگار كەرى فەرەنساي پىكەيتتەنى حكومەتە
 تازەكەي، ھەندەك پۇستى شىۋە رەسمى بە "رىمۇن
 ئارقۇن" سپارد، بەلام ھەرزوۋىۋازى لەۋكارانەي ھىنا،
 بۆنەۋەي خۇي تەرخانكات بۆكارەكەي، ۋەك
 رۇژنامەنورسەك لە رۇژنامەي "لىفېگارۇ" دا. پاشان
 ژەنەرال "دىگۇل" دۋاي سالىك يان دووسال، ناچار
 بوو لە ژۇرگوشارى پارتەكان و رىژمى كۆمارى
 چۈۋەمدا ۋاز لە كورسى دەسەلات بىتتە.

ژەنەرال "دىگۇل" ۋەك پىشەي ھەمىشەيى لە
 گۈندەكەي خۇيدا (كۆلۈمبى لودۋىكلىن) خۇي
 كەنارگىر كرىۋ، چاۋەپنى ھەلىكى دەكرىد بۆنەۋەي
 جارىكى تر فەرەنسا ئازاد بىكات.

سالى 1947 پارتى "دىگۇلى" دامەزاند و "رىمۇن
 ئارقۇن" ىش لە ژۇر كاريگەرى ھارپى دىگۇلىيە
 بەناۋبانگەكەيدا "ئەندىرئ مارلۇ"، پەيۋەندى بە
 رىزەكانى ئەۋحىزبەۋە كرىد، بەلام سەرەپاي ئەۋەي
 "ئارقۇن" ۋەك "ئەندىرئ مارلۇ" ي ۋەزىرى رۇشنىبىرى
 نەۋەۋە دىگۇلىيەكى دىسۇز، "ئارقۇن" دەيۋوت: نە
 پىشسترونە لە داماتۈۋوشدا نابە دىگۇلىيەكى
 ئەرسۇدەكسى. لە بەردەم ژەنەرال "دىگۇل" دا ئارقۇن
 ھەستى بە ترس و سەرسامىيەكى بىتەندازە دەكرىد،
 بەلام كاتىك "دىگۇل" ئامادە نەۋايە ئەۋارەخنىي
 ئاراستەي ھەندى ھەلۋىستى سىياسى ئەۋدەكرىد. بە
 كورتىيەكەي با بلىين "ئارقۇن" دىگۇلىيەكى رەخنەگرو،
 ئازادبوو لە ھەلۋىستەكانىدا.

"ئارقۇن" دەيىپىنى جىهان بەسەر دوو بىلۈكىدا
 دابەش بوو، بىلۈكى خۇرەلات و بىلۈكى خۇرناۋا. لەۋ
 باۋەرەدا بوو كە تەنھا حىزبى دىگۇلى دەتۈۋانىت
 رۈۋبەپۈۋى كۆمۇنىستەكان بىتەۋەۋ، كۆمارى چۈۋەرەم
 بەۋپىكەتە فشەل و لاۋازەيەۋە تۈۋاناي ئەۋەي نىيە.
 لەبەر ئەم ھۈيە چۈۋە ناۋرىزەكانى حىزبەكەي
 "دىگۇل" ەۋە، پاش بىست سال مانەۋەي لەناۋ پارتى
 سوسىيالىستدا، ئەم ھەلۋىستى جىي سەرسۇرمانى
 زۇر لە ھارپىكانى بوو، گۇپىنى پىگەي ئايدىۋولۇزىيان
 بە ھەنگاۋىكى نادروست بۆ "ئارقۇن" دايە قەلەم.

رۇژىك "رىمۇن ئارقۇن" پشۋى ھاۋىنىيە
 لەناۋچەيەكى نىزىك بە گۈندەكەي "دىگۇل" دەبىردە
 سەر. برىبارى دا سەردانى بىكات و سىلۋى لىبىكات،
 بەلام كە چۈۋىيىنى مالەكە داخراۋەۋە ژەنەرالىش
 لەۋى نىيە. كاتىك "دىگۇل" بەمەي زانى "ئارقۇن" ي
 داۋەتكرىد بۆنەۋەي كۆتايى ھەفتەي لەگەلدا بەسەر
 بەرى و قسەۋباس بگۇرپەۋە. پاشنەۋەي دوۋبەدوۋ
 مانەۋە، "دىگۇل" چەند بەشەك لە بىرەۋەرىيەكانى
 خۇي بۆ خۇيىندەۋە، بەتايبەت ئەۋپەرەگرافەي باس
 لە كەسىتتى "مارشال بىتان" دەكات. ئەمە دۋايەمىن

جاربوو که بهو شیوه گهرم و گوپو خیزانیه
"دیگول و نارون" پیکهوه دابنیشن.

دوای نهوه په یوه ندیه کانیان هاته سر
نامه گورینه وه، پيشکه شکردنی کتیب به یه کتری.
هموو نه مانهش وهک باسما نکرد، نه بوونه ریگر
له وهی په یوه ندی به ریزه کانی حیزی دیگولیه وه
بکات و له ناو نهو حیزیه دا خه بات بکات.

راسته نه گه بشته نه وهی به یان نامه و دروشمه کانی
حیزب به سر دیواره کانداهه لبواسیت، به لام گه بشته
ناو نه نجومه نی بالای حیزب. حیزب به شیوه یه کی
همه رمی دامه زرابوو، له سره وه ژه نه رال "دیگول" و
لای راسته وه "نه ندی مالرو" و له لای چه پیشه وه
"ژاک سوسیتل" بوو. له دوای نه مانه وه لیژنه ی
لینکولینه وه دهات، لیژنه ی لینکولینه وه له و گوره
روشن بیرانه پیکهاتوو که پشتیوانییان له ناراسته ی
حیزب ده کرد. نه لیه ته "نارون" یه کیک بوو له
نه دامه کانی، هموو هه لته یه ک چاری به "نه ندی
مالرو جورج بومیرقو میشیل دوبری" و گوره
که سایه تیه کانی حیزی دیگول ده که وت.

هارکات ناماده ی کورپو کوبوونه وه
جه ماوهریه کانی حیزب ده بوو، له ویدا قسه ی ده کردو
نیدانه ی کومونیسته کانی ده کرد. زورجار شهر له
نیوان (دوو گوره حیزی سیاسی فهره نسبی
له وکاته دا) که کومونیست و دیگولویه کان بوون
دروست ده بوو.

له کوتایی په نجا کانداه "نارون" له ناو نهو
که سانه دا بوو که داوای گه پانه وهی ژه نه رال
"دیگول" یان ده کرد بقو سر کورسی ده سلات، به
مه به سستی قوتار کردنی فهره نسا له کیشی جه زانیر؛
"نارون" پتی واپوو کوماری چواره م ناتوانیت نه م
کیشی گه وره یه چاره سر بکات، کیشی یه ک که
مه ره شه له چاره نووسی خودی فهره نسا ده کات.
ته نهها ژه نه رال "دیگول" به سینگ و قورسایی

که سیتی خویه وه ده توانیت چاره سهرنکی له بار
به سر فهره نسبه کانداهه پیتن. "نارون" له م
بوچوونه دا ته نهها نه بوو، سالی 1958 "دیگول" به
فیعلی گه پایه وه سر کورسی ده سلات، یه که مین
کیشی به کیش که هه ولی چاره سهر کردنی دا، کیشی
جه زانیر بوو که چوار سالی خایاند.

"نارون" هر کتیبکی تازه ی چاپ بگردایه،
دانه یه کی بقو ژه نه رال "دیگول" ده ناروو، نه ویش به
نامه یه ک وه لامی ده دایه وه. نه مهش له کاتی
بلو کردنه وهی کتیبی (شهره یه ک به دوا یه که کان دا)
رووی دا.

"دیگول" له نامه یه کیدا که له شرشیفی تاییه تی
"ریمون نارون" دا پارتیزاوه ده لیت: سوپاس بقو
کتیبی که ی له بهر که وه بقو بهرگ، پره له بیروبوچوون
و مشنومرو به لکه ی نه قلانی. زور پتی سر سام بووم.
له وه لامدانه وهی بقو کتیبی (نه فیونی
روشن بیرانه) دا "دیگول" ده لیت: به بایه خیکی زوره وه
دوا کتیبیت (نه فیونی روشن بیرانه) م خوینده وه.
پتیویست به وه ناکات سر سامی زورم به به هر وه
توانات له شیکرینه وه و لیکدانه وهی شتفه کانداه بقو
باس بکه م، به لام له گه کال نه وه شدا ده بیت راستگوبم
له گه لئا، نه که رچی توانای شیکرینه وه و لیکدانه وهت
که وره یه، به لام ناتوانیت بکه یته ده ره نجاسی نیجایی،
یا خود چاره سهرنکی دیاریکراو. ده ترسم تنوش وهک
مونتینی ی فله سوف راپاو گومانکار بیت.

هرچونیک بیت نهوا په یوه ندی دامه زرتنه ری
کوماری پتجه م و دامه زرتنه ری فهره نسای نوی، به
یه کیک له گه وره تیورسینه ئایدیولوژییه کانی نهو
کوماره وه پر له گورپان و ناکوکی بوو. بویه جیی
سهرسورپان نیه که روتیک ژه نه رال "دیگول" به
"نه ندی مالرو" ی وتبی: (نه م پیاره - واته نارون -
روتیک له روتان دیکولیکسی راسته قینه نه بووه...).

جهنگ و له سالی 1930-1931 روي له وولاته
کړېږي. هر له ویشدا به دوا تیوریای فلسفه
ناشنایي: اته تیوریای فیثومینولوژیا. نه وکات
ناوی "هوسنرل و هایدگر" له به ناویانگترین ناوه
فلسفه په کار یوون له نه لهاسادا.

کاتیک له پشوری خویندندا نارېن گه پايه وه
 فره نسا، چاوی به هاوېږې چکوله کې (سارته)
 کهوت و باسی نه و شتانه یې وړو کرد که له نه لمانیا
 بینیبوونی و بیستبوونی، "نوبولوار" مه سه له که وه
 خوی ده گنړته وه و ده لیت: من و سارته رو نارېن له
 به کتیک له گازینتوکانی مونبارناس پتیکه وه دانیشتمین.
 له و دانیشته دا سارته راواي شه ریته میوه ی کرد.
 رنگی شوشه که نالتونی که په رنگا وره نگ بوو. نارېن
 پنی و ت هاوېږې رنگی نه و شه ریته ده بیني؟ که ر
 نه یله سوفتیکي فینومینولوژی بویایه، نه و به
 شتویه په کی فلسفې قسې له باره یوه ده کرد!
 چاوه کانی سارته رله خوشیانا که شانه وه. نه و
 چاوه رتی نه وه بوول فلسفه: چاوه رتی نه وه بوو
 وه خویان چوڼ مه ن تاوا قسه له شته کان بکات،

"ريمۇن ئارقۇن و ژان پۇل سارتەر"

هريهك له "ئارقۇن و سارتر" له سەرھەي
سەدەي بېست و لەھەمان سالدا واتە سالى 1905
ھاتونەتە دنياور، ھەريوگيان تا سەرھەي سالانى
ھەشتا زيان. پىگەرە لە ھەمان ئەوپەيمانگاپەدا
خويندويانە كە گەرە كەسايەتتە ئەدەبىي
فەلسەفەي و بگەرە تەنانت سياسىيەكانى فەرەنساي
لنورە دەرچوون. ئەو شويەش پەيمانگاي بالاي
مامۇستايانە. لە ھەمان پۇلدا "سىمۇن دۇبۇوارو
كلود ليلى شتراوس و پۇل نيزان و.. ھتد"ى، لەگەلدا
بوە. تا كۆتايى جەنگى نوو مى جىھانى ھاوپى
بوون، بەلام لەو مێژووە بەداوە كېشە نايدىقۇلۇزىەكان
و دابەشبوونى جىھان بەسەر نوو بەرەداو
سەرھەلدانى جەنگى سارد، لىكى جياكرىنەرە.

بەپەزى قەسەي "سىمۇن ئۇيۇقوار"، "سارتەر" بۇ
بەكەمجار لە رەئىس "رەمۇن ئارۇن" ەو ەلسەفەي
وجۇدى ناسىو ە. "ئارۇن" لە پەشەو ەي ئەوانەدا بوو
كە لە زانكوكانى ئەلمانىادا خوئىندىبوو، ئەوبەر لە

يان بەو شتۈەيە لىيان بدۈيت كە ھەن ولەبەرچاۋن،
ماۋەيەكى زۇر بىو چاۋەرتى ئەۋەى دەكرد،
دەيويست ھەلسەفە لە قولە بەرزو بۇندەكانەۋە
داكرىتە ناۋ واقەسى ژيانى رۇزانە، ئەمەش سەرەتاي
ھەلسەفەى بوونخوۋازى بوو.

بەلام ھارپىيەتى نىوان ئەم دوو دۈستە نازىزە،
ۋەك باسماۋىر زۇرى ئەخاياند، "سارتر" لە ۋەلامى
پەيۋەندىكردى "ئارقۇن" بە ھىزى دىگۈلپەۋە،
پارتىيىكى تايىت بە خۇى دامەرزاند، بەناۋى (رەخراۋى
دىموكراسى شۇپشگىن) ۋە، بەلام زۇر بەردەوام
نەبوو، چونكە لايەنگرانى ھەرىك بەلايەكدا چوون.
باش ئەۋە رووداۋىك ھاتە پىش، بوو مايەى تىكدانى
پەيۋەندى نىوان ئەو دوو ھارپى خۇشەويستە.

كانىك "ئارقۇن" بىريارى دا بەشتۈەيەكى بەردەوام
لە رۇنامەى (لىفىگارۇ) دا بنووسىت "سارتر"
ئەۋەى ۋا لىكدايەۋە كە پەيۋەندىكردە بە بەرەى
دوژمنەۋە: واتە بە بەرەى "دىگۈل" ۋا راسترەۋو
بۇرۇۋازىت ۋ .. ھتد.

"سارتر" لە بەرنامەيەكى رادىۋىيدا قسەيكرىو
ۋتى: (دىگۈل لە روۋى جەستەىى ۋ سىياسىيەۋە بە
مىلەردەچىت!)، بەم پىچواندەسە دىزىۋەپىش،
قىامەتلىك لە ھەرەنسادا دروستبوو. "ئارقۇن" زۇرى
پىن تىكچوۋ، دەستىكرد بە ھىرشىكردە سەر
"سارتر" ۋ ھىزىيەكەى، "سارتر" پىش بە شالاۋىكى
توند ۋەلامى دايەۋە. "مورىس مىرلۇپۇنتى" كە
ھارپىتى ھەردوۋىكىان بوو، ھەۋلى دا نىوانىيان باش
بىكات ۋ ئاشتىيان بىكاتەۋە، بەلام ھەۋلەكەى
بىسود بوو.

"مىرلۇپۇنتى" بە "سارتر" ى ۋت: "پىت ۋا نىيە
لەم ھىرشەتدا بۇ سەر ئارقۇن، زىادە پىويست پىت
لىنەلېرپوۋە، ئەمەش دەپىتە مايەى ئەۋەى بىو
يەكجارى پەيۋەندى نىوانتان بىچىرت؟ "سارتر" لە
ۋەلامدا ۋتى: لە نىوانماندا شتىك نەماۋە تا دەستى

پىۋە بگىرىن ۋ بە تەنگىيەۋە بىين! ھەموو شتىك تەۋار
بوو. دۋاى ئەۋەى شەپى ئابدۇلۇزى لە نىوانىياندا
ھەلايساۋ، بە دىزىزاي سالانى جەنگى سارد: واتە لە
كۇتايى چەكانەۋە تا كۇتايى ھەفتاكان (بۇ ماۋەى
سى سى سال) بەردەوام بوو، ھەر شىتى مەسىسى
كۇمۇنىزىم ۋ يەكپەتى سۇلفەتى بىكرىايە "سارتر" ى
دەۋرۋاندى، رازى نەدەبوو لە ھەر لايەنىكەۋە پىت
ھىرش بىكرىتە سەريان، ھەر ئەمەش بووە مايەى
ئەۋەى پەيۋەندى لەگەل ھارپىيەكى ئازىزى تىرى
دابىرپىت، ئەۋىش "ئەلبىر كامۇ" بوو، "سارتر"
ئەۋىشى لېرپىدايە تارىكىستانى كۇنەپەرسىتى ۋ بەرەى
دوژمنەۋە. ۋەك دەزانرپىت "كامۇ" لە سالى 1948
پەيۋەندى خۇى بە ھىزى شىۋەيەۋە پىچان.

ئەمەش پەيۋەندى بە "سارتر" ۋەۋ ئالۇز كىرد،
بەلام پەيۋەندىيان نەپچراند تا "كامۇ" كىتپە
بەناۋىانگەكەى (مۇشى ياخى) بلاۋكرەۋە.

"كامۇ" لەۋ كىتپەيدا، رەخنە ئاراستەى ئەو
مىسالىيە شۇپشگىنپانەيە دەكات، كە دۋاجار دەپىتە
مايەى دىكتاتورىت ۋ تىرۋى پۇلىسى، "سارتر"
ئەم كىتپەى بە ھىرشىكى شەخسى بۇ سەر خۇى
دايە قەلەم ۋ پىتى ۋابوۋ ئەۋە كە مەبەستە لە رىتى
ئەم كىتپەۋە لىتى بدىرت، بۇيە ھەرمانى دا بە يەككىك
لە نووسەرانى گۇفارەكەى (كاتە نوپىكان) بۇئەۋەى
خوۋىندەۋەيەكى رەخنەىى ئەۋ كىتپە بىكات، بە
مەبەستى بەرپەرچدانەۋەۋ پوچەلكرەنەۋەى
بىرۋىچۈرۋەكانى ناۋى. ئەم كارەش ئەنجام درا، لە
پاى ئەۋەدا "كامۇ" بىريارى دا ھەموو پەيۋەندىيەكى
خۇى بە "سارتر" ۋەۋ بىچىرت، "سارتر" بە
نامەيەكى خەمناك ۋەلامى دايەۋە، تىسايدا دان بە
كۇتايى پەيۋەندى نىوانىيان دەنپىت ۋ دەلپىت: تەنانەت
ھارپىيەتپىش بۇنە دىكتاتورىتە. يان دەپىت لە
ھەموو شتىكدا بىرادەرم پىت، يان مەبە..

ئەمە ماناي وايە كە "سارتەر" بىئەۋەى پىئى بزانىت،
 رۇلىكى ئىجابى لە بەرژەۋەندى كۆمەلگاي فەرەنسى
 گىراۋە. ھەرچۇنىك بىت خاۋەنى (بىۋىن و نەبۋىن) و
 (رەخەنى ئەقلى دىالەكتىكى) و (مىلنجدان) و. ھتە،
 رۇلىكى گەۋرەى لەسەر گۆرەپانى رۇشنىبىرى
 فەرەنسى و ئۆدەۋلەتەيدا بىنىۋە، سەربارى
 خلىسكان و نووچدانە ئابدۇلۇژىەكاسى.

كەس ناتوانى نكولى لە خۇشەۋىستى و ھەۋل و
 قورىانى ئەۋىكات، لە پىنار مىللەتانى كۆلۇنىيالى
 كراۋ، يان چەۋساۋەدا. لە قۇناغىك لە قۇناغەكاندا ئەۋ
 نۆتەرى وىژدانى ئازادى فەرەنسابوۋ، ۋەكى ھەرىك
 لە "فولتېرو ئەمىل زۇرا" لە سەردەمانى پىشۋودا.
 لە سالانى خەفتادا و لە گۆرەپانەكانى پارىسدا
 بىروشمىك باۋ بوۋ دەيوت: (لەگەل سارتەردا لەسەر
 ھەلە بىت، چاكترە لەۋەى لەسەر پاستى بىت
 لەگەل ئارۇندا!)
 شاھەنى باسە "رىمۇن ئارۇن" بەخۇى، دان بە
 پىشەستى و شۆرەت و نىوبىانگى "سارتەر" دا
 دادەنىت. سەرەپاي ھەموۋ ئەۋ شەپو مىلەلانى

لۋاي ئەۋە، سەرەى پەيۋەندى بىرىن لەگەل
 ھارپىيەكى ترو يەككە لە كۆمەلەكانى (كاتە نوپكان)
 ھات: "مورىس مىرلۇپۇنتى". "مىرلۇپۇنتى" لۋاي
 "سارتەر" بە دوۋم فەيلەسوفى فەرەنسا دادەنرا،
 بگرە ھەندىك بە يەكەم فەيلەسوفىيان دەداپە قەلەم.
 "مىرلۇپۇنتى" ۋازى لە پىشتىۋانى كىردى بىلۋكى
 سۇفىيەتى ھىنسا، لۋاي ئەۋەى خەسلىتى
 دىسبىۋىتىزمىيەنى ستالىنىيەتى بۇ ئاشكرابوۋ. لەم
 بارەپەۋە كىتەپكى بىناۋى (سەركىشىيەكانى
 دىالەكتىك) ۋەۋە نوۋسى، ئەمەش سەرەتاي كۆتايى
 بوۋ لە نىۋان ئەۋۋ (بىلۋكى پىشكەۋىن) دا، لەسەرۋو
 ھاموشىيەنەۋە "سارتەر" و كۆمۇنىزم. كارگە بىشتە
 ئەۋەى "سارتەر" بىت: ھەرچى دۇى كۆمۇنىزمە
 سەگەر، ھەرگىز ھەلۋىستى خۇشەم ئاگىرېم!!

ئەۋەى راستى بىت لۋاي ھارەيەكى زۇر نەبىت
 (ۋاتە تا سالى 1968)، "سارتەر" ھەلۋىستى خۇى
 نەگۋى، بەلام بۇئەۋە ھەلۋىستى گۋى تا خۇى
 فرىبىداتە ئامىزى چەپىكى ھەرژەكار ياخود چەپىكى
 توندېرەۋەۋە، چەپىك كە ئەمجارە سەرچارەى
 بىرۋىچۈۋەنەكانى "ماۋىسى تۆنگ" بىرو، نەك
 بىرۋىچۈۋى "لېنىن" ياخود "ستالېن".

"سارتەر" توانى لە رىنى لىتھاتۋىيى لە بۋارى
 ئەدەب و دىرەۋشانەۋەى ئەستىرەى بەختى لە بۋارى
 فېكرىدا، كارىگەرى لەسەر دوۋنەۋە لە گەنجانى
 فەرەنسا ھەبىت: ئەۋەى رىگارى كە لۋاي جەنگى
 دوۋەمى جىھانى ھات و ئەۋەى شۇرپى ئايارى 1968
 كە چەپىكى مىندال و ھەرژە بوۋ.

لە جارى يەكەمىيەندا "سارتەر" رەۋايەتىيەتى
 فېكرى كىردە بەر كۆمۇنىزم و دوۋەم جارىش ئەۋ
 رەۋايەتىيە فېكرىيەى كىردە بەر چەپى توندېرەۋ.

ھەندىك پىيان وايە توندېرەۋى "سارتەر" لەسەر
 ئاستى زەمان، فەرەنساى لە تىرۋو توندېرەۋىيەكى
 فېلىلى پاراست، ۋەك ئەۋەى لە ئەلمانىادا رۋىيدا.

[illegible]

فیکاریہ سار دوسرے بڑے ننگہ پھٹن لے میسٹر
"سارنہ" بہ پیچہ وانہ ی "ریسٹن سارن" وہ
بہ یوہ سنت ہو بہ میسالیانہ وہ، زیاد لے وہ ی
بہ یوہ سنت ہیٹ بہ واقعہ وہ۔

بەزىرگەن

بەزىرگەن

بەزىرگەن

بەزىرگەن

بەزىرگەن

بەزىرگەن

بەزىرگەن

بەزىرگەن

بەزىرگەن

بەزىرگەن

بەزىرگەن

بەزىرگەن

بەزىرگەن

بەزىرگەن

بەزىرگەن

بەزىرگەن

بەزىرگەن

بەزىرگەن

بەزىرگەن

بەزىرگەن

بەزىرگەن

بەزىرگەن

رەخىنە ئۆزىنە دەي ئىدەي

ئەحمەد ئەبۇزەيد

يول بىكۆر و ھونەرى خويىندە ۋە

بوشنىيران لە غوربەتدا

قەرز نوليمان

ئىرادە و پاقە

پۇل رېكتور و ھونەرى خويندە

■ ئەخمەد ئەبۇزىد

● ۋ. لە غەربىيە: شاھۇ سەئىد

پۇل رېكتور بەگىگە لەو فەيلەسوفانى كە جىهان لەولەي دەلىكى كەپتەن بىر قاراۋاندا دەپىنى، دەق-يىش لەولەي جىهانلىكى چىرو بچو كىراۋەدا دەپىنى.. ۋاتە بە پرواى ئەو سىنورەكانى ئىتوان دەقلى ئوسراۋ و جىهانى بىنراۋ لە بىرەندە ئەو سىنورالەن كە بۇ بىر تەسكىرەندەۋى ئاسۇكانى لىكەندەۋە خويندەۋى ئىمە بەرامبەر دەق / جىهان دانراۋن. ئەو سىنورەندىيە تەنھا گىرەقلى بەرلەۋىلى پەيۋەندىيى ئىتوان دەقلىسى و جىهانلىسى لىكەندەۋە، بەلكى كىشەيەكى مېتۇدىشى لىكەندەۋە، چۈنكى زىادەۋىلى لە پەندەۋىن بە مېتۇدىكى دىيارىگراۋەۋە مېتۇد دەكانە سىرتاچ لەبرى لەۋەي بىكەنە ئامرازلىك بۇ ئاسىنى بەرامبەر. لىزەۋە ھىزەمىنىكا ئەو مېتۇدە يان راستر ئەو ھەمە مېتۇدەيە كە كىردەي ئاسى دەكانە ئامانچى سەرەكى ئەك شىۋازى كەپىشتىن بەو كىردەي ئاسىيە. ۋاتە كەسى بىر يار يان رەخەگر يان خولمىر بۇي ھەيە لەيەك كىلدا چەلدىن مېتۇدە فەلسەفەي جىۋاز لەيەك مۇتۇرە بىكە لەپىشاۋ دەۋلەمەندەكەردلى پىرۇسى خويندەۋەۋە نىزىكىۋەۋە لە رەگەزە زىندەۋەكانى زىان. رېكتور لە شولەيگە بە ئامازە باس لە كىردەي خويندەۋە دەكا ۋەك چىزلىكى ئاتەرناتىف لە بەرامبەر چىزى پىراكتىسكەردلى زىاندا. ۋاتە ئەۋكەتەنەي سىنورەكانى پىراكتىسكەردلى زىالى راستەقەنە بەرتەسك دەپنەۋە دەپىن پەنابەرىن بۇ خويندەۋەي جىهان و بەدەلگەردلى زىان.

لە بەرامبەر فەيلەسوفە جەماۋەرىەكانى دىكىي فەرەنسا ۋەك زان پۇل سارتەرو مېشىل فۇكۇۋو زان دىرلدا.. پۇل رېكتور ئەو فەيلەسوفەيە كە تا ئىستە بايەخى ۋەك پىۋىست پىشەدراۋە، چۈنكى ئەو ھىندەي مۇزىدەي مەزىنەيەكى بەجىزمان پىندەدا، ھىندە مۇزىدەي زىياتىكى بەجىزمان نادالى.

ۋەزىيەت كۆردى

یەكەك لىو دەرىپىنە جوانانەى كە زەينىم
 بەمەسەپەتەى، رىستەپەكى جىقۇن وايتمان-ى
 رەخەنگى ئىنگىلىزىيە دەرىپەى ژيانى فېكرى لى
 رەنسىما وايتمان لىوئىدا دەلى سەرەپەى لىو
 گۇرپانەتارىيە رىستەپەى و خىراپانەى كە فەرەنسىا لى
 جەنە دەلى رابىر دودا پىيە تىپەپەى، تا ئىستەنە
 ولاتە بوانانەى كە باشى لى بەرەمەپەنەى كە سەپەتەى
 ئارزۇمىدا مەپە كە دەكرى ناويان بىنەى "پالەوانانەى
 فېكر"، مەرەكە جۇن بەمەمان ئەندازە و بەمەمان
 مانا رىسىا توانەى بەرەمەپەنەى "پالەوانانەى
 شەنەنج"ى مەپە جۇن وايتمان تىپەپەى شەو شە
 رەكە كە فۆرە بەنابانگە كەى دىكارى "مىن بىر
 رەكە مەو كە واتە مىن مەم" تا ئىستەپە كىكە لى
 ئۆرەكە كەى ئەقلى فەرەنسى و بىنەمەپە كى گشتى و
 سەرەكەپەتەى. پىش جەنگى جىپەنەى دودەم
 سى كۆچكەپە كى گىنگى مامۇستايان فېكر لى نارادا
 بوون: ئەندىر جىد، بۇل قىلىرى و، ئەلان. دواى
 جەنگىش دوانەى دۇپەك: جان پۇل سارتەرو ئەلبىر
 كامۇ دەرەكەوتن. ئەگەر بەمەمان ناراستەى وايتمان
 بەردەوام بىن، دەكرى بلىن دواتر تىكەلەك لى
 نوسەران و زانايان و قەپەسوفەكان پەيدابوون وەك:
 لىقى شتراوس، جاك لاکان، مېشېل فۇكۇ، رۇلان
 بارتو، جاك دېرېداو چەند بېرىارىكى تر كە پىشترو
 مەندىكىان تا ئىستاش مەلگى (مىتۇدى)
 بونىاتگەرى و پاش بونىاتگەرىن. پاشان گروپىكى تر
 لى پالەوانانەى فېكر چوونە پالايان كە گىنگىيەكى زۇد
 دەدەن بە زمان و ستاركتورى زمانەوانى و باپە خىكى
 تاپەتەش دەدەن بە رافەكرى دەق و لىكدانەو
 (لى چوارچىو) ئەو و كە پىيە دەوتىرى
 مېرمنىوتىكا- رافەگەرى. مېرمنىوتىكا بزاوتىكى
 فېكرىيە (لى بىنەرتدا) بەندە بە فەلسەفەى
 ئەلمانىيەو، مەرچەندە بىنەماكانى دەگەپتەو بۇ
 سەردەمانىكى پىشترو. مەرچى ئەم بزاوتە فېكرىيە

لى فەرەنسىا چەند بېرىارىكى وەك پۇل دىكرى لىو
 دەكرى كە مۇركىكى ئەكادېمى بەسەريانەو رالە،
 جىاوازە لى مۇركى ژيانى بېرىارەكسانى پىشترو كە
 سەرقالى كىكەكەكانى ئىلىسان و كۆمەلگا بوون و
 بەشدارىيان لى رووداوە كۆمەلایەتى و سىياسىيەكانى
 كۆمەلگادا دەكرى.

مېرمنىوتىكا

مېرمنىوتىكا بەو ناراستە جىاوازە دەوتىرى كە
 چەند قەپەسوف و بېرىارىك بېرىسان پىپەنەى.
 (لى رىگاپەو) باپە خىكى ناپەتە بە كىكەكەكانى
 تىكەپىشترو رافەكرى و لىكدانەو دەدەن. واتە
 وشەى مېرمنىوتىكا بە تىقۇرى لىكدانەو و مېتۇدەكانى
 دەوتىرى. ئەو وشە بۇنانىيەى كە وشەى مېرمنىوتىكا
 لىو رگىراو لىكە كساتدا نامازە بىر پىشترو
 ئاخاوتن و پىشترو لىكدانەو شەكە، بەو ماناپەى
 كە ئاخاوتن لىو رىكە بۇ ئەفسىر كىرى بىر پىشترو
 كە سىك بۇ خەلكانى تر، لىكە كاتىكدا مېرمنىوتىكا لى
 بەكارمېنانە فەلسەفى و ئەكادېمىيەكەپەدا واتە
 لىكدانەو و دەقەكان.

سەرەتەى مېرمنىوتىكا دەگەپتەو بىر مەو
 لىكدانەو و كەرەكانى مۇسېرىس و شىسەپە
 گىرەكان، مەرپۇپە پەيوەندى لى ئىوان لىكدانەو
 لىكە و فېلۆلۇجىا (زمانناسى) و رەخەى دەق
 لىكەكى ترەو مەپە. دواتر ئەو مەولانە گوازەو
 بۇ لىكدانەو و دەقە پىرەزەكان. واتە بزاوتەكە
 لەسەر دەستى زانا كلاسېكى و تېلۆجىيەكان سەرى
 مەلدا كە لى مەو لى دارىشتى چەند ياساپەكدا بوون بۇ
 لىكدانەو و دىوستى دەقە كلاسېكى و ناپە
 بىنەرتەكان. بەلام مېندەى نەبىر ئەو مەولانە لىو
 فراوانتر بوون و دەقە ئەدەپەكانى پىشترو
 بەلكو ئەو بوارەشسى نىپەپە راندو بوارەكسانى
 سايكۆلۇجىا، سۆسۆلۇجىا، ئەنارۆپۆلۇجىا، مېتۇدە

88 سالی تیپه پاندوه به لام هر چالاک و خاوهن بهرهمه (دهکری بوتری) ئیستاش هه مان میزو تواناو وردی جارانی پاراستوه. له دواي تهواوکردنی زانکو له پاریس له سالی (1937) هوه سهرقالی وانه بیژی بووه له خویندنگا ئاماده بیه کاند، له جهنگی جیهانی دووه مدا سهریازی کردووه، له لاین هیزه کانی ئەلمانیاوه به دیل گیراوه، له سالی (1940) هوه تا کوتایی جهنگ له زینداندای بووه.

دواتر له ناوهندی نه تهوهیی بق توژی نه وهی زانستی له پاریس تا سالی 1948 دهستبه کاریوه، پاشان له زانکوی ستراسبورگ تا سالی 1957 وهک ئوستادیك وانهی وتوته وه... له قوناغیکی تردا چۆته سۆربون و، دواتریش له سهرداواي خوی پۆستی عه میدی زانکوی دهیه می پاریسی وهرگرتوه که به زانکوی نانیترا ناسراوه و رۆلنکی گرنگی له رووداوه کانی 1968 ی خویندکاره کانی فهره نسا دا بینبوه. ههر نه رووداوانه ناچاری کردووه دهست لهو پۆستی بکیشیتته وه. پاش ماوه یهک سهره له نوێ و له هه مان زانکودا وهک ئوستادیکی خۆته رخانکریو دهستی کردوته وه به وانه وتنه وه. له هه مان کاتیشدا وهک ئوستادیکی وانه پیژ له زانکوی شیکاگو دامه زراوه.

کاتی خویندکاری زانکو بوو له ژیر کاریگه ری گابریل مارسیل ی پینشهنگی رهوتی بوونگه ری مه سیحیدا بوو له بهرامبه رهوتی بوونگه ری سارته دا. دواتر فیکری یاسبرز و فینۆمینۆلۆجیای ئەلمانی (هوسرل و هایدگه ر) کاریان لیکرد. ئەم کاریگه ری فیکریانه به نوسینه کانی وه دیارن. کارلیکردنی گابریل مارسیل له سه ر نه وه نوسینانه یدا دهرده که وێ که بایه خی به کیشه ئاینیو تیۆلۆجیه کان داوه. ههروه ها کاریگه ری فینۆمینۆلۆجیاو کیشه ی لیکدانه وه له سه ر نه وه شوینانه دا دهرده که وێ که ده ریا ره ی هیرمنیۆتیکا

نوسیویه تی که به هیرمنیۆتیکا ی فینۆمینۆلۆجی ناسراوه.

پروفیسۆر جۆن تومیسۆن که یه کیکه له وانه ی بایه خ به فیکری ریکۆر ده دات ده لی: پۆل ریکۆر به بریژی ژیا نی فیکری خوی بایه خی به کیشه ی خودی مرقی کارا یان که سایه تی مرقی کارا داوه، هانده ری بنه په تی له پشتی هه موو کاره فله سه هیه کانی نه وه وه برینییه له بروابوونی وجودیی به وه ی که بوونی مرقف مانایه کی هه به، لیته وه سه ره پای بوونی شه پر ئازارو به کۆیله کردنی مرقف (یان نه بوونی ئازادی)، نه وه ی له بووندایه و مانایه کی هه یه زۆر له سه رو نه و شته به که مانای نییه. ماناو بوون نه وه دوو لایه نه ن که پرۆژه ی فله سه فیی ریکۆر- یان تیدا چرده بیتته وه، واته فیکری فله سه فیی نه وه تا ئاستیکی زۆر فیکریکی وجودیه، چونکه بوونی مرقی باب ته ی فله سه فه ی نه وه، ههروه ها فیکریکی فینۆمینۆلۆجی رافه ییه له رنگی نه وه میتۆده ی په په وه ی ده کا له کرینه وه و لیکدانه وه ی نه یی نه و نیشانانه ی که به کاردین بق ته عبیرکردن له ویناو گۆشه تیگا و ناره زوی ئیمه بهرامبه ر بوونیان.

ئیراده.. گومان و باوه ر

کیشه ی ئیراده یه کیکه له باب ته جه مسه رییه کانی فیکری وجودی و فینۆمینۆلۆجی، ریکۆر هه ر له بهرهمه سه ره تاییه کانی وه بایه خیکی گه و ده ی به و کیشه یه داوه به و ئومیده ی کاریکی مه زن له و باره یه وه گه لاله بکا که دوا جار کتیبی "فله سه فه ی ئیراده" ی لیکه وتته وه. سه ره تا به نیاز بوو نه و کتیبه به سی به ش پشکه ش بکا، به شسی به که می "ئیراده کرده و بی ئیراده" له سالی 1950 دا دهرکه وت، به لام دهستی له و پرۆژه یه هه لگرت و روی کرده بواری گرنگیدان به ویزدان و هه ست و هه لباردن، هه ر له و باره یه وه کتیبی "نه و مرقفه ی

هه‌لای لیدهوه شیشهوه "ی نووسی که بریتیه له
 لیکۆلینهوه یه که له نه‌ترۆپۆلۆجیای هه‌سه‌لیدا، دواتر
 کتیبیکی سه‌یاره‌ت به ره‌مزیه‌تی شه‌ر نووسی که به
 به‌روای هه‌ندیک سه‌ره‌تای بایه‌خدانی ریکۆر بوو به
 هیرمنیوتیکای بیان راستر سه‌ره‌تای راسته‌قینه‌ی
 گه‌شتی شه‌و بوو به‌و رینگه‌یه‌دا که له کتیبی
 "لینگانه‌وه: لیکۆلینه‌وه یه که ده‌ریاره‌ی فرۆید" دا
 که‌یشته‌ لوتکه، شه‌و کتیبیه له سالێ 1985 دا
 ده‌رکه‌وتو سالێ 1970 کرا به ئینگلیزی له ژێر
 ناوێشانی "فرۆید و هه‌سه‌له" له کتیبیه‌دا به‌واره
 ره‌خنه‌یی و تاره‌خنه‌یییه‌کانی لینگانه‌وه‌ی
 روونکرۆته‌وه له‌ریگای دانانی شه‌و بوو لایه له
 رووبه‌روو نه‌وه‌یه‌کی دیالیکتیکیدا که نه‌اری ده‌شن
 رووبه‌روو بوونه‌وه‌ی هیرمنیوتیکای به‌ساره‌و
 هیرمنیوتیکای گومان. نه‌گه‌ر هیرمنیوتیکای سه‌ره‌نا
 هه‌روه‌ک باسمان کرد به‌ندبووین به خۆینه‌وه‌ی
 کتیبی پیرۆز (ئینجیل) وه، که ریکۆر به
 هیرمنیوتیکای پیرۆز ناوی ده‌با، په‌یبردن به مانا
 یاده‌تانه‌وه‌ی مانا ده‌گه‌ڕێنێته‌وه به‌و (شه‌و پروسه‌یه)
 به مه‌به‌ستی لینگانه‌وه‌ی باره‌، که به‌پله‌ی به‌که‌م
 جێگای بایه‌خی پیاوانی تاینه‌.. شه‌وا هیرمنیوتیکای
 گومان به‌نده به کاره‌کانی توێژێکی دیاریکراوی شه‌و
 به‌ریارانه‌ی که پێیان رایه ده‌ق ته‌نها روخسار بیان
 سه‌رخانیکه که حه‌قیقه‌تی جه‌مه‌ری له‌ژێره‌یه،
 نه‌مه‌ش مانای نه‌وه‌یه که هیرمنیوتیکای گومان بایه‌خ
 به مانای ره‌سه‌ن و به‌ره‌تی ده‌دا له رینگه‌ی ده‌مامک
 پیتفێردان و ناشکرکردنی "هوشیاری ساخته"،
 نه‌وه‌ش له پروسه‌کانی ره‌خنه‌گرتن له ئایدیۆلۆجیادا
 به‌رجه‌سته ده‌بن، هه‌روه‌کو لای مارکس له نابووری
 شیکاری و لای فرۆید له ده‌روون‌سێکاریدا
 ده‌رده‌که‌وی.

ریکۆر شه‌م هیرمنیوتیکایه به‌سه‌ جۆرنیک له
 راک‌کردنی ئارکیۆلۆجی له‌قه‌له‌م ده‌دا چونکه رابووردو

هه‌له‌ گۆلێ له‌پێناو ئاوه‌ گراکردام، (ئێه‌ ساڵ 1910)
 سه‌ره‌تایی و په‌هانه‌کان که له په‌شت شه‌و به‌رامه‌
 هه‌ستپێگراو و دیاره‌ رواله‌تیه‌کانه‌وه به‌سه‌وه،
 جه‌شارداوه. واته‌ شه‌واو پێه‌واده‌ی هیرمنیوتیکای
 باوه‌ر که به‌ره‌ر خۆدی دیاره‌ کسان ده‌روا له‌پێناو
 ناسینی توانای شه‌و دیاردانه له ئاشکرابوولدا ده‌کاته
 خۆه‌شاردا. واته‌ هه‌ولده‌دا په‌رده له‌سه‌ره‌وه
 شه‌ه‌مالێ که خاوه‌نی ده‌ق له‌پاستیدا مه‌به‌ستێک.
 ته‌نانه‌ت گه‌ر به ئاشکراش نه‌پدرکێتن، لێزه‌وه له‌به‌ره،
 شه‌وه‌ی هیرمنیوتیکای به‌اوه‌ر به‌هۆایه‌ی نه‌پێدیه‌
 تاریکه‌کانی ده‌قدا رۆیه‌ن هه‌ولده‌دا ده‌ق له‌به‌ره
 رووشنایی خۆدی خۆیدا ته‌ماشای بکات، هه‌رپێهه‌ رالای
 شه‌و به‌ره‌و داهاتووه، شه‌و رالانه‌ش رالای
 نا‌نامه‌ده‌ن، رالای ئارکیۆلۆجی لێن

هه‌ندێ له ره‌خنه‌گران ریکۆر- پێمان به‌وه
 تاوانبارکردوه که له نوسینه‌کانیدا هێڵێکی
 به‌رکێشه‌وه‌ی رێک و لۆجیکی و دیاریکراو به‌به‌وه
 ناکات، ته‌نانه‌ت ره‌نگه‌ په‌یوه‌ندییه‌کی لۆجیکی له
 په‌که‌به‌ه‌وایه‌که‌هاتنی شه‌و نوسینه‌کانیدا نه‌هێن که
 (ماره‌یان له سه‌د تێده‌په‌ڕی و له‌ئێویادا بیه‌ستویه‌ک،
 کتیبی به‌ره‌تی هه‌ن. به‌لام ریکۆر له دیدارێکدا که
 رۆژنامه‌ی (لۆمۆند)ی هه‌ره‌نسی له‌گه‌ڵیدا سازیداوه،
 له 1ی فیه‌رییه‌ری 1991 دا به‌لۆکراوه‌وه، نکۆشی له‌وه
 نۆمه‌ته‌ کردوه و شه‌وه‌ی روونکرۆته‌وه که هه‌ر کارێک
 له کاره‌که‌وه‌رکانی شه‌و زه‌مه‌یه‌ی زه‌ینی به‌و شه‌و
 کاره‌ خۆشکرده‌وه که به‌ه‌وایدا هاتووه، له‌مه‌ش شه‌وه
 ده‌که‌یه‌نی که به‌ره‌مه‌سه‌گه‌سه‌ره‌کانی شه‌و زاده‌ی
 په‌روسه‌یه‌کی لیکری بۆک و گه‌شه‌سه‌ندوه که ئیابدا
 زه‌ین به‌ه‌سێوه‌یه‌کی سروشتی جۆله‌ ده‌کات، ده‌کاته
 ته‌نها له بابه‌تیکه‌وه به‌و بابه‌تیکێ ئێه‌ به‌لکه‌ ته‌نانه‌ت
 له به‌واریکه‌یه‌سه‌ره‌ به‌و به‌واریکه‌ی ئێه‌ به‌ه‌وایه‌ی
 زه‌جیه‌یه‌کی په‌سه‌ند ماقول، گۆتایی سه‌ره‌کارێک له
 کاره‌کانی ریکۆر رووبه‌رێکی به‌تالی له‌ه‌وای خۆدی

بەجەيەنچىلەر ۋە گە پىئويستى بە تەۋاكرىن ھەبۇۋە،
 بۇ نەۋنە كاتىن لە كىتەپى "ئىرادە كىرگەن بىن ئىرادە"
 بۇ ۋە بۇ دەركەوت كىتەپىستە كىتەپى ئىرادەى
 ھەپانى چارەبەر بىگا تەۋەبۇ كىتەپى "مۇئەننىك كە
 ھەلەى لىدە ۋە شەنە ۋە" نوسى.. لە كۆتەپى تەۋ
 كىتەپە ھەدا دەركەپى بە كىرەپى ھەشە ۋە بىر
 لىكۆلەشە ۋە دەربارەى كىتەپى ھەپا "رەمزىەتى
 شەر".. تەۋەلى بۇ دەركەوت كە دوو شەۋاز ھەپە بۇ
 تەۋ لىكۆلەشە ۋە پەپان لەپىگەى تەۋەلە ھەپان لە
 رىگەى دەۋەنەسەكەرىپە ۋە تەۋە لە رەۋەگەپەكى
 ۋە تەۋەلە ھەپە ۋە (بە ماناىەكى تەۋەگەشە تەۋ
 دەۋە ھەپە ۋە) كە دوو خەۋەنە ۋەى جەۋاز لە تەۋەلە
 بۇ تەۋە ھەپە لە ھەپەكەن ۋە لىكەنە ۋە پەپان، بەكەمىان
 لە تەۋە ھەپەكەن بە ۋە تەۋە تەۋەلە ۋە دەگەپەن كە
 ماناى بەرەۋە ۋە ھەپەكەن ۋە گەشەنە لىكەنە پەپان
 تەۋە، تەۋە تەۋەلە پەپان بە ۋە تەۋەلە ماناىەكەن
 رەۋەلە ۋە ھەپەكەن دەگەپەن لە تەۋە ۋە ھەپە
 تەۋەلە ۋە پەپە ماناىەكى كە بەكەن لە دوو
 خەۋەنە ۋە ھەپەكەن تەۋە - لىكەنە گەشە ۋە بەر كە
 لە گەشە ھەپەكەن پەپە ۋە تەۋەلە دەگەپەن،
 دەۋە ھەپەكەن رەگەى ھەپەكەن پەپە گەشە
 گەشە بەر كە لە كە ۋە كەنە ۋە ھەپە ۋە تەۋە
 دەۋە گەشە. دىۋەلە ھەپەكەن لە تەۋە ۋە دەۋە
 تەۋەلە ۋە ھەپە كە رەگەكەن "رەۋەكەن: چەند
 ۋە تەۋەلە ۋە ھەپەكەن "بۇ تەۋەلە ۋە ھەپەكەن.

پەرسىيەلىكى كۆن

بە ھەپەكەن پەپە رەگەكەن بەرەۋەلە كەت ۋە لە
 تەۋەلى نوسەنە كەنە ۋە ھەپەكەن تەۋەلى دا بە لىكەنە
 تەۋەلى ۋە ھەپەكەن پەپە ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 كەشە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 ۋە كەشە ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن.

ھەپەكەن پەپە رەگەكەن بەرەۋەلە كەت ۋە لە
 گەشە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 بۇ دەۋە ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 رەگەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 سەنەلە كۆنە ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن:
 تەۋە كەنە؟

رەۋەلى پەپە رەگەكەن بەرەۋەلە كەت ۋە لە
 دەۋەلە كەشە ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 بە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 كەشە ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 جەۋاز لە جەۋاز پەپە ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 تەۋەلە كە بە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 كەشە ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 رەۋەلى ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 دىۋەلە كە رەۋەلى ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 جەۋاز لە جەۋاز پەپە ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 كەشە ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 مەلى پەپە ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 خەۋەلە ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 "رەۋەلى ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 كەشە ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 پەپە ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن
 شەۋە ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن ۋە ھەپەكەن."

سەرىچاۋە

د. احمد ابو زيد، الارادة و التاويل.. بول رەگەكەن
 فن القراءة.
 العربي/ العدد 512 - يوليوي 2001، ص 24-29.

رۇشنىپىران لە غوربەتدا

■ فرانز نويمان

● و. لە فارسييەو: نەزاد حارس

"ئەگەر ولاتەكەم منى ناويت، منىش ئەوم ناويت.
جىهان گەردەو فراوانە"

ئەم وتەيەى ھۆگۆ گروتىئۇس، مافناسى
بەناوبانگەو پىسپۇر لە مافە "سروشتىيەكان" و مافە
نىودەولەتەكان كە پاش پور كەوتنەوئەى لە
مەترسىيە زىندانى مۇرىس نوپانز، لە سالى 1621دا
واى وتەو. گروتىئۇس بە ناچارى دە سال لە پاریس
ژیانى بەسەر بىردور، لەوئى، دور لە نىشتەمان،
بەناوبانگەرىن كىتەبى De jure belli ac Pacis
(ياساى جەنگ و ئاشتى)ى نووسى.

بەلام ئەم ھەستەى گروتىئۇس و چارەنووسى ئەو
ئابىت واما لىتېكات باورەمان پېئەئىت كە ھەست
يان چارەنووسى كەسەك كە ئەمەق نىشتەمان
جىدەھىلەت، جگە لەمە ھىچى تر نە. دوو گۇرپانكارى
بىنچىنەى رویداو: يەكيا لە ئەركى رۇشنىپىردا،
ئەوى تر لە دەورەرى كۆمەلەتەى ئەو.

رۇشنىپىر ویزدانى رەخنەگرى كۆمەلگایە لەمە
يەكەك لە قۇناغە مېژووپیەكانیدا، یا لایەنى كەم

دەبىت واپىت. ئەركى ئەو رووبەرووونەوئەى
رەخنەگرانەى بەرامبەر بە كۆمەلگەو نىشاندانى
ئەوئەى كۆمەلگە تا چ ئەندازەيەك ئازادى بەدەست
ھىناوە یاخود بەدەستى نەھىناوە. ئىستەكانى ئەو
نە ئەو بەسەلمەنم كە بۇچى دەبىت واپىت. ئەم
مەسەلەى لە ویناكرەنەو، كە تەوئەرى زانست
كۆمەلگەو سىياسەتە - واتە ویناكرەنى ئازادى -
پىوېست دەبىت. بەلام چونكە ھىچ كۆمەلگایەك -
لە رابوردوودا چ ئىستە - ھەرگىز نەیتوانیوئە ئازادى
مەقۇف بەتەواى بھىنەتە دى، ئەركى رۇشنىپىر بۇ
رەخنەگرنە و ھەلسەنگاندن ھەروەك خەوى
دەمىنەتەو. رۇشنىپىر ویزدانى كۆمەلگایەو،
لەبەرئەو، بە دەربىرەنەكى تاپەتەى، ھەمىشە
دەركراو و بىئىزاو، چونكە ویزدان،
بەتاپەتەى لە سىياسەتدا، ھەرگىز سەرچاوەى
ئاسوودەى دەروون نەى.

بەرچەستەترىن شەئوئەى ئەركى رەخنەگرانەى
رۇشنىپىر، سوكراتە كە فەیلەسوفى بە "بىگانەيەكى

هه مېشه يې له نېوماندا¹ و کارى نهو به گومان کردن و
بزرگوار کون د دربارى سروشتى فلسفې هه موو
شېوازى حکومست و هه موو کومه لگايه ک
ده ناسپېښت⁽¹⁾ و، ده لېت:

بويه من هه مېشه په کيک بووم و په کيک ده بم لهو
که سانه ي که بېگومان ده بېت لايه نى نه قل بکه نه
رېنما، به چاوپوشين له وهى نه م لايه نه نه قلبيه که
پاش تېرمان و بيرکړنه وه به باشت له لايه نه کاني تر
دېته پېش چاوم، هه رچيه ک بېت: وه له ورووه که
ده بېنم به شم له ژاندا نه مه بووه، ناتوانم حاشا له
قسه کاني خوم بکم⁽²⁾.

هه نه م که مه د دربارى گشتگيرکړنى کتېشه ي
په يوه ست به نه رکی روشنېره وه نېستا به سه،
چونکه مه به ست ته نيا نه وه په که به م هويه وه ريگ
بو شېکړنه وه ي چاره نووسى جياوازي روشنېران له
سيمته مه سياسيه جياوازه کاندا ناسان بکړت.

تاشکرايه که نه رکی روشنېر له شار -
ده وله ته کاني گريکدا، هه م سه خترو هه م ترسناکتر
بوو له هه ر جيگايه کى تر. له گريک دا، سياست و
کولتور په ک شتن يان لايه نى که م به په ک شت
پېناس ده کړن. مه د نيه تى جيهانى ناسراو له په ک
خالدا چه قى به ستووه و پاشماوه ي جيهان په کسر
دو چارى به ريه ريه ت بو، يان وا دېته پېش چاو که
ناوا بېت. له به رنه وه ي سياست و کولتور په ک شتن،
دورخستنه وه په کسانه به مهرگ. به لام له قوناغى
يونساني و نيمپراتورېدا، بارونځه که ده گورېت.
روشنېر ژاندى زياترى ده ست ده که وېت، چونکه
ده بېنن که نه گه ر له ناو سياست تېشدا نه بېت، بوونى
هه ر ته هه مول ده کړت. سياست چيدى له گه ل
کولتوردا په ک شت نيه. نامانجى فلسفه ي سياسى
نه پېکورو س راسته وځو نه وه په که ره وايه تى به کارى
روشنېرک بدات که له سياست دور ده که وېته وه و
ده لېت چيدى چاوه پوانى دابر عدالت له ده ولت

ناکات و ته نيا چاوه پوانى جيگيرکړنى نه من و
ناسايشى هه په، به لام ره واقعیه کان هه روه ما خوازيارى
نه خلاقن له سياسته تدا و نه م چاوه پوانيه شيان ده بېته
هوى ناکوکى توندوتيز. دورخستنه وه له دځيکى
وادا، گه رچى چېتر زيانه نه خلاقه کاني رابوردوى
نيه، هېشتا له پړوى فيکرييه وه به هه مان نه ندازه
کاره سات باره. ناله و ماته مى نؤفېديؤس⁽³⁾ که
نؤگستؤس (نيمپراتورى رؤما) بو که نارى د دريى
ره شى دورخستېوه، باشتړين نمونه ي چاره پر شى
شاعيرک که به شىکى ليکدانه پړاوى مه د نيه تى
رؤمايه و به و شتووه په له پتى به رزى نه ودا
نازاري چه شتووه.

دځى سېيه م، دځى کولتورى گشتيه که
ناوه پوک که ي مه سيحيه ت و زمانه که ي لاتينيه و
تيايدا دورخستنه وه يان ولات جيهيشتن جگ له
گورېنى شوېنى نېشته جېبوون هېچ مانايه کى نيه و
د درباره کسان و زانکوکسان بو راکيشتانى زانبا
دورخراوه کان ده ستپېشخه رى له په ک ده کهن و
جياوازيه نه ته وه ييه کان بى مانايه و به هوى خوېن
ساردى و گوئ پېته داني مه زه بى فراوانه وه که له
رؤلى زال و بى هاوتاي کلتيسا له بوارى کولتوردا
سه رچاوه ي گرتووه، مه يدانى چالاکى به ره مه پتن له
هېچ جېيه ک بو روشنېرى دورخراوه ته نگ ناکړت.
کار ده گاته نه و راده يه ي که زاناي گه پوک به
چاوپوشى له وهى که به هه لېژارنى خوى گه پوک
بووېت يان به زور - له وه به دواوه ده بېته په کيک له
ديارده ته و او ناساييه کان.

به لام چه ند ناوارتنېکيش (استثناء) هه په. دور
نؤخ که تياياندا نه و حوکمه گشتييه ي سه روه
به ته وارى راست نيه، په کيان دځى زانبا
سياسيه کانه و، نه وى تر دځى هه لگه پړاوه کان. ليړه دا
نامه وېت د دربارى هه لگه پړاوه بکولمه وه. به لام

باسی نوو نمونه له گروپی به گهم ده گهم: هلتنی و مارسیلوسی پامولیی. هلتنی کاتیک که به تاجاری فلورانس جید هیلکیت، له دهریوشی هستی خوقیدا ده لیت: "له غوریته شان نسای چهند سویره و سهرکه وین و هانته خوارمونه له پلیکانه ی بیکانه کان چه تده سهفته". داتنی نهک ته تپا شاعرو زلفا، پانکر سیاسه ته داریش یو. دوورخستنه یوه، homo Politics (پان مرزلی سیاسي) له ونا نابوت کرد، به لاه شاعرو زلفای گسه یانده نه تله زه ی که مال وینا کړنه، سیاسه کاشی له و له غوریته نه شت مند له رهگ و ریشمونه گنډا، گشت بیل فیرلار یولزنیار پاریس و نوکسفریو له مده و کولون و شانده کاشی تر نه یو له تهنگی هیدکای سنجورلری هره تپایه نی و خوقالی رنکار کړیو گه یانده چه ند نه تپشه به ک له سیاسه تدا که نه گهرچی له سده ی چورده هم (ی زلفینیدا) سهرچاوه ی کارگر ییه کی شایسته نه یو، به لاه توایی یو به ره قیسی کورت بیخی نارچایی ی ناسیونالیزم.

زانایه کی سیاسي دی، مارسیلوسی پامولیی یو که پاش دوورخستنه یو له پاریس، چوره نارو رنیمکی سیاسي دیوه، وانه ده زکای لود فیکسی بافارایو، به پاره نی نه و سهرقالی به پراکتیک کړنی پلوه په کی گه وره و فرلوان یو نامانجی عینانه دی ده و نه تپکی په کسره نانانی، (ده و نه تپک که) بنه ما نیلویه کاشی له کتیه که ی خوینا Defensor Pacis (به رگره کای تاشتی) په روره کړیو.

له گن هه و نه مانده سهرنجدانی نه خاله - به تپایه نی بؤ ټنگه پشتنی ناسیونالیزم - گرنگه که قوناشی فرلوان یوونی مسیحیت، دیواره ترخی به که می نوی کړده وه که تیایدا کولتور سیاست

به تپلوی یه ک شت یوون، ورنیوونه له په کتک له و گروانکارپانه ی که له زماندا روی دا، ټنگه پشتنی هه په سته گهم ناسانتر ده کات.

زمانه پان هه و نه گریکیه کان له واپور وودا، دوشنیران پان هه و نه رسه تانی نه یاریان به دوورخستنه سهرکوم ده کړد. بؤ نه م سزایه زلفوی "extermination" پان به کارده هینا که به مانای دهر کړدن بؤ پشت سنور یو، به لاه له دهریوشی سده ی سقیم (ی زلفینیدا) زلفوی ناویرو مانای گړی و مانای نیستای سزانه سپین و له تاپورنی چه سته یی (پان کوشتن) ی وهرگرت^{۹۰}. هوی نه مانا گړیته، قرانان یوونی مسیحیت و په یوه سست یوونی سیاست به تپشه یو. ټنگه پشتنی نه م گړپانه له روی کومه ناسییه به تپلوی ناسانه: سیمه تپکی ترخاندنی نوی پالی به سهر کومه لکانا کتشا: نه م سیمه نه نوی سهرتاسه ی کومه لکای کونه وه و نه پاری (مخالفت) گړی به هه لکه رانوه. له وه به وروله چیدی نه ده کرا له گن ورنمندا به نهرمی ره قنار بکرت، چوکه نه و نهک تمنیا یوه یی پس ده کړد، به لکه ده لپا بییت به سهرچاوه ی تره یی. له ههر شویتیک باوه یی ناینی پان نیمه ناینی نوی، له جی رزمه ندی له قلی، ره گه زی پیکه پنه یی کومه لکا بییت، ترخیکی وه نه و ی دیمان مینه دی. شتولزی نوی نه م هه له یه، دیلین بهشی کتییی "په پمانی کومه لایه نی" دوسو، له ژور ناوینشانی "ناینی سده نی"^{۹۱} که تیایدا جهخت له سهر پکویستی په ییلویونی ناینکی مده نی تازه بؤ بزواندنی گیانی په یوه سستی کومه لایه نی ده کات و ده لیت که سانیک که به ما نه خلاقیه کاشی کومه لکا ده خه تر پین ده بیت دهریوشی و که سانیک که واده نوینی په پیره یی نه و به مایانه ده کان به لاه له راستیدا نه و به مایانه

دوخته زځپې ده بېت له ډار بېرځي. که سیک که پوځي دواړې به یې کڅپه کې رڼسوی خسته پراکتیکه وه. رئیس پیر له دوراني حکومتی قزاقاندا بوو. دوی یوازې هم قوځه دواړې لویاره ددکولیتوره.

په لنډه پاش چېکریوونی مسمیحه ده. زځنیر له سده کانی ناوړاستدا دځنکی نیرېی بنوینی ددست کورن، چونکه که رڼپوره نړوان ښان و دولته وه له ملافتی همیشه نړوان هم دواړه به باغی سوویدی ودره گرت و تازاد برو تا شو واده یې که کار، له لایه، نه گانه ه لگه پاته وه، له لایه کی تر، نه گانه نه پاریسی سیاسی، سر قالی کاری ځنې بېت و و د ممانی په کڅ له گرپانه کی که خاوه مافی تاپه شی و خوه لاس پتاری ناو کومه لگا بوو، دهیتوانی شوینی نهشته چېوونی ځنې پگوریت و، به وانا، پاپه گای کومه لایه کی ځنې پو هر جیبه ک پلوریت بدات.

په پتکهاشی دولت ته ښاک نه شه یی کان، دځنکی نوئ ښنه کابوه، نوو قزاق له م روت ودا دهیت له په کتر جیابگرڼسوه: حامرانندی دهرگای دولته و دمرکوتی خوشیاری نه ته وه یی. شتیک که هم نوو قزاقه به په کسوه گریږ ددات وینا کړدینکی فرمانرواپه نییبه که له هه مان کاندو نه م دژنکی سره کی له په یوه ندی نړوان سیاست د کولتور ودا و دپلچار له په یوه ندیه کانی زځنیر و دولته دا ددوست دهکات.

حاکمیتي دولت پښوشتی به جیایی دولت له کومه لگاو سیاست له کولتور هغه، دولت دهرنگیه که که جیا له کومه لگا دمرکوتور و دوست کړاوه، له به رنوه، پنداروینی نه، ه لکرت له گه ن هموو بیوپاره ښکه که به پنی یاسا ه دهغه نه بیت و، به دهرپښکی تر، به چالاکی کانی هم "نه منگ" نه زیان نه گیه نیت. به لام "نه منگ"

منوریک یو دده لاتی ځنې نابینیت. له شوینکی پیدا من گرفتی سره کی زانستی نوی سیاست هم به م ښووه به دهرپړوه:

گرفتی ه لسه هغه سیاسی - گرفتو په ریالت بین چار دهری هم ه لسه هغه - گودماندنې تازا په له گه ن زور لیکردن و ناچار کړندا. هارکات له گه ن سره لدانی شاپوړی دواړی "نقدی"، ده ولت له سره دهی نویدا له بهرگی دامه زرونگا دهره کورن که بانگ هغه شه دهکات بق شه یی بازگانی له وړه وړکی شامندا گشه بکات و ماوولیان له بهری کارو کوشنې ځنېان به هره مه د بېر، هڅی زلو ناچار کړن دهیت ته نیا له دست دهرته دا بیت. هاوراتی به بروست کړنی هم دامه زواو داندان به دده لاتی نه رمانه وایی شو دهرنگیه نا، له هه مان کاتیا نامیزکی بروست کړه که دهیتوانی شو له بهری شریی رنج و همله کانی و له پشپوشتی پیویست پینه ش بکات و زور چار دهره کړه. لږمه له هه مان کاندو که هملیدو نا دده لاتی حکومتی دولت تاپسته بکات، سر قالی تاپسته کړنی شه بوو نا توانای دولت یو زور دهری ناچار کړن سنوردار بکات. میرووی فکری نوی سیاسی له سره دهی ماکولاییه وه تا نیتا، میرووی نه مجوره هملیدنه یوه به هه یستی تاپسته کړنی مال و زور داری یان یاساو دده لاتی له نه نیت په کتوره بوو. هیچ تیزرک له زانستی سیاستا نیه که هم نوو کاره پتکوره نه کات. نه ناشت زیاده پهرنن تیزری لایه نگرې دده لاتی ده ها (و د تیزره کانی هویزو سپینوزا) که سره نا په روک ش مافی نای رت دهکات وه، به لام شو مافانه لویاره له دهرگای پشته وه دیتته (وور: هویز شو رنکپوه که فرمانروا به سویتیک ددگوریت به نویت و پان کارگوزاری بازگانی کومه لگاو گه شو له کاره کاتیا سرکوتور ورو نه و هه موو دده لاتی و تواناکان بهر

دەسپىزىت و، گەر لە جىگىر كوردنى ياساوا ئاساسىدا شىكسىتى خىسارد ھەموو ئەر تۈرلۈككە لىق دەسەننىتە ۋە، سىپىنۇزا بەمجۈرە بەر پىئوۋەرى كە دروستى كىردۈۋە ۋە ماف و زۆردارى يەكسان بەيەك كىردۈۋە، رىگە بەھەر گىرۈپىكى كۆمەلەيەنى خاۋەن دەسەلاتى پىئويىست دەدات كە دەسەلاتى كۆمەلەيەنى بىگۇرېت بە ماف و *alterius iuris* (ۋاتە ئاشايستە بىز خاۋەندارىتى ماف) بە *sui iuris* (ۋاتە شايستە بىز خاۋەندارىتى ماف) بىگۇرېت. تەننەت لۈك كە لايەنگى ماف و ياسايە، خۇي ناچار دەبىنىت كە "دەسەلاتى ئايىتە" بدات بە شاۋرىگى پى بدات كە ئەگەر ماف و ياسا بۈۋى دەۋلەتى خىستە مەترىسپە ۋە، بە پىن ياسا ۋە ھەندىك چار تەننەت بە پىچەۋانە ياساۋە - كار بىكات".

ئەم تەمومۇزە سەرەكىيە لە زانستى نوپى سىياسەتدا، لە پىگەي تەمومۇزاۋى رۇشنىپىردا دىيارو بەرجەستەيە.

لە قۇناغى يەكەمدا، پىش گەشە كىرنى ناسىۋنالىزىم، رۇشنىپىر گىرۈدەي ھىچ گىرۈپىكى گەۋرە نىيە، بە تايىپەنى كەسىك كە لە كارى سەريازى يان بە پىئوۋەرايەتى يان دابوۋى يان دراۋىيدا كارامەيى ھەبىت كە پىسپۇرى لەۋانەدا بە تەۋاۋى جىتى پىئويىستى شاكان بوو لە دەزگاكانى دىۋانەكانىياندا، لە روى خويىندە ۋە چۈننىتەك كە بەر شىۋەيە لە پىنگەي رۇشنىپىردا پەيداۋوۋە لە سنورى نەتەۋەكان تىدە پەرىت و توانساي دەداتىن لەگەل ھەر ھەرمانرەۋايەك كە بخوازىت ملکہ چى بىت و لەھەر شۈيىنىك كە خواستى نىشتە جى بىت و، ئەگەر فلانە سەرچارەي دەسەلاتى سىياسى ئەۋى دورخستە ۋە، يەككىكى دى بە خۇشھالىيە ۋە پىشۋازى لى بىكات، قۇناغى سەرەتا (ۋاتە سەدەكانى پانزەھەم و شانزەھەم) و قۇناغى دواتر، ۋاتە سەردەمى سولتەنە رەھا رۇشنىگەرەكان، لەم قۇناغەدا باشترىن نمونەيە.

ناسىۋنالىزىم ژۇرخانى مەشروعيەت دانە بە دەۋلەت و، لە ھەمانكاندا دروستىگەرى گىرۈپى بەرپاستى نەمۇنى ئىمەيە. ھىچ قۇناغىك ۋەك ئەم سەردەمە، لە دىدى ئىمەۋە، ئەو گىرۈكى و بابەتپەي نىيە، چۈنكە نەتەۋە ماف بەخۇي دەدات چەند شىتىك لە ھاۋولاتى داۋا بىكات كە لەگەل بۈۋى چەندىن تىۋر كە بۇ سنوردار كوردنى دەسەلاتى ئەر دەخىرنە روۋ، سنورو ئەندازەيەك ئاناسى. تەنبا سنورىك كە بە خەپالدا دىت، ۋەكو لۆتەر دەستىشائى كىردۈۋە، وىزىدانى مۇۋە.

لەم قۇناغەدا بوو كە گىرۈپىس دەۋىياۋ گىرۈپى ئىستى ئىمە دروستىۋو. لىكۆلىنەۋەي ئەرەي چۈن خواستەكانى نەتەۋە لە ھاۋولاتى زىادى كىرد، بىز خۇي بابەتتىكى دل بىزۈنە. دىمەن، ھەرەنساي سەدەي ھەفدەھەمە كاتىك كە دەۋلەتى نەتەۋەيى ئەرۋولاتى لەنئو ملەلانىسى كاتولىكەكان و ھوگىنۇتەكاندا^(۱) پىكەت. لە جەنگە ئايىپەكانى سەدەي شانزەھەمدا كە بە دانىشتى ھەنرى چۈرەم لەسەر تەختى پاشايەتى كۆتايى ھات، سەلما كە نىزىكايەتى ئايىنى لە شوناسى نەتەۋەيى گەۋرەترە. بەلام لە دەۋرانى سەۋكايەتى رىشلىپۇدا، نۆخەكە گۇپرا. كەم كەم بىشەۋەي ھەستى پىبىكرىت، ۋەفادارى ھاۋولاتى بۇ دەۋلەتى تاك نەتەۋەيى لە سەروۋەر پەيۋەندىيەكى تر جىگەي خۇي گىرت باشترىن نمونەي ئەم مەسەلەيە لەكاتى گەمارۋدانى بەناۋيانكى شارى لارۋشىل دا بىسرا. شارنشىنانى لارۋشىل كالىپنىست بوون و، لە ھەمان كاتدا كە لەگەل چارلىزى يەكەم پاشاي ئىنگىلتەرادا پەيمانىان دەبەست و بىگومان خىانەتبان لە ۋلات دەكرد، بەيمانىان كىرد كە ھىچ شىتىك لە پەيماننامەيەدا ئايىت بە خىانەت ۋەرىگىرېت. كەۋابوۋ دەبىنىن كە لە گەرمەي جەنگى ئايىندا ۋە بە پىچەۋانەي ھەشت جەنگى ئايىنى سەدەي شانزەھەمەۋە - ئەمجارە

ههست دهكرت كه وهفاداري بۆ نهتهوه به هيچ
شيوهيهك له وهفاداري بۆ ناين كه متر نيبه.

له ميژوي سهرده مي نوئ (و هاوچه رخ) دا،
ناكوكي نيوان فهرمانه وايه تي و ويزداني تارك له
كۆمهلكادا دهبيتته هۆي دهركه وتني دياردهيهكي نوئ
كه له م دواييه دا ناوي "نازادي دهرووني"⁽⁸⁾ يان لينا.
بۆ رونكرده وه ي مهسه له كه، چوار نمونه باس
دهكهين: سسپينقز او ئابئي ميليه⁽⁹⁾ و كانت و تيؤدور
مؤمزه ن. نه م چوار كه سه له و خه سه له ته دا هاوچه ش
بوون كه نه و سيسته مه سياسييه ي كه تيايدا
ده ژيان، رهتده كرده وه، به لام ناره زوويان توانايان
نه بوو هيرشي بگه نه سه ر. سسپينقز او خۆي له هر
جۆره به ستنه وه يهك به و رژيمه سياسييه ي كه هه به
نازاد كرد تا بتوانيت به و شيوه يه ي كه شايسته ي
زانايه كه، ژيان به ريتته سه ر. ئابئي ميليه له سه ده ي
هه ژده هه مدا له سه رتاسه ري ژيانيدا قه شه يه كي
كاتۆليك بوو، به لام له و وه سيه ت نامه يه ي كه له سن
به رگدا له ناوي خۆي به جيئي هيشت نه وه ي ناشكرا
كرد كه كۆمونيستيكي بيباوه ر بوو. ژياني كانت به
روكه ش ژياني مامۆستاي زانكويه كي پرۆسي بوو،
شانازي به وه وه ده كرد كه هه رگيز له وانه كانيدا
دوانه كه وتوه و هيچ كاتيك ريساو ريگه ستني ژياني
رۆژانه ي تيك نه داوه. به لام له نامه كانيدا ناشكراي
كربوه كه بيري شۆرشگيرانه به ميشكيدا تپه ربوه
كه هه رگيز جورته تي چاپ و بلاوكرده وياني نه بوو،
هه رچه نده كه نه م خاله شي زياد كربوه كه هيچ
كاتيك شتيكي دور له راستيي بلاونه كربوه ته وه.
وه سيه تنامه ي تيؤدور مؤمزه ن كه ته نيا چه ند سالتيك
له مه وپيش بلاوكرابه وه⁽¹⁰⁾ وهك كه ستيكي به راستي
ليبرال مه شره ب نيشاني ده دات كه له گه ل رژيمي
سياسي سهرده مي خۆيدا ناكوكي هه بووه و له ناخي
دله وه ليسي بيزار بووه و ناره زووي چالاكي سياسي

له ودا چه ندين جار له ناره زووي ليكۆلينه وه ي
زانستي زياتر بوو.

له گه ل نه مانه شدا، رووي هاوچه شي نه و چوار
كه سه ي كه به نمونه هينامانه وه نه وه يه كه
هه موويان به ره مه مي گه و ده يان له ناوي خۆيان
به جيهيشتوه و بووان له وان، سسپينقز او كانت، بوون
به سه رچاوه ي خزمه تي شۆرشگيرانه بسۆ
زانيني مرقايه تي.

له قوناغي ليبراليزمدا (كه له ديدى هه موومانه وه،
له روانينماندا بۆ رابوردو، وهك سهرده مي زيريني
رۆشنپيري خۆي ده نوئينيت) رۆشنپير
به ره مه هيتنه ريكي نازاده. زانكوي نازانو رۆژنامه ي
سه ربه خۆو سيسته مي فره حيزي مللانيكهر،
هه مووي له گه ل مه شره بي نه و رۆشنپيرانه دا
ده كوچيت كه له ريگي فرۆشتني به ره مه مه كاني
خۆيانه وه له بازاري نازادا ژيانيان به سه رده به ن له
سه رتاسه ري نه و قوناغي كه له سه ده ي
شانزه هه مه وه ده ستپيده كات و به سه ده ي نۆزده هه م
كۆتايي ديت، نه و كه سانه ي كه خوليايه كيان
له سه ردايه و روويه پوي زۆر و ستام ده به نه وه، هيشتا
ده توانن "بۆ ناوه وه نيشتمان جيبه ينان" و "بۆ
هيجره تگاي دهرووني به رۆن". ته نانه ت نه گه ر
مالئاوييان له نيشتماني خۆيان كرد يان ده ركزان،
هيشتا به ئاساني ده توانن مالتيك نوئ بدۆزنه وه. له
سه ده كاني شانزه هه م و هه لده هه مدا، له كۆشكي
شايه كه وه بۆ كۆشكي شايه كي تر كۆچ ده كهن و، له
سه ده كاني هه ژده هه م و نۆزده هه مدا، رۆشنپيراني
ناواره، وه كو هيرزن⁽¹¹⁾ و باكونين و بايرۆن⁽¹²⁾، بۆ
هه ر شوپنيك ناره زووي بگه ن ده چن.

له هه مانكاتدا، ديارده يه كي نوئ له ناو ده و له ته
تارك نه ته وه كاندا سه ر له ئاسۆوه ده رده هينيت و
نه ويش، زالبووني بپۆكراتيه ته به سه ر كۆمه لكاداو
مه يلي كۆپيني رۆشنپير بۆ خزمه تكاري كۆمه لكا.

رۆشنپیر له ئەنجامدانی ئەو ئەركەى كه له سەر شانیه تی رووبه رووی دژواری روو له زیاد ده بیته وه. ژولیان بێندا⁽¹³⁾ رۆشنپیران به وه تاوانبار ده کات كه خیانه تیان له په یامی خۆیان کردووه و له و بنه ما نه خلاقانه دابراون كه بوونیانی شیوا کردووه. جاری له م تومه ته نه خلاقیه چاو ده پۆشین و خۆمان به شیکردنه وهی کۆمه لئاسییه وه سه رقائ ده کهین و لیره دا ده بینین كه راسته رۆشنپیران رۆژ به رۆژ زیاتر ده بنه خزمه تکاری کۆمه لگا. هیچ گومانیکى تیدا نییه كه دامینى بیرۆکراتیه ت به سەر رۆشنپیراندا کشینراوه. ئەركى سوقرات ناسای ئەوان كه وتۆت مه ترسیه وه و رۆشنپیر بووه ته به رگریگر له "دۆخی نیستا" و، مه ر ئەم گۆرانه له پایه ی رۆشنپیرداو گۆرانی ده رووبه ری کۆمه لایه تی، جیگۆرپکینی له کولتورینکی میللییه وه بۆ کولتورینکی تری کردووه به کاریکی ناوا دژوار.

ئەم رێپه وه له ده وله ته تۆتالیتاره کاندا⁽¹⁴⁾ ده گاته لوتکه ی خۆی. ده وله تی تۆتالیتار به کۆنترۆلکردنی هۆکاره ئاساییه کانی زۆرو ناچارکردن رازی نییه و ناتوانیت رازی ببیت، ریک لیره دا له گه ل حکومه تی دیکتاتۆریدا جیاوازی پهیدا ده کات. ئەگه ر بریار بیت وه ک رژیمیکی دیکتاتۆری بهرده وامیی بدات به بوونی خۆی، ده بیت سه رتاسه ری بیری مۆقه کان کۆنترۆل بکات و، له م ریکه یه وه، فه ره نگ بگۆریت به پرۆپاگه نده "تبلیغات". که م که س ده توانیت له به رامبه ر ده زگایه کدا که به شیوازیکی ریکوپیک بیرو نه ندیشه زه لیل ده کات، به پتوه خۆی رابگریخت. "بازادی ده روونی" له مجۆره دۆخانه دا یه کسانه به ده ستکێشانه وهی ته واو له چالاکی هزی. وه لامی ئەم پرسیاره که "نایا به ره مه مه هزییه کانی کۆچه ران بۆ ده روون، له ئەلمانیاو ئیتالیا دا چی بوو؟" له یه ک وشه دا کورت ده کریته وه: هیچ. میژی کۆچه ران بۆ ده روون هه مووی خالی بوو. هیچ

ده ستووسییه نه بوو که له رۆژانی دیکتاتۆریدا نوسرا بیته وه، نوسه ر به هیوا ی نه وه ی دوا ی رووخانی رژیمی تۆتالیتار بلاوی بکاته وه، له چه که جه ی میزه کهیدا په نهانی کردبیت. مه به ست له م وته یه هیزشکردنه سه ر رۆشنپیرانی دژی نازی نییه، مه به ست روون کردنه وهی ئەم مه سه له یه یه که بۆچی به ره مه مه هزییه کان بوونیان نه بوو، بۆچی ته نیا چاره ی رۆشنپیرانی دژ به رژیمه تۆتالیتاره کان، کۆچکردنی فیزیکیه.

له وهی که وتم تاشکرایه که کۆچکردن له سه رده می ناسیۆنالیزمدا، بێ نه ندازه له مه ر کاتیکى تر له رابردوو به نازارتیه. رۆشنپیریک که نیشتمان جیده هیلتیت، ته نیا جیگه ی نیشته جیبوونی خۆی ناگوریت. ده بیت له پێشینیه ی میژوویی و له نه زمونه هاوبه شه کان بپریت، ده بیت زمانیکى نوێ فیوریت، ده بیت به م زمانه و له ریکه ی ئەم زمانه وه بپر بکاته وه و شته کان تاقیبکاته وه، ده بیت، به رسته یه ک، ژبانیکى سه رتاسه ر نوێ پیکبه یینیت. نه وهی که ده بیت خۆی له گه لدا بگوجیتیت، له ده ستدانی پیشه و کارو پاره و پله و پایه نییه (که بیکومان نه وه ش به نه ندازه ی خۆی نازاراوییه)، به لکو ده بیت له گه ل قورسایى کولتورینکی تردا بگوجیت.

ته نانه ت ئەگه ر کۆچکردن به مانای رزگاربوون له دۆختیکى به رگه نه گیراو بیت (مه روه ک له ئەلمانیا ی نازیدا بوو)، دیسان نه مجۆره گونجانه ئاسانه نابیت. رق هاتنه وه له سازیزم به هیچ شیوه یه ک باری دژوارییه ده روونییه کانی ئاسانه تر نه ده کرد، ته نانه ت به لکو به تاییه تی - باری ئەو که سانه ی که ده شیت ناویان لی بنیین "زانایانی سیاسى"، واته رۆشنپیرانی وه ک میژوونووسان و کۆمه لئاسان و ده روونئاسان و لیکۆله ره وانی زانسته سیاسیه کان که په یوه ندیان به مه سه له کانی ده وله ت و کۆمه لگاوه هه بوو و ناچار

بوون -يان ده بوو ناچارين- له گه ل راسته ناخوش و پرندانه گاني سياسي تدا مامه له بگه ن، به نهغه ست ده لتي ن به تايبه تي زاناياني سياسي رو به پروي گرتني ده رووني ده بوون، چونكه نه م كه سانه چالاكانه له پيناو به ديهيتاني سيسته ميكي سياسي باشترو پاكترو سروشت جوانتر ده چه نكين -يان ده بوو بجه نكن- و، كاتي ك كه به ناچاري نيشتماني خويان جيهيتشت، چاره نووس له سئ رووه وه دريان وه ستا، چونكه هم وه ك تاكيكي مروف و، هم له پله ي زانادار، هم له ريزي مروف سياسي دا ناوړه و بي مال و حال بوون.

نه گه ر بمانه وخت بڼه مايه كي گشتي له كومه لناسيدا داينتي ن ده شيت ناوا بلتي ن:

كوچكردن ناسانتر ده بيت نه گه ر روضنبري كوچه ر بتوانيت پايه گاي كومه لايه تي خوي له گه ل خويده بگوازيته وه، واتنه نه وه ورو به روه كومه لايه تي به كه بوي ده پوات، له گه ل نه وه ورو به روه ي كه جتي ده هيتيت، له نيوانياندا ليكچون هه بيت.

كوچكردن ناسانتر ده بيت نه گه ر گوښگري نوي جني گوښگري كوني نه و بگرته وه كه به گوږه ي رابوردو پي كه اته ي ليكچوويان هه بيت، به جورتي كه نه و بتوانيت له گه ل نه واني ديدا و توويژ بكات و نه واني ديش و توويژي له گه لدا بگه ن.

(نه م چه مكه نووانه ييه هانز شپاير له نووسينه كي خويده په روه رده ي كړيوه⁽¹⁸⁾.)

نيستا نه گه ر نه م ده سته واژه گشتيانه له و پينج دuxe ي كه بينيمان به كاريهيتن، به م نه نجامانه ي خواره وه ده گه ين:

نه گه ر وه ك گريك له روضگاري كوندا، مه ده نيته له يه ك خالدا سه نترال بيت و، نه گه ر سياست و كولتور په كي ك بن، كوچكردني روضنبر به شيوه يه كي

ناسايي ده بيت هوي وشكبووني توانا فيكري به كاني و له وانه يه مرگي فيكري چاوه رني بيت.

له مه ده نيته تي گشتي سه ده كاني ناوه راستدا، پايه گا كومه لايه تي به كان و گوښگران له هه موو شوي نيك، كه م تا زور، په كي ك بوون. خويندكاران و ماموستاياني زانكي له سه ده كاني ناوه راستدا خه لكي هه موو ولته كان بوون و به يه ك زمان ده ناخساوتن و ده يانووسي و له به ها سه ره كي كاندا به شدارو هاريه ش بوون.

له سه رده مي ده ركه ورتي ده رگا ده ولته يه كان به مانا نوييه كي، نه و كه سانه ي كه شاره زابي تايبه تيان، به تايبه تي له كاريواري سه ربازي و به رتوه به رايه تيدا، هه بوو، مافيان به خويان ده دا كه داواي كرتي زياتر بگه ن و، له كوشكي هه موو شاكاندا، پايه گاي كومه لايه تي و گوښگري - به شيوه يه كي سه ره كي - په كسانيان هه بوو.

په يدا بووني ده ولته تاك نه ته وه ييه كان، نازادي روضنبري له به ر نه و هويانه ي كه باس كرا دروارتر كود، به لام هيتشتا رنگاي كوچكردن بؤ ده روون و، له سه ده كاني هه زده هم و نوزده هه مدا، بق ولتاني دي له به رده ميده كراوه بوو.

ناشكرايه كه ده رياره ي قوتاليناريزمي نه لمانيا ده بيت باسي ورده كاري دياريكراوي بگه ين. نه م كاره ته نيا به هوي شي كړنه وه ي دؤخي راسته قينه ي نه لمانياو پيگه ي روضنبري نه لمانی شياو ده بيت.

ماوه يه كي زور پيش 1933، شينوازي بيركړنه وه ي روضنبري نه لمانی تيكل به گومان كردن و نانوميدي و نزيك به ناباوه ري و گالته كردن به بڼه ماكان بوو. نه ودي كه به شورش 1918 ناسراوه، نوو قوتابخانه ي سياسي دژ به يه كي ليكه وته وه: په كيان ديلسو نيزم و نه ودي بؤلشه فيزم بوو. ده رياره ي پي كداداني هيزه فيكري به دژ به يه كه كان له نه ورويا، به تايبه تي له نه لمانيا، هه رچه نديك بلتي ن

كەمە. تېئورى بالا بلىندى ويلسون⁽¹⁶⁾ دەريارەى مافى ديارىكرىنى چارەنوس لە چوارچىۋەى ياخود بەدەر لە چوارچىۋەى كۆمەلگەى نىۋەدەولەتى بە مەبەستى كوتايى ھىتان بە جەنگ و كىشمەكىش، نىشانىدەرى ئاۋاتەكانى لىبرالخوازانى ئەلمانىا و پەپرەوكەرانى مەستانەۋەى دىموكراتىكى كرىكارى ئەۋولاتە بىر. شۇرېشى لىننەن لە دىدى كرىكاران و مەندىك لە رۇشنىبران ۋەك دەركەۋتنى مەسىحى چاۋەپروانكراۋ و نەمانى سىستەمكارى و ئازادى مرقۇف و كەۋتنى دەسەلاتى سىياسى بىر.

مەردىر تېئورەكە دۇران. دىموكراسى تەنانت بېش ئەۋە دۇرا بىر، چونكە لە نىزىكەۋە لەگەل شىكىست (ئەلمانىا لە جەنگى جىھانى يەكەم)دا پەپەست بىر بىر ۋە ھەرگىز ئەۋ چالاكى و باۋەر بەخۇبىۋەى كە لە ۋلاتە ئەنگلۇساكسۇنەكاندا مەپىر، بەدەستى ئەھىناۋىر. لىبرالىزىمى ئەلمان لە ئەجاسى سىياسەتەكانى بىسماركدا بەرەۋگەندەلى دەچىر و ئازادىي بە فراۋانخوازىيى ئىمپىريالىزىمى فرۇشتېر. سۇشىيال دىموكراتى ئەلمانىا ۋەك دەزگاپەكى بىرۇكراتى پانۋېرپادا شىنوا "مەسخ" بىر و ئازادى كۆمەلەپەششى بە بەھامى ھەقدەستى زىاتىر فرۇشتېر. بۇلشەۋىزىم بە پەلە گۇرۇپا بىر دەزگاپەكى تېئورىستى كە لە فەلسەفەى ماركس بە خراپى سۈۋدى ۋەردەگرت و ئەنپا ئامادى زىادكرىنى ھىزىر تواناى يەككىتى سۇلفەت بىر لە دەرەۋە پتەۋكرىنى دەسەلاتى گىزى بىزۋىنى باندى دەسەلاتدار لە ئاۋەۋەى ئەۋولاتە بىر.

لەم بۇشايىپەدا، دۇمارە مەمان نىقۇرى كۆنى ناسىۋنالىستەكان و لاپەنگرانى نوپكرىدەۋەى مەزىبى ئەلمانىا بالى بەسەر رۇشنىبراننى ئەلمانى و بەتايىپەتى زىيانى زانكۇكاندا كىشما. زانكۇكان بىۋەنە بىنكەتى بىرۋاۋەپى دۇرە دىموكراسى. بەھەل ۋەرنەگىرېت. مەن ئالېم ئەركى زانكۇكان جارىدەشە بىر دىموكراسى.

لەم بارەپەۋە، مەن بەتەۋاى لەگەل باۋەپەكانى ماركس قىپەرلە ۋتارە ناسراۋەكەيدا، پىشەى زانست⁽¹⁷⁾، ھارپام. بەلام گالتهكرىن بە دىموكراسى و بىزۋاندنى مەستى ئەتەۋايتى و سىرۋود ۋتن بىر ستايش كرىنى رۇتەمەكانى رابوردىر و پەردە دادان بەسەر ھەمۋەنەمانەدا بە خۇنىشانندان بە "ناسىياسى" بىۋەن بىگومان و بە دۇنيابىپەۋە لە ئەركەكانى زانكۇ نىپە.

رېنگەم بىدەن ئەزمۈنە تايىپەتەكانى خۇمتان لا باس بىكەم. كاتىك كە لە بەھامى 1918دا چۈۋمە زانكۇ بىرسلاڧ، ئابۋورى ناسى ئاۋدارى ئەۋ زانكۇپە كە لە يەكەمىن ۋانەى خۇيدا بىروانامەى ئاشىنى 1917 كە لە ۋرېكەۋتنەدا پىشنىبارى ئاشىنى بەبىر لكاندى زەمىنى ئەۋانى دى و بىر غەرامەت كرابىر، ئىدانە كرىر خوازىبارى لكاندى لۇن ۋى و بىرۋە، گۇرېنى بەلجىكا بىر سەرزەمىنى رۇتەر چىاۋدېرى ئەلمانىا، داگىركرىنى بەشىكى گەرە لە ئەۋروپاى رۇلەلات، بەدەستەتئاننى كۇلۇنىالى لە دەرەۋەى ئەۋروپا بىر. تەنانت مامۇستى ئاۋدارتتى ئەدەبىيات، دۋاى رىزنان لە فەلسەفەى ئايدىيالىزىمى كانت، دەستى بە دەرۋاۋىشتىنى ئەم مەسەلە رەھاپە لەۋ فەلسەفەپە كرىد كە ئەلمانىا دەپىت سەرىكەۋىت و دەپىت ھكۈمەتى پاشايەتى ھەپىت و دەپىت ئەنپا بەۋ مەرجانەى كە باسكرا ئاشىنى قىۋلېكات. كاتىك لە پايزى 1918دا چۈۋم بىر لاپېزىك، دىم مامۇستى ئابۋورى ئەۋ زانكۇپە - ھىشتا لە ئۇكۇپەرى 1918دا - بە پىۋىستى دەرۋانېت پىشتىۋانى خۇى بىر مەرجەكانى ئاشىنى يەككىتى پسان جىرمانى و بەرۋەبەراپەتى سىۋپاى ئەلمانىا بەپان بىكات ۋ، مامۇستى مېزۋ بەلگەى حاشاھەلەگىر دەھىناپەۋە كە دىموكراسى بە خۇدى خۇى دۇر بە گىيانى ئەلمانىا و گەرچى دەشىت شىۋاۋى ئەنگلۇساكسۇنە مەدى رەۋەكان پىت، بەلام لەگەل ئايدىيالىزىمى ئەۋزادى جىرمانىدا دۇراپەتى ھەپە. كاتىك كە لە ھارۋىنى

1919 دا گواسترامەوۋە بىز رۇستۇك، دېسىم بىز پەرچدانەوۋە پىروپاگەندەى مامۇستايان دۇبە جۈلەكە كە بە ئاشكرا ئەنجامدەدرا، چارە ئىپە جگە لەوۋەى كە لەنىوان خۇيىندىكارانى زانكۇدا گروپىك پىتېكېيىتم. سەرەنجام كاتىك كە لەكۇتايىدا گەبىشتمە فرانكفۇرت، يەكەمىن ئەرەك كە رووبەروۋى بوومەوۋە يارمەتىدان و پارىژىگارى كىردىن لە مامۇستايەكى سۇسيالىست و تازە كار بوۋ لە بەرامبەر ھىزىشە سىياسى و جەستەبىيەكانى خۇيىندىكاران بۇ سەرئەو - خۇيىندىكارانىك كە بە نەيىنى سوودىيان لە پىشتىوانى زۆربەى مامۇستاكەن وەردەگرت.

دەبىت تىببىنى ئەو خالە بىكرىت ئەو كەسانەى كە ئەو پىروپاگەندەىيان بىلۋەدەكردەوۋە ئەو كارانەيان دەكرد، مامۇستايانى پىلە دوو نەبوون، ھەموويان - وەك دەلئىن - ئەستىزەى پىلە يەكى زانكۇكانى خۇيان بوون. قوتابخانەى بىەمادارى وىلھېلم فۇن ھومبۇلت⁽¹⁸⁾ چىتر بوونى نەما بوو. شىۋاندىنى زانست لە ئەلمانىا، لە كىتېبىكى بچوك بىەناۋى خىراپ بەكارھىتەنى زانست⁽¹⁹⁾ بىە وردى و ھەستىارى جوان وەسف كراوۋە.

راستە كە لە 1924 تا 1930 دەولەتتىكى بەپەلە بىكھات. ھىكۇمەتى كۆمارى سەقامگىر دەردەكەوت. كودەتاۋ "پوچ"⁽²⁰⁾ ى كاپ⁽²¹⁾ و ھەلاۋسان و "پوچ"ى يانەى خواردنەوۋەى ھىتلىەر و راپسەپىنى كۆمۇنىستەكان، ھەموۋى وا دەھاتە پىشچاۋ ھى رابوردوۋ بىت. وىلسۇنىزىم بە رووكەش رەنگ بوو بگاتە شتىك. فراۋانى و گەشەنەوۋە لە ئەمەرىكا، كارىگەرەكى سەپرى كىردىوۋە سەر ئەلمانىا. "فۆردىزىم"⁽²²⁾ (بە وتەى ئەلمانىەكان) بە چارەسەرى ھەموو گىروگرفتىك دەھاتە پىشچاۋ. بەلام پاشان 1930 گەبىشت و قەيرانى گەوردەى نابورى و بىكارى پەيدابوون و گروپە سىياسىيەكان كەم كەم لىككەلۋەشان و ھاۋكات لەگەل ئەوۋەدا، مەبلى

نۇپۇردنەوۋەى مەزنى ئەلمانىا لە زانكۇكاندا بەھىر توندلر بوو و دەستكەوتە بە رووكەش شىكۇدارەكانى ئەو دەولەتە بەپەلەپە بەسا چور - پان، بە دەپىننىكى باشلار - نازىم ھاتە دى.

كۆچكردىنى رۇسنىپىران پەھۋى نازىمەوۋە، لە رەگوربىشەوۋە لەگەل كۆچەكانى رابوردوۋا جىپاۋان بوو. چوار ھۆكار لەم بارەپەوۋە دەپىت لە پەكتىر جىبابكرىنەوۋە (ھەلپەنە ئەگەر ھەرامۇش لەگىرەت كە ئەم چوار ھۆكارە دەپىت ھەموۋى لە پەك كەسدا كۆپىنەوۋە، ھەروەك زۆرچار لە رابوردوۋا روۋى دەدا): ھۆكارى سىياسى، ھۆكارى ئەزادى، ھۆكارى ئاينى و ھۆكارى ئەخلاقى. پاللىرى سىياسى، سەراسەر رۋانىنە سىياسىيە جىپاۋازەكان - لە پارىژگارخۋازى و ناسىونالىزىمەوۋە تا كۆمۇنىزىم - ى لە ئەلمانىادا دەگرتەوۋە. بەم پىيە، لەنىوان ولات چۆلكەراندە ھىچ جۆرە يەكتىبىيەكى سىياسى نەبوو و نەدەشسا بىپىست. دوۋەم، راۋەدونسان و ئىسازارە نەزادىەكان بوو كە جۈلەكە و نىۋە جۈلەكە و تەنانت چارەكە جۈلەكەى دەگرتەوۋە، بىن كۆپدانە ئەوۋەى كە ئەمچۆرە كەسانە نىزىپەتى رىزىمىيان كىردوۋە يان نا. سىيەم، ھۆكارى ئاينى بوو، چۈنكە نازىم بە ئاشكرا دىزى مەسبىيەت بوو، ھەرچەندە شەپ دىزى ئاين، لەبەر ھۆكارى تاكتىكى، ھەرگىز بەشسپوۋەى رووبەروۋىنەوۋە نەچوۋە قۇناغى جىبەجىكرىنەوۋە. وە سەرەنجام بىز ھاتنەوۋەى ئەخلاقى لە رىزىم بوو، ھاۋكات لەگەل باۋەپى چەسپىو بەوۋەى كە گەندەلىنى ئەخلاقى رىزىم تەنانت بوۋارى "كۆچكردىن بىز دەروون" نامىلئىتەوۋە.

لەبەر ئەمانە، ھىچ لىكچوونىك لەگەل كۆچەكانى 1848 دا نەبوو، چۈنكە كۆچكردىن لەو سەردەمەدا تەنھا روكارىكى سىياسى ھەبوو و دوۋرخاۋەكان و ولات چۆلكەرەن لەبەر ھەمان ھۇ ئەوۋەيان بە دياردەپەكى كاتى دادەنا.

باريزم له ديا رژيمى سياسى نه لمانياى نه گورې،
نه لمانياى ژباړلېدو گړد، لږه وه زورليك له كه سه كان
له سه ره تاوه - يا پاش ماوه په كى كورت - جته پيشتنى
ولانېان په كسان دانه نا په برېلى په يوه ندى ته واو
له گمسه ل نه لمانياو چاندى دره ختنى ژيان
له خاگېنگى تړدا.

رژيم بدون دوباره بگ پرېنه وه بى نه زمونه كالى
خوم، من بولنه وه بى نريكى نه لمانيا بم و په يوه ندى
له گمسه ل نه پېرېت، له په كه مين سى سالد، وانه له
1933 وه نا 1938، له نېنگلته رادا گوزه راندم، جگه له
خولېدى سهر دگنورا له زانسته سياسيه كاندا له
گولېدى شاپورې له لده نده، له گولېدو كېووله وه
په زامه لده كانېلدا چالاگيم هه بوو، له نېنگلته رادا بوو
كه په باشى په يم به وه بېرېد كه چاوه پېرې كړدى
روخانى رژيم له ناره وه ده بېت به گولېد بېمېرېرېت،
سياسه نى گروپه له زمانه واکان له به ريتانيدا كه
هه ولى دلده نه وه يان (له هېنله ن ده داو، ناشنې خوازي
پارنى كړيگان كه له و كانه دا همېزې نرېزيسيونى
دوله ت بوو، هېواش هېواش من و زلدى نرى به و
نه نجامه گمسه ياد كه رژيمى نازى نهك نه نيا لاواژنر
شاپېت، به لكو به پشنيوانى ده مه لاته گمسه وړه كانى
نه وروپا، به هېزتر ده بېت، له به رنه وه، دژسبه كه
ده بېت به ته وارى له رووى د روونى و كومه لايه نى و
شاپورې وه داپرېت و ژيانېكى نوئ ده ستنې بركيت.

به لام نېنگلته را ولانېك نه بوو كه كارېكى وا تيايدا
مه پسر بېت، من و نه وانى دى هه موو نېنگلته راما
خوش ده ويست، به لام كومه لكاي نېنگلېزى زياد له
راده خويى و تېكه لگېش و تواناگانى (به تايېه نى له و
رژانسي بېكارويېدا) زېساد له راده سمنوردانو
سياسه نه كانى نادلگېر بوون، هه ستم ده كړد هه رگيز
وه گمسه نېنگلېزه كسان لسانوانرېت نېنگلېزى بېت.
له به رنه وه، وا ده هاتسه پېشسچاو كه ولانسه
په كگرتووه كانى نه مېرېكا نه نيا ولانېك بېت كه

له وانه په نه م جېنگېرېكن سى لايه نه سهك مرول، وهك
رؤشنېرو وهك زاناي سياسى - به سهركه وتووي
له وى شياو بېت.

دوباره دى نه وهى كه نه م جېنگېرېكنيه نهك نه نيا
دوباره دى من، به لكو دوباره دى سهدان كه سى
تريش - به سهركه وتووي به نه نجام گمسه بېت، پېش
هه موو شتېك له زارى ولانته په كگرتووه كان و خه لكى
نه مېرېكاو زانكوكانى نه و ولانته بوو، باشترين
په لگش نه و راستييه سه رسو پېنه ره په كه نه ك رچى
كړنى مادي و نامادي خزمه نكردن له زانكوكانى
نه لمانيدا په شتېوه په كى گشتى له مى نه مېرېكا
زياتره، نه نيا ژماره په كى زور كه م به باشترين زانى
(دواى جهنگ) بگ پرېنه وه بى نه لمانيا.

چ شتېك له سه ر رؤشنېرېك كه له 1936 دا بو
نه مېرېكا ولاننى جېده هېشت قولترين كارېگري
هه بوو؟ به باوه پى من، سى شت، به رنامه دى
رؤزفيلت و خولق و خوى خه لك و رولى زانكوكان.

نېستا بوارى نه وه نيه كه به رنامه دى رؤزفيلت و
خولق و خوى خه لكى نه مېرېكا، له روانينى نيمه دى
كچېه رانه وه له و رؤزانه دا، به ورده كارېيه وه شى
بگمسه وه، له روانينى نه لمانيه كى گومانكه ره وه،
به رنامه دى رؤزفيلت به و مانايه بوو كه وېلسونيزمى كه
له 1917 وه بانگه شى بو ده كرا، راستييه، نهك
دروشم و پړوپاگه نده، ده يسه لمېنېت كه يهك رژيمى
ديموكراسى جهنگاوهر تواناي چاره سهركردنى نه و
گېروگرفتانه دى هه يسه كه به هوييه وه
كومارى نه لمانى روخا.

خوى خه لكى نه مېرېكاو مېهره بانى خودى و
هاوسن دژستى و گيانى هاوپتيه تى و براده ريسى
له واند هه روه ها به هه مان نه ندازه - به لكو زياتريش -
كارېگرو و دلگېر بوون، زور كه س نه م تاييه ته ندييه دى
نه وانى شيكردووه ته وه و ستايشى كړدووه و پتيويست
به دوباره كړدنه وه دى ناكات له لايه ن منه وه.

[illegible]

ماملستانای زانکول له له لماندادا، له لماندا،
"کاست" لکی کومه لپه لې خواوې مه زایان لایه لای.
پور و کړې لکی لای وړېه گړت وړېه پایه لای
سه رو لاسایی له لار کومه لکادا مه پری ماملستانای
کولېز پان زانکول له له لماندادا له لایه لای
مه زایانه سووې وړېه ده گړت ماملستانای زانکول له
له لماندا زورچار وړه لماندا وړه گړت وړه لماندا
له لماندا وړه لماندا وړه لماندا وړه لماندا
راسته لماندا وړه لماندا وړه لماندا وړه لماندا
زایان لای لای وړه، لماندا وړه، ماملستانای کولېز له
له لماندا وړه لماندا وړه لماندا وړه لماندا
وړه لماندا وړه لماندا وړه لماندا وړه لماندا

[illegible]

زالتی ولایت چڑھن پشاور دہلیات ایسہ وہ اولیستنی
لیکھی بابور دور دہلیت بطوات وین بابور دور
نارایستہ کی اسورق و بزرگ (دہلی و بزرگ)
جایوار کیا و بیه (آری)

مهر و ماه به شصت (مهر و ماه جاری و ماه آورده و ماه)
پیشانی شکرین با مهر و ماه به شصت (پیشانی شکرین با مهر و ماه)
بیت و بیت که شکرین به مهر و ماه به شصت (بیت و بیت که شکرین به مهر و ماه به شصت)
ناله و ماه به شکرین به مهر و ماه به شصت (ناله و ماه به شکرین به مهر و ماه به شصت)

له بهرته، هیچ جۆره رهوتیکی هزری پيشپه و له سه رچاوهی هیکلیزم یان کانتیزم تیراوه بوو. مارکس و فرۆید له زانکۆکانی ئەلمانیا دا به ده رنابوون و، ره خه ی نیچه له چاکه کان (یان، به ده رپرینیکی باشتەر، خراپه کان) ی بۆردوازی ئەلمانی، بۆ خالی به رامبه ری سپا به وه.

سه رکه وته گه ره کان، هه مووی له به شی میژوو و له به شی مافه کاندایه ده ست هاتبوو؛ به لام نه میژوو به هیچ شیوه یه ک ده ی توانسی له گه ل راستیه کۆمه لایه تی و سیاسیه کاندایه ماله بکات، نه مافه کان، له به ر نه مانه، خویندنه وه ی نه و راستیا نه له زانکۆکانی ئەلمانیا دا جیگه ی نه بوو. لیکۆلینه وه ی زانستی به شیوه یه کی گشتی بریتی بوو له تیۆردانان و زانیاری کتیبی. نه وه ی که لای نیمه به زانسته کۆمه لایه تی و سیاسیه کان ناسراوه، زیاتر له ده ره وه ی زانکۆکان ده خویندرا ن.

ته نیا یه ک ئاوارتن هه بوو، نه ویش ماکس فیبه ر بوو که له هه ر شوینیک زانسته کۆمه لایه تی و سیاسیه کان بخویند ریت، ناوی نه و ناسراو و جیگه ی ریزو ستایشه. مه زنی فیبه ر له وه دایه که نه و چوارچێوه یه کی تیۆری (هه رچه نه ده، له دیدی منه وه، به هاو گرنگی یه کلاییکه ره وه ی نییه) و ده سه لات شکاندن به سه ر بریکی سه رسو ریه تیه ر له زانیاری و داتا⁽²⁷⁾ و هه سته به رپر سیاری سیاسی که شایسته ی زانایه که، به شیوازیکی بی وینه له خۆیدا کۆکردۆته وه. له گه ل نه مانه شدا، کاریگه ری و ده سه لات فیبه ر له ئەلمانیا دا زۆر سه فو ردا ر بوو. زانسته کۆمه لایه تیه کان له ئەلمانیا دا به په یره وکردنی نه و خه سه له تی که خاوه نی بوو و، گرنگیدان ته نها به لایه نی شیوازاناسی له فیبه ردا، نه وی نابوت کرد. نه گرنگی به جه ختکردنی نه و له سه ر پتویسته ی خویندنه وه ی نه زموونگه ریا نه دراو، نه به پیداکرتنی له سه ر پتویسته هه سته به رپر سیاری زانا به رامبه ر

به کۆمه لگا. نه و شوینیه ی که فیبه ر به راستی تیایدا ژیا به وه، له ولاته یه کگرتو وه کانی ئەمه ریکا دا بوو. بیگومان ئەلمانیا هه میشه وا نه بوو. رۆژگارێک، پيش 1870، له ئەلمانیا و زانکۆکانی ئەلمانیا دا زانسته سیاسیه کان بوونی هه بوو و کاری پیده کرا، جیگه ی سه رنج نه وه یه که بورجیس⁽²⁸⁾ کۆلیجی زانسته سیاسیه کان زانکۆی کۆلۆمبیا ی (له شاری نیویۆرک) له سه ر بناغه ی شیوازی Staatswissenschaft (زانسته سیاسیه کان) ی ئەلمانیا بنیات نا. رۆتیک⁽²⁹⁾ و ویلکه ر⁽³⁰⁾ و رۆبه رت فون مۆل و بلۆنچلی⁽³¹⁾ و دالمان⁽³²⁾ و به تاییه تی لۆره نتیس فون شتاین هه مووان له زانیانی باوه رپیتکراوی زانسته سیاسی و کۆمه لایه تیه کان بوون و له به رپۆه به رایه تی ده ولته ی و شیکاری پارتیه سیاسیه کان و خویندنه وه ی پراکتیکی دامه زراوه سیاسیه کان و بونیادی کۆمه لگا، ده کۆلینه وه و وانه یان ده وته وه.

به دامه زراندن و پته و بوونی ئیمپراتۆری ئەلمانی، هه موو نه مانه کۆتاییان پته ات، نه مه ش بۆخۆی ره نگدانه وه ی که ناره کرتنی لیبرالیزم بوو له سیاست. لیبراله کانی ئەلمانیا هه موو هۆش و هه سته ی خۆیان ئاراسته ی تیۆری Rechtsstaat (واته ده ولته ی یاسا دار یان ده ولته ی له سه ر یاسا بنیات نراو) کردبوو. لایه نگرانی نه م تیۆره یه بایه خیای به سه رچاوه و دروستبوونی یاسا نه ده دا و ته نیا گرنگیان به مه سه له ی ناساندنی مافه کانی هاوولاتی، به تاییه تی مافی خاوه نداریتی، له به رامبه ر ده ولته تدا ده دا. به مشیوه یه، مافه دادگاییه کان (قضایی) جیگه ی زانسته سیاسی و کۆمه لایه تیه کانی گرتنه وه، ده بیت دان به وه دا بنیین که سه رکه وتنی به راستی گه ره له و به شه دا به ده سته ات.

له 1875 به هواوه، Obrigkeitstaat (ده ولته ی ده سه لاتمه دان) - یان ره گه زی ده سه لاتمه داری - و

Rechtsstaat - يان ره گه زى ياسايى - كه مهبهست
لبنان نه نيا بهرگريكرين له مافى خاوه نداريتنى بوو،
خير زانسته سياسى و كومه لايه تيه كانى نابوت كرد.
زانكوزكان مافناس په روه رده دهكات بؤ بهرگريكرين
له مافى مولكايه تى، ماموستا په روه رده دهكهن بؤ
بلاو كړدنه وهى هونه ره كانو باشيپه كانى نه زادى
جيزم نه ته كننيككارو تيؤريسيتن و ميژوونوس
په روه رده دهكهن به لام چيتر زاناي زانسته
كومه لايه تى و سياسيه كان په روه رده ناكهن بؤ
چا ككردنى كومه لگار سياست. گه وده ترين جياوازي
كه زاناي سياسى روپه پړوى ده پوه وه، هه مان
جياوازي پنجپه يى له روئى پسپوراني زانسته
سياسى و كومه لايه تيه كان بوو.

ساتوانريت نه وه بنرخينريت كه نه لمانيه ولات
سپه پښتوره كان سه رچاوه ي چ خزمه تيك بوون بؤ
زانسته كومه لايه تى و سياسيه كان. هه روهك پيښتر به
جه خنكردنه وه وتم، سيفه تى رژيمى نازى هوى
كرچكړنى زانايانى خاوه ن ديدگاي سياسى و تيؤرى
له پنيخ و بنه وه جياواز بوو. له بهر نه وه، ناكريت
كوچكړنى نه وان له گه ل راكړنى زانايانى يوناني له
نيمپراتوريه تى بيزانسى له سده ي پانزه هه مدا
به راورد بكرت. زانايانى په نامه نده ي نه روپايى به
نه اندازه به ك له گه ل به كدا جياواز بوون كه بياريكړنى
وردى خزمه ته كانيان به تايه تى له زانسته سياسى و
كومه لايه تيه كان سه له بهرامبه ردا زانسته سروشتى
و هه ندى جار به شيك له لقه تايه تمه نده كان وهك
ميژووى هونه رو ميژووى نه ده بيات و هى تريش -
نه سته مه. كارتېكردنيان نه وه نده ناسك و ورد و
په رش و بلاو بوو كه بياريكردن و نه اندازه گرتنى به
هيچ شپوه يه ك كاريكى ناسان نيبه.

جگه له مانه ش، هه تا پيش 1933، له زانسته
كومه لايه تيه كاندا په يوه سستى دلايه نه له نتيوان
نه روپاوه نه مريكادا هه بوو. رښتني كه سانتيكى وهك

رؤيه ت ميكيلىس⁽³³⁾ و ويلفريدو پاره بئو و گايستانو
مؤسكا⁽³⁴⁾ (بؤ نه مريكا) په يوه ندى به كوچه كانى
نواى 1933 وه نه بوو. كه شان وهى قوتا پخانه ي
"لينايى پوزه تيؤيزمى لوجيكى" له نه مريكادا، به
روكش نوو له كوپانكاريه سياسيه كان له
نه لمانياو نه مسادا رويدا. به روانيتى من، هيچ كام
له م نوو روه ته سوو دمه ند نه بوون و هه روو كيان
هاوكارى به ميژكړنى مه بلى ناميژووى (وه نه تانه ت
نزه ميژووى) و نزه تيؤريسي له زانسته
كومه لايه تيه كانى نه مريكادا كرد.

باوه پى من و كه سانتيك كه وهك من له قوتا پخانه
فلسفه ي و ميژووييه كه وده كانى نه روپادا به بار
هانوون نه وه يه كه نيمه دوو شستمان بؤ زانسته
كومه لايه تيه كان له نه مريكادا زياد كړدوه.

به كم و گرنگتر، هوريك له گومانكاري بوو. من و
زؤريك له وانى دى له م خوشبينييه سه يره دا هاوپه ش
نين كه زانسته كومه لايه تيه كان ده توانيت به زه بر
جيهان بگوريت. چاوه پوانيه كانى نيمه زؤر له وه
كه متره، چونكه باوه پمان وايه نه و سنوره ي كه
پروسيه ي ميژووى بؤ زانسته كومه لايه تيه كانى
دروسته دكات، ناوچه يه كى چه ندين جار بچو كتر
(له وهى بېرى لى ده كريت وه) دروست دهكات.

دووه م، ته قه لاي نيمه بؤ دانانى زانسته
كومه لايه تيه كان له ناو چوارچيوه يه كى تيؤريدا بوو. له
روانيتى زؤر له نيمه دا وا دهاته پيشچاو و ميشتا
هه روا نيته پيشچاو كه زنده پره وى له گرنگى و ماناي
دراوه نه زمونيه به ده سستها توره كان - له چاو
چوارچيوه ي تيؤريدا - كراوه و، گرنگيدانى له راده
به ده ر به ليكوليه وهى نه زمونگه ريانه، بياريكردنى
ماناو گرنگى ميژوويى مه سه له كان دژوار دهكات و،
پيداگرتن له سه ر پيويسي زانيتى بريتكى زؤر
زانبارى⁽³⁵⁾، كه م كه م ليكوله روه ده كوريت به
نه رمانبه رو، پيويسي به پاره ي زؤر بؤ دابين كړدى

خەرجىي ئەمىر پەرۋانە، بە ھىۋاشى ۋە سەستەيىك بەدەھىنىت كەلە كۆتايىدا رۆلى رۇشنىپ، بە پىيى بۇچۇنى مەن، دەخاتە مەترسىيە ۋە.

دەشتىت لە جەختىردىن سەر ئەم چىۋار مەترسىيەدا زىدە رۆلى كراپىت، بەلام مەترسىيە كەلە جىيى خۇيدا ھەر ھەيە: زانايەكى پەناھەندە كەلە نەرىتىكى تىردا پىگە يىشتىۋە، دەپىت بە سود ۋە رىگىن لە زاننى مىژۋىيى خۇي ۋە ئاگاىيەكى كە دەريارەي پەيۋەندىيە مىژۋىيەكانە ۋە ھەيەتى، ئا ئە رادەيەي دەكرىت لەم مەترسىيە كەم بىكەتە ۋە.

بەلام خالىك كەلە ۋانەيە زىياتر گىنگى ھەپىت ئەۋەيە كە ئىمەش بەشى خۇمان بە بىنىنى ئەم سەرقالىيە زانايە زانستە سىياسى ۋە كۆمەلەيەكانى ئەمەرىكا، تىگە يىشتىۋەن كە لىكۆلىنە ۋە ناپىت تەنھا تىۋرى ۋە مىژۋىيە پىت ۋە، ئەركى زاناي زانستە كۆمەلەيەكان دىۋىستىردى پەيۋەندىيە لەنىۋان تىۋر كىرداردا ۋە، ئەم پەيۋەندىيەش پىۋىستى بە ۋەبۈۋە ۋەيە لە راستىيە ناخۇشەكانى زىان ۋە شىكردە ۋەيان. سودىك كە مەن لە ۋلاتە يەكگرتىۋەكانى ئەمەرىكا دەستىم كەوت ھەمان تىگە يىشتى قوۋلتر بۈۋ بۇ ئەركى زاناي زانستە سىياسى ۋە كۆمەلەيەكان.

زانايەكى ئەلەمانى كە بۇ دىدار دەگەرتە ۋە بۇ ئەلمانىا، بىن ئاۋارتىن سەرنجى بۇ پىنگدادانى گەۋدەي بىرۋاپاۋە بۇچۇنەكان دەريارەي چاككردى زانكۆكانى ئەۋ سەرزەمىنە دەچىت. بە نىزىكەي ھىچ كارتىكى گىنگ بە مەبەستى چاككردى ئەۋ رۈھى بىالى بە سەر زانكۆكانى ئەلمانىاۋ بونىيادى دامەزراۋە بىيان ۋە گۆپىنى بەرنامەي ۋانەيى ئەنجام نەدراۋە. مەۋدايەكى بەرىن لەنىۋان خۇيىدكساران مامۇستايانى زانكۆ ھىشتا ھەر ھەيە: ھىشتا خۇيىندى بەراستى گىشتى (عام) لە زانستە مۆيىيەكاندا بۈۋنى نىۋە، ھىشتا زانستە سىياسى ۋە كۆمەلەيەكان

ئەمامىكى زۇر ناسك ۋە تازە پىگە يىشتىۋە، بەلام ئەۋ كىارە بچۈكانەش كە ئەدەمادراۋە، بەشپۇرە پەكى گىشتى بە بەرەكەتى ئەۋ سەرمەشتەي كە پەناھەندە گەپاۋەكان ۋە مېۋانە ئەمەرىكاپەكانى تىر داۋاپانە - ۋانە بىن فىزى ۋە گىنگىدان بە خۇيىدكساران ۋە گىنگىدانى چەند چارلىك زىياتر بە ۋانەيى سىياسى ۋە كۆمەلەيەتى - بۈۋەنە پىراكتىك.

زاناي گەپاۋە خۇي لە دۇخىكى سەپىدا دەپىت، لە ئەمەرىكادا دەپىت لەگەل كەسانىكا كە زىياد لە رادە ئارەزۋى لىكۆلىنە ۋەي ئەزەمۇنگە رىيانە دەكەن خەبات بىكات ۋە جەخت لە سەر پىۋىستى لاپەنى تىۋرى ۋە مىژۋىيە بىكات لە ئەلمانىادا دەپىت بە ناچارى لاپەنگى لىكۆلىنە ۋەي ئەزەمۇنگە رىيانە پىت. گىنگى ۋە پايەي راستەقەيە زاناي ئەلمانى كە رۇزگارلىك لەبەر ھۇكارى سىياسى ۋەلاتى جىنەشتىۋە مەن ئەمۇ لەم رۆلە ۋانەيەدا دەپىنمە ۋە.

پەراۋىزەكان

1-Plato, Republic, trans. F. M. Cornford, Book VI, Ch.22.

2-Plato, Crito, trans. B. Jowett.

3-Ovidius (بە ئىنگلىزى Ovid) (43 پ.ز تا 17 ز.) شاعىرى رەسى كە بەھرى ئەزانراۋە بە قىمانى ئوكسىفوس بۇل ھىكارلىك لە كەنار دەرياي رەشتا دۈۋىخراپە ۋە بە ناچارى تا كاتى مەرك مەرلەۋىن ماپۋە. (ۋە رىگىر).

4-G.O. Coulton (1924), "The Death Penalty for Heresy from 1184 to 1921 A.D." Medieval Studies, No. XVII. pp.

1-18.

5-"Civil Religion."

6-Levashin. لە زاراۋەي مەپىرى "لەلمانان". دىۋەزەمە پەكى دەريايى ئەفسانەيە كە لە تەۋرات ۋە نۇۋىسەلى مەسىھىيەكاندا ئاۋى مامۇر ۋە ئىمە لىۋەدا بۇ ئاسانكردى تىگە يىشتى مائاكەي بە "ئەمەنگ" ئاۋمان ھىساۋە. بەكەمىن كەس كە لەم زاراۋەيەي لە ئەلەلەي سىياسىدا بەكار ھىتا ئەلەلە سۈرى ئىنگلىزى تۇماس مۇرېز بۈۋ كە كىتەپتىكى بە ئاۋپالگى بەم ئاۋرە نۇۋىسى ۋە ۋەلەتى بە لەلمانان (يان "ئەمەنگ") چۈرەند، ۋانە

مردمان و رنک که توانای له تا که کان بالانتره و خالکی ولات ده بیت
به پلای ویستی نه و ده فقر بکن. (وهرگنپ)

7-Huguenots له و ناوای که له سدهای شانزدهم و ده له
به فرانسای کانای فرانسای نرا. (وهرگنپ)

8-inner emancipation.

9-Abbe Jean Meslier (1664-1729) ناسراو به قشای سوور،
اینهاستی سوور پاشان به یوندی به کلیسایه کرد. مارکس و
کومونیسته کان چه نمین جارد ده باره ای بیرویه ده کانی نه و
ناس و لیکتورینه و ده بان نه تمام داره. (وهرگنپ)

10-چاپی نینگلیزی

Theodor Mommsen, Past and Present, Vol. I, No. 1, 1952, p. 71.

11-A. L. Herzen (1812-1870) نورسری روسی که به مزی
چالاکسی سیاسی ده چه نمین سال به ناچاری له ده ره وای ولات
ایانی به سر برد. (وهرگنپ)

12-Lord Byron (1788-1824) شاعری نینگلیزی که به مزی
چه نه ده سله به کی تایی نه و کومه لایه تی نیشتمانی جینیش
و تا کونایی زبانی به رگیز نه که راپه ده بو نینگلته را. (وهرگنپ)

13-Alexander Bondar (1867-1936) له یله سوف و ره خسته گری
له ره نمسی و نورسری کتیب به ناویانگ که ی "خپانه تی
ایشتیپان" ه. (وهرگنپ)

14-تفوالینار، به و رژیمان ده و تریته که ده ولت سهر به رشتی
به سوور چالاکسیه نابوری و کومه لایه تی کان بنکات و ده سلاتی
... روسی له ده ست به ک حیزیدا بیت و نه هیشتنی ه سوور
چاپوینریه کی نازاندای کومه لگا بو حیزب و، سه رکوتکونی
ه سوور جلد ناره زاییک و نه هیشتنی نازادی ناک. (وهرگنپ)

15-Hans Speler, "The Social Conditions of the Intellectual Exile".
Social Order and the Risk of war, New York, pp. 88-94.

16-Woodrow Wilson (1856-1919) ماموستای ماف و نابوری
سیاسی و پاشان سهرک کوماری نه مه ریکا.

(وهرگنپ)

17-Max Weber, Wissenschaft als Beruf (Scholarship as a
Profession).

18-Wilhelm von Humboldt (1767-1835). زاناو سیاستمداری
که وره تی نه لمانی. (وهرگنپ)

19-Frederic Lige, The Abuse of Learning.

20-پوچ (Putsch) له زمانی نه لمانیدا به مانای پاخییون و له
زاراوهی سهریازیدا به مانای هیرشیسی له ناکاوه و له ده قه
سیاسیه کانیشدا به مانای کودتای ختیرایه.

21-ژانگینگ کاپ (W. Kapp) به کتیک له سیاستمداره
پارلیکاره کانی نه لمانیا بو که له 1920 را به هاوکاری کومه لیک
نه ده ای سوپا به هیرشیکسی بروسکه ناسا بینا ده وله تیبه کانی
له به راپندا داگیرکردو خه ریکجو کاروباری ده ولت بگرتیه

ده ست. به لام نه م کاره تی نه و به مزی بیبه رنامه تی و مانگرنی
کشتی کزیکاران شکستی هینا، کاپ و هاویریکانی ه سوور
ناچار بوون ه لبین. (وهرگنپ)

22-Fordism (به ناوی ه مزی فورد، خاوه ن کارخالسی
به ناویانگی نوتومیل سازی له نه مه ریکا). مه به سستی سوور
وهرگرن له شتوازه دامینه رانگی فورد سوورستکردنی
زنجیره ای به ره مهینان و فرده کردنی به ره مه له پیشه سازیدا.
(وهرگنپ)

23-E.B. Condillac (1715-1780). له یله سولسی فرهنسی و به کتیک
له پیشه واکانی قوتابخانه تی ره سه نایه تی "حسی" به کان.
(وهرگنپ)

24-J. Dewey (1859-1952). له یله سولسی نه مه ریکی و به کتیک له
کرنکترین نه اندامانی قوتابخانه تی ره سه نایه تی کار. (وهرگنپ)

25-A.N. Whitehead (1861-1947) له یله سوف و بیرکاری
نینگلیزی. (وهرگنپ)

26-Categorical Imperative.

27-داتا (Data): دراو

28-J. W. Burgess (1844-1931) ماموستای زانسته سیاسی کان
له کولومبیا. (وهرگنپ)

29-K.W. von Rotteck (1775-1840) سیاستمداره دارو میژوونوسی
نه لمانی. (وهرگنپ)

30-K. T. Welcker (1790-1869) سیاستمداره دارو زانای نه لمانی.
(وهرگنپ)

31-J. K. Bluntschli (1808-1881) مافناس و کارگنری ده وله تی
سوپسری و به کتیک له دامه زیننه رانی دامه زراوی مافه کانی
نقونه ته ویدی له شاری کینت. (وهرگنپ)

32-F.C. Dahlmann (1785-1860). سیاستمداره دارو میژوونوسی
نه لمانی و به کتیک له نوسه رانی یاسای بنجینه تی نه لمانیا له
1848 را. (وهرگنپ)

33-R. Michels (1876-1936) نابوری ناس و کومه لناسی
نه لمانی. (وهرگنپ)

34-G. Mosca (1858-1941) زانای نیثالی زانسته سیاسی کان.
(وهرگنپ)

35-زانیاری: داتا-Data

سهرچاوه

ازادی و قدرت و قانون

فرانتس نویمان، ترجمه عزت الله فولادوند

دیماه 1373، شرکت سهامی انتشارات خوارزمی ص 14-38

الله أكبر

الله أكبر

الله أكبر

الله أكبر

الله أكبر

الله أكبر

الله أكبر

الله أكبر

الله أكبر

الله أكبر

الله أكبر

الله أكبر

الله أكبر

الله أكبر

الله أكبر

الله أكبر

له نه دى گه لانه

ستىگ داگرمان

ستىگ داگرمان

کوشتنى مند اليك

گوشتى شور و خهيار

راده وه ستن، که له بهر خوره که دا نیشک ده دات وه و
 جینز له بریلو باقو و بوشی بالزین و ده وه نه که ده بهینیت.
 هیچ سینه ریک ناکه ورتکه سه ر توتومبیل که و شاسپه
 سه وشاره که ی توتومبیل که نه هیچ نوپا و بیله کی
 مه به و نه به خوینیش سووره.

بني لای لاشتون هنده نور نيبه، تهنه راسته و خر
به به ري جاده گوهيه، پاشان له هه مان شه و کاته ي

چاو بډولکښي و لځه پال به دهر پساوه بېلېسزو ده ده ده
له ژيانې مندالکډا که داپک و پاوکی نه و منداله
ده توانېن له چټکستځانه که داپلېسز چساوه پوانې
دنه که رېن و له پاره یې دانه سپېڅه گانې منداله که پان و
سوپېلوار دهر به به له م بدوین، خودې منداله که ش
ده توانېن چه پهره که پټو دات و ده ست به پهرینه وه
بکات به سهر جاده په کډا له که ل چه ند گلڅښه که ریکي
پنېپاره له ننو کاغذی سپېدا له ننو ده ستنې راستنېدا
داپناره، هه موو نه و دوا ده په جکه له روو باریکي
درېځي پریقه دار له که ل ماسی که وره دار به له منکي پان
له که ل سسه ولټلکي بډه نسک زیساتر هېسج
شفتیکي تر نا پېرنی.

پاشان هه موو شتن دره نکه، پاشان نولټرمېلکي
شېن به نا پکي له سهر جاده که وه ستاره و رنیکي
قېزه که ده ستنې له سهر ده مسی لاده بات و ده سته که
خوینې لېږت، پاشان پېاویک دهر گای نولټرمېله که
ده کانه وه له که ل نه وه شېدا کرنکي که وره ی
ترسېنر له نا خېدا په هه ولده دات خوی به پټوه
رابگریټ، پاشان هه ندی گلڅښه که رېماناپانه له ننو
خوین و چه وه که دا پسرش و بلاوېونه ته وه و
مندالکېش به سهر سکدا بېچوله که وتووه، له که ل
ده مو چارېک که زور به نوندي له سهر جاده که
شېلراپو، پاشان دوو مرقسې بېزه نګ دین، که
هېلستا که نه یا نتوانېوه قاوره کانېان بخونه وه، به
راگردن به ننو چه پهره که دا دین و نه ماشاپه کی نه و
ریکاپه ده که ن که هه رگېز له یادېان ناچېته وه.
چونکه نه وه راست نېه که کات هه موو برینیک سارېز
ده کات، کات برېنې مندال کوشمټنیک سارېز نا کات و
نه وه که لېک به خراپې نازاری داپکېک سارېز ده کات،
که له پېری چورېسور شېکه ر بکړیت و منداله که ی بېل
شېکه ر که رن گردن به سهر جاده که دا ره واله ده کات وه
به هه مان شېزه ی خراپېش به شېمانی له لای نه و

پیاوړی که کوشنې که چارېک له جاران به خته وه و
بوو سارېز ده کات.

چونکه نه و که سې که مندالکي کوشتووه
ناچېت بو سهر دهریا، نه و که سې که مندالکي به
نولټرمېل کوشتووه له سهرخو و په بېده نگی به وه
ماله وه دهر وانه وه، رنیکي لال و ده ست له ننو ده ست
کلومدراوېشې له ته نېشتدایه، هه موو نه و دیانې که
به ننو پاندا نېپه ده بن تاکه مرقکي شادمان به دی
ناکهن، هه موو سپېره گان که لېک تاریکن و کاتیکش
له په کتری جېاده پنه وه هېشتا هه ر له زیز
بېده نگېدان، نه و پیاوړی که منداله که ی کوشت
ده زانیت نه م بېده نگیپه درېمنی نه وه و پیاوړه که
پنېپستی به ساله های سال ده بیت له زیانېدا بو
نه وه ی به سهر نه و بېده نگیپه دا زانیت به وه ی هوار
بکات که نه وه هه لای نه و نه بوو، به لام پیاوړه که
ده زانې که نه وه درېپه و شوانه له جیاتی نه وه له
خه وه کالیا ناواتی نه وه ده خوانی که ته نها په ک
ده لای زیانی بو بکړته وه بو نه وه ی نا نه و ته نها
ده په به باریکي تردا به ریت.

به لام زیان هه ندې بېسوزه به رامېر نه وه ی که
مندالکي کوشتووه که هه موو شتنې دوا ی
نه وه دره نکه.

په راويز

- 1- جعفر "kyrkloche" زه نکی که وره ی سهر کلتیسا.
- 2- ناره نار، گودانی به ته سپایر و له سهرخو - مه خوی
شاهر ده لای

"گوتم راستنی سها هه سته، گوتمی مه شرب موخالیف
گوتم ناری، گوتمی پایه، گوتم نه وچې، گوتمی سوږه".

سهر چاوه

له کړمه له چېرکي "باری شواله" وه وه رگېلېدووه.

گوشتى شورو خەيار (*)

■ ستيگ داگەرمان

● و. لە سویدیيەو: عەبدوللا قادى دانسان

ئەژنۇكانمان داڭابوون، قەتماغەي بىرىنەكان مەردەم تازەو نەرم بوون، زۆرىيى جاركە لە ساپىزبوون نىزىكەبوونەو تۆتۈمبىلىكى ئارەقگىرنەو بە رىڭاكەو دەھات نىتر پىياو پىتۈستە خۇي پىتۈ مەلۋاسىت يارەكو دارى بېرۋاي بەنىو يەكچۈو كەوا لە چۆمەكەدا گىردىبووونەو نىتر پىياو پىتۈستە بەسەرياندا رابكات.

بەلئى رىڭكاي قوتابخانە پىرپىو لە سەرەپقىي، رىڭكاي چۈنە قوتابخانە مەندەي رىڭكاي گەرانەو بۇ مال ئورۇنەبوو. "خاوەن زەويوزارەكان" باخىكى لە ئارسىتۈي مەبوو بە بەرى كال و كرچەو. مەروەھا ئەو خانووەي كە چۆلكرابوو و ئواترىش بوو بە كلىتسايەكى بىن خاچ، بالندەكان بە تارىكى لە ژىر سەريانەكەيەو مەلدەفرىن، خىشتە سۈرۈكراوكانى سەريانەكەي داتەپىبوونە نىو خانووەكەو سەر زەويەكەيان داپۆشىبوو، مەموو شىتى، پىپلىكانەكان،

ئەو كاتەي ئۇ سالان بووم و رىيى تىدەچىت ئەو تەمەنىكى كەم بىت بۇ تەمەنى مەنىكى وەكو مەموو ئەو ئۇسالانەكانى تر كە بە رىڭكاي قوتابخانەو بەدەم چۆمىكى زەرداو و لىخنەو رەتدەبوو، بەردمان لەو چۆمە دەگرت ئاوەكو سەمۆلە زەردەكە شەقىدەبرد، ھاویشان، بەھاران و پايزان بەسەر ئاوەكەو پىشپىركىي تىزىرەوي تەپەنۇر، دەنكە شقارتە و قابوغە شقارتەمان مەبوو. دەنكە شقارتەكان دەيانىردەو، چۈنكە زۆرىيى جاركە تەپەنۇرەكان و قاوغە شقارتەكان لەو تەنگەبەرييانەي نىوان بەردەكاندا گىرييان دەخوارد. جارىتكيان مەن و ھاوړىكانم ئور "چاۋنىقۇن" ^(۱)ى گەورەي قەلەوي ئاشرىنمان ئۆزىيەو كە بە زگە خىشى لەبن ئاوەكەو رىياندەكرد، مەلمكىشمانە دەرەو خىستىانە نىو تويشەبەرەكەمەو، بەلام كەس نەيدەويست ئەوانە لە مالىندا بىت. ئەوجا فرىمدانەو نىو چۆمەكە، بەو مېوايەي كە ئەوان بۇتىن. ئەو سەردەمە مەردەم

دەرگاگان، چوارچینسۆه ی پهنجساره سسه سسات
 به ستراره کان، به شیره به کی ره ها گه نیبون که له
 هه مان کاتدا، هه م ترسی ده سخته به رت، هه م
 شتخه ی ده دای و هه مپله دلکی به لای خویسدا
 به کیتسه کرد. هه روه ها پیریزسه ره شپۆسه کانی
 ناوچه که ش هه بون که به رینگاره یز کولیتکی سهر
 رینگاره رۆبه ی جار به به خویسان له نهوان
 داره کانه ره نیشاندده ها هه رگیز پیر له وه مه که ره وه
 که خه لکی چه نه ده پیر بون وه کو له وه سهرده مه دا
 بینگومان ته مانی ناوه هه ی نوسه د سالتیک ده بون.
 هه روه ها شتیکه ی هه بون که له ده ده بون، شتیکه
 که وا پیلو به ته ولوی ده رباره یانی نه ده رانی. له گه ل
 نه وه شدا، بێناگابه ی ته نه ها نه لسانه به ک بون، چونکه
 زیان له وه سهرده مه دا پیری بون له سیمبول لیلیای،
 بگره هه مور شتی که پیلو ده بگره نوو مه به سستی
 هه بون، به ته نه ها له بهر خۆشی به رد له کورتان بدات نهوا
 نه وه ده کرا وه ک شتیکی شر افه بگریت، جاریکیان
 کاغه زی کاغه ریتگرین به جیماره، که نیوه یان باریان
 دایراند بون له هه رازیکا به رۆزایی ده م چۆمه که وه
 دۆزییه وه، ته نه ها "ما به" ی شازی ماچه ناراده به کی
 باش مابوه وه و نه وه م چاک به بهرا دیت که چۆن
 نهوانه ی چاک بون لهوانه ی زیاتر سرازین بوو بون
 جویگرده وه. کاتیک ته شتی جیل شۆردنه کان له
 مله کانی دیار چۆمه که قولیسان ده دا نه وه یان
 به زمینی ترسناک بون، هه روه کو بلنی نه وه زانی
 له وه زیاتر روو جا ده کرده وه له وه ی نهوا کاته هه بون،
 شقارته دزین له کووانوه به هیزم کارکرده وه کان و
 پاشان له پشت دیواری کسادانیکدا له تاریکاییدا
 دایانگیر سیتی، نه وه م به بیردا دیتسه وه که جاریکیان
 هه ریتیه کم به شاقه به ک ده نه که شقارته ناگری بهردا له
 قووشوه شقارته به کی پیری نراره وه، پیر له ده نه که
 شقارته ی به کارنه هینزار و، کاتیک نه وه فیتسکه ی
 کرد له ههواکه دا گری سه نه بون هه ریتیه م فرییداوه

تینو چۆمه که وه، به بونم دیتسه وه که نهوان وای بونی
 ده چووم نه وه گونا هه ریه به یو شپۆ به شت به لایرو
 به ریت له کاتیکدا پیلو نریتیتی. به لای، پیلو هه رگیز
 هه نه ده به ره وشت نه بون وه ک له وه سهرده مه دا بون.

رۆبه ی نهوانه ی که سه نه گین بون بیهاترانیته
 رۆبه ی جار له رتگی چیه چیه وه ده هاتنه کایه وه
 له دالانه کانی فونابخانه که ترس چرتوکی له به کی
 فایده کرد. لیره دا رۆبه ی جار پیلو له چیه چیه یکی
 نه نهیدا به نه ی بۆ ریتزه کرا که پیلو ده ییتوانی له
 ده مینکه وه بۆ ده مینکی که به ده وای ریتزه ی نهوا شته
 بکویت و هه رگیزیش نهیده توانی زانیاری ده رباره ی
 نهوه ی نهوا شته چی بون به چنگکویت، نیشو به خۆ
 نه وه شتیکی ناوژه بون. ده رباره ی که سسیت که
 کورتیک بون ده چیترا که چیکه⁽²⁾ له مالتیاند هه یه، یا
 وه کو به کیتی که لهوانه نهوا که له نهوانه ی وانه دا
 سیری کرتوته خۆیه وه، له نهوانه ی پشوو که له
 رۆره وه گله رایسه وه و میزه که ی سیرییه وه. به لای
 هه رچی نهوا نهوانه ی کهوا من به خۆم پیتان
 هه لسان بون هه رگیز پیم نهوانی. به رینگایلیکی ترک
 پیته کراوه وه هه مور نهوا نهوانه ده هاتن که ده بوابه
 به بیده نگي به گوتی نهوه دا بگوو ترانابه. کورتیک له
 بۆل چواره دا کیانه وه ری نه شه که نه ده دایو، بینگومان
 گوریه به کی بهردایووه تینو قه قهرتیکه وه که به نه
 ماسریکی نیدایو، ماموستا له مالتیان بونوه و
 سهرزه نشیتیکرد بون. نهوا کسوزه نهوانه ی پشوتولی
 ریتزی له پیر ده کرد له گه ل نهوه شدا له پۆلی چواره م
 بون و کورتیکی بالا بهرز و به پیتا چه ماره بون له وه
 ده وریشته به ته نه ها ده خولایه وه له پشوو کاتدا
 شتی له بهرد هه لده دا، نهوا دایوهره ی که له
 جینگایه ک له جینگاکان له ناخی نهوه دا بوننی هه بون
 سزای به ریتزی زیان نوورخرانه وه ی به سهریا دایو.
 له پشوو کاتدا له تینو سسوزه گیاکه راده کشتان

گۆشتى شۆرۈ خەييار^(*)

■ سىتىگ داگەرمان

● و. لە سوئىدىيە: عەبدوللا قادىر دانسان

ئەنئەنىۋىي داپزىپون، قەتئىي بىرىنچى كان مەردەم تازە و نەرم بون و، زۆرىيى جارىكە لە سارپىزىپون نىزىكە بونە و تۆتۇمبىلىكى ئارە قىردىنە بە رىگاكە و دەھات ئىتر پىيا و پىيۇستە خۇي پىيۇ ھەلۋاسىت يادەكو دارى بىرۋاي بەنىو يەكچۈر كە و لە چۆمەكە دا گىردىپونە و ئىتر پىيا و پىيۇستە بە سەرىئاندا رابكات.

بەلن رىگاكى قوتابخانە پىرپىو لە سەرىپۇيى، رىگاكى چۈنە قوتابخانە ھەندەي رىگاكى گەرانە و بۇ مال ئورۇنەپور، "خاۋەن زەۋىوزارەكان" باخىكى لە دارسىۋى ھەپور بە بەرى كال و كرچە وە، ھەروەما ئە و خانوۋەي كە چۆلكرابور و ئواترىش بور بە كلنساپەكى بىن خاچ، بالندەكان بە تارىكى لە ژىر سەرىانەكە پە وە ھەلدەفرىن، خىشتە سوركرارەكانى سەرىانەكەي داتەپىپورنە نىو خانوۋەكە وە و سەر زەۋىيەكە يان داپزىپور، ھەمور شىن، پىپلىكانەكان،

ئەمەكەتەي نۇ سالان بوم و رىيى تىدە چىت ئە وە تەمەنكى كەم بىت بۇ تەمەنى مەنكى وەكو ھەمور ئە و نۇ سالانەكانى ئور كە بە رىگاكى قوتابخانە وە بەدەم چۆمەنكى زەردىل و لىخنە وە رەتدە بون، بەردەمان لە و چۆمە دەگىرت ئاۋەكو سەھۇل زەردەكە شەقىدەپور، ھارپىنسان، بەھاران و پىيازىن بە سەر ئاۋەكە وە پىشپىكىنى نىسزەۋى تەپەنۇر، دەنكە شىقارتە و قابوغە شىقارتەمان ھەپور، دەنكە شىقارتەكان دەپانەردە وە، چۈنكە زۆرىيى جارىكە پەنۇرەكان و قابوغە شىقارتەكان لە و تەنگە پىرپىانەي نىوان بەردەكاندا گىرپىان دەخسوار، جارىكەپىان مەن و ھارپىكەم ئور "چاۋنۇن"^(۱)ى گەۋرەي قەلەۋى ئاشرىنمان نۇزىپە وە كە بە زىگە خىش لە بىن ئاۋەكە وە رىپانەكەرد، ھەلەمكىنسانە دەرە وە خىستىانە نىو تويىشە پەردەكە مە وە، بەلام كەس نەپدە وىست ئەۋانە لە مالىئاندا بىت، ئەۋجا فرىمەدانە وە نۇر چۆمەكە، بە و ھارپەي كە ئەۋان بۇتىن، ئە و سەردەمە ھەردەم

دەرگاگان، چوارچیسووی په نجره به بهت
 به ستراره کان، به شیوه یه کی وه ها گه نیبون که له
 هه مان کاتدا، هه ترسی ده خسته بهرت، هه
 خخته ی ده دای و هه میشه دلتی به لای خویسدا
 به کیشده کرد. هه روه ها پیریزنه ره شپوشه کانی
 ناوچه که ش هه بون که به ریگاوه بۆ کولیتیکی سر
 ریگاوه زوری ی جار به په له خویان له نیوان
 داره کانه وه نیشاندده. هه رگیز بیر له وه مه که روه
 که خه لکی چنده پیر بون وه کو له و سهرده مه دا:
 بیگومان ته منی ناوه نجی دوسه د سالتیک ده بوو.
 هه روه ها شتیکیش هه بوو که قه دهغه بوو، شتیلنیک
 که وا پیاو به ته وای دهر باره یانی نه ده زانی. له گه ل
 نه وه شدا، بیتاگایه تی ته نها نه فسانه یه ک بوو، چونکه
 زیان له و سهرده مه دا پری بوو له سیمبول لبقاوی،
 بگره هه موو شتی که پیاو ده یکرد دوو مه به سستی
 هه بوو: به ته نها له بهر خوشی به رد له کیژان بدات نه وا
 نه وه ده کرا وه ک شتیکی تر رافه بکرتت، جارتیکیان
 کاغه زی کاغه زیتنکردن به جیماو، که نیوه یان باران
 دایر زاندبون له هه ورازیکا به دریزی ده م چومه که وه
 دوزیه وه، ته نها "مایه" ی شازنی ماچه تاراده یه کی
 باش مابوه وه و نه وه م چاک به بیرا دیت که چون
 نه وانه ی چاکبون له وانه ی زیاتر فرازی بوو بون
 جویکرده وه. کاتیک ته شستی جل شوردنه کان له
 مله کانی دیار چومه که قولپیان ده دا نه ویه یان
 به زمیکی ترسناک بوو، هه روه کو بلنی نه وه زیانی
 له وه زیاتر دوو جا ده کرده وه له وه ی نه و کاته هه بوو،
 شقارته دزین له کووانوه به هیزم کارکردوه کان و
 پاشان له پشت دیواری کسادانیتکا له تاریکاییدا
 دایانگیرسینی. نه وه م به بیرا دیته وه که جارتیکیان
 هاوړتیه کم به تاقه یه ک دهنگه شقارته ناگری به رد له
 قووتوه شقارته یه کی پری دزراوه وه، پر له دهنگه
 شقارته ی به کارنه هینراو، کاتیک نه وه فیشکه ی
 کرد له هه واکه دا گپی سه ندبوو هاوړتیه کم فرییداره

نیو چومه که وه. به بیرم دیته وه که من وا بوی
 ده چوم نه وه گونا هکارییه به و شیوه یه شت به فیرق
 بدیت له کاتیکدا پیاو دزیبیتی. به لئ، پیاو هه رگیز
 هه نده به ره وشت نه بوو وه ک له و سهرده مه دا بوو.

زوری ی نه وانه ی که سه نگین بون بیانزانی
 زوری ی جار له ریگای چرپه چرپه وه ده هاتنه کایه وه.
 له دالانه کانی قوتا بخانه که ترس چرنوکی له یه کی
 قایمه کرد. لیره دا زوری ی جار پیاو له چرپه چرپیتی
 نه نیتدا په نجه ی بۆ دریزده کرا که پیاو ده یوانی له
 ده میکه وه بۆ ده میکی که به دوا ی دریزه ی نه و شته
 بکه ویت و هه رگیزیش نه یده توانی زانیاری دهر باره ی
 نه وه ی نه و شته چی بوو به چنگکه ویت، نیتخو به خوا
 نه وه شتیکی ناوازه بوو. دهر باره ی که سیتیک که
 کوړتیک بوو ده چیترا که چیکنه⁽²⁾ له مالیاندا هه یه، یا
 وه کو په کیکی که له وانه نه و کچه له ناوه ندی وانه دا
 میزی کردته خویه وه، له ماوه ی پشووه که له
 ژوره وه گلدرایه وه و میزه که ی سرپیه وه. به لام
 هه رچی نه و تاوانان ی که وا من به خوم پییان
 هه لسا بوم هه رگیز پیم نه زانی. به ریگایلیکی درک
 پینه کراوه وه هه موو نه و هه والانه ده هاتن که ده بواپه
 به بیده نگي به گوئی نیتمه دا بگووترانایه. کوړتیک له
 پۆلی چواره مدا گیانه وه ری نه شکه نجه دابوو، بیگومان
 گوربه یه کی به رد دابوو نیو قه فیه زیکه وه که چنده
 سامریکی تیدابوو، ماموستا له مالیان بونوه
 سهرزه نشتی کردبوو. نه و کوړه نه و کاته پانتولی
 دریزی له پی ده کرد له گه ل نه وه شدا له پۆلی چواره م
 بوو و کوړتیکی بالا به رزو به پیشا چه ماوه بوو له و
 ده وروپشته به ته نها ده خولایه وه و له پشووه کاند
 شقی له به رد هه لده دا، نه و دابوه ری که له
 جیگایه ک له جیگاگان له ناخی نیتمه دا بون ی هه بوو
 سزای به دریزی زیان دورخرانه وه ی به سه ریا دابوو.
 له پشووه کاند له نیو سه وزه گیاکه راده کشاین

که لوزده کان⁽³⁾ مان مه تاوه کو ده گه پشت به ناوه وهی به ناوکه که ی به قه پ ده هانجان یا وه کو به شق له تریپکی تیسی له کارکه وتوو بدهیت و به نیتو کونیکسی نیتو دیواری قوتابخانه که وه ره تیبکه ی. هه روه ها منیش هه رچه نده ستوکهل میش بووم، جارنکیان له و قاره مانیتیه دا سه رکه وتنم به ده ستهینا. هه رچی کچه کانیش بوو به کومه ل به ته نیش رینگای ته نیش قوتابخانه که ده وهستان، سنووری نیتوانمان وه ک هیچ شتیکی تر نه بوو که لیک ره ق و جیگیر بوو.

باس له دادوه ره که ی ناخی نیمه هاته ناوانه وه سیفهرد، نه و کوره گیانله بهر نه شکه نجه ده ره که له یه کئ له پشوووه کاند، له لایه ن ماموستاوه فره مان به سه را درا که به شق هه لدان له به رده کانی حه وشه که دا پیللوه کانی نه درینیت. نه و پیللوانه هی قایمقامیه ت بوون چونکه خیزانه که یان مه ژار بوو. کاتیک ماموستا رشت نه و جا نه و ده مه لاسکه یه کی دپندانه ی له دوی ماموستا کرد.

نه و کاته کوریک که وا به دزه که ناومان ده برد، چونکه نه وه بلاوو بوو وه وه که وا نه و له وانه ی جوملاستی که دا چاو لکه ی دارنا شه که ی دزیبوو، رایکرد بۆ به رده م ماموستا. راوه ستا و هاواری کرد.

"ماموستا سیفهرد ده مه لاسکئ له ماموستا ده کات!"

نه و جا ماموستا گه رایه وه دواوه و سیفهردی به سوقانه کانی گوناکانیه وه هه نده به رز کرده وه چاوه کسان سیفهرد هاتنه ناستی چاوه کسان ماموستاوه بۆ جووته ده قیقه یه ک بیده نگ وهستان. پاشان ماموستا سیفهردی داگرت هه رزه وی و نیت نه وی به جیهیش و به ره و ژور رشت بۆ قوتابخانه. نه و جا سیفهرد جارنکی تر ده مه لاسکئ بۆ کرد و نه مجاره یان ژور ناشرینتر. به لام پیش نه وه ی دزه که فریای هاوار کردن بکه ویت یه کیک له نیمه دهستی

خستبووه بان ده می و ده می قه پاتکرد. نه وه شتیک بوو به نیمه ی ووت نه و نیت نه وه به سیتی. له گه ل خشته ی سزاگانماندا گه لیک وردبین بووین، دزی کردن له به رامبه ر نه شکه نجه دانی گیانله به ران هیچ نه بوو. جارنکیان دزه که له بهر ته خته ره شه که راوه ستا بوو نه و جا ماموستا دهستی خسته گیرفانه کانی دزه که وه که پریوو له ته باشیر. کاتیک وانه که کوتایی پیتهات دزه که گلدرایه وه، به واقورماوی و ترسه وه له خوار پیللیکانه کانی قوتابخانه که چاوه پوانی بووین. به لام کاتیک نه و هات هه ستمان به وه ده کرد شتیک له لای نه و جیاواز بوو: بۆنیک، شیوه یه ک له رشتن، میتودیکی تفکردن؟ و وه ک کاری هه میشه بیمان له کاتیکدا روویه پووی نه ناسراو ده بووینه وه دوزمانه به ساردی بیده نگ ده بووین له گه ل نه وه شدا دزه که به شادمانیه وه به ره و رووی نیمه گومه ته ی ده کرد.

"ته باشیره کانیا ن لیم نه سه نده وه. ماموستا ته نها قزی راکیشام. نه و کرامباو گایه. ماموستا وتی، له ده مبوریکه وه ده سته پیده کات و به تاسیکی زیوین کوتایی پیدیت. به لام ته باشیره کانم ل نه سیندراوه."

نه وه یه که مین جار بوو نیمه گویمان له که شتی دزی بیت له و چوار سه د جاره ی که ی که دواتر له قوتابخانه گویمان لیبوو. به لام بیگومان دزه که ترسی ل نیشتبوو چونکه وا ده هاته پیشچاو که وا نیمه ده مانه وی شه ری له گه ل بکه یین. نه و جا نه و له پیش نیمه وه ده پوشت، ده سته یه کی نیجگار گه وره بووین، به ره و دیوی پشت قوتابخانه سووره که ده چووین و وه ک نه وه ی بلیت ماوه ی نیتوانی نه و و نیمه پریوو له بیزکردنه وه مان. له وی قادرمه یه کی له پلیت دروستکراوی لیبوو که به ره و سه ری سه ریانه که بلند بوو بووه وه، چونکه بای ده هات ده شه کایه وه.

نه و کاته ی دزه که چند پله یه کیش سه رکه وتبووه سه ره وه هاواری کرد: "مه رج ده کام که

پۆلەكە بگۆرۈم تەختەسەرەكە بىنەككىم و
 تەختەسەرەكە بىسەرەكە. تووشى ئارەزۇوسەكە
 رەختەنەكە ئەر شە بووم كە سەيرى ئەو بەكەم
 كە ئايا پىشتى مېزەكە مان چۆن دەھاتە پىشچاۋ.
 لەكاتىكدا بېرەم لەو چارپىكەوتنە دەكرەو كە بەرەو
 رووم دەبىتەو لە رادە بەدەر زىاتر دىلم بېرەو لە
 مېلنجىكرىن و لەكاتىكدا گەلىك جىار بەرپەو بووم بۇ
 دەرەو بۇ ئىتو دالانەكە فېكەم لىدەدا و دەگەرەمە
 دواۋە. بۇ ئەوئەي چىكىك ئەو بەيەكلاكرەو بەيە
 بوابخەم بە تەباشىر نىشانم گرتىۋو لە مېزى مامۇستا
 لە پۆلەكە دىلر "گوستاف ئابدۇلف"^(۱۰)ى قەلەو كە بە
 دىۋارەكە وەنرايو و، ھەرەھا سەئىتو ژورەكەدا
 ھاتوچۇم دەكرىو فزولېيانە سەرەمېزى كچەكانم
 ھەلدەدەبەو شىم لەئىتو شىتەكانياندا ھەلدەگرت،
 فزولى و لەھەمان كاتىشدا سەرەرىزىش سەوئەي
 نەتوانىت نىزى بىكەيت. بەلام لە كۆتايىدا پىتويستە
 ھەر بېلۇم بەلەي مېزەكەو لەگەل ئەوئەشدا
 ئەمدەتوانى بەرگەي ئەو بەگرم. بىگرە مېزەكەم بۇ
 بوور لە دىۋارەكە توۋرەلوۋ لاۋەر چاۋەروانى بېستىنى
 ئەو دەنگە كېيە ھەرەسى گۆشتى شۆرۇ خەيار
 بووم. بەلام تەنەت چىركەيەكە چىكولانەش چىيە لە
 ھەموو خانوۋە تارىكەكەو نەھات، لەسەر ئەرتۇق
 دانىشتەم دەستەم بە ھەر ھەموو دىۋارەكەدا گىتپاۋ
 چاۋەروانى ئەو بووم بەدەستا ھەلبىلىسكىم كەچى
 لەۋىدا تەنھا دەرە رووتوقوتەكە بوونى ھەبوو. مېچ
 پارچەيەك لە سەرتۆي ئانوكەرەكەمان
 لەو پىشتەدا نەبوو.

بۇ بەيەنى رۇڭى دىۋانى بەيى ئەوئەي كەس لە
 مالاۋە ئەو بېيىنى كىسەيەكە چىكولانەي زىادەم پىر
 كورد لە گۆشتى شۆر، لەئىتو ئەوانەدا بەلەي كەمەو
 دە پارچە گۆشتىكى تىادا ھەبوو و، لە پىشۋى نانى
 بەيەنىدا بەقەد ھەموو دىۋارەكەدا بەرمەنە خوارەو.
 پاشان كاتىك كە لە ھەموو قوتابخانەكەدا بەتەنیا

بووم و لە پىشت مېزى مامۇستا دانىشتىۋوم و وام
 نىشانەدا ئەو تاقىكرەنەو بەيە، چىراي بىنمىچەكەم
 كورائىۋوۋەو بۇنى گولەكانى تاقىكرەنەو بەكەم
 دەكرە ئەوانەي مىن و ھارپىكەم راھاتىۋوۋىن لەئىتو
 دارىستانەكە كۆيانىكەيەو، لەپرىكدا لەئىتو
 دالانەكەو گۆنم لە ھەنگاۋاننىكى خىترا بوو. لە
 ترساندا رەبېروم چۈنكە لەو بارەدەدا بووم شىتەي
 رىپىنەدراوم كرىۋو بەوئەي لە پىشت مېزەكەي
 مامۇستا دانىشتىۋوم. بەلام ھەنگاۋەكان لە دەرەو
 وەستا، لەبەر خاتىرى ئەوئەي ئەگەر بىتو كەسىك
 بەتەبىيەتە ژورەو، بە ھىمىن بوونەو ھەستامە
 سەرىن و وام نىشانەدا تەختەسەرەكە دەسەرەو.
 ئەوجا گۆنم لى بوو چۆن مېزەكەي تانفۋاردنى بەيەنى
 لاۋرا، بە زەۋىيەكەدا كېرەي دەھات و لە دىۋارەدا پىالى
 پىتوئەرا بۇ جىگاكەي خۆي جىپىرەي لىتو ھات.
 كەسىك لە دەرەو چىۋو سەر بەنچەرەكەي
 دالانەكەو، تەنەت لەپاش ئەوئەي بەيىن چولەش
 راۋەستاپوۋ خزە لە چەكەكانىيەو دەھات. ئەوجا
 چىراي ژورەكەم ھەلكرە و رامكرە بەردەم دەرگاكو
 لەوكانەي دەرگاكو والاكرە لەو كورزە رووناكىيەي
 لە دەرەو دەيدا لە تارىكەي دالانەكە سىفەرتم بېنى
 بە خۆچەماۋەيى لەۋىدا راۋەستارەو لەئىتو لەپىدا
 گۆشتى شۆرۇ خەيار دەخوات، بە نەوس و بەسەر
 چولانەوئەيەكە پىندانەي وەھاي وەكو چۆن سەگىك
 قەپ لە گۆشتىك دەگرت. ھەموو ئەو شىتانەي لە
 ماۋەي زىستاندا لە ناخدا كۆيۋىۋونەو: ئارەزۇوى
 شاراۋە، ھىزى چەپىنرەلو، دىكرىن بە پىدەسەلاتى،
 ئىرەيى بىرىن بە شارەزىۋون، تىۋانى بە نىۋە
 ھۆشيارىيەو، زۆر بە توندى پەستەنى خىستىۋو
 سەرەساۋەپۇكى مەنەو ئا ئەو رادەيەي
 پىتويستە ھالار بەكەم:

"ئەي نىزى كرامباۋگا، ئەي نىزى كرامباۋگا، ئەي
 نىزى كرامباۋگا!"

باشان به نیتو تاریکاری دالان کوهه بۆ سر
پنپلیکانه که راسانکریو سیفهرد کهوت له نیتو
به فره که دا ته قله ی لیده دا، من گورج به سر نه وه
بروو زدانیه کانم چه قانده هه روو لاشانیه وه. نه
کورانه ی توپه له به فریان ده گرت کونی دیواری
ژنیزه مینه که به نیتو به فره که دا به ته په ته پ به
هه نکاوی قوورس به ره و نیمه هاتن. من شیتانه
هاوارم ده کرد:

— نزی کردوه، نزی له من و نینگن کردوه.

پیکه وه له شه بریژو لاولزه که یمان وه چه رخانده
سه رپشت، به کیک به چاکی له سر قاچه کانی دانیشت
و قه بیتانه چه مینه کانی له چه که کانی وه ده رکریو
توریدانه نیتو به فره که وه، به کیک که قوله کانی
به رز کرده وه و ریکه ی به به فری تازه دا بیژرینه سر
پشتی، به کیک به ده سستی په تی ده سستی به سر
سینگن رووتیدا ده که راند، خوم دوگه ی بلوزه که یم
ترازاندو به فرم ناخنیبه پشتیه وه وه چه ندی پیمکدا
ده ستم به یم ده ستم به ره و خوارتر ده برد. دووباره
چاره کانی به به فر دیوار کراو ده میشی به به فر
سواقدا، له پریکا، هه روه ک بلنی ملکچه چی جزه
هیمایه کی نه نینیمان کرکینت ده ستمان به را کردن
کریو نه ومان به ته نیایی به جیهیشت. به هه لچوویی
به را کردن که رانه وه نیتو قوتابخانه که، سه رمام بوو
له که ل نه وه شدا که رمام بوو، پارچه خه یارو گوشته
شوره کان له سر زهوی دالان که که که وتیرون.
په بجه ره یه کم کرده وه هه ستم به و سه رما قورباقه
ناسایانه ی گزشتی شور و خه یاره کانی نیتو ده ستم
ده کرد، به بیژرینه وه یه کی پاس نه کراو تورمدانه
ده ره وه بۆ نیتو به فره که.

باشان به نیتو ده رگای پوله که وه چورمه (زوره وه)،
سه رمام بوو له که ل نه وه شدا که رمام بوو. په ستانیکی
له وه پیش نه ناسیو له ناخدا کاریده کرد، هه ستم

به وه ده کرد که من له سه رخۆ له ناوه وه به قیمه وه،
به هه موو لایه کدا به نیتو ژوره که دا ده خولامه وه
ده مکنشا به سه رقاپی هه موو میزه کاندو ده مویست
بزانه چی بکه م، به لام جگه له وه ی له پشت میزی
که و ده ترین کچدا دابنیشم و به پارچه ته باشیریک
هیمایه کی بۆ تابوریانه له سه ر دیوی ژیره وه ی سه ر
میزه که بکیشم هیهج شستکی تری که م
به خه یالدا نه هات.

به لام له کوتاییدا دابوره که ی ناخی من که ده بۆ
ته مانی له نو سالان زیاتر بوو بیت پتی و تم چه ند
ترسنوکانه ره هتارم کردوه، نایا برنی نه و شته ی
نیمه فریمانداوه دیزکردنه؟ هیشتا که گوینه ده رانه
به لام له سه رخۆ داوه شیوانه چراکانم کوزانده وه
روشتم. قه بیتانی چه که کانی سیفهردم له کلپله
به فریکدا دوزیه وه و خستیانه گیرفانه وه. له ریکای
به ره و مال که رانه وه به په له ده چوم بۆنه وه ی له
نخایی له وه زیاتر له که ل دابوره که مدا رزگارم بیت.
نه وکاته نه و شته هاته پیشم که له پریکا سیفهر
ببینم، نه و له مبهری ریکا که وه شقی له پارچه
سه هولیک ده دا بۆ نه و بهری ریکا که.

هاوارم کردو دام به شانیدا "ماندوو نه بیت".

نه و جا نه و په ریه وه بۆ لای چه پ وه له کاتیکدا
که ده پوشت نیگای شور کردبوو سه ر ناویری
قه راغی ریکه ی گونده که. به لام من که ده مویست
هه موو شتی دووباره چاکبکه مه وه به ته واری به
ته نیشتی نه وه وه ده پوشت و تم:

"سیفهرت، نایا نانوکه ره یه کت ده ویت؟"

نه و جا نه و به بۆ نه وه ی وانیشانیدات که من
ده بینیت په ریه وه بۆ لای راست.

دووباره من وتمه وه: "نایا نانوکه ره یه کت

ناویت"، به لام هیهج وه لامیک نه بوو.

له ناو مییدیما بۆ نه و تاقان که سه ی له توانیدا بوو
له شه رمه زاریم بۆ نه و شته ی که کردبوو رزگارم

بکات - نه وکاته له و باوه په دا بووم که نه وه شتیکی مه تاهه تایی بیت - نه و نه یه ویت یارمه تیم بدات. به قورسی خوم هلواسی به و و هه موو نه و شتانه ی که له ناخدا بوون به سهر نه ودا هه لمړشت. هه مووشی به و هیواپه وه له کوتاییدا گویم لیتی بیت، هاوار بکات: برق ملت بشکینه! ئیخو من به لای که مه وه خوم بلیم: ده مه ویت دووباره هه موو شتنی چاکبکه مه وه، به لام نه و داوام لیده کات برقم و ملم بشکینم!

به لام نه و له و شوینه دا رنگای پیدابووم خومی پیا هلواسم و هه رچیبه کیشم ده ویت هه لیریزم. نه و جا نه ووم به ته قلله فریداره نیتو به فری سهر که ناری جاده که وه به و هیواپه ی به شکوم له کوتاییدا نه وه بلیم: ده مه ویت دووباره هه موو شتنی چاکبکه مه وه، به لام نه و ته نها پیای ده کیشام. به لام سیفهرده به ویستی خوی رنگی دا له نیتو کلیله به فره که دا بنرینه ژیر. به بؤکس دامگرتبوو و هه ر جتیبه کی که به رده ستم ده که ویت پیام ده کیشا و له سهر چساوه نوقاوه کانی هه ناسه برکیم بوو.

- نه ی دزی کرامباوگای کرامباوگای نه شکه نجه دهری گیانله به ران دزی کرامباوگا کرامباوگای نه شکه نجه دهری گیانله به ران. به لام هه ر هه مووی هه روه کو بلینی که و له که ل یه کینکی که دا رویدایت و له به ر بیتاگایم به موی ناومیندیبه کی توره بووانه سیفهرتم به جینه شت و رامکردو رامکرد، له پرینکدا به ته وای له به رده م کلنسا که ده ستمکرد به گریان و بنگومان به درنژایی هه موو رنگای چونه مال وه م گریام چونکه نه مده توانی هیچ ببینم. به بپن هه ستمده کرد که لایته کان به سهر تاخوړکه کانیا نه وه زیلیان ده برده سهر کتلکه کانیا و گویشم له رنگی زه نکوله کان بوو که وه کو جوړه ره وه بالنده یه کی شین به سهر هه موو ده شتاییه سببیه که ی خورنوزانه که ده فرینو ئیخو نه وه شتم ده زانی که دارستانه که ش دوکه لی

چکولانه ی نه و ته مووی زستانه ی ره وانه ده کرد، چونکه کاتی نه و رووداوه به ته وای نا له و ساته وه خته دا بوو، به لام بقو رقی دواپین کوپی ناشه وانه که پیی ویم که نه و ان به ته نیشست دارنه فری⁽⁷⁾ که ی باوکم راوه ستابوون و داوایان لی کردووم له که لیا نا برقم بقو مال وه یان و له نیتو که نووه که ننه که وره کانا یاری خنکانیان له که لدا بکم، به لام من نه و انم نه ببینوه. راستیبه که ش نه وه بوو: من نه و انم نه ببوو.

په راوینز

(7) چواره م چیرکی کومه له چیرکی "یاری شه وانه" به، نیری سویدی چیرکه که: "SaltÖn och gurka"

Nallens leker, 1981, Malmö, P. A. Norstedt & Söners Förlag, p. 48-53.

1- چاونیون "næjon Ögon": جوره مارماسیبه کی چکولانه به، جوریکی منجگار باریکه له و درنژکوله به په پی هه ناسه دانه کانی به چندين چار ده چن.

2- چیکه "vaggas": جوره سببیه که له مالاندا په بدا ده بیت و به لاتینی پیی ده ووتریت "Cimex lectularius" و خوی ده ترنجینینه نیتو مالان (به ررژ له نیر مزیله کاند) خوی ده شارنینه وه، نیتو لانه کوتر، کولانه مریشک و باخی نازهلانده وه: رنگی پرته قالی و قاوره یی توخه و بی باله و له سهر مزینی خوینی مزل و نازهل بالنده ده ویت، وه پیی ده ووتریت: چیکه، تاپو. جوریکی که ی هه به که به په ره سبیلکه وه ده نالیت و پیی ده ووتریت: چیکه ی په ره سبیلکه "Svalens Vaggas" که به لاتینی پیی ده ووتریت "Oecleus hirundinis" به په ره سبیلکه وه ده نالکت، به لام به شتیره به کی کاتیش ده چپنه مالانده وه

1990

2091011 2091011

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

11010

POJOH POJOH

2020M 2020M

2020

٢٠٢١٠١١ ٢٠٢١٠١١

۱۴۰۲ هـ ۱۴۰۱ ق

والله اعلم

٢٠٢٠م ٢٠٢٠م

09JON 09JON

1990

091011 091011

පරිපාලන පරිපාලන

گفتگو

گفتوگو ۛیہ ک لہ گہ ل

(محکمہ ہد نہ رکھو) د

هاشم صالح

گفتوگو يەك لەگەل "مەمەد ئەركۇن" دا

■ ھاشىم سالىح

● و. لە غەزەبىيەرە: ھانا

ھاشىم سالىح: بە درىژايى ئەم سالانى دوايى،
ئىسولايەت بۆتە يەكلىك لەو مەسەلانى جىيھالى
غەزەبى بە خۇيەو سەرقالكردورم. چۇن ئەم
دياردەيە تىنەگەيت و، ھۆكارەكالىشى چۇن
لىكىدەمەيتەم؟

مەمەد ئەركۇن: لە چىوارچىنەي ئىسلام
خۇيدا، ناتوانىن لە ئىسولايەت تىپىگىن، گەر بىنت و بە
ئىسولايەتى ناو ئايىنەكانى دېگەي بەراورد نەكەين،
ناشتوانىن بە شىۋەيەكى دروست ئاۋلۇيى بىكەين گەر
مىتۇدە مېژۋىيەكانمان بەسەردا پراكتىزە نەكرد. بۇ
نمۇنە ۋەكى ئەۋەي لە خۇرئارادا بەسەر ئىسولايەتى
مەسىچىدا كىرا، كاتى ئەۋە ھاتوۋە فېكرى غەزەبى
ياخۇد ئىسلامى دەست بە لىكۇلېنەۋەي ئەۋ شىئانە
بىكات كە لە دەرەۋەيدا روودەدەن، بە ئايىنەنى لە
بۈارى ئەۋ لىكۇلېنەۋە تازانەي بە شىۋەيەكى گىلىتى
لە دەۋرى ئايىنەكان خۇلدەخسوات. مەبەسىتم ئەۋ
لىكۇلېنەۋانەيە كە پەپوۋەستە بە واتساي دىياردەي
ئايىن و ئەۋ نەركانەي لە كۆمەلگەدا رايىدەپەپۇن.

لەۋەۋە ھانگى مۇسلمانان دەگەم نا رىسانرو زۇرئىر
باپەخ بەۋە بىدەن كە مېژۋىر فېرمان دەككات. بارەغ
بەۋە بىدەن كە زانىستە كۆمەلەپەتەپەكان دەرەسارەي
دەپاردەي ئايىن پىمان دەلەن. بەم پىنە، بۇشەۋەي لە
دەپاردەي ئىسولايەت تىپىگەين، ئەۋا ناچار دەپىن ئەۋا لە
زىنى زانىستە كۆمەلەپەتەپەكانەۋە بۇي بېچىن، مەبەسىتم
ئەۋەپە، پىنۋىستە زانىستە كۆمەلەپەتەپەكان (پىساخۇد
زانىستە ئىنسانەپەكان) بەسەر تىرادىسپۇنى ئىسلاامىدا
جىيەچى بىكەين. ۋەكە چۇن پىنئىش ھاۋەپەكى زۇر لە
ئەۋرۇپا بەسەر تىرادىسپۇنى مەسىچىدا پراكتىزە كىرا.
ئەلەئەلە مۇسلمانانە كۆنەپەزادىف و ئىسولايەكان
بەرەپسەرچىمان دەۋەنەسەۋە دەلۇسۇن، زانىستە
كۆمەلەپەتەپەكان بەسەر تىرادىسپۇنى ئىسلاامىدا
پراكتىزە ناھىن، چۈنكى بەرەمەنى خۇرئاراپە، بەم
پىنەش مۇسلمانان پەپوۋەندىپان پىنەۋە ئەۋا.

ئەم ھەلۋىستە سىلەپە لە زانىستە ئىنسانى و
كۆمەلەپەتەپەكاندا بە ئەنھا ئىسولايەكان ناگىرۇشەۋە،
بەلگە نا ئىنسانى ئەمە ھەلۋىستى زۇرەي زۇرى

رۆشنپیرانی عەرەب و ئىسلامىيە. ئەلبەتتە لەناو ئەمەدا چەند حالەتتىكى رېزىپەر ھەيە، مايەى خوشحالیشە كە چەند حالەتتىكى رېزىپەر ھەيە. بەمىجۆرە موسلمانان بەداخراوى لەناو بازىنەى ترادىسيونىكى داخراو بەسەر خۆيدا دەمىننەو.

ئەوان نايانەوئىت بىوارى گفتوگۆو مشتومر بەرفراوان بىكرىت و، دەرگاكان بخرىنە سەرپشت تا ھەوايەكى تازە لىتيان بدات. ئەوان نايانەوئىت زانستە كۆمەلايەتتەكان بەسەر ترادىسيونى خۆماندا پراكتىزە بىكرىت، لە پىنساو نوپكرىنەوئى ترادىسيون و سەرلەنوئى تەئويلكرىنى ئىسلامدا، بەو پىتيەى دياردەيەكى ئايىنى مەزنە لە رېزى دياردەكانى تردا.

ئەوان لەو ناگەن كە مېتۆدى بەراوردكارى لەگەل ئەوانى ئيدا چەند بەسوودە، بە مەبەستى تىگەيشتن لە خود. جگە لە ئىسلام، چەندەھا ئايىنى تر لە جىھاندا ھەيە، ئەوئەتائى مەسىحيەت و يەھۇدىيەت و بوزىيەت و ھىندۇسىيەت و.. ھتە، ھەيە.

كەواتە ئىسلام وەكى دياردەيەكى ئايىنى، بەشىئەيەكى رەھا، جىساواز نىيە لە تەواى دياردەكانى بىكە، ئەو دياردانەى پەيوەندىيان بەو ئايىنانەو ھەيە كە باسما لىكرىن. ئەلبەتتە ئەو ھەلوئىستەى لىزەدا وەرىدەگرىن ھەلوئىستىكى زانستىيە. ئەمەش تەواو پىچەوانەى ھەلوئىستى ئىممانى دۆگمىايى ياخود ھەلوئىستى خۆبەدەستەو دەرى وىزدانىيە كە بە ئىزايى سەدان سال، بە مىرات لە باب و باپىرانمانەو ە بۆمان ماوئەتو.

موسولمانى تەقلىدى يان ئسولى لە ھىچ شتىكدا، ھەلوئىستى لە ھەلوئىستى مەسىحيەكى تەقلىدى ياخود يەھۇدىيەكى ئسولى جىساواز نىيە، لەبەرنەوئى ھەريەك لەوان لەناو خۆيدا داخراو ە پىيوايە كەوا خۆى رەھايە، لە دەرەوئى خوشيدا ھىچ شتىكى تر

بوونى نىيە، يان وەكى بلىيى ئەوانەى وەك ئەو نىن گومراو سەرلىشواون .

مەبەستم لە ھەلوئىستى خۆبەدەستەو دەرى وىزدانىش، ئەوانەن كە دەيانەوئىت تەنھا لە رىئى ئىمانىتى تەقلىدىيەو قسە لەسەر ئىسلام بىكرىت، بەدەر لەو ھەموو ئاقارىتىكى شىكارى ئەقلاى و زانستى وەلاو دەنئىن. مادامەكىش ئەم ئاقارە بالادەستە نىتر مەحالە يەك ھەنگاو بەرەو پىش بچىن. كەواتە وا پىويست دەكات رەخنەى مېژوويى رادىكال بەسەر ئسولەكان و غەيرە ئسولەكانىشدا پراكتىزە بىكرىت، واتە بەشىئەيەكى گشتى بەسەر فېكىرى تەقلىدى دا جىتەجى بىكرىت.

هاشم سالىح: مەندىك دەللىن گوايە ئسولەكان پەيرەوى ئاقارىتىك لە ئاقارەكانى ئىسلام دەكەن، ھەرچى ئاقارى ئسەقلاى و ئىنسانىيە (واتە ئاقارى موئەزىلەو فەيلەسوفەكان) پشتگوى دەخەن. رات چىيە سەبارەت بەم قسانە؟

مەمەد نەركۇن: بىگومان، بەلام ئەو ئاقارە ئسولە (ياخود سەلفىيە)ى لە سەدەى سىيانزەو جىگىر بوو دەستى بە تەشەنەسەندن كىرەو، دامىتان و بەرھەمى ئەمۆ نىيە. ئسولەكانى ئەمۆ رەگ و رىشەيان لە رابردوودا ھەيە، تەنانت وەكى دەبىن رەگ و رىشەيان لە رابردوويەكى دوورىشدا ھەيە. ئەوان لەسەر زەمىنەيەكى سازو لەبار كاردەكەن، يان تۆ بلى گەشەدەكەن، زەمىنەيەك لەمىژە ئامادەكارى بۆ دەكرى و رىئى بۆ خوشدەكرىت. نەپنى ھىزو توانا تەشەنەكرىن خىراو بە پەلەيان لىزەدايە. قوتابخانە فېقھىيەكان بەتەواى لە ولاتانى ئىسلامىدا بلاو بوونەتەو، لە ھەر ولاتىكىشدا يەككە لەو مەزھەبانە پەيرەو كراو: لە توركىيا مەزھەبى ھەنەفىيان پى پەسەند بوو، لە سەئۇدىيە ھەنبەلى، لە مىسەر شافعى و،

له مه غریبی گه ورده دا مالیکی و، له ئیزان
جه عفری شیعی و... هتد.

نهم تاییه ته ندیتییه به رته سک و سنوورداره به
پاشه کشه یه که له فره ئایدیۆلۆژی و فیکری،
داده نریت، که له سه رده می کلاسیکی، یان له
سه رده می زێڕینی ته مه نی شارستانی عه ره بی -
ئیسلامیدا له ئاره دا بوه. پلورالیزم بهر له پتخستنه
ناو سه رده می دوباره کردنه وه ته قلیدو جوینه وه وه
(واته له سه رده می داوه شان و داخستنی ده رگای
ئيجتیهاد) دا، شتیکی مومکین و پتپیدراو بوو. بۆیه
هر نه وه نده به س نیه که بلتین نسولیه ت لادانیکه له
ئیسلام، یاخود بلتین په یوه ندی به ئیسلامه وه نیه.
له بهر نه وه ی نه مه چاره سه ری کتیه که ناکات.
گرفته که له مه قولتزه و نسولی و غه یه نسولیه کانیش
ده گرته وه. نسولیه کان که سانیکن بێگومان به
مه مو تیکسته کانی فیکری ئیسلامی ناشنا نین،
به لکو ته نها به و ناقاره ناشنان که به درێژایی میژوو
بالاده ست بوه. واته ئاینزا سونیه کان له لایه ک، ئاینزا
شیعیه کان له لایه کی تر، به لام هه ریه ک له مه زه به ی
سونه و شیعیه هه ر له سه ره تای سه ده ی سیانزه وه
دووچاری چه قبه ستنیکی ترسناک هاتن، یاخود
چونه وه یه کینکی ترسناکیان به خۆوه بین، نه مه ش
تا سه ده ی بیستم به رده وام بوو. واته تا رۆژگاری
نه مپۆمان. نه م داخرانه میژوویه تا ئیستاش به
شیوه یه کی زانستی له لایه ن موسلمان وه تاوتوی
نه کراوه و لیکۆلینه وه ی له باره وه نه نجام نه دراوه.
گه ر لیکۆلینه وه ی له باره وه بکرایه، له وه
ده گه یشتین که نه و ره وشه ی تیی که وتووین
ده گه ریته وه بۆ نه و سه ده تاریکانه ی چووینه ناوی و
هه تا ئیستاش لیتی نه هاتوینه ته ده ر.

نه مه مانای وایه ئیمه میراتگری نه و
سه رده مانه ی که له جه وه ری فره یی یاخود به
برشتی فیکری و ئایدیۆلۆژی خالییه، نه ک میراتگری

ئیسلامی شکۆداری سه رده می کلاسیکی بین
(ئیسلامی کلاسیکی شه ش سه ده ی یه که می کۆچی
ده گرته وه، واته تا ده وروبه ری مردنی ئیبن رشد).
نه مه حه قیه تیکی میژوویه و جیگای گومان نیه.

به م پتیه پتویست به وه ده کات به شیوه یه کی
میژوویانه سه یری مه سه له کان بکه ین. تا بزانین
نسولیه ت بۆچی گه شه ده کات و له هه مو جتیه کدا
ته شه نه ده سین و په لۆپۆ ده هاویت. ناکریت له م
شتانه تیبگه ین گه ر بیت و له چوارچێوه ی ماوه یه کی
زه مه نی کورتدا سه رنجمان دا، واته له ماوه ی بیست
سالی رابردوودا (با بلتین له ساته وه ختی به ریاوونی
شۆرشی -خومه ینی- یه وه له سالی 1979) دا، به لکو
پتویسته مه سه له کان له چوارچێوه ی روانگی
میژووی ماوه درێژه وه ده ستنیشان بکه ین، وه ک
نه وه ی میژوونوسی به ناویانگ (فیرنان برۆدیئل)
باسی لیده کات..

واته بۆنه وه ی له نه یینی نه م دیارده یه تیبگه ین که
له ئیستادا ته واوی جیهانی ئیسلامی گرتۆته وه،
بۆنه وه ی ره گۆریشه ی وه ها دیارده یه ک ده ستنیشان
بکه ین، نه و پتویسته هه شت سه ده بگه ریتیه وه
دواوه. به مجۆره ده بینیت که زانستی میژوو،
مه سه له کانمان به جۆرێک بۆ رۆشنده کاته وه، که
له وه وه بهر بهر له ئاره دا نه بووه. نه مه گه ر زانیمان
چۆن چۆنی له پوهی میتۆدییه وه به کاری بێنین،
یاخود به چ شیوه یه ک به سه ر ترادسیۆی ئیسلامی
دیرنماندا پراکتیزه ی بکه ین. نه مه به یری ره خنه یی
له ناو ئیسلامدا نویده کاته وه، ئیمه ش له هه لومه رجی
ئیستادا نه و په ری پتویستیمان پتیه تی، هاوکات
له گه ل نه مه شدا، فیکری ئیسلامی به سه ر ناقاری
زانسته ئینسانیه کان و زاراوه کانی و ده سه که وته
مه عریفیه کانیدا ده کاته وه، نه و ده سه که وته
مه عریفیانه ی مه حاله له مۆ به دواوه
پشتگوێیان بکه ین..

بەمجۇرە دەپىنىن كە پراكتىسەم كىرىنى تاقارو
 رىيازە مۇتەئەككەن بەسەر لىككەلەنە دەى ترانسىيۇنى
 ئىسلامىدا قىلىك ئىپە بە ئەنھا خوارىيى بىن، بەلكى
 خىلاسىنى پىنويىت و ھەنۇكەيى، بۇنە دەى فېكرى
 ئىسلامى لە قەتەسىمانى زەمەن و ئوبىارە بويى دەى
 سەردەمەكان رىزگار بىكەن.

ھاشىم سالىح: تۇتەنەرى پىرۇزە فېكرى كەت
 لەزىر لەم ئاۋىلىشەنە پان و پىرۇزە مەھىتىت:
 رەخسەگەرتەن لىسە لىسەقلى ئىسلامى
 مەھىتىت چىپە لەمە؟

ھەمەد ئىزكۇن: ئەم پىرۇزە بىنۇ بەكەمجار
 لەركاتەدا لەدلىككەن كە سەرقالى ئامادە كىرىنى
 كارنامە كەم بوم، بۇ بە دەست ھىنانى لىككۇزى
 دەۋلەت دەرىيارەى (مەسكۇيە) ۋەكى قەيەسوف و
 مەنۇرۇنوسىك. (تېن خەلەن) نەمە بە (مەسكۇيە)
 دىننەتە ۋە، ئەمەش بەلگەى كىرىكى ئەو دەسەلەتتىن.
 ئەم بىرپارە ئاسۇيەكى گەۋدەى لەبەردەمەدا
 كىرەمە ۋە، لەبەرنەۋەى ئازالىيەكى سەرسورەمىنەرم
 لەبىر كىرە ۋەدا لا بەدى كىرە، كەرىنىت و لەگەل
 ئەقلى ئايىنى ئۇگمانىسىنى باۋدا بەرلورد بىكرىت، لاي
 (مەسكۇيە) ئەۋەم بەلېكرد كە ئەو ئەقلى بە شىۋەى
 قەبىلە سورە بۇئالىيەكان بەكارىنىت، ئەو بە قىلى
 فېكرى بۇئالىيە ئەزىر كىرە، فېكرىك كە پىنشىر
 دەفەكانى ۋە رىزىرلەۋەن سەرزمانى غەربى.
 بەرلەۋەى (مەسكۇيە) لە سەدەى چولەمى كۈچى
 (دەيەمى زايىنى) دا چاۋ بە ئىنھا مەلېتىن و پىنكىكات،
 ئەم بىرەندە مۇسلمان پاپەندى ئەقلى رەخسەى
 لەسەلى بوم بە ھەۋرە ھەندەكانىۋە. پاشان
 دىۋى ئەۋە ئاشىناى ئەو بىرەندەنى تىر بوم كە
 ھار سەردەمى (مەسكۇيە) بىسوز، لە رىزى
 بىنەۋەشپاندا (ئەبۇ ھەببى تەرىخىدى). بەمجۇرە

كارنامەىكى تەۋلۇد سەرىاردى شەمەۋە رۇشەد
 تەۋى. تەۋەى (مەسكۇيە و تەۋەى)
 ۋەكى مەرتەبەت شەۋر پىنكەۋە شەۋرگەنى نامە
 كۆپىنەمەۋە، پان پىرۇزە ۋە ۋەمەۋە، كىتەپكى
 ھەۋەشپان ئىلەۋە. شەۋر لىككەنى ۋە ۋەمەۋە
 لىشۋەنلەۋە، كە ئە زەمەكانى تەۋەى مەۋەى دەمەمەۋە
 يەككە لە كەنەپىسەكانى تەۋەىسىنى سەردەمى
 ئىسلامى. بەلى خەتەنەمەۋە بۇ "مەسكۇيە"
 تەۋەىدى "ئە ئەقلىنى بەرەسكى ئۇگمانى رىزىر
 كىرەم، ئەو ئەقلىنى مەخلىن تا تەۋەىش بەسەردەمە
 بالادەستە.

ھاشىم سالىح: جىياۋىزى چىپە لە ئىسوار
 پىرۇزەمەكى تەۋىرەمەنەگەرتەن كە لىككەنى
 ئىسلامى پىرۇزەمەكى (مەھەمەد عابد جىابىرى) بۇ
 رەخسەگەرتەن لە ئەقلى غەربى ئىسلامى.

ھەمەد ئىزكۇن: پىنۇيە (جىابىرى) بەشەنرى مە
 بىزۋى ئىستەلا كىرىنى تەۋەىۋەنەنى تەۋەىسىزە
 دەمەكات. بە مەتابەكى تەۋەى. ئەۋەمەسەرتە
 دەمەكاتەكانى سەردەمى كلاسكى، پان سەردەمى
 زىۋىنى ئەمەنى شارەستلى ئىسلامى. ئىشەنەت
 دەشەرتە غەربى ئەمەۋە ۋە ئىنھا بىكەنەۋە كە
 ئەۋەن رەزىك لە رۇزان بىرەۋەسەكى شىكۇنەرى
 ھەبەۋە، لە ئىستەشدا دەۋەن بىشى پىنەستە، تە
 ئە رىنەۋە بىۋەن رەۋەۋە تەۋەى تەۋەى ئەۋەرى
 بىنەۋە، بەلام كىشەكە ئەۋەدەپە كە چەۋەسە
 ئىستەلاكى ئايىۋەنەنى كە ئەۋەۋە ئىنھا. پان ئە
 شانازىكەس بە باب و باپىرەۋە ئىنھا، بەلكى ئەۋەدەپە
 ئەم كە ئەۋەۋە بىكرىتە خەلى دەمەپىت بۇ رەگەپىشەن
 بە كارۋىنى شارەستىت و سەردەم.

ترانسىيۇنى غەربى ئىسلامى لە سەردەمى
 كلاسكىدا، ھەر بە كوت و بەندى كە شەۋەۋەى ئەقلى
 سەدەكانى ئاۋەراستەۋە دەمەپىتەۋە، سەردەمى

شەورويا زۇر شىنى لىۋەرىگىزىن، بەلام بە داخەۋە شەم
 رىئەيسانسىيە فەكرىيە شىگۇدارە زۇر شەزىۋا لەلايىن
 چىيىنكى كۆمەلەيەتى كراۋەي ۋەكۈ چىنى. بۇرۇۋازى
 لە شەورويا پىشتىۋانى لىنەكرا، ئاشكراشە گەر
 نروسىتىۋومى شەم چىنەۋ كرانسەۋەي بەسەر
 بىرۈۋچۈۋىنە تازەكسان ۋ پىشتىۋانىيەكەرنى لە
 فەيلەسوفانى رۇشنىگەرى لە سەدەي مەزەدا
 نەبۋايە، ئەۋا شەورويا نەيدەتۋانى لە نروسىتىۋومى
 دامسەزۋاندىنى شەۋ شارەستىۋانىيەتەي نەمۇر
 لە بەرچاۋماندايە سەركەۋتۋوتۋىت. چۈنكى شەۋە
 چىنى بۇرۇۋازىيەت بىۋر كۆسەپ ۋ تەگەرەكەنى
 دەرە بەگايەتى لەۋاۋ كۆمەلدا پامالى، مەر ئەۋىش بىۋر
 كە چىنى كۆنى خانەدانەكەنى لە شىۋىنەكەنى خۇيان
 مەلگەندۈ بەشەلرى لە پىنكەيتىۋانى نۆيگەرىدا كىرد.
 بەلام شەۋ چىنەۋ بۇرۇۋازىيە بازىرگانىيەي لاي ئىمە
 نەسەردەمانى (مەنەۋ) ۋ جىگەرەكەنىدا گەشەي
 سەند، پىشتىۋانى لە فەكرىي رۇشنىگەرى موعتەزىلەۋ
 فەيلەسوفەكان) دەكسرد مەرزۋو بەلادا مەت ۋ
 لەۋاۋچۈۋ، ئەۋىش بەھۋى كۆپانى رىگا بازىرگانىيەكان
 لە جىيەنى مەرەيى ئىسلامىيەۋە بۇ شىۋىنەكەنى تىر.
 مەرچى رىئەيسانسىيەكەي دىكەمان كە لە سەدەي
 نۆزدەدا دەستى پىكرىۋا تاۋەپاستى شەم سەدەيە
 بەردەۋام بۈۋ، مەمان شىت بەھۋى چەند مۇكارىتىكى
 ناۋخۇيى ۋ دەرەكەيۋە لەبارىرا.

تا ئىستىقلاش سەرلەنۋى چاۋەپى رابوۋنىكى
 دىكەين. جا ئەگەر بۇ مەزار چارىش لە مەستانەۋەدا
 شىكستمان ھىئا، ئەۋا دەپىت چارىكى دىكەش ۋاتە بۇ
 چارى مەزارو يەكەمىن، تەكان بەدەينە بەرخۇمان.
 مەمۇ شەۋەي لە ئىستىقلا دەپپىنەيىن زەمىنە
 خۇشكرىتىكە بۇ سەردەمى رابوۋنى مەرەيى ۋ
 ئىسلامى لە داھاتۋودا، بەلام نەمەش ئەگەر لە رىگاي
 فەكرىكى تازەۋە نەپىت، ئەنجام ناسىت.

ھاشىم مەلىح: ئايدا رۇشنىمىرەنى رەخنىگەرى ۋا
 لە ئارادا مەن كە مېتۋو ئاقارە نۆيەكان مەسەر
 باس ۋ لىكۋلىنەۋەي تىرادىسىۋىنى ئىسلامىدا
 پىراكتىزە بىكەن.

مەمەد ئىسەركۈن: ۋا مەسەندەكەم شىا قىمەت.
 رۇشنىمىرەنى مۇسلمانى ۋاتىيە بۇرۇنىكە قەدەرى
 رەگۈرەشەي كىشەكان بىكەۋىت، مەلەپەتە چەمەند
 تەقەللايەك لە ئارادا، بەلام بۈۋر شاپۋات. پىرۋىسە
 شەۋە برانىيت كە فەكرى مەرەيى ئىسلامى.
 سائەۋەختى (ئىيىن رۇشنىۋىن خەلەۋىن) مەۋە شە
 بەخشىش ۋ ئەفراندىن ۋەستە. بەمبۇرە كېشۋەرىكە شە
 بىرلىنەكراۋە شەۋ شىستانەي مەسەۋە مەسەرى
 لىيىكرىتەۋە، بە ئىزىۋانى شەۋ مەۋە ساۋە زۇرە شە
 كۆرەپانى ئىسلامىدا ئەسەرىكە كەلەكە بۈۋر.

ئەمە ماناي ۋايە كەلەنكى مېزۋىسى مەسەۋە
 بەرۋىراۋان ھەيسەۋ پىۋىسەتە شەھىرىت، پىسار
 كەمبىكرىتەۋە. ئەلەپەت پىۋىسەتە مەۋەي ئە مەردەم
 رىئەيسانسىيە سەدەي مۇزدە تاۋەپاستى سەدەي
 بىيىستەم رۈۋىدا لەبەسەرچاۋ بىگىرىن. چۈمكە
 رابوۋنخۋازەكەنى ۋەك (تەھا ھىيىن) ۋ نەۋەي ۋەك
 شەۋ، بە ئىزەپتەرى يىان ھاپىۋىيەزى (ئىيىن رۇشنىۋىن
 ئىيىن خەلەۋىن) بەدەنەزىن.

بەلام ئەم ئاقارە ئەقلايە رەخنىيە لە مەلانى
 ئوتىدا بەردەۋام نەبۋو، ئەۋىش لەبەر چەند مۇيەكى
 ناۋخۇيى ۋ دەرەكى. دەكرىت بلىيىن بە ئىزىۋانى شەم
 ماۋەيە، لىكۋلىنەۋەي مېزۋىسى رەخنىيە بىز
 تىرادىسىۋىنى ئىسلامى ئۈۋەخرا، شەم ئۈۋەستەنەزى
 لەزىر شۋى پىۋىسەتە خەبات ۋ ئىكۋىشەن لە ئىزى
 ئىستىقلادا بۈۋ. ئەمە لەكەنى خۇيدا كىرىكى رەۋاۋ
 بەجى بىۋو، لەبەشەۋەي ئىلزانىكرىنى ئىسراۋەي
 نىشتەمانى، لە پىش مەۋە شىتەكەۋە بۈۋ.

لە ۋەھا مەلۇمەرىچىكىشىدا شەۋ كەلەپۈۋە كە
 دەتۋانىيت سەنگەرىكى پىشەۋ بە دەۋرى كەسەپەتى

کۆمه لایه تی و نیشتمانیدا دروستبکات. به و پیتیه ش
 ناکریت له ناو ئاپۆره ی ململانی و به گزاجوونه وه ی
 داگیرکاراندا یان له حاله تی هه بوونی هه ره شه ی
 ده ره کیدا، ره خنه ی ئاراسته بکریت، به لام نیستاکێ
 بارودۆخ گۆراوه، دوا ی نه وه ی په رزاینه سه ره خۆمان
 شه م لیکۆلینه وه ره خنه ییه زیاترو زۆتر خۆی
 ده سه پیتن، نه ویش له پیناو قوتساریبون له و
 چوارچێوه دۆگماییه نه رسۆده کسیه ی که له پوور. نیت
 له پاش رزگاری ده ره کی سات و وه ختی رزگاری
 ناو خۆیی هاتوه.

ته شه نه کردنی شه و بزاقه ئسولیا نه ی نیستا به
 گوپو تینه وه یه چیه؟ نه که ر که وه ترین به لگه یه ک
 نه بیت له سه ره پێداویستی به شداریکردن له م
 لیکۆلینه وه ره خنه ییه قووله ی که له پووردا..

سه ره چاوه

محمد ارکون: قضایا فی نقد العقل الديني (کیف نفهم
 الاسلام اليوم؟) - ترجمة و تعليق: هاشم صالح - دار
 الطليعة، بيروت - الطبعة الاولى، 1998

له نینته رنیتته وه

شونهار

مارك شيبس

مارك شېپس

گلۇبالىزەيشن و دىيالوگى كولتورەكان لە ھونەرى شىۋەكارىدا

• ر. لە ئەلمانىيەدە: گارا

لەگەل كوتايى سەدەى بىستەم و ھاتى ھەزارەى سەھەدا، جەندىن ھۆل و مۆزەخانەى گەورەى ئەوروپا و ئەمىرىكا پىشانگەى گەورەى گرنىگان بۆ نىشاندىنى "پوختەى" ھونەرى سەدەى رابردو ئامادە کرد. ئەلمانىش بەدەر نەبوو لەو پىشانگەيانە، لە بەرلىن پىشانگەى "سەدەى بىست" ەم گرايەووە لە دۆسلەرۆق پىشانگەى "ھونەر لە كوتايەكانى سەدەى بىستدا"، لە بايرۆت پىشانگەى "ھونەر لە سەدەى بىستدا"،

لە بۆن پىشانگەى "سەردەمى ھەرچەرخان" و دواجارىش لە كۆلۆنيا پىشانگەى "دىيالوگ لە جىھانەكانى ھونەردا"، سازگرا. ئەو پىشانگەيەى دوايان بابەتى ئەم بەسەرگەردنەوہەمانە.

لە (5)ى نۆفەمبەرى 1999 تا (19)ى ئازارى 2000 لە مۆزەخانەى لۆدفيك لە كۆلۆنيا پىشانگەيەكى گەورە گرايەووە، كە سەرچەم ھۆلەكانى ژنەرەوہى مۆزەى لۆدفيكى گرتبوو، پىشانگەكە لە كارە ھونەرىيەكانى گۆگانەوہ تا كۆمەلىك ھونەرمەندى ھاوچەرخى ەك "بىل فىولا" و "وانش كاپور"ى لەخۆگرتبوو.

بەرپۆلەبەرى پىشوروى مۆزەى لۆدفيك "مارك شېپس" كە پىشانگەكەى رىكخستبوو كوتبووى؛ لە سىن سالى لەمەوبەرەوہ خولباى گەردنەوہى ئەم پىشانگەيە لەسەردا بوو، بەلام ھەلومەرج بوارى نەدەدا، تا دواجار سوودم لە پىشيارىكى رىكخراوى "ھونەر و روشنىرى" لە ھەرىمى "نۆرد راین وىستفالن" ەوەرگرت كە بانگەيشتى بۆ چەند پىشپۆرىك ئاردبوو بۆ گەردنەوہى پىشانگەيەكى گرنىك و گەورە لە ھەرىمەكەدا، نەبا گواستەوہى پايتەخت لە بۆنەوہ بۆ بەرلىن، بۆشايەكى ھونەرى لە ھەرىمەكەدا دروستىكات.

ئاوەرۆكى پىشانگەكە و ئاوينشانەكەى تەواو لەگەل يەكديدا گونجاو بوون. پىشانگەكە بەھەندى لە كارە ھونەرىيەكانى پاول گۆگان دەستپىكردبوو، بەتايەت كارەكانى دورگەى ئاھىتى گۆگان، چونكە كۆچكردنى گۆگان بۆ ئاھىتى و دورگەوتەوہ و جىھىشتى بۆ شارستانى خۇرناوا بە رووداوتكى گرنىك لە

مېژووی نوڭکردنهوهی هونەردا لەقەڵەمدەدرت. دیارە پێش گوڤانیش هونەرمەندانی وەك دیکلارواو و چەندانی دیکەش بەره و شوینی دیکە گۆچیانگرددبوو، بەلام مارك شپس گۆچەکی گۆگان بە سەرەقای دیالوگی نێوان خۆرئاواو غەیرە خۆرئاوا دادەنێت لە مېژووی شپوێ کاریدا.

گۆگان لەپێشواوی گەڕان بەدوای هەندێ شپوێ پرەنسیپی جوانکاری نوتدا، ولانەکی خۆی و شارستانیەتی خۆرئاوا بەجێهێشت و بەره و ئەو دوورگە بە گۆچیکرد. وستی جیگایەك بدۆزێتسەو بەنجەکی خۆرئاوا بەرنەگەوتبێت و هەستی بەهەشتی بدات. هەستە نوڭگانی گۆگان لە وێنەکردنی مریۆك و سروشتی تاهیتیدا دەردەگەوێت کە بەچەند جۆشوخروشمە ژبانی مریۆگانی وێنەکردووە کە رەنگدانەوهی زیندووتی و جوانی ژبانی لەو دوورگە بەهەشتیەکی گۆگان.

دوای گۆگان هەندێ هونەرمەندی دیکە ئالمان و فەرەنسیس ولانەگانی خۆیان جێهێشت و بەهەبەست روویانگرددە دەرهوهی شارستانیەتی خۆرئاوایی، لەوانە هونەرمەندانی وەك ماکس پێشتاین و ئەمیل نۆلدە کە هەرنەگەیان بەجیا رووی لە جیگایەك کردو نیازی گەورەشیان ئەوهبوو دوورین لە شارستانیەتی خۆرئاوا. ئەمیل نۆلدە بەره و گۆلۆنی ئالمانی نۆیجینیا سەری هەلگرتوو ماکس پێشتاینیش بەره و دورگە پالاو، هەردووکیان بە کاریگەری ژبانیان لە دەرهوهی خۆرئاوا کارگەلیکی زۆریان دوای خۆیان جێهێشت کە رەنگدانەوهی خۆشەویستیان بۆ ئەو ژبانی لەو ناوچانەدا دوور لە دەستیوەردانی خۆرئاوا درێژە دەبوو.

بەگشتی پێشانگا کە لەرووی مېژوویسەو بەجۆرێك رێکخراوو کە گۆرانکاریسەکان و نوڭکردنهوهگانی ناوهوهی هونەری خۆرئاوا لەژێر کاریگەری دیالوگ و نزیکبوونەوه لەگەڵ کولتوورەکانی تر نیشانەدان. هەر لەسەر ئەم بنچینەیش مارك شپس پێشانگاکی بەسەر چوار بەشی سەرەکییدا داوەشکرددبوو، کە وەك گوتمان لە گۆگانەوه دەستپێندە کردو دوا بەدوای قوناغەکانی دیکە گۆران و پێشکەوتنی نیشانەداو هەر بەشێکی لەو بەشەکانی ناوی تایبەتی خۆیان هەبوو.

ئەو بەشی کارەکانی پاول گۆگان و ماکس پێشتاین و بابلق پیکاسۆ و هەنری مایس و جیا گۆمیتزی مۆدلیانی و پاول کلە و دوای تەعبیریە ئالمانیەکانی لەخوگرتبوو ناوی "دۆزینەوهگانی ئەوروپا لەنێوان 1890 تا 1960" بوو. دیارە کارەکانی پیکاسۆ لەو بەشەدا شوێنێکی گەورەیان داگیرکردبوو، چونکە هیچ هونەرمەندیکی ئەوروپی وەك پیکاسۆ لەژێر کاریگەری پیکامو ماسک و شپوێ جۆراوجۆرەکانی هونەری ئەفریقی و هونەری میللەتە سادەکاندا نەبوو. دوا بەدوای ئەویش کارەکانی جیا گۆمیتزی دیمات کە شارەزاییەکی زۆری لە هونەری فیرەمۆنیدا هەبوو. ئینجا کارەکانی پاول کلە و ئوگست مەگە لە تونس و دوا بەدوای ئەوانیش کارەکانی مایس لە مەغریب کە نیشانەمەرەوهی رەونەق و درەوشە زەخرەفەمی ئیسلامیە، کە مایس بۆ گۆرانی رۆبەرە رەنگیەکان بەکارهێناوه، بەجۆرێك دەلوانین بۆلێن زەخرەفەمی عەرەبی و ئیسلامی بوو بەشێکی دانەرپراو لە هونەری مایس و بەو شپوێیش بوو ھۆکارێکی نوڭکردنهوه لە هونەری شپوێکاری خۆرئاوا.

بەشی دووهمی پێشانگا کە بۆ هونەری شپوێکاری ئەمریکای لاتین تەرخانکراوو، بە مەبەستی دەرخیستی کاریگەری هونەری ئەمریکای لاتین بەسەر هونەری نوێی خۆرئاواوە. ناوێشانی بەشە کە "ئەمریکای لاتین لەنێوان دوو دنیادا سالی 1920-1965" بوو. لەم بەشەدا کارەکانی "فریدا کالو، دافید ئەلفارو، رۆبێرتۆ مەتا، دیکۆ ریتیرا" بەشێکی گەورەیان داگیرکردبوو، کە بابەتەکانیان هەلقولای کولتووری ئەمریکای لاتین و شێوازو تەکنیکیشیان خۆرئاواییە. لەم بەشەدا تابلۆی ئەو هونەرمەندانەش دەبینرا کە لەژێر کاریگەری هونەری ئەمریکای لاتیندا کاریانگرددوو وەك ماکس ئەرنستی ئالمانی و ئەندری ماسۆنی فەرەنسی و جاکسون پۆلۆکی ئەمریکی. ئەم هونەرمەندانە جگە لە کاریگەری کولتووری

ھىندىيە سوورەكان بەسەريانەوۋە چاۋيان بە پاشماۋەي شارستانىيەتە دۆرىنەكانى ۋەك شارستانىيىتى مايا كەۋتېۋو. بۇ نەمۇنە سەفەرەكەي پۇلۇك بۇ ناۋ ھىندىيە سوورەكان كارى كىردە سەر سەرچەمى گۇرۇنى رەنگو شىۋەي دانانى لەسەر تابلۇ، كاتىك پۇلۇك ھىندىيە سوورەكانى بىنى لىم لەناۋ بەينى پەنچەكانيانەوۋە دەتكىتە سەر زەۋى، ئەمە ۋاي لە پۇلۇك كىرد بە شىۋازە تەقلىدىيەكان رەنگ نەخاتە سەر تابلۇ، بەلكو تابلۇكان لەسەر زەۋى دابىنى ۋ رەنگەكان بە دىلۇپ پىرۇتتەت بەسەرياندا. بەمشىۋە كارگىردنە پۇلۇك ناۋبانگىكى گەۋرەي پەيداگىردوۋو بوۋە يەككىك لە رابەرانى دەرپىنخۋازى "تەعبىرىيەتى" ئەمىرىكى.

بەشى سىتەمى پىشانگاگە بەناۋى "يەكگىرتەۋەي رۇزەلات ۋ رۇزناۋا لەنىۋان سالى 1980-1935" بوۋ. ھەرۋەكو چۇن لە بەشەكانى دىكەي پىشانگاگەدا كارىگەرى ۋ كارتىگىردن لەنىۋان ھونەرەندانى خۇرناۋا ھونەرى ئەفرىقى ۋ ئەمىرىكى خواروۋدا نىشاندىراپوۋ، ئەم بەشەيان تايەت بوۋ بە پەيوەندى نىۋان ھونەرى خۇرناۋا ھونەرى ئاسياۋى ۋ بودىي.

ئەم كارتىگىردنە تەۋا لە كارەكانى ھىنرى مىشۋو سام فرانسىس ۋ ئادراينھاردو ئىف كلابىن ۋ ھەندىكى تىردا دەينىران. شاينى باسە سورىاليە ئەۋروپايەكان ماۋەيەكى دىرتۇر ئەۋ ھەستەيان لەلايە ئەۋان بەشۋەيەك لە شىۋەكان لەزىر كارتىگەرى ھىلە كالىگرافىيە يابانىيەكان ۋ سەرچاۋە فەلسەفەكانى ئاسياۋ بودىدا كارىانگىردوۋە. بە پىچەۋانەشەۋە پىشانگاگە سەرقالى ھونەرەندانى ئاسياۋى نىشانىدا بە ھونەرى خۇرناۋاۋە سوۋدىيان لى بىنيۋە بۇ پىشخىستى ھونەرەكەي خۇيان، لە سەرو ئەۋانەۋە ھونەرەندى كۆرى "نام جون پەيك" راۋەستاۋە كە لە قافى لاۋىيەۋە بەرەۋ ئەلمانىۋا ئەمىرىكا كۆچىگىردوۋە دواتر بۋە باۋكى ھونەرى قىدىۋ. يەككى لە كارەكانى نام جون پەيك جىنگايەكى تايەتى لەم بەشەدا ھەبوۋ كە تيايدا سىن پەيكەرى بوداى بەرەبەر سىن نامىرى تەلەفرىۋن دانابوۋ، لەم كارەدا بوداكان "تامل" نەۋون بەلكو تەماشاي تەلەفرىۋن دەگىرد، ۋەك نىشانىدىكى دىالۇگ ۋ كارلىك لەنىۋان خۇرەلاتى تىرامسان "تامل" ۋ خۇرناۋاى ھىزفاندا. ديارە جگە لە نام چۇن كەلەك ھونەرەندانى تىرىش لە خۇرەلاتەۋە بۇ خۇرناۋا كۆچىانگىردىۋو، لەۋانە ھونەرەندى يابانى يۆكۇتۇۋۇ كە رۇلىكى زۇر گەۋرەي لە فىلىكوزدا دۋاى جەنگى دۋوۋەمى جىھانى گىرا، جگە لەۋىش ھونەرەندى يابانى ئۇن كافاراۋ ھونەرەندى بە رەچەلەك ھىندى ئەنەش كاپوۋر كە ئىستا لە بەرتانیا دەۋى.

دۋا بەشى پىشانگاگە بۇ بابەتى گۇۋالىزەيشن لە ھونەردا تەرخانگىراپوۋ لەزىر ناۋنىشانى "ئىستاي بەگۇۋالىگراۋ لەنىۋان (1980) ۋ (1999)" لەم بەشەدا گۇۋالىزەيشن لە ھونەرى شىۋەكاردا دەينىرا، بەلام بىگومان لەسەر بىنەما سىياسى ۋ ئابۋورىيەكەي نا، بەلكو لەسەر بىنەما ھونەرى ۋ كۆلتۋورىيەكانى، لەم بەشەدا چەندىن ھونەرەندانى دۋىيائى ئەمىرۋ بەشداربوۋن كە رەچەلەكان لە كۆلتۋورى جىاجاۋە ھاتېۋو، ۋەك كارەكانى ھونەرەندى "بىل فىولا" ئەمىرىكى، "ئەنەش كاپوۋر"ى بە رەچەلەك ھىندى، "فرانچىسكو كلىمىتا"ى ئىتالى، "مىننى خاتوۋم"ى لوبنانى، "كىخۇ"ى كۋى، "تشن زىن"ى چىنى ۋ "شىرىن نەشات"ى ئىرانى ۋ چەندانى تر. لەم بەشەدا بە پىچەۋانەي بەشى يەكەمەۋە كە ھونەرەندانى خۇرناۋا لەزىر كارىگەرى ھونەرى دەرەۋەي خۇرناۋادا كارىان دەگىرد، ئەۋە پىشانىدا كە ھونەرەندانى دەرەۋەي خۇرناۋا يان ئەۋانەي رەچەلەكان نىيە لەزىر كارىگەرى ھونەرى خۇرناۋادا كارىان كىردوۋە سەرچەمى ھونەرى شىۋەكارو كۇتايى سەدەي بىستىشيان پى دەۋلەمەند كىردوۋە بەشداربوۋن لە نۆگىردنەۋە پىشخىستى ھونەردا بەگشتى.

لېرەدا ئەۋ چاۋىتەكەۋتە ۋەردەگىرىن كە "ركىنە فىرول" لەگەل "مارك شىپس"ى بەرتۋەبەرى پىشۋى مۇزەخانەي "لۇدۋىگ" لە كۇلۇنيا - ئەلمانىادا ئەنجامى داۋە، شىپس رىتخەرى ئەۋ پىشانگاىە بوۋ كە بەناۋى "دىالۇگ لە دىيائى ھونەردا" لە 1999/11/5 تا 2000/3/19 لە كۇلۇن نەمايش كرا.

رگینه فیروول: شنیپسی بەرین، چ شتیک توی
 بۆ ریکخستنی ئەم پێشانگایە هان دا؟ ئایا
 دەتەوێ رابوردوو نمایش بکەیت، یان باوەرت
 وایە پەییوەندی ئیوان ھونەرە ئەوروپیەکان و
 ھونەرەکانی ئەفریقا و باکوورو باشووری
 ئەمریکا و ئاسیا، تەن ئیستاش بەباشی
 توێژینە وەیان لەسەر ئەکراوە و ئەخراوە تەپو؟
 شنیپس: سێ ساڵ دەبێ سەرقاتی ئەم بابەتە،
 ئەوەبوو دەرفەتیکم بۆ ھات لە ریکخراوی "ھونەر
 رۆشنیری" لە ناوچە ئۆردپاڤ و یتست ئالێ کە
 پشنگیری ژمارەیک لە بەرپۆەبەرائی مۆزەخانەکانی
 کرد لە شارێ دۆسلدۆرف و کۆلونیای بۆن و دسپۆرک،
 بۆنەوێ لە کۆتایی سەدەئ بیستەمدا لە یەکن لە
 مۆزەخانەکانی ئەم شاراندا پێشانگایەکی ھاوبەش
 بکەیت، بێگومان ئەمەش پەییوەندی بە ترسەو
 ھەبە کە دەشن لە ئاکامی گواستەوێ پایتەخت لە
 (بۆن) ھەو بۆ (بەرلین) بۆشاییەکی ھونەری رووبەدات.
 ئەم پشٹیوانییە ریکخراوی "ھونەر رۆشنیری"
 بوو ھۆی ئەوێ چەندین پێشنیار بۆ کردنەوێ
 پێشانگای شێوکاری لەو شارانە بکەن،
 بەشداربوونی منیش یەکیکە لەو چالاکیانە.

فیروول: کارکردنت لە ریکخستنی ئەم
 پێشانگایە "دیالۆگیک لە دنیای ھونەردا"
 ھەنگاوی یەکەمەو دەتەوێ بەرپۆەوامیش بێت،
 وایە؟

شنیپس: بابەتی دیالۆگیک لە دنیای ھونەردا
 چەندین ساڵە بیرێ لێدەکەمەو، باوەرم وایە ئەمە
 بابەتی ساتەوختی ئیستایە چونکە ئێمە لە
 نواساتەکانی چەرخێ بیستەمدا دەژین، بەتایبەتی لە
 دنیای ھونەردا لە ھەموو لایەکی سەر ئەم گۆی
 زەوییەدا تەقینەوێ گەورە دەبینین کە
 کلۆبالیزمیک ھونەری پێکھێناوە و سەرەنجام

تێپروانیکی نوێ بۆ ھونەری ئەم چەرخە
 دروست بوو.

مێژووی ھونەری ئەوروپی تا ئیستاش کاریگەری
 ھەبە، ئەم مێژووە لەماوەئ ئەم سەدەیدا بە
 ئەندازەیک گەورە پێشکەوتوو لە سەرەتادا لەژێر
 کاریگەری کۆلتووورە ئاسیایی و ئەفریقایەکاندا
 بوو، بەتایبەتی ھونەری پیکاسۆ و پاول گوگان،
 پاشان مێژووی ھونەری ئەوروپی - ئەمریکی کە
 تێگەشتنی ئێمەیان بۆ ھونەری خۆرئاوایی گۆپی و
 پاشان چەند دەوڵەتیک تری وەک ژاپۆن و ھەندئ
 دەوڵەتی ئاسیایی دیکە راکیشرانە ناو کۆلتوووری
 خۆرئاواییەو، بەلام لەم چەند ساڵێ کۆتایی
 سەدەئ بیستەم "ھونەری ھاوچەرخ" بوو بە
 دیاردەیک جیھانی کە لە ئەفریقا و ئەمریکا
 لاتینی و نیوزیلاند و ئوسترالیادا بەشێوہیک بەرچاو
 پەرەئ سەندوو بەجۆرێ شوێنیک لەم گۆی زەوییەدا
 ئەماوەتەو خالی بیت لە ھونەری ھاوچەرخ و
 گەلەری گەورە.

فیروول: ئایا زانستی ھونەر پەییوەندی ئیوان
 ھونەری خۆرئاوایی و ناخۆرئاوایی لە سەدەئ
 بیستەمدا رووندەکاتەو؟

شنیپس: نا... تا ئیستاش لە زانستی ھونەردا ھیچ
 روونیەک بۆ ئەم پەییوەندییە نییە. بێگومان ئێمە
 دەزانین ولاتە ئەوروپیە کۆلونیالیستەکان چەندین
 ولاتی دیکەیان داگیرکردوو بەلام لە کۆتایی قۆناغی
 داگیرکاریدا تەماس و پەییوەندی لە ئیوان
 ھونەرمەندانێ ئەوروپی و ھونەرمەندانێ ولاتە
 کۆلونیالکراوەکاندا روویداوە و دواچار کۆلتوووریک
 زیندوو لەدایک بوو.

لە سەردەمی کۆلونیالیزمدا بە دیدگایەکی
 ئەتئۆلۆژی سەیری کۆلتوووری ولاتە داگیرکراوەکان
 دەکرا بەلام لە کۆتاییەکانی قۆناغی داگیرکردندا ئەم

دیدیگایه گۆرانی به سەردا هات، ھونەرمەندانی ئەوروپی لەو سەردەمداو لە پەيوەندیاندا لەگەڵ ھونەرەکانی ولاتیانی داگیرکردا بەدوای تازەکردنەوەی زمانی ھونەردا دەگەران کە پاشان کۆمەڵن فۆرمی نوێیان کە شەفکردو سوودیان لێوەرگرت، تەنانت بایەخیان بە ھونەرە میللییەکانیش دەدا، ئەمەش بوو ھۆی خۆلقانەنی گۆشەنیکایەکی نوێ بۆ ھونەر کە کاریگەرییەکی شۆرشگێڕانەیی ھەبوو.

من وایدەبینم بەدواداچوونی ئەم پرسیارە لەبارەیی چۆنیتە مامەلەکردنی ھونەرمەندە ئەوروپیەکان لەتەك ئەم ئۆزینەو نوێیانەدا، شتیکی زۆر گرنگە، لەپاستیدا ھونەرمەندە ئەوروپیەکان ئولفەتییکی جوانیان بینی لەنیوان خۆیان و ئەو فۆرمە سەیرو سەرنجراکێشانەیی لەو ولاتانەدا ھەبوون.

فیروول: لەو پێشانگایەیی تۆریکتخستورە، میژوویەکی بەدوای یەكداھاتوو ھەیە، لە کوتایی سەدەیی نۆزدەو دەستپێدەكات، لە چوار ھۆلی گەورەدا تابلۆی 120 ھونەرمەندی ژن و پیاوت كۆكردۆتەو، بەمجۆرە: ئەوروپا، ئەمریکای لاتین، ئەمریکای باكوور، پاشان دیالۆگی خۆرەلات و خۆرئاوا. ئاخۆ ئەمە مانای ئەوھە وازت لە ھونەری ئێستا میناوەو تەنھا بایەخ بە بەدواییەكداھاتنی میژوویی دەدەیت؟

شێپس: بەشی پێنجەمی ئەم پێشانگایە تایبەتە بە ھونەری ئێستا کە پەنجا ھونەرمەند بەشدارییان تیايدا کردووە، بەلام با بگەرێنەو دواو: لە سالی 1984 و لە پێشانگای (ھونەرە سەرەتاییەکان و ھونەری ھاوچەرخی) لە مۆزەخانەیی ھونەری ھاوچەرخی لە نیویۆرکدا، ویلیام رۆبین گەیشتە ئەم ئەنجامە: "چەندین دەھەییە جگە لە ھەندێ توێژینەو لە

ھەفتاکان و ھەشتاکاندا، خەلکی بایەخیان بەم بابەتە زۆر گرنگە ئەدواو"، لەبەرئەو ھەست بە بۆشاییەکی مەعریفی گرا، ئێستا ھوارێگم بۆ رەخساو تالەو گروگوتانە تێبگەم. لە پێشانگای فیننسیای سالی 1989 دا نزیکی 16 ھونەرمەندی چینی بەشدارییان کرد کە لە چەند سالی رابوردوودا ئەمجۆرە کارە ھاوبەشەمان ئەدەپپنی. ھەروەھا کارەکانی بەکەم ھونەرمەندی ئەفریقی لە پێشانگای ئۆپەمی "دوکومنتا"⁽¹⁾ کە جان ھوت ریکتخستوو و پاشان کاردانەوھەکی ئیجابیی ھەبوو، دەرکەوت کە خۆرئاوا تا سالی 1990 تەنھا سەرفالێ خۆی بوو.

ئەو ھونەرمەندانەیی پێشتر ھاتوون بۆ خۆرئاواو لەگەڵ کولتووری خۆرئاواو تێکەڵ بوونە، ئێستا لەبەرچاو دەگیرین و گرنگیان پێدەدری، بۆ نمونە "نام جۆن پیک"⁽²⁾ یان "ئون کاخارا" کە لە سالی 1981 لە کۆلۆنیا لە پێشانگای ھونەری خۆرئاواو بەشدارییان کردو بوونە شوێنی سەرسامیی جەماوەر. ئەمۆ ئیمە لەبەردەم بارودۆخیکی نوێداپن: لە ھەموو کیشورەو ولاتانی دنیا دا تێکەڵبوونیکی سەیر لەنیوان کولتورەکاندا ھەیە، ئەو سینوورانەیی سینتەرەو کەنارەکانی لەیەكتر جیادەکردووە ئەمۆ کال بوونەتەو بگرە لە ھەندێ حالەدا ئەماون.

فیروول: نایا ئەمە مانای وایە دەبین خۆرئاوا واز لە سینتەریزمی خۆی بەیئنی؟

شێپس: زەحمەتە ئێستا ئەم قسەییە بکەین چونکە خۆرئاوا تا ئێستاش لەناو سینتەری ھونەردایە تەنانت ئەگەر کەنارەکانیش بە ئەندازەپەکی گەورە بەرەو پێشەو چووین. دەبین ئەو ئیمان لەپەر ئەچن کە میدیاکان و دەستکەوتە گەورەکانی خۆرئاوا لە سەردەمی گلوبالیزەیشندا کاریگەرییەکی گەورەو ئاكتیفيان ھەیە. ھەروەھا ئەو کەسانەیی ئارەزوویانە دیالۆگ لەگەڵ خۆرئاواو بکەن ناچارکران خۆیان

لەگەل مەرجەکانی خۆرئاوا دا بگودجینن چونکە ئەلەرناتەلەلەکی تر نییە جگە لە خۆرئاوا. کەچی ئەو کەسانە دیاالۆگ لەگەل خۆرئاوا رەتدەکەنەو ئەو لەناو تەقلیدییەتی تایبەتی خۆیاندا دەمیتنەو و ئەمانە کۆنەرفانەیلن و ناتوانن لەگەل بەها نۆتیەکاندا خۆیان بگودجینن. بەلام دەبێ لێرەدا ئەو رۆن بکەینەو مەروەکو چۆن ئەوروپییەکان پتیویستیان بە کولتورەکانی تر هەیه بۆئەوێ کۆمەلێ فیکرو نێوانینی دیکە بھێننە ئاراو، ھونەرمەندە نائەوروپییەکانیش پتیویستیان بەو فیکرو کولتورە هەیه کە لە خۆرئاوا هەن. لەم پێشانگایەدا کاری ھونەرمەندانی ئەوروپیی و غەیرە ئەوروپییەمان ھەلژاردووە کە سەرچەمیان گوزارشت لە شوناس و قۆلکردنەوێ شوناس دەکەن بۆئەوێ دەریبەخەن کە ئەمانە تا چ رادەیکە گەرە پتیویستیان بە یەکتەر هەیه.

ئەرۆل: لە پێشانگای (دیاالۆگیک لە دنیای ھونەردا) دەتەوێ ئەو پێشان بەیت کە خۆرئاواو ئەوروپییەکان تا چ رادەیک کولتورە غەیرە ئەوروپییەکانیان ھەرامۆش کردووە؟ ئایا ئەو پێشانگایەدا دیاالۆگیک ھاوسەنگ و عادیلانە سازکراوە؟ یان دەتەوێ پێمانی بلنیت کاتی ئەو ھاتووە زمانیکە مێتھونەریی لە گلوبالیزمدا دا بە زریئت؟

شێپس: ئەم پرسیارە کۆمەلێ وەلامی ھەیه و من بۆخۆم دانیایم نیم ئاخۆ ئەوروپییەکان کولتورەکانی تریان ھەرامۆشکردووە یان نا، من دەمەوێ بلنیم "ئەوانیتر" خۆیان دواکەوتن، لەبەرئەو لە پێشانگاکەدا تابلۆیکە "شێری زامبا"⁽³⁾ بە سێ بەش ھەپەو بۆ یەکەمجارە پێشان دەدرێ، لە بەشی یەکەمدا زامبا دەپینن کە لە پشتیو نەخشە ئێفریقیا ھەپەو لەبەردەمیشیدا کۆمەلێ یەیکەری

میللی ئەفریقی و لە تەنیشتیشتیدا پیکاسۆ لەبەردەم باکگراوندیکە خۆرئاوایی بێلایەن وەستاو، لە بەشی دوویمیشدا زامباو پیکاسۆ پێکەووە دەچنە مۆزەخانەیی ھونەری ھاوچەرخ لە پاریس و ھەریەکەیان تابلۆیکەیان ھەلگرتووە کە وێنەیی دەمامکی ئەفریقی لەسەر کێشراو، لە بەشی سێیەمی ئەم تابلۆ سێینەیدا زامبا خۆی و تابلۆیکەیی بەتەنیا لەبەردەم سێنتەری جۆرج بۆمبیدۆ راوەستاو و لەو سێنتەرەدا تەنھا تابلۆی پیکاسۆ قبول کراو، لێرەدا زامبا دەپرسی، ئایندەیی ھونەری ئێمە چییە؟

لە بەشیکە تری پێشانگاکەدا دیاالۆگیک لەنیوان ھەردوو تەرەفدا ھەپەو دەریدەخات چۆن ئەم دیاالۆگە کاری لە ھونەری ھەریەکەیان کردووە. مارک توبی و ھینری میشۆ ئاد راینھارد بە ھونەری ئاسیەوی کاریگەر بوون بەتایبەتی بە ھێلی کالیگرافی و فەلسەفەیی ئاسیایی، ئەمە بەسەرچەند ھونەرمەندیکی تری خۆرئاواییدا پراکتیک دەبێ، بۆ نمونە جۆن کیچ.

ئەمە مانای وایە خۆرئاوا بەھۆی ئەو تیکەلێبون و پەپوەندییەو لە زۆر لایەنەو دەولەمەند بوو، چونکە لێرەدا ھەرچەند قۆلپوونەوێکی رۆحی ھەبێت، ئەوەندە ھونەرەکە بەرەو پێشەو دەچێت، ئەمە ئەگەر ھەر تەنھا لاساییکردنەو بوايە ئەوا ھیچ کاریگەرییەکی نەدەبوو، بێگومان ئەمە بەسەر ھونەری ئاسیەویشدا پراکتیزە دەبێ ئەگەر بەتەنھا لاسایی ھونەری ئەوروپیی بکاتەو ئەوا بە ھیچ جۆرێ پێش ناکەوێ. لە پەنجاگانی سەدەیی بیستەمدا کاتێ گروپیی "کوتای"ی ھونەری ژاپۆنی لە پەرەسەندنی ھونەری خۆرئاوایی نزیکبوونەو و کارەکانی ھونەرمەند (جاکسون پۆلۆک) یان ئاسی و ھەروەھا کارەکانی ئەبستراکتە فەرەنسییەکانیان بینی، بە ھوشیارییەو سوودیان لەو شیو ھونەرە وەرگرت.

كاتى لەلای ھونەرمەندان ئەو ھەروون دەبێتەو ھە
بەکارھێنانى زمانى ھونەرى خۆرئاوایی لەگەڵ
شوناسى خۆياندا ھىچ ناکۆكى و دژايەتییەك دروست
ناكات، ئیتر ئەمە دەبێتە کارکردنێكى ئاكتیف و بەھیز
بۆ ئیستای ھونەر لە ھەردوو لایەنى
خۆرئاوایی و ئاسیایی.

ئەو شتێكى سەرنجپراكتیشە شتوویەكى گونجاوى
(بودا) وەك ھىمايەك ببینین لە كارەكانى ژمارەيەك لە
ھونەرمەندانى ئاسیایی بێنەوێ ئەمە پەيوەندى بە
شوناسى ئاینییەو ھەبى بەلکو ئەمە پەيوەندى بە
شوناسى رۆشنبیریەو ھەيە..

فیروول: ئایا تۆ لەم پێشانگاىدا باسى ھوتە
ھونەرییە گەورەكان دەکەیت لە میژووی
ھونەرى سەدەى بیستەمدا، یان باسى چەند
کەسایەتییەكى ھونەرى دەکەیت کە
جێگەوتنێكى دیاریان لە پەرەسەندنى
ھونەرىدا ھەبوو؟

شێپس: ئەم پێشانگاى لەسەر چەند بابەتێكى
پێکەو ھەستراو لەبارەى ھونەرەو ڕێکخراو. لە
سەدەى بیستەمدا چەند ساتێكى پڕشنگدارو جیاواز
ھەبوون کە بەھای ئەم دیالۆگە تیاياندا زۆر بە چەرى
دەرکەوتوو.

جگە لە گروپى "پرد"، بابەتەكە بریتى نییە لە
بزاوتنێكى گشتى ھونەرى، بەلکو بریتى لە چەند
کەسایەتییەكى ھونەرى کە کاریگەرییەكى گەورەیان
لە میژووی ھونەرى سەدەى بیستەمدا ھەبوو، بۆ
نموونە کاریگەرى کوبیزم "تەكەیبیەت" نەبوو.

بەلکو کاریگەرى پیکاسۆ ھەبوو، کاریگەرى
فولبیزم نەبوو بەلکو کاریگەرى ماتیس
ھەبوو... بەمجۆرە.

ئارەزووى دیالۆگ لەسەر ئاستێكى زۆر شەخسیدا
ھەبوو و تەنانەت تا ئەمڕۆش ھەر بەو شتوویە، لە
جیھانیكى گراوەدا لە بەرامبەر ھەموو مەیل و
ئارەزوویەك، کۆمەڵێ ھونەرمەند ھەن گرنگییەكى
گەورە بە "نەوێتر" دەدەن. من لەم پێشانگاىدا
ویستوومە چەند وەچەبەكى جیاواز لەم دیالۆگەدا
بەشدارین، دیالۆگ لە جیھانیكى فرەکۆلتوردا، لە
جیھانیكدا گلوبالیزم کردوویەتى بە گوندێك.

پەراوێز

1- دوکومینتا: پێشانگاى گەورە و گرنگە، ھەموو پێنج
سال جارێ لە شارى (کاسل)ى ئەلمانیدا دەکرێتەو، نا
ئێستا دە پێشانگایان کردۆتەو.

2- نام جۆن پیک: ھونەرمەندێكى بەرچاڵەك کۆرییە، لە
دواى شەپى دووھەمى جیھانى بۆ ئەلمانیاو لەوێشەو بۆ
ئەمریکا کۆچى کردووە، رۆژێكى گرنگى لە بزووتنەوێ
فلۆکسۆسدا ھەبوو، بە باوكى ھونەرى ئیدیۆ دادەنرێ.

3- شێرى زامبا: نیکارکیشینێكى ئەفریقیە لە کۆنگۆ.

سەرئەنجام

وەرگێڕى کوردی پێشەکی بۆ نووسێو.

ئۇنىۋېرسال كۆپىيىش زاراۋەسى

رەخىنى ئۆزگەرتىش

پۇزىتىقىزم
كارىگەرىيى مەۋداگىرىي
كۆمەلە لىككەدەرەۋەكان
سۆزخۋازى
ئەدەبىي قانقازى

ئىنسانىيەت يادى زاراۋەى رەخنەى ئەدەبى

■ د. بەھرام مىقدادى

● و. لە فارسييەو: ئازاد بەرزنجى

-7-

پوزىتېفېزىم

فەلەكەت گرەپى (فەلسەفە نەقىى) *Positivism*

ع. ا. الوضعية

پوزىتېفېزىم لە نىۋەى نوۋەمى سەدەى
ئۆز دەھەم و دەپەكانى سەرەتەى سەدەى بېستەمدا،
فەلسەفەى باۋى تەۋاۋى ۋلاتە خۇرئاۋايەكان بوو.
ئەدگارى جياكەرەۋەى پوزىتېفېزىم، زانستىتى و
باپەتخۋازىتى (مەۋزۋىيەت) يەتى، كە رايىدەگە ياند
پىۋىستە لە لىكۋلىنەۋەى ئەدەبدا مېتۇدى زانستى
بەكارىيەت. زانست تاقە شىۋەى گىرنگى زانستە.
مېتۇدى فەلسەفەش ھەمان مېتۇدى زانستى ۋەركى
فەلسەفەش دۆزىنەۋەى ياسا ھاۋبەشەكانى تەۋاۋى
زانستەكان و بەكارىردىنى ئەم ياسا يانەپە بۇ رېنوماسىي
رەفتارى مۇۋىسى و ناسىنى بونىيادى كۆمەلەپەتى.
پوزىتېفېزىم نىكۋلى لە ھەر مېزىكى تىرى دەرەۋەى
"زانستى بە ماناى شتى واقىمى" دەكەت و باۋەپى

بە مېتافىزىك نىيە. تەنھا دەتۋانىن پەى بەۋە بەرىن
كە دەپىنەت، يان بە شىۋەپەكى مەنتىقى لە رىسى
بېنىنەۋە ئەنجامگىرى دەكرى. ھەر مەسەلەپەك كە
مەسەلەپەكى شىۋەپى نەبىت (ۋاتە مەسەلەكانى
مەنتىق و ماتماتىك) و قابىلى تاقىكرىنەۋە نەبىت،
مەسەلەپەكى ئەفەرۇزكرلەۋە. ئەفەرۇزكرلەۋە زامانى
فەلەسوفە پوزىتېفېستەكاندا بەھەر شتىك دەۋىتى
كە نەتۋانىن بخرىتە بەر لىكۋلىنەۋە لە رىسى
زانستىيەۋە رەتېكرىتەۋە يان قىۋولېكرى. بە ۋاتاپەكى
دى كۆلەكەى ئەم فەلسەفەپە زانستە سىرۋشتىيەكان.
ئەم فەلسەفەپە باۋەپى بە "باۋەپ" نىيە لەۋ بىۋاپەدا
كە مۇۋى بىتەرى لە پىۋوداۋە واقىيەكان بەردەۋام
لە مېتافىزىكدا بەۋاۋى بەھەر مەندىدا دەگەرېت.

پوزىتېفېزىم بىۋاپى ۋاپە كە نەك ھەر بە تەنھا
سىياسەت و ئاكار، بەلكو ئايىنىش پىۋىستە خاۋەنى
سىرۋشتىكى زانستى بىت. ئەۋ خالەى كە شاپائى
باسە نەۋەپە كە دەشنى مۇۋى ئىراپەتېكرىنى

نائاگایانسی ئیرانیسه کان بـۆ پۆزیتیفیزم،
 پـه رهنه سەندنی زانسته سروشتیه کان بیت له ئیراندا.
 پۆزیتیفیزم باوه پـی به پووجه لکردنه وه هیه له
 زانستدا- پرنسیپێك پووجه لده بیته وه به کێکی تر
 جینی ده گرتیه وه- به لام بۆ نمونه له ئەدهدا
 پووجه لکردنه وهی له مجۆره و جیگرتنه وهی وه ها له
 گۆریدا نیه: "ههركه سێ هات ساختومانێکی نویی
 بینا کرد" به لام ئەوهی پێشوو وێران نه کرد،
 هه ریه پۆزیتیفیزم لایه نێکی نیمچه زانستی هیه.
 پۆزیتیفیزم دوو جۆری سه ره کی هیه:
 پۆزیتیفیزمی کۆمه لایه تی و پۆزیتیفیزمی
 په ره نه ستین. هه ر دوو کیشیان یهك بیرۆکه ی
 هاوه شیان هیه: پێشکه وتن. پۆزیتیفیزمی
 کۆمه لایه تی له پوانگی کۆمه لکه و میژووه وه
 ده پوانیته پێشکه وتن و پۆزیتیفیزمی په ره نه ستینیش
 له پوانگی فیزیکی و بایۆلۆژییه وه لییده پوانیت.

بیرمه ندانی وه کو ئوگست کونت و جۆن سستیوارت
 میل، نوێنه رانی شیوه ی یه که میان و هیریرت
 سپنسه ریش نوێنه ری شیوه ی دووه مه. بۆ نمونه
 ئوگست کونت په وتی هه زی مۆی ده کا به سێ
 قوناغه وه: قوناغی خودایی که سه رچاوه ی هه زی
 نه فسانه ییه جینی خۆی ده دات به نه بستراکته کانی
 قوناغی مینافیزیکی. پاشان قوناغی پۆزیتیف یا
 قوناغی زانستی دیت. له ئەدهدا، پۆزیتیفیزمی
 فه لسه فی، له پاسه تیدا سیستیمیکی سه رچاوه
 هه لگرتوه له قبولکردنی میتۆدی زانستی وه کو تاقه
 پێی زانیی متعانه پێکراو.

پۆزیتیفیزم شیوه یه کی هاوچه رخیشی هیه:
 پۆزیتیفیزمی مه نتیقی، ئەو فه لسه فه یه کی که
 نه داما نی ئەلقه ی لیه نا له ده یه ی 1920 دا
 دایانه ئینا، ماهیه تی شوێشگێرانه ی کاری پۆزیتیفیسته
 مه نتیقه کان ئەوه یه که سه ره له نوێ مه نتیقی نوێ و
 زانستی نوێیان سه باره ت به وینا کردنه سوننه تی و

شیوه فیکرییه سوننه تی به کاربراره کان، یا
 شیکردۆته وه یا گوزارشتیان لیکردوونه ته وه. ئەوان
 له و بره یه دان که مه سه له فه لسه فه یه کۆنه کان، یان
 ئەهه رۆزکراو و بێمانان، یانیش له پێی ته کنیکه
 مه نتیقه کان وه قابیلی هه لوه شانده وه له نیو بردن.
 ده شی ئیستا پۆزیتیفیزم وه کو پێبازیکی کامل
 ته ماشا نه کری، به لام گه لی له شیوازه کانی تا
 ئیستاش له بواری هه زی کاردا په یه وهی ده کرین. بۆ
 نمونه، ده توانین بلێین که په خه ی مارکسیستی
 پۆزیتیفیستانه یه، له به ره وهی سه باره ت به ئەدهب
 حوکم ده دات و ده لیت: پتویسته ئەدهب له خه مه تی
 حیزب و کۆمه لگا و جینی کرێکاردا بیت. کاردانه وهی
 سه لبی به رامبه ره به ئەده بی پیا لیبستی و بایه خدان به
 په مزخوازی (سیمبولیزم) له ده یه کانی سه ره تای
 سه ده ی بیسته مدا، له نیشان کانی یاخیبوون دژ به
 پۆزیتیفیزم.

سه رچاوه کان

-Edwards, Paul, ed, The Encyclopedia of Philosophy. Vol.
 6, New York: Macmillan Publishing Co., Inc. & The Free
 Press, 1972.

-Magee, Bryan, Men of Ideas, Some Creators of
 Contemporary Philosophy, Oxford: University Press,
 1989.

-8-

کاریگه ری مه وداگیری

ف: اثر فاصله گزاری
 Alienation Effect
 ع: تاثیر التفرب

ئه م زاراوه یه بۆ یه که مجار له پێی برتۆلت بریشتی
 شاتۆنامه نووسی ئەلمانییه وه هاته نیو دنیای زاراوه

دودیه کانه وه. بریشت ده لیت نمایش نمونه یی نو
نمایشه به که بتوانن له و خه یالاناسی خوی
ده یالاناسی لیت؛ نابووتیان بکات. بریشت نسیم
بروکه یی له سپایتزه وه وه رگرتیوو، سپایتزه
باسی له بنه مای مه وداگیری کردیوو، نو بره یی وایه
که له یی نسیم میسوده پینشنیازکراوه کاری
مونه یی به جورتک ده خولقن که له هه مانکاتا جورتک
له ناموس نووی لای وهرگر دروستده کات.

نورمه یی لیوره سازانی له ده بیشت پتیا له سهر
بیلایه لی داگرتیوه. چه مکی (نازانیوون له خودی
حاجن کیتن و) (به مه لواسراوی هوشیارانه) ی
یوانه کانه یی "کولریج" یشت جهخت له سهر گرنگی
مه وداگیری و جیابوونه وه یی نووسهر و خوینهر
ده کهن. بریشت بره یی وایه که پینویمسته بینهر
مه ودایه که له لیوان خوی و کاری له ده پیدا به یلینه وه؛
نا له که وینه ژیر کاریگری مه مست و سوزده بی
بناغه کانه وه؛ له سهر له و به رته ش حوکمی مه له
ته دات. بل به ده سته یلانی کاریگری مه وداگیری له
نابیندا، ههر وه مبله یی که بتوانن خستنه پوری
والیمیان تیکیدات؛ گونجاره. ده کری سوودوه رگرتن
له ده سامک خولقاندلی ته تمق سته یی لکی
چو کانه یی له سهر سهره؛ تیکه لکینسانی
به ده یی کدا هالنس زه مانی رووداوه کان، به ریگایه که
نابیندرین بل به ده سته یلانی کاریگری مه وداگیری.

له پویه کوره ده توانن کاریگری مه وداگیری به
چه مکی (نامو کردن) یی هکولوسکی بلو پینین. نو
ده لیت گوره یی هور له وه دایه بتوانن رووداویکی
ناغنامان بسل نامو بکات. چه مکی (مه ودا
لیستانتیک) یشت له هه لای پوره له چه مکی
کاریگری مه وداگیری ده چیت، له و چه مکه غمدا، نو
مه ودایه له کاتیکا دروستده یی که نه زمون پان
هه لای هور ره له به هسوارک به رجه مننه بی که
نوالین جیبا له ده یلینه وه که یی و ده کو نه زمون لکی

مه و به خور کامل ده ریکتری. چه مکی له لیکردنی
که سیتی لای له لیوتیش ههر ده چیتسه نسیم
چو رچینه وه. دوی "بریشت" یشت، برمه ندیکی
وه کو پلان بارت له وناره به ناوبانگه که پدا (مه رگی
نوسهر) باسی نه وه یی کردیوه که له ده لی نه ده پیدا
نه وه خوینهره که ناماده گیی مه یی، نه که نووسهر،
ناماده بوونی نووسهریش خوی له خویدا کاریگری
مه وداگیری به هیز ده کات.

له سهر لکی تیره وه هارو لیتی کاریگری
مه وداگیری له گه ل بنه مای پاسسته قیلنه یی (پان
پاستگری) دا شتیکی پورنه، له به رته وه یی له بنه مای
پاسسته قیلنه پیدا ده یی کاری هوسهری له پاسستی
(واقعیت) بچیت. به م پینه چه مکی نه رستق بیشت بلی
نمایش ده چیتسه ژیر پرسسپاره وه، له به رته وه یی
نووسهری مود پین به هیج جورتک مه به سستی نیه
(پاکزکرنه وه - کاتارسیس) پان خالی کردنه وه یی
هه لچوونه کان بخولقیننیت، نه دجامی مه نتیقی
پاکزکرنه وه، تیکه وننی عانیلیانه یی بینهر تا نو
پاده یی که به یی سن و دوو بیروپاکسانی
نووسهر قبولده کات.

ریگه چاره یی پینشنیازکراوی بریشت بریتیه له
بایه خدان و جه هتکردنه وه له سهر ته کنیکه
هیاجیاکانی نمایش. ده یی به رده وام بینهر له وه
ناگادار بکرنه وه که نه وه یی ده پیننیت پاسسته قیلنه
نیه. نابن نازادی وهرگر سنورداریت. نو ده یی له
هری قبولکردنی کوپرانسه یی په پام و به هاکانی
نووسهر و هارو ددی و هارو خه می له گه ل کارا کتهری
نمایشه که به رامهر نو کاره هونه ریبه یی پینوینه تی
نازادانه یا دات و په یوه ندیبه کی جه ده لیانه یی له گه لدا
دروستنکات. ده یی نه کتسه رانیشت هساندرین تا
مه ودایه که له لیوان خوی پان و نه کارا کتسه رده
دروستنکان که ده وری ده پینن. نه هه ش له گه ل
پرنمییی لاسایی کردنه وه یی نه رستقدا ویکناپه نه وه.

کۆمه له لیکدەر مهکان

ف: اجتماع های تحلیلی

Interpretive Communities

ع: الجماعات المفسرة (أو المؤولة)

کۆمه له لیکدەر مهکان زاراوه یه که که بق
یه که مینجار له لایه ن ستانلی فیشه وه هاته ناو بواری
په خنه ی نه ده بیه وه. فیش له وه خنه گرانه یه که
بهوایان وایه بۆلی خوینهری دهق له په ییردن به
مانای دهقدا زۆر گرنگتره له بۆلی دهق خۆی له
پوونکردنه وه ی ماناکانیدا. به ده برپینکی دیکه
خوینهرانی دهق مانا دروستده کن، نهک دهق خۆی.
فیش له م بهوایه وه پرسیار له شتیک دهکات که
سه رنجی به لای خۆیدا پاکیشاوه. نه وه پرسینت:
مه ندیجار دوو خوینهر یان زیاتر یهک لیکدانه وه یان بق
دهقیک هیه: هۆی نه وه چیه؟ مه روه ها فیش
ده پرسینت که چۆن خوینهریک بق شیکردنه وه ی دوو
دهقی جیاوازا، سوود له شیوه جیاوازه کان
وه رده گریت؟ خۆیشی وه لامده داته وه که نابن هۆی
نه وه بق جیاوازی و یه کسانیی نه وه خوینهرانه یان
جیاوازی و یه کسانیی نه وه دهقانه بگه پرتیننه وه، به لکو
ده بنی بیگه پرتیننه وه بق پینگه کانی شیکردنه وه.
مه ر خوینهریک که پووبه پووی دهقیک ده بیتنه وه، مه ر
به سروشت ناماده گیی پیشینه ی تیا به که له نیوان
پینگا کانی شیکردنه وه دا ژماره یه کیان به کاریه ریت،
نه مه ش ده بیتنه مایه ی لیکدانه وه یه کی تایبه تی بق
دهقه که. فیش تا نه و پاده یه پیداده گریت که خوینهر
له پتی به کاریبردنی وه بق نه م ئاقارانه ی شیکردنه وه،
له راستیدا دهقیکه ناخوینیتنه وه، به لکو
ده بنووسیتنه وه، به مجۆره خوینهریکی تریش که
همان نه و ئاقارانه به کارده بات، هه مان نه و دهقه
ده بنووسیتنه وه که خوینهره که ی پیشوو
نووسیویه تیه وه و دروستیکردنه وه. به مجۆره

ده بنی نه کتهری شاتو جگه له وه وه ی که
ده بیینیت؛ ده ورکی تریش بهینیتنه وه یادی خوینهر
و نه وای نه گه ره کان به جۆرنیک له هۆشه ندیی
بینهردا زیندوو رابگریت که بینهر به وریایه وه
ده وره که به یه کیک له نه گه ره کان بزانیته. له پوانگی
بریتشه وه جیاوازی نیوان راسته قینه وه مه ر که
ده شتی بیتنه مایه ی په خنه ی ئایدیال. به م پتیبه خالی
قورساییه ه لسه نگاندنی نه ده بنی له کاریگهری
عاتیفیانه ی کاره که وه ده گپئی بق کاریگهری گشتیی
کاره که. له دیدگای بریتشه وه په یامی شاتو بریتیه
له وه ی که له پتی نمایشه وه بینهر تیکه یشتنیکی
سیاسی به ده ست بهینیت، به لام نه و مانا سیاسیه
به جۆرنیک بخرنه پوو که به خولقاندنی کاریگهری
مه وداگری؛ پتی له هوکمی عاتیفیانه ی وه رگر بگرن و
به ره و په خنه یه کی دروست و بیلایه نانه
پرتنماییه بکن.

سه رچاوه کان

-Bigsby, G. W. E. *A Critical Introduction to Twentieth Century American Drama*. 3 Vols. Cambridge University Press, 1988.

-Dupriez, Bernard, *A Dictionary of Literary Devices*. Trans. Albert W. Halsall. Toronto: Harvester Wheatsheaf, 1991.

-Holman, C. Hugh and William Harmon. *Attandok of Literetute*. 6 th ed. New York. Macmillan, 1992.

-Maxwell, D. E. S. *A Critical History of Modern Crish Drama 1891- 1980*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.

-Shipley, T Joseph. *Dictionary of World Literary Terms*. Boston: Winters Inc, 1989

سلیمانی، محسن. *واژگان ادبیات داستانی*. تهران:

چاپ سحاب 1372.

لینکچوونی لیکدانه‌وهی دوو خویننه‌ری جیاواز بۆ ده‌قیک بۆ نه‌وه ده‌گه‌ریتته‌وه که له‌به‌رنه‌وهی نه‌وه دوو خویننه‌ره ئاقاری شیکردنه‌وهی چوونیه‌ک به‌کارده‌بن؛ یه‌ک ده‌ق له‌زه‌بنیاندا ده‌خولقتین و بینگومان یه‌ک ده‌رک و یه‌ک شیکردنه‌وه‌شیان بۆی ده‌بیته. له‌سه‌ریکی تریشه‌وه که خویننه‌ریک به‌دوو شیوه‌ی جیاواز مامه‌له‌ له‌گه‌ل دوو ده‌قدا ده‌کات، هه‌یه‌که‌ی نه‌وه‌یه‌ که نه‌م خویننه‌ره ئاماده‌گی پینشینه‌ی هه‌یه‌ که سه‌باره‌ت به‌م دوو ده‌قه ئاقاری شیکردنه‌وه‌ی جیاواز به‌کاربه‌یتیت، هه‌مان خویننه‌ر ده‌یتوانی ئاماده‌گی پینشینه‌ی هه‌بیته که سه‌باره‌ت به‌م دوو ده‌قه، یه‌ک ئاقاری شیکردنه‌وه به‌کاربه‌یتیت و لیکدانه‌وه‌یه‌کی چوونیه‌کی بۆ نه‌وه دوو ده‌قه ده‌ستبه‌کویت.

به‌م ڕوونکردنه‌وانه‌دا ده‌رده‌که‌وتی که له‌م ڕۆسه‌ی شیکردنه‌وانه‌دا شتی‌ک هه‌یه‌ که ده‌که‌ویتته پینش کاری خویندنه‌وه‌وه. شتی‌ک که ده‌بیته هه‌وی ڕی‌سار وه‌رگرتنی سه‌ره‌تایی چوونیه‌ک و ئاقاری شیکردنه‌وه‌ی چوونیه‌ک له‌چه‌ند خویننه‌ری جیاوازاوه‌وه هه‌روه‌ها بۆنه‌ هه‌وی که خویننه‌ر به‌شیوه‌یه‌کی ڕێک و پینشینی کراوه‌ هه‌لویستی جیاوازی به‌رامبه‌ر ده‌قه جیاوازه‌کان هه‌بیته، بینگومان بۆ نه‌مه‌ش ده‌بن په‌نا به‌ریتته به‌ر ئاقاره‌کانی شیکردنه‌وه. لێره‌وه‌یه‌ که به‌ ڕه‌وی ستانلی فیش ناچارین نه‌وه قبوولبکه‌ین که "کۆمه‌له‌ لیکدەر وه‌کان" هه‌ن. واته‌ که سانی‌ک که یه‌ک ستراتیژی شیکردنه‌وه (یا لیکدانه‌وه) به‌کارده‌هینن، نه‌ندامی یه‌ک کۆمه‌لی لیکدانه‌وه‌ن، که سانی‌کی‌ش که ستراتیژی جیاوازی لیکدانه‌وه به‌کارده‌ین؛ سه‌ر به‌ کۆمه‌له‌ی لیکدانه‌وه‌ی جیاوازن. ده‌توانین بلین هه‌موو نه‌وه‌که‌سانه‌ی که له‌سه‌ر یاسا بنچینه‌یه‌کان بۆ لیکۆلینه‌وه له‌ ده‌قیک کۆکن؛ سه‌ر به‌ یه‌ک کۆمه‌له‌ی لیکدانه‌وه‌ن. که‌واته‌ هه‌ر جینگیری ناو بونیادی نه‌وه کۆمه‌له‌ی لیکدانه‌وانه‌شه‌ که ده‌بیته

هه‌وی جینگیری له‌ لیکدانه‌وه‌ی نه‌ندامانی هه‌ر کۆمه‌له‌یه‌کدا، هه‌روه‌ها ده‌بیته هه‌وی نه‌وه دوو گروپ که سه‌ر به‌ دوو کۆمه‌له‌ی لیکدانه‌وه‌ی جیاوازن، له‌ جیاوازی ڕاو بۆچوونیشیاندا جینگیری هه‌بیته.

که‌واته‌ دیسانه‌وه‌ جه‌خت له‌وه‌ ده‌که‌ین که به‌ بۆچوونی فیش جینگیری له‌ ده‌قیکه‌ی نه‌ده‌بیی تایبه‌تیدا چ مانایه‌کی نیه‌، له‌به‌رنه‌وه‌ی ده‌شتی ستراتیژه‌کانی لیکدانه‌وه‌ی کۆمه‌له‌یه‌کی لیکدانه‌وه‌ بیته‌ مایه‌ی نه‌وه‌ی که نه‌ندامه‌کانی، به‌یه‌ک شیوه هه‌موو ده‌قه‌کان لیکدنه‌وه‌وه‌ یه‌ک مانای لێ هه‌لبه‌تجن و سه‌ره‌نجامیش، هه‌موو ده‌قه‌کان وه‌کو یه‌ک ته‌ماشای بکه‌ن.

هه‌روه‌ها ده‌توانین کۆمه‌له‌کانی لیکدانه‌وه‌ به‌ ده‌سته‌یه‌ک خه‌ک بشو‌یه‌یتین که یاسای ده‌ستوری هه‌ویه‌شیان هه‌یه‌ و نه‌م یاسایانه‌ ڕی بۆ گۆڕانکارییه‌ ده‌ستورییه‌کان و ده‌رکی ماناکان خۆشه‌که‌ن و ئاقاره‌کانی لیکدانه‌وه‌ش له‌م گۆڕانکارییه‌ ده‌ستورییه‌انه‌ ده‌چن که نه‌وه‌که‌ به‌کاریده‌بن تا ماناکان که‌شبه‌که‌ن یان دروستیانبکه‌ن. پتویسته نه‌وه‌ش بلین که به‌ ڕه‌وی فیش، نه‌م ستراتیژانه‌ی لیکدانه‌وه‌ به‌ شیوه‌یه‌کی سڕوشتی له‌ موقفا‌دا نین، به‌لکو فیزی نه‌م میتۆدو ستراتیژانه‌ ده‌بیته.

کۆمه‌له‌کانی لیکدانه‌وه‌ گه‌رچی پتده‌چن پاساوده‌ری گه‌لی مه‌سه‌له‌ی ره‌خنه‌ی نه‌ده‌بی بن، به‌لام خۆیان ده‌که‌ونه‌ ژێر مه‌ندی ره‌خنه‌وه‌ که پتویستیان به‌ پاساوه‌یه‌. یه‌کێک له‌ ره‌خنانه‌ نه‌وه‌یه‌ که ده‌شتی دوو که‌س سه‌باره‌ت به‌ ده‌قیک کۆک بن، به‌لام سه‌باره‌ت به‌ ده‌قیکه‌ی تر کۆک نه‌بن. نایا نه‌م دوو که‌سه‌ سه‌ر به‌ یه‌ک کۆمه‌له‌ی لیکدانه‌وه‌ن، یان سه‌ر به‌ دوو کۆمه‌له‌ی لیکدانه‌وه‌ی جیاوازن؟ نه‌مه‌ پرسیاریکه‌ تا ئیستا وه‌لامی نه‌دراوه‌ته‌وه‌. پرسیاریکه‌ تر نه‌وه‌یه‌ که به‌ گویره‌ی

بنه ما بونیا دییه کانی کومه له کانی لیکدانه وه ؛
 که سانیک که یه ک لیکدانه وه ی هاویه شیان بۆ ده قییک
 هه یه وه که سانیک که ده توانن بیرو بۆ چوونه
 جیاوازه کانیان یه کلاهی بکه نه وه و به یه ک لیکدانه وه
 بگهن، هه موو سه ره به کومه له یه کی لیکدانه وه، به لام
 که سانیک که هیچ زه مینه یه کی هاویه شیان بۆ
 گفتوگوو ریکه وتن له گه له یه کتردا نیه، سه ره به دوو
 کومه له ی لیکدانه وه ی جیاوازن. لیره دا پرسیاریک
 دیته پیشی که نه گه ر جیاوازی بیرو بۆ چوونی
 دوو که س سه باره ت به ده قییک، مه رجی نه ندامبوونی
 هه ربووکیان نه بن له کومه له یه کی لیکدانه وه دا،
 که واته چون ده لئین به ته نها نه ندامه کانی
 کومه له یه کی لیکدانه وه ده توانن سه باره ت به
 جیاوازییه کانیان له گه له یه کدا گفتوگوو بکه ن؟ له
 کاتی کدا نه مانه ده بی بۆ چوونیان جیاوازه بیت،
 هه روه ها شنیکی تر نه وه به که ستانی فیش به
 داهینانی چه مکی "کومه له کانی لیکدانه وه" له
 راستیدا به جۆریک له جۆدان؛ به ته واوه تی کوتایی
 به و باسه میناوه که نایا ده ق گرنگتره یان که سی
 خوینه رو هه موو پرۆسه کانی به ره مهیتانی مانا
 ده گه ریتیتیه وه بۆ ناقاره کانی لیکدانه وه ی
 کومه له کانی لیکدانه وه، به لام چاره سه رکردنی
 کیشه که به مجۆره نرخی گرانی خۆی هه یه،
 له به رنه وه ی به قبولکردنی کومه له کانی لیکدانه وه
 که سه کان له چوارچیه وه ی لیکدانه وه ی نه و
 کومه له یه دا به ندده کرتن، که پتیه وه وابه ستن و
 نازادییه ان زه وتده کرتی و دیته به رچاو که
 به ره نگاری تاکه که س له ناست ریکه وتنانه
 بالاده سته کانی سه ره به و کومه لانه دا جیتی
 ره تکرده وه به.

هه روه ها نامازه بۆ نه و خاله نادیاره ش کراوه له
 کوتاری فیشدا که نه م ره خنه نووسه نه وه دیاری
 ناکات نایا کومه له کانی لیکدانه وه چون پهیدا ده بن،

بۆچی ده گۆرتن و چون نه ندامه کانیان له گه له یه کدا
 په یوه ندییان هه یه و کار له یه کدی ده کهن.
 له کوتاییدا ده شتی بلئین که کومه له کانی
 لیکدانه وه به مانا وه سفیه کانی و بی ده مارگیری
 سه باره ت به گشتگیری هه مه کیانه یان، ده کرتی
 وه لامده ره وه ی به شیک له پرسیاره کانی ره خنه ی
 نه دهب بن.

سه رچاوه کان

- Freund, Elizabeth, *The Return of the Reader- Response Criticism*. London: Methuen, 1987.
- Hawthorn, Jeremy, *A Concise Glossary of Contemporary Literary Theory*. London: Edward Arnolds, 1982
- Lodge, David (ed). *Modern Criticism and Theory*, Longman, 1998.
- Scholes, Robert, *Textual Power: Theory and the Teaching of English*. New Haven. Yale University Press, 1985.
- Selden, Raman, *A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory*. London: Longman, 1990.

10

سۆزخوانی

ن: احساسات گرایی
 ع: العاطفیه
Sentimentality

به شیوه یه کی گشتی زلاره ی سۆزخوانی
 (=عاتیفه گرایی) مانایه کی نه گه تیف به زه یندا
 ده مهیتیت. له فره هه نگه جۆراوجۆره کانی زلاره ی
 نه ده ییدا، مانای تری ویکچوو بۆ شه م زلاره یه
 دانراوه. له فره هه نگه زلاره ی نه ده ییی مه برامزدا

ئەم زاراۋەيە بەمشىۋەيە لىكدراۋەتەۋە: "دەربېرىنى سۆزىكى ئۆزى لىك ئاست ھەلۋىستە جۇراۋجۇرەكاندا، يان بە واتايەكى دى، نوقمبۇون لى سۆزى ناسكى كارتىكراۋ ۋاۋخەمى".

ئەبرامز بېۋاي وايە كە ناولىننى ئەم زاراۋەيە پىژەيى، لەبەرئەۋەي كەسە جياۋازەكان لە كاتە جياۋازەكاندا بەرامبەر ئەۋەي كام سۆزەنە زىاتر پىۋىستى، بۇچۇنى جياۋازىيان ھەيە. بۇ نەۋىنە شاعىرانى رىيازى پۇمانتىك، ۋەكو پىرسى شىللى، ھەلچۇن ۋە عاتىفەي ۋا لە كارەكانىندا دەخەنەپۇر كە بەلای ئەبرامز پىۋەرى دىيارىكرىن، رادەي سۆزى توندى ۋە لاۋازىي ئەۋ سۆزە نىە، بەلكو چۇنىتىيى دەربېرىن ۋە خستەپۇۋىەتى. ئەۋ كارانە لەم خانەيەدا پۇلىن ناكات كە لە برى ئەۋەي لە پىي سوۋدەۋەرگىرن لە ھونەرەكانى زمان ۋە تەكنىكە ئەدەبىيەكانەۋە بە شىۋەيەكى نۆي ۋە جوان ھەست ۋە سۆز بىخەنەپۇر: دەچىن بى شىۋەيەكى كىشىۋەيى ۋە دووبارە پۇۋە: دەيخەنە پۇۋ.

(ئىكس، جى. كەنەدى) بېۋاي وايە كە ھەر نوۋسەرلىك دەبىي بە جۇرلىك سۆز بىخەنەپۇر كە خۇيەرىش بىتوانى بە مەعقول ۋە مەنتىقىي بىزانىت. بە دەربېرىنىكى دى، پىشۋەزەمىنە ۋە چۇنىتىيى كارە عاتىفەكان، لە كارە بىسەرە ئەدەبىيەكانى تىران جىادەكاتەۋە.

ئاي. ئەي. رىچاردز زىاتر دەچىتە ناۋ قوۋلايى ئەم مەسەلەيەۋە لايەنە جۇراۋجۇرەكانى سۆزخۋازى بە شىۋەي پىكۇپىك پۇلىن دەكات ۋە لىيانە كۆلىتەۋە. بە بۇچۇنى ئەۋ لايەنى چۇنىتىيى سۆزخۋازى بە تەنھا يەككىكە لە حالەتەكانى ۋە لايەنى تىرىش ھەن كە جىي سەرنىجى:

1- لە لايەنى چەندىتىيەۋە، سۆزخۋازى كاتى ھەيە كە ۋە لامى تاكەكەس بۇ ئەۋ ھەلۋىستەي ھاتقەكۇپى، زىاد لە رادە پىۋىست بىت.

2- لە لايەنى چۇنىتىيەۋە، سۆزخۋازى ھاتى "كالى" سۆزەكانە.

3- لە لايەنى دەۋونناسىيەۋە، سۆزخۋازى كاتى ھەيە كە ۋىپراي فاكترى گۇپانكارو لە ژىر كارىگەرىي ئەۋمۇنەكانى پىشۋەماندا، سۆزمان بۇي ۋەكو خۇي مابىت (ۋەكو خۇشەۋىستى ۋە ھۇگر بۇون بە شىتىكى تاييەتەۋە، يان زىيان لە خانۋىيەكدا كە ئىدى پەپىۋوت بۇۋە بە كەك ئەۋە). يان بە پىچەۋانەۋە، كاتى سۆزمان لە ئاست ھەلۋىستىكى ئەگۇپدا: بگۇپىت (ۋەكو كەسانىك كە سالانىك پاش ئەۋ جەنگەي ئەفرەتىان لىدەكرى: رۇڭگارى جەنگ بە يەككىك لە رۇڭگارە خۇشەكانى زىيانى خۇيان بزانى).

پىچاردز ھەلۋەدات لە پەگۇپىشەۋ ھۇيەكانىش بگۇلىتەۋە سەركوتكرىنى سۆز بە يەككىك لە گىرگىرىن ھۇيەكانى عاتىفەبۇون دەزانىت. لە راستىدا، بەپىي بۇچۇنى ئەۋ، پەنابردنە بەرسۆزى زىدەپۇۋ نامەعقول كاردانەۋەيەكە بەرامبەر ئەۋ كۇسپ ۋە لەمپەرانەي پى ئەۋ دەربېرىنى ئازادانەي سۆزە دەۋونىەكان دەگىرن.

ئەۋ پاشان لە چۇنىتىيى جەۋكرىنى سۆزە نامەعقولەكان دەتۇزىتەۋە لە ميانى ئەۋ تىۋرەيەي پىشۋى خۇيەۋە سەبارەت بە سەركوتكرىنى سۆز، ئەۋە پىشنىيازەكات كە تاقە پىگەچارە ئەۋەيە كە لە برى پىگىرتىن لە سۆزە جياۋازەكان، ھەلۋەدەين بە شىۋەيەكى راشكاۋ ۋە ئاشكرا لە ھەلۋىستە دىيارىكراۋەكاندا بىيانخەينەپۇۋ، تا لە شىۋەيەكى نامەعقول ۋە زىدەپۇۋا دەرنەكەۋن.

لە كۇتايىشدا دەلىت كىشەي كەسى عاتىفى ئەۋە نىە كە سۆزەكانى خۇي لە ھەلۋىستە بى سىنورىۋ فراۋانەكاندا "خەرج" دەكات، بەلكو كىشەكە ئەۋەيە كە ئەۋ ھەلۋىستەنە زىاد لە پىۋىست قالىي ۋە سىنورىۋان.

سەرچاوه‌كان

- I. A. Richards, *Practical Criticism, A Study of Literary Judgement*, 10th ed. London: Routledge and Kegan Paul, Ltd 1964.
- M. H. Abrams, *Glossary of Literary Terms*, 3rd ed. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc, 1970.
- X. J. Kennedy, *Literature, An Introduction of Fiction, Poetry and Drama*, 5th ed. Harper Collins Publishers, 1991.

11

ئەدەبىي فانتازىيا

ف: ادبیات شگرف *Fantastic Literature*

ع: ادب الفنتازيا

بىگومان كاتى دەلىلەن ئەدەبىي فانتازىيا يەكسەر ناوى رەخنەنوسى بولگارى "تەزىتەن تۆدۆرۇف" مان بە بىردا دى. لىكۆلىنە رەكەنى ئەو لە بواری رۇمان و بونىادی پۇماندا، بۇ مایە پەیدابوونى ئەم پىناسەيە لە ئەدەبىي ھاۋچەرخدا.

تۆدۆرۇف لە كىتەبىدا بە ناوى "سەرەتايەك بۇ ئەدەبىي فانتازىيا" باسى ئەمچۆرە ئەدەبىي دەكەت و شىيەدەكەتە. ئەدەبىي فانتازىيا لای تۆدۆرۇف بە شىكى سەرنجراكتىشى چىرۆكى ھاۋچەرخەكان دەگرتەو. ئەو خالەي پىۋىستە سەرنجى بەدەين ئەو يەكە ئەدەبىي فانتازىيا سوود لە چەند تايپە تەندىتەك دەبىنىت كە لە خۇياندا قابىلى تۆزىنەو. لەوانە دەكرى ئامازە بۇ پاستى نواندن - بکەين لواتە پىشاندانى شتىك بە جۆرىك كە پاست بنوینى. -و-، بۇ نووسەر ئەو گرنەكە بەتوانى لە پىشىندانى وینەيەك لە پاستى - كە پۆلى خودى پاستى دەبىنىت - خوینەرەكەي بخاتە ناو دنیای پۇمانەكەيەو. ئەمە بە مانایە دى كە نووسەر بە سوودەرگرتن لە شىۋازى پاستى نواندن،

وینەيەك لە پاستى پىشانى خوینەر دەدات. ئەجمەكەش ئەو دەبىت كە خوینەر خۆی ھەستەكەت لە ناۋچەرگەي چىرۆكەكە دایە.

پىۋىستە ئەو بلىن كە خستە پووى وینەيەك لە پاستى، تاقە شىۋازى بە دەستخستى پاستى نواندن نىە لە چىرۆكدا. تۆدۆرۇف باۋەپى وایە كە گوتەزای پاستى نواندن لە دوو توخمى پىكەيتنەر پىكەتوۋە: پاستى و پوۋيا. چىرۆكنووس بە سوودەرگرتن لەم دوو توخمە لە پەنايەكدا، دەتوانى ئاۋىتەيەك بخولقینىت كە بە پلەي يەكەم ھەستى بە پاستەقینەيى لای خوینەر دروستىكەت، پاشان بەرەو پووى گومان و ناپوۋنى (ئالۋى - تەمومنى) بکاتەو. گوتەزای ناپوۋنى يەكەكە لە گرنەگرتن ئەو خالانەي كە تۆدۆرۇف زۆر جەختى لە سەر دەكەت. لە پاستىدا، پىناسى ئەو بۇ ئەدەبىي فانتازىيا ئەو ئەدەبىي دەگرتەو كە گومان و ناپوۋنى تىايە. بە دەربىنىكىسى دى، ئەدەبىي فانتازىيا ھاۋتای ئەدەبىي تەمومزە.

تۆدۆرۇف لە فەسلى دوۋەمى كىتەبى "ئەدەبىي فانتازىيا" دا زمانى ئەدەبىي فانتازىيا شىيەدەكەتەو لىيەدەكۆلىتەو. لە بەرئەۋەش كە بە بۇچوۋنى ئەو شىۋە (فۆرم) پۇمان لە ناۋەپۆكەكەي گرنەگرتە، دەتوانىن بلىن كە ئەو پەرخنەگرتىكى شىۋەخواز (فۆرمالىست) بوو. پىداگرتنى تۆدۆرۇف لە سەر زمان لەۋەو دى كە زمانى چىرۆك تاقە ئامرازى پەيوەندى ئەو بە خوینەرەو. ھەربۆيە دەبىن زمانى چىرۆك لە خۆگرو تەمومزاۋى و ئانارامكەر پىت. زمانى تەمومزاۋى و ھەروە پۇمانى تەمومزاۋى، ۋەكو كارەكانى كافكا، دەشى چەندىن ماناۋ لىكەدانەو لە خۆي بگرتىت. ۋەكو ئايزەر، تۆدۆرۇفیش بپوۋى وایە كە لە بنەپەتدا مانايەكى ئامانجدار يان دوا مانا لە گۆپى نىە. ئەۋەي مانا بە دەق دەبەخشىت، خوینەرە. ھەر خوینەرە كە لە پىي بايەخى بە دەقى

چېرؤكه كه و نه گېره كاني خړۍ، لينكدانه وه و پالۍ
تايبه تپي خړۍ نه جامده دات، نه مش وانه فره يسي
لينكدانه وه و ماناكان. نه مش هه مان نه و شته به كه بؤ
نمونه له "مسخ" ي كافكا بېر چارمان ده كه وي،
وانه فره يسي لينكدانه وه كان، بؤ نمونه ده كړي
لينكدانه وه ي ناييښي، سوسيولوزي، سايكولوزي و
هند. بؤ نه و ده ته بكري. خالي به را مېري نه مه
پوزيتيفيزم. پتولاني پوزيتيفيزم وه كو پېسازنكي
ه لسه ي، پلستيه بينر لوه كان و ديار ده و ناشكراكانه،
برده و ام به دواي دوا مانا شدا و تله له كاننكرا

سہرچاود

ماختارو تاویل متن - بابک احمدی

-Fowler, Roger. *Linguistics and the Novel*. London: Routledge, 1980.

Harrison: Barbel, Anthony. *Mastering Philosophy*
London: Macmillan, 1990.

له قیمت و قیمت و

فاطمی زماره

لیکبوردن

خوږچ اټرايښتنی

لیکبوردن له بهرامبه به پیرگیردا

محمدا څه رکون

به کام مانا ده توانين قسه له سر ليکبوردن بکیر

ژولی صادا ژاندریون

جان قابی یی سپیتز

څه زیله تی گشتی څه زیله تی قایبه تی

دوزینه وهی بنه مای غه لمانیه ت

کانت رینمای مزوف له یواری یاوه ږدا

ليکبوردن

■ جورج تەرابيشتى

● و. لە غەرەبىيەو: لاوکۇ

لە نوسىنى ئەم كىتەپدا

(Francoise Barret- Duc Roq (ed). L'Intolerance.

Grasset, Paris. 1998. 297 Pages)

ئەيش لە پىنگاي (پەيامىك دەريارەى ليکبوردن) كە
سالى 1689 "جۇن لۇك"ى فەيلەسوفى
ئىنگىلىزى بلۆيكرەو.

"لۇك" لەو كىتەپدا داواى يەكسانى مافى بۇ
تەواى ئاينزاو دەستە و تاقمەكانى كۆمەلگەى
مەدەنى ئىنگىلىزى دەكر، ھەر لە پىرۇتستانكەكانەو
بۇ كاتۆلىكىەكان و، بىسەبىن ئافەرىزىكرىن و
وەلاوەخستىنى (بىت پەرىست و موسلمان و يەھودى).
ئەمەش لەسەربنەماى لىك جياكرىنەو ەى دەسەلاتى
دەولەت لە دەسەلاتى كلىسا.

بەلام كاتىك دەلىتىن چەمكى (ليکبوردن)
چەمكىكى مۇدىرنە، ئەمە ماناى ئەو ناگەيەننى ئەفنى
ئەو بەكىن كە ئەم چەمكى چ وەك مەلوپىست و چ
وەك رەفتار پىششىنەيەكى دىرىنستى نىيە.
شارستانىيەتە كۆنەكان سەرەپاي تاك رەوييان، لە
مەلوپىستى كرانەو بەسەر پلوراليزمدا خالى نىن -
ئەگەرچى نمونەشيان دەگمەنە- ئەو تالە
شارستانىيەتى يۇنانيدا ئاقارى سۇفىستەكان دىنە

پەنجا نووسەرى جىهانى بەشداريئون - پىنچ
لەوانە غەرەبن- تەوەرى سەرەكى كىتەپكە
قسەكرىنە لەسەر چەمكى (ليکبوردن). بىگومان ئەم
چەمكى بەرھەمى قۇناغى مۇدىرنەيە، ئەو پەنجا
رۇشنىبىرەشى لىرەدا تاوتوتى ئەم چەمكىيان
كرىوۋە، لەپروى مېژوۋىي و لەلسەفى و تىۋلۇزىو
كەوتونەتە باسكردىنى، بەگەرانەو بۇ سەرچەم
كولتورەكانى دىناى كۆن و ناوەرپاست و بەتايىبەت
دىناى تازە، تەبان لەسەر ئەو ەى كە ئەم چەمكى
بەرھەمى سەردەمى مۇدىرنەيە.

ئەقلى مۇدىسرن بىسە ئاقسارە لىبرالىي و
پلوراليزمەكەيەو بەپىچەوانەى ئەقلى دۆگمايىو
تاك رەمەندى سەدەكانى ناوەرپاستەو، توانى ئەم
چەمكى بگەيەنئىتە ئاستى قۇرمەلەكرىنئىكى تىۋرى،

نارووه، دژ بهر دله شکرینه ئیفتوز - سهفته ریزمه ده وسخته وه که نیمیای کۆمی به سهر گریک و بهر بهر یه کاندایه شکریمور نه وه تا "ئەنتیفون" ده لیت (تهواری موزیقایه تی به نارادی دینه دنیا ئیتر نه گه بۆمانی یی باخود بهر بهری یی)

له شارستانیه تی ههلبهیه کان و باشان رومابه کاندایه کانی دینه ناراسته مانه که م تا زرد رچه له کیان ده گه پیته وه سهر ناوچه کانی بهری دروه لاتی ده ریای سپی ماوه راست - رواقیه کان حویان به هاوالاتی هه موو گه رتون و، برای نهواری موزیقایه تی ده زانی، نه نانه ت نه وانه شکی که کۆریله و زرده سته بوون

له ناو شارستانیه تی ئیسلامیشدا دیارترین نهو مه سانه ی داوای لیکبوردن و کرانه وه یان به پروی نهوی دیدا ده کرد، هه به سولمان و عارفه کان بوون. ناقاری هه لسه فی نه ووه دیارو مه زنه کانی وه ک "که ندی و فارابی و ئیبن روشد" نوینه رایسه تیان ده کرد. هارکات "اخوان الصفاء" یش له نووسین و به یامه کانیاندا داوایان له (نوست و براییان ده کرد که درایه تی هه یج زانستیک له زانسته کان نه که ن و، سوکابه تی به هه یج کتیبیک نه که ن و، رق و کینه ش له هه یج ئایینه زابه ک هه لته گرن. له بهر نه وه ی حه قیقه ت هه رچه نده ده رکه وینه کانی جیاوازو جۆراو جۆر بیت، به لام دواچار هه ر هه مووی ده گه پیته وه به و یه ک پرانسیپ و ده گه پیته وه سهر یه ک جیهان).

هه رچی ناقاری سۆفیگه ری کرلو ه شه نه و دیارترین کاراکته ری "مه نسووری هه للاج و محم دین ئیبن عه ره بی" بوون. سه باره ت به "هه للاج" سه ریه رده یه کی به ناویانگ هه به ده گینه وه ده لیتن: رۆژنیک سه ربانی یه کیک له خویندکاره کانی خۆی ده کات به ناوی "عه بدوللای کۆپی تاهیری نه زه دی" و، ده بیفیت له بازارتکی شاری به غدادا له گه ل پیاوینکی جوله که دا به شه ر هاتووه، جیتیوی

پینده بات "هه للاج" به نوو ده ییه کی زنده وه سه برنکی "عه بدوللای" ده کات و پینی ده لیت: (جیتیوی یی مه ده چونکه عاقیبه ت نه و جیتیوانه بهر خۆت ده که ون. ئایینه کان هه ر هه موویان ئایینی خۆای په روه رنگان. کۆپی خۆم چاک بزانه به هوویه ت و مه سیجه ت و ئیسلام و ئایینه کانی دیکه ش نار و نارناری جیا جیان. به لام له جه وه ردا یه ک شتن و لیک جیاوازیی) هه ر به هه مان نه فیه س "ئیبن عه ره بی" هه ندیک له جوانترین شیعی خۆی ده چریت و ده لیت

هلی من بۆته هه لکری هه موو و نه به ک

میرگی ناسکه کان و کلینای ره به ن

هانووی ته کان و کهمی نایف

له وچه کانی نه ورات و فورتان

ئیمان به ئایینی خۆشهوینی دیکه رهی خۆی لهر چکه بکات

چونکه خۆشهوینی ئایین و لیمانی مه.

له راستیدا له گه ل ده رکه وتن و هاتنه نارای ئایینه یه که تاپه رسته یه کاندایه (لیکبوردن و ده مارگیری) ده بنه بریه ری پشتی مه سه له ی ئایینی. ئایینه یه که تاپه رسته یه کان له قونایه دروستبوون و سه رپیکه ورتیاندا بوو چاری چه وساندنه وه هاتن. به لام ده ولته ی سیاسی نه و ئایینه نه که داده مه زیتن، دواتر خۆیان ده بنه سه رچاوه یه ک به چه وساندنه وه. پیتشوترو بهر له م قوناغه که مینه ئایینه کان بوونیان نه بوو: چونکه له کۆپی خواکاندا (بانتیفون) جینگای هه مووان ده بووه وه. به لام له وکاته وه ی ده رگای ده ولت و ئایین له ده سه لاتیکدا یه کیانگرت و کۆبوونه وه، هه لویتستی نه م ده سه لاته له که مینه ئایینه کان بووه پیتوانگیکی سه ره کی به و لیکبوردن یاخود به ده مارگیری.

نه لبه نه مه به ست له که مینه ئایینه کان به ته نها که مایه تی ئایینه کانی تر نییه، به لکو هارکات مه به ست لیتی ئایینه کانی ناو یه ک ئایینه شه. میژووی پرۆتستانیته نمونه یه کمان له سه ر نه م دیاله کتیکی

(لېنگېوردن و دەمارگېرىيە) بەردەست دەخات، لە چوارچىۋەى تەنھا ئاينىڭدا كە ئايىنى مەسجىيە.

ئەركاتەى پرۇتستانىيەت لەسەر دەستى "مارتن لوثر" و لەنىۋەى يەكەمى سەدەى شانزەدا ھاتە ئارا، نەونەى ئاينىڭكى سىنگ فراۋان و نوور لە دەسەلاتخۋازى بوو. ئامانجى سەرەكى پرۇتستانىيەت ئەۋە بوو كۆتايى بە ھەژمونى كلىسەى كاتولىكى بەسەر دەقە پىرۇزەكاندا بېيىنى، ئازادى لىكدانەۋەى دەقە پىرۇزەكان بە مافى ھەموو بېروادارىڭ بزانىت و، دەستكراۋەيان بكات لەو پرۇسەيەدا.

دەستەى يەكەمى پرۇتستانەت مەزھەبەكان بەدەست دەسەلاتى دىناى باباكانەۋە دوچارى چەوساندەۋەيەكى نۇر ھاتن. بەۋىتتەشى ژمارەيەكى نۇردىان پەنايان بىردە بەر ھۆلەندا، ئەۋا (ھەرىئە يەكگرتۋەكانى) كالفىنىيەت- ھۆلەندا لەو سەردەمەدا بەم ناۋە ناسراۋو- بوۋە نەونەى دەۋلەتتىكى بچووك و لىبرالى. بەلام ھىندەى نەبىرد كالفىنە- ھۆلەندىيەكان سەرىيەخۇيى سىياسى خۇيان بەدەستەتتەنار، كەۋننە مومارەسەكردىنى مافى تىۋلۇڭزى خۇيان بۇ بە ئازادى لىكدانەۋەى كىتتە پىرۇزەكان (تەۋرات و ئىنجىل). ئىتر ئەم لىكدانەۋەى خۇيانىيان بە تاكە لىكدانەۋەى راست و بروسىت دايە قەلەم. بەمەش ئسولەيتىكىان ھىنايە جىڭكاي ئسولەيتىكى دىكەو، لەرئى تاك رەھەندىۋە دەست بەردارى فرەيى و پلوراللىزم بوون. ھاۋكسات دەستيانكرد بە قەدەغەكردىنى بلاكورنەۋەى ھەموو بىروبوچۈۋىنىڭ كە لەگەل لىكدانەۋەى ئەۋان بۇ كىتتە پىرۇزەكان و ناتەبا بۋايە. بەمجۇرە رىگەيان لەو خۇيىندىنى ئاقارى گەردونناسى "كۆپەر نىكۇس و كالىلو" گرت، لەبەرئەۋەى لەگەل (تەۋرات)دا ناكۇك بوو. پاشان ئواتىرو- تا ئىستاش ئەم ھالەتە ھەر بەردەۋامە- رىگەيانگرت لەۋەى تىۋرەى "دارۋىن" سەبارەت بە دروستىۋون و پەرەسەندىن بخويىندىت،

لەبەرئەۋەى لەگەل دىدگا تەۋراتى و ئىنجىلىيەكەدا دەريارەى دروستكردىنى مۇۋف جىاۋازو ناكۇك بوو.

ھەرىۋە ئەدىبىڭكى ۋەك "ئەمبىرتۇ نىكۇ" دوۋدال نىيە لەۋەى فەندەمىنتاللىزم- ئىتر سەر بە ھەر ئاينىڭ بىت- بە سەرچاۋەى سەرەكى دەمارگېرىيە بىداتە قەلەم لە سەردەمى نوپىدا. لاي "نىكۇ" فەندەمىنتاللىزم بىرىتە لە ئاقارىڭ لە تەفسىر، بەلام ئەۋ تەفسىرەى تەنھا خۇي بەپاست دەزانىت و تەۋاۋى تەفسىرۈ لىكدانەۋەكانى تىرىش بە ھەلە دەزانىت. نۇرىش نابات ئەم تىۋلۇڭزى تاك تەفسىرىيە دەبىتتە خاۋەنى مست و بازۋىيەكى ئاسفەن، كاتىڭ دەسەلاتىڭكى سىياسى دەيكاتە عەقىدەى رەسمى دەۋلەت و، بە زەبرى ھىز ۋەكى نەونەيەكى بالابۇ ياسا دانان و ژىيانى سىياسى لە دەۋلەتتىكى دىارىكرادا دەيسەپىتتە.

بەم پىتتەش نابت دىاردەى دەمارگېرىيە و توندىرەۋى تەنھا ۋەك دىاردەيەكى ئاينى پەتى سەپرىكرىت، چونكە ھەر سىستىمىڭكى سىياسى/ تىۋلۇڭزى بوۋە خاۋەنى ھەر عەقىدەۋ ئايدىۋلۇڭزىيەكان ھەۋلى دا بە زەبرى ھىز بېسەپىتتە، رىگە نەدات بە ھاۋلاتيانى جگە لەۋ ئايدىۋلۇڭزىيە ھىچ شىتتىكى دى ھەلېزىن، ئەۋا ئەۋ سىستە سىستىمىڭكى دەمارگېرىيە توندىرەۋە.

ئەمەش خەسلەتى سىستىمى سۆلىيەتى و، بەرلەۋىش خەسلەتى سىستىمى نازىزم بوۋە ئەلمانىيا. لە ئىستاشدا خەسلەتى تەۋاۋى بزاۋتە سىياسىيە فەندەمىنتاللىستە ھاۋچەرخەكانە، ئىتر ئەۋ بزاۋتەنە ئاۋى ئاينىيان لەخۇيان نابت ۋەكى فەندەمىنتاللىستى ئىسلامى پاخود ھىندۇسى، يان بەناۋى ئايدىۋلۇڭزىيەۋە كارىكەن ۋەكى ھىزى نازى نۆپىيەكانى ئەلمانىيا يان پارتە راسترەۋە توندىرەۋەكان لە فەرەنسائى ئىنگلىتەراۋ ئىتالىيادا.

له بهرامبەر وهما هه لومه رجيڤدا نهوا چه مكي
 "ليڤبوردن" له ديدگايه كي ئيجرائيه وه به كه لكو
 پئويست نيبه. بگره هه نديك رۇشنپير رايد هه گيه ن
 كه نهوان چه مكي (ليڤبوردن) رهنده كه نه وه.
 له بهر نه وه ي به بهر وای نهوان نه م چه مكي ته عير له
 بارون خيكي ناهاوسهنگ و نايه كسان دهكات، يان
 ته نانه ته عير له نۇخيني نۇنيه ته دهكات. چونكه
 (ليڤبوردن) چۆرنگه له چارپوشي ليكردن. به مجۆره
 ته نها نهوانه چارپوشي دهكهن كه له سه ره وهن و
 له وتوه له وانه دهوانن كه له خوار خۇيانه وهن.
 نه مهش چۆرنگه له خۇبزل زانسي و منه ته
 به سه ردا كردن.

رهنگه نه م چه مكي كه م تا زۆر په سه نديكراو و
 پئويست بيت بۆ ليكگه يشتن و مامه له كردن له گه ل
 به كتردا، به تاييه ته له و كومه لگايانه دا كه ناشنا نين به
 به كساني ديموكراسي و، كاروباره كاني خۇيان به پيني
 وته زاي هاوالاتيپوهنه و نه بن به رتوه.

نه م وته زايهش بريته له ئيلتزاميكي سه ره كي و
 ده ستوري بۆ به به كچار سه ير كردني سه رجهم
 هاوالاتيان له به رده م ياسادا، ئيتر سه ر به هه ر ئايين و
 ره گه زيك بن و، پيستييان هه ر رهنگيك بيت.

نه م به كساني هاوالاتيانيش ته نها رنگايه كه بۆ
 پينكه وه سه لكردن له چوارچيپوهي كومه لگا
 مۆديرنه كاندا، نه و كومه لگايانه ي له ئيستادا نه به
 ناك ره هه ندي ماونه ته وه نه له سه ر په به ندي
 چينايه تي ياخود خيله كيانهش دامه زراون.

گروهيني تری رۇشنپيران پتيان وایه كه مه رجي
 به كساني له پوهي ياساييه وه به ته نها به س نيبه
 بۆنه وه ي كومه لگايه كي (ليڤبوردن) بيته ئارا، به لكو
 بووني به كساني له پوهي ياساييه وه، پئويستی به وه
 مه به كه له مه مان كاندا په يوه ست بيت به بيلايه ني
 دهوله ته وه له بواری عه قیده دار، ده سه لاتی سياسي

ده ست له وه بکينشیتته دواوه كه هيچ گوشارتك له سه ر
 ئازادی بېروپا دروست بکات.

بيلايه ني ئاييني دهوله ته مه رجيكي سه ره كي
 (ليڤبوردن) ه. نه و نمونه يه ي "ئارفن كونلر" ي
 مامۆستاي زانکۆي كه نه دي له م باره ييه وه
 ده به يتيته وه جيی سه رنجه: نه ویش نمونه ي ولاتی
 نه رويجه. وهك ده زانریت نه م دهوله ته بچووكه به كيكي
 له كونترين سستمه ديموكراسيه كاني نه وروپا. له گه ل
 نه وه شدا سيستمی سياسي له و ولاته دا وه كي
 پئويست نه بۆته ده سه لاتيكي عه لمانی. نه وه تا
 ده ستوري نه رويج پين له سه ر نه وه داده گریت كه
 ده بيت له (50٪)، واته نيوه ي نه داماني حكومه ت
 سه ر به كلنيساي لۆئاري بن.

سه ره پای نه و گرهنتيه گه ورا نه ي ده ستوري
 نه رويجي له روانگي مافه كاني مۆفوه وه پيشكش به
 هاوالاتيان دهكات، به لام به م دوايانه په رله ماني
 نه رويجي ياسايه كي دارشت و، به پيني نه و ياسايه
 بواری خويندني گشتي دهكرته (مه سيحي).

به بيانوي نه وه ي مه سيحيه تي قوتابخانه له
 كومه لگايه كدا كه زۆري زۆري مه سيحين، ته نها
 نامرازتيكه بۆ بهر و دان به بيرۆكي (هاوچاره نووسي) و
 پينكه وه گریدانی زیاتری هاوالاتيان نه و ولاته، تا
 هه ست بكن نه رويج نيشتماني هاوبه شي ته وای
 هه مويانه به بن جياوازي.

به مجۆره ده ستوري نه رويجي چه مكي رۇشنپيري
 زۆريني تينگه ل به چه مكي هاوالاتي هاوبه ش
 كرده وه، به مهش پيشيتلي برياري دادگاي نه وروپي
 بۆ مافه كاني مۆف كرد. نه و برياره ي سالي 1976
 ده رچوو، ته ئكيد له وه دهكات كه دهوله ته بۆي نيبه
 له روي مه زه به ييه وه ده خاله ته بکات بۆنه وه ي
 كاريگه ري له سه ر بېروباوه ي ئاييني دروست بکات،
 به لكو نه ركي دهوله ته وه ييه به واره له به رده م
 جياوازي ئازادی بېروپای ئايینی و فاسه ني له

کایه ی په روه رده ی گشتیدا بکاته وه، نه و
فهزایه بپاریزیت.

رهنگه دواقسه لیره دا بڼه فله سوفی فهره نسی
"پول ریگور" بیت. نه گهرچی نه م بیرمه نده
(برواداره) بیرو یو چونه کانی له کومه لیک قه ناعاتی
مه سیحیه وه سهرچاوه ده گرت، به لام به ناشکرا
باس له وه ده کات که به که مین سهرچاوه ی هه په شه و
مه ترسی ده مارگیری له دنیا ی هاوچه رخدا، له وه وه یه
که هه ندیک ده ولت له بواری بیرو یاوه پی نایینیدا
لایه نگیری نه وه ده کن تا نیمان به سهر ها ولاتیاندا
بس په پینن، نه مهش به تایبه تی له چوارچیوه ی
مه شروعیه تی ده ولتدا په پیره وده کرت.

نه وه ی پنیو یسته نه وه یه ده سه لاتی سیاسی له م
مه سه له یه دا بیتلایه ن بیت. نه م بیتلایه نیه شی ته نانه ت
بڼه بیرو یاوه پی نایینیش کارنکی نیجاییه. چونکه
پنیو یسته نه و نیمان و پروای له ناخی مرقفه وه
بیته ده ری و له وینه مه لبقولیت، نه ک به زور
بس په پینن و په یوه سست بیت به
ده سه لاتیکی ده ره کی وه.

سهرنج

* له هه ندی شویندا بڼه زیاتر گه یانندی مه به ست ده سکاری
وه رگیزانه که م کردو وه، به هه ندیک ده سکاری وه
کردو مه ته کوردی.

* بڼه وه رگیزانه شیعه که ی "محی الدین بن عربی" پشتم
به وه رگیزانه که ی برای روشنیر "فاروق ره فبق"
به ستووه له وتاری (خوړناو او نه وه کانی) ره هه ندی ژماره
هشت، سالی 1999.

سهرچاوه

رؤننامه ی (الحياة)، ژماره (13224).

له لیفتنه رلیتوه

فولتیر

لیبوردن له بهرامبهر به په رږگیدا*

● و. له فارسییه وه : ناران

له بهاره ی لیکبوردنـ وه (1763) بهرنامه یـه کی درېزخایه نه بڼ وروژاندنی رای گشتی به قازانچی دژایه تیکردنی په رږگری. روداوه کی کالاس که له سره تاي نویسینه که دا رونکراوه ته وه له کوتايشدا نامازهی بڼ کراوه ته وه، هر ته نها په یوه ندی به یه کیک یان خیزانیکه وه نییه و، نه هاش روداوکی دادوه ری نییه، به لکو په یوه ندی به سرجه مرقایه تیه وه هیه، چونکه ناشکراکری نه و مه ترسیه به که په رږگری و لیکنه بوردن بڼ هـ موو مرقه کانی هیه. فولتیر له م نویسینه دا به توندی میزش دهکاته سر که نیسه ی کاسولیک و به خوازیاری ده سه لاتی دنیایی و دروستکری زانا دینییه بیهوده کانی ده زانی که ده رنه نجامه کی له م رسته توندو کورته دا ده ریپوه: مه سیحیه ت، میژووی "شانزه سه ده به ریه ته". رسته یه کی تری فولتیریش ده ناسین که له نامه یه کدا به کاریه پناه وه: خه بات له پیتاوی لیکبوردنـ ده بی نه م "نه نگیه

خه باتی فولتیر له پیتاوی لیکبوردنـ ده که ریته وه بڼ روداوه دادوه ریه کانی سالانی 1760-70 (کالاس، سیرقن و، به تاییه تی رووداوی شوالیه دولابان). نه که رچی ته وای بیری فولتیر له سالی 1762 وه سه رقالی لیکبوردن ده بی، به لام کتیبی وتاریک

له ناوېبات". مېهست له نهنگي له م رسته يه دا هر شـيـوه يه کي پـه پـگيري و به تايبـه تي په پگيري له م سحيه تدا.

مېهست له په پگيري به وردی چيه؟ وتاری "په پگيري" له نه نسکلويپيدا (1764) دا وه کپرگرتنی خورافه پیناسی دهکات: "په یوهندی نیتوان په پگيري و خورافه وه په یوهندی هلبزرگان و تا، یان توپه ییه" په پگيري نه خوشیه که بؤ چوارچیوهی کومه لایه تی، توندپه ویه که که هره شای له ناوبردنی لیده کات، نه م پیناسیه پنجه وانه ی نه و نه رینه یه که بن دینی به نه خوشی یان به نه خوشیه کی ساری ده زانی: بن دینی له م پیناسیه دا خوی نه خوشیه ک نییه، به لکو خودی په پگيري نه خوشیه. په پگيري ده رنه نجامی زانا دینی کان و نه و دگمایه ته زورانه یه که ده بیت هوی خورافات و نیحساساتی مه زه بی و سه رکوتکردن. مه زه به مه بووه کان (به ده ر له مه زه بی "پیاوچاکانی چینی") فاسدکردنی ه حقیقت، کومه لن فیلن بؤ فریودان و دیسپلینکردنی خه لکی، به لام نه گه ر فولتیر له و ده رنه نجامانه دا که وهریده گری جیاوازی له نیتوان په پگيري و بن دینیدا دهکات، نه وای دینیی، به خاوه ن هؤکاری سروشتی ده زانیت: گورانی ره گزی مرؤف و نه سکی دامینیی زانینیی، به ناچار مرؤف کان پال پیوه ده نی بؤ وهرگرتنی بیرویاره په نایه قینیه کان. له سهرونه و راستیه سنوردارانوه که نییه ی مرؤف ده توانین به ده سستی بهینین، شتیک جگه له بیروپاکان، حیزیه کان، گروپه کان و "کومه لن دوولنی و هاله" نیه (وتاری "گروپه کان"). بن دینی سروشتیه چونکه ده رنه نجامی ماهیه تی سنورداری زیه نی نییه و لیره وه شایسته ی لیبورده. به پیچه وانه وه په پگيري نه خوشیه چونکه بریتیه له وهی تنها خومان به راست بزاین و له پیتاویشیدا دهست بؤ

چک به رین. تنها ده رمانیکی نه م نه خوشیه، زیه نی هلسه فیه که له نریکانه وه ده گویتزیته وه بؤ نریکان و خلق و خوی مرؤف کان نه رنده کات و ده بیته رنکر له به رده م توندپه ویه ناشایسته کاند". له بهر "سودی گشتیه" که به رگری له لیکبورده ده کری، نه ک له بهر نازادی بیروپاو باوه، یان مافه کانی ویژدانی گوناهاکار: به رزه ووهندی نه ته وه کان لیکبورده ده سه پینن، چونکه نه و نه ته وانه ی لیکبورده نیان هیه، نه وانه که ناشتی و لیکتیکه یشتنیان له نیتواندا هیه و سامانی زور به دهست دینن. نیمپراتوریه ته گه وره کان فره رهنکن و لیکده بوورن. عه قیده مه زه ییه جیاوازه کان به ده رکه وتنی به کتاپه رستی و رنکخستنی له یه که نیسه دا، نه تواره ته وه. مه زه به یه کتاپه رسته کان هریه که یان دابه شبوون بؤ کومه لن: گروپ و نه م گروپانه ش هریه که یان به رگری له ه حقیقه تی جیاواز ده کن، هر له به رنه وه ده بن ه موریان بانگه یشت بکه ین بؤ لیکبورده.

فولتیر وانه له میژووه وه وهرده گری: "نه م جیاوازیه ترسناکانه که چهند سه ده یه کی خایاندوه وانه یه کی گرنگه سه باره ت به وهی نییه ده بنی له له کانی به کدی به خشین. جیاوازیوون به ده ختی گه وره ی ره گزی مرؤف و لیکبورده نییش تنها رنگه چاره یه تی.

لیکبورده فزیه تیکی مرؤی و هره ها کومه لایه تی. وتاریک له باره ی لیکبورده وه به "خه سله تی سروشتی" داده نی، له کاتیکدا که نه نسکلويپیدا به "خه سله تی مرؤف بوونی" داده نی. هره ها لیکبورده فزیه تیکی نه خلاقیه و له م روه وه هاوشانی موداراکردنه و وه چاوپوشین و ته حه مولکردن و دلسوزی پیناس ده کری. به لام نه گه ر لیکبورده تا ناستی موداعاتی خه تاکاران بهینینه خوارن، نایا نه مانگه راتوته وه بؤ مانا

کۆنه کەي؟ فولتير ئەم مانايە بۆ لىکبوردن قایل نىيە:
چونکە نەزانی بەهرەي گشتىيە، کەوابوو ھەر مەزگىل
دەبىي لەگەڵ ئەوانى ديدا لىبوردو بىت. وتارى
"لىکبوردن" بەم شىوئەيە کۆتايى دىت: بەلام
ناشکرايە نىيە دەبىي ھەموومان لەگەڵ يەکديدا
لىبوردو بىن، چونکە ھەموومان بىن توانا
سادە ئەندىش و بوچارى گۆران و ھەلەين. نايان ھە
جە نايەي کە با لەناو گەل و قورپاودا خەواندويىتى
ئەتوانى بە نايەکەي تەئىلىتى کە بە ئاراستەي
نىيەوانەي ئەو ھەو ھەرتووە بىن: "وێک مەن
پىشکەموە ئەي بىنەوا: ئەگىنا دەيانەوئىت تۆ لە
زەوى ھەلکىش و بىتسوتىن؟". لىکبوردن
لەبەر ئەو ھەوئەيە ھاوکات دەبىي لەگەڵ
چاوپۆشيدا و ناشکراکەري پەيوەندى دەسەلات نىيە
لەنێوان ئەو کەسەدا کە لىدەبوريو ئەو کەسەي
لىبوردو. لىکبوردن بە لەپەرگەو دەرهێنانى
پەرگەري، دەبىي بە ھەزىلەتيک کە زنجيرەيەک ئەرکى
ئەخلاقي و کۆمەلەيەتي دروستدەکات و لە کۆمەلەي
پەيوەندى کۆمەلەيەتيدا دەردەکەوتىت کە
بەرژەو ھەندىيەکانى تاکەکان لە ئالوگۆري ساماندا، واتە
لە بازارگانيدا بەيەکەو گرندەدات. لەم روانگەيەو
بۆرسەي لەندەن يەکێک لە ناو ھەندە گرنگەکانى
لىکبوردنە: بۆرسە بە ئاسانکردنى ئالوگۆري ئەموال،
ئازادى بىروپا، واتە ھاوتايىبوونيان بۆلۆدەکاتەو.

فولتير بۆ سەقامگىر بوونى لىکبوردن پىشنيارى
نوورنگە دەکات: يەکێکيان چالاکى لە بولوى بىروپاي
گشتيدا، ئەو ىدیان کارکردنى ھەمانپەرەيان کە بە
رنگەدان بە بىروپاي جۆداوجۆر لە ولەتدا، ھىواش
ھىواش (ھەولبەدەن) ئىحساساتە مەزھەبيەکان
خامۆشکەن، فولتير رۆلێکى گرنگ بۆ پەرپاگەندە
يان ھوشيارکردنەو ھەي خەلکى دادەتە: رەوانى و
فرانوى ئەو ئوسىنانەي سەبارەت بە رووداو

دانەریەکان دەبىي بىروپاي گشتى رىکبکاتەو،
فۆرمەلەيان بکات، روونيان بکاتەو، دەرگىريان
بکات و ناچارىيان بکات بە ھەلسەنگاندن. "ئەنھا
ھىواي مەن بە ھاواري گشتىيە" (نامەيەک بۆ کۆنت
دارزانسال، 7 ئۆتى 1762): خەلکى بەرھەمھاتووي
رۆشنگەري و دەکرى بۆ خەباتکردن لە پىشنيارى
لىکبوردندا ئىزى پەرگەري، بھىترىنە مەيدان. دەورى
مىرەکان برىتيە لە رىگرتن لە ئىحساساتى توندى
خەلکى و ئەمەش بە دانانى کۆمەلەي ياسا بۆ خۆلادان
لە ئازاوە مەزھەبيەکان و کۆتايى ھىنان بە خورافات،
دەکرى. مەسەلەکە قەدەغەکردنى دىنەکان نىيە. ئەو
رنگەيەي فولتير پىشنيارى دەکات لەناوبردنى
مەزھەبيەکانى لەخۆنەگرتوو. فولتير خوانەناس نىيە.
خوانەناسى "دېوتىکى ترسناکە" (وتارى "خوانەناس،
خوانەناسى") وێک پەرگەري کە ھەموو پەيوەندىيە
کۆمەلەيەتيەکان لەيەک دەپچرێن و بەھىترىن پایەي
ئەخلاق و ئىزانەکات. مىرەکان دەبىي رەواج بە
خواناسى بدەن کە سەلمىنەري بوونىکى بالانتر،
خالق، ھەمانپەرە، پاداشدەرو تۆلەستىن. لە دىدى
مەزھەبي پۆزەتيفىزەکانەو (تەحلى) خواناسى،
تاکە مەزھەبيکى پەتي و لىبوردو. بەمشىوئەيە
دەبىي مىرەکان چاودىري مەزھەبيەکان بکەن: "لەھەر
شونىک مەر، ھەمانپەرەوای سىستەمى کەنيسە بوو،
تەنانەت يەک ئازاوەو تەفرەيەک نەبىنراو، لەھەر
شونىکىش کەنيسەيەکان بەتەواوي لەژێر ھەمانى
مىردا نەبوون، جگە لە موسىبەت و بى ئەزمى ھىچى
لە بەرھەم نەھاتوو". لىکبوردن بەرھەمى بەرنامەي
درىزخايەنى مىرەکانەو ئامانجىشى رىگرتنى ھىواش
ھىواشە لە مەزھەبي پۆزەتيفىزەکان و ئەمەش
لەگەڵ چەکى نادىنى بوونى دەولەتدا ھاوتانىيە.
دەولەت نابى بىلايەن بىت، بەلکو دەبىي ھاوکارى
بەدبھاتنى مەزھەبي راستەقىنە بکات کە خواناسى،
لىکبوردن دەبىت رنگە بە گروپە جياوازەکان

(بېگومان وە فادارانى دەولەت) بىدات كە سەرەتا
 ھەمويان بەشىۋەيەكى ئاشتىانە پىكەرە بۇزىنۇ،
 پاشان بەناچار كوردىيان بە پىكەرە زىان لەزىر
 چاودىرى مىردا، ھىۋاش ھىۋاش تەفرەكە لەناوبەرى.
 ئولتۇر بە پىچەۋانەى بىلەۋە رۇلىكى كۆمەلەيەتى بۇ
 ئەۋمەزەبە دادەننى كە لىكېوردن بۆلۈدەكەتەۋە بە
 پىچەۋانەى لاكەۋە خوازىارى فەرمانبەردارى
 كە نىسەيە لە دەولەت و ئەمەش بەتەنھا زامنىكى
 لىكېوردن دەزانى.

وتارىك لەبارەى لىكېوردنەۋە بە "دوعا كوردن بۇ
 خودا" كۆتايى دىت، دوعايەك كە خودا لە بەرامبەر
 "سەرجم بونۇۋەرەكان، ھەموو جىھانەكان، ھەموو
 سەردەمەكان" و سەرجم مۇقەكاندا دادەننى كە
 "مەخلوقاتىكى سىست و سەرگەردانن لە فەزاي
 بىكۆتايىدا و نادىار لە دىدى بونۇۋەرەكانى دىۋە".
 ئەۋ دوعايە، گەرەنەۋە بۇ خواناسى، واتە يەكەم
 مەزەبى مۇقەكانە كە غەقلاڭىيەتى پەتەۋە مەزەبە
 پۈزەتەتەۋەكان لەرەنگەى زانستە مەزەبى و
 مېتافىزىكىيەكانەۋە لە شاتقۇۋەدەرى نابو، بەلام
 ھىشتا پاشماۋەكانى لە بېۋابوون بە خوداى مەزندا
 لاي ھەندىك نەتەۋەى شارستانى دەبېزى. لىكېوردن
 بەرەۋ ئەم مەزەبە سىرۋىستىيە دەپۋات كە
 ناۋەپۇكەكەى يەككىتى و براپەتى جىھانىيە. لىكېوردن
 لەگەل ئولتۇردا ماناكەى پىشۋى لە دەستەدات:
 چىدى لىكېوردن نىشانەى سىستى و بىن ھىمەتى
 گۇناھنامىز نىيە لە بەرامبەر خراپىدا تا
 خۇدۇرخستەۋە لىتى كارىكى پىۋىست بىت، بەلكو
 فەزىلەتتىكى ئەخلاقى و كۆمەلەيەتى دەبىتى كە
 دەرئەنجامى ئاشتىخوازەى دەبىتى و بەشىۋەيەكى
 ناكۆك، گومانخوازى و خۇشبىنى تىكەل بەيەككى
 دەكات: تواناكانى مۇق سىنوردارە بەلام دەبىتى
 لىكېوردن و خوداناسى، پىشكەۋەتنى مېژۋىسى بە
 ئاراستەى پىشخستى غەقلاڭىيەت ئاسان بكات.

(دەق)

(1)

لىكېوردن چىيە؟ خەسلەتى تايىبەتى مۇقە.
 ئىمەى مۇق ھەموومان تىكەلەككىن لە ھەلە و سىستى،
 كەۋابوۋ با نەزانى و بىن غەقلى يەككى بېۋىزىن، ئەمە
 يەكەم ياساى سىرۋىستە.

لە بۇرسەى ئەستىردام يان لەندەن يان بەسەرەدا
 كە زەردەشتى، بانىان، يەھودى، موسولمان، چىنى
 خواپەرسىت، بەرەمەن، ئۇرسۇزكس، كاسسۇلىك،
 پىرۇتستانىت، ھەر ھەمويان پىكەرە مامەلە دەكەن،
 خەنجەر بەپروۋى يەكدا ھەلناكىشنى بۆلەۋەى
 يەككىيان ئەۋىدى بىننىتە سەردىنەكەى خۇى.
 كەۋابوۋ بۇچى ئىمە (مەسىحىيەكان) پاش ئەنجۈمەنى
 نىكىيە بەردەۋام كوشتار لەگەل يەككىدا دەكەين؟

كۆنستانتىن لە سەرەتادا فەرمانىكى دەركىرد و
 ھەموو ئاينزاكانى ئازادكرد، بەلام لە كۆتايىدا
 ھەمويانى سەركوتكرد. پىش ئەۋمەسىحىيەكان
 تەنھا لەبەرئەۋە ئازار دەدران و راۋەدوۋ دەنران،
 چونكە بە تەدرىجى خىزى دەھاتنە ناۋولاتەۋە.
 رۇمىيەكان سەرجم ئاينزاكانىيان، تەنانت ئاينزاى
 يەھودى تەنانت ئاينزاى مىسرىيەكانىيان ئازاد كوردىۋو
 لەگەل ئەۋەشدا كە زۇر بەدزىۋىيان دادەنا. بۇچى رۇم
 لە بەرامبەر ئەۋ ئاينزانەدا لىكېوردىۋو بو؟ چونكە
 مىسرىيەكان و تەنانت يەھودىيەكانىش نەياندەۋىست
 دىنى كۆنى ئىمپىراتۇرى رۇم لەناوبەرن، زەمىن و
 دەرياكانىيان نەدەبىرى بۆلەۋەى خەلكى راكىشنى بۇ
 دىنى خۇيان، تەنھا خەيالىيان لاي بەدەستەيئاننى پارە
 بو. بەلام بېگومان مەسىحىيەكان دەيانوۋىست دىنى
 ئەۋان فەرمانزەۋا بىت. يەھودىيەكان نەياندەۋىست كە
 پەيكەرى ئۆپىتەر (خوداى خوداكانى رۇم) لە
 ئۆرشەلىم بىت، بەلام مەسىحىيەكانىش نەياندەۋىست
 كە ئەم پەيكەرە لە كاپىتۇل (رۇم)دا بېيىنن. سىن

تۆماس بە نىيەتى باشەوۋە دان بەوۋەدا دەنىت كە
ئەگەر مەسىھىيەكان ئىمپىراتۇرەكان لاناىسەن،
لەبەرئەوۋەيە كە تواناي ئەوۋەيان نىيە. مەسىھىيەكان
لەسەر ئەو بېوايە بوون كە دەبىن ھەموو خەلكى سەر
زەوى بېن بە مەسىھى، لەبەرئەوۋە لەگەل سەرچەم
خەلكى زەویدا تائەورقۇزەي كە باوۋە
دەھىنن بوزمن بوون.

جىاوازيەكانى مەسىھىيەكان ھەرچىك بوويى،
لەنىوان خۇشياندا لەگەل يەكدا بوزمن بوون. يەكەم
جىاوازي لەوۋەدا بوو كە ئايا دەبىن عىساي مەسىھ
بەخودا بزان يان ئەۋە؟ ئەوانەي كە نكوليان لىدەكرد
بە ناوي تابىۋنىيەوۋە تەكفىر دەكران و ئەمانىش
ئەوانەي مەسىھيان دەپەرست، تەكفىر دەكرد.

ھەندىك لە مەسىھىيەكان ھاويەشى داراييان
دەويست و دەيانگوت كە لە سەردەمى ھاويەكاندا
ئەم ھاويەشى لەئاراندا بوو. نەيارەكانيان ناويان
دەنان نىكولايى"4" و ناشرىنترىن تاوانەكانيان
دەدایە پاليان.

گروپىكى دى لالى عرفانىيىوونيان لىدەدا، ئەمانە
بە غنوسى ناو دەبەن و بەتوندى دزايەتيان دەكەن.
مارسىقۇن قسە لە تەسلىس دەككات و
بە بىتپەرستى ناوۋەبەن.

توتولين، پراكساس، تۇرىژن، نوات، سايلیۇس،
دونات ھەموويان پىش كونسانتىن بەدەستى برا
دینیەكانى خۇيان سەرکوتكران، سەردەمىكى درىژ
بەسەر فەرمانپەرەي مەزھەبى مەسىھىيەتدا بەھۇي
كونستانتىنەوۋە نەپۇشستبوو كە ئاتازىيەكان و
ئۆسبىيەكان كەوتنە گىيانى يەكدى و لەوساۋە
تائەمۇ ھەمىشە كەنىسەي مەسىھىيەت
لە خويىندا غەرق بوو.

ئەوۋەم قىبولە كە گەلى يەھودى زۇر دېندە بوون. بى
بەزەبىيانە سەرچەم دانىشتوانى سەرزەمىنىكى
بچوكيان كە ھىچ ماھىكى زياتر لە پاریس و لەندەنيان

لەئاویدا نەبوو، سەرىپى، بەلام لەگەل ئەمەشدا كاتىك
نوعمان ھەوت جار لە روبارى ئوردوندا خۇي شت و
نەخۇشى گەرپەكەي چاك بۆۋەو بۆقەدردانى لە
ئەلىەسوع كە ئەم نەينىيەي بۆ ئاشكرا كەردبوو،
پىتىگوت كە خوداي يەھودىيەكان بۆ سوپاسگوزارى
ئەو دەپەرستىت، بەلام ئازادە كە خوداي ولاتەكەي
خۇشى بپەرستى و داۋاي لە يەسوع كەرد كە رىگەي
ئەمەي بدات و پىنغەمبەرىش بى ھىچ دودلىك رىگەي
پىدا. يەھودىيەكان خۇاي خۇيان ھەبوو كە
دەيانپەرست بەلام ھەرگىز سەريان لەوۋە نەدەسۇرما
كە ھەرگەلىكى دىش خوداي خۇي ھەبىت. بەكارىكى
باشيان دەزانى كە شامۇس سەرزەمىنىكى بە
مۇئابىتەكان داۋە بەو مەرچەي خوداي ئەوانىش
ھەمان كار بكات. يەعقوب بۆ ھىتسانى كچانى
بىتپەرستىك، ھەرگىز دودلى لەخۇي پىشان نەدەدا.
لايان خوداي خۇي ھەبوو، وەك چۆن يەعقوبىش
خوداي خۇي. ئەمانە نمونەي لىكپوردنن لەلايەن
نالىپوردنووترىن و توندوتىرتىن خەلكى سەردەمى
كۆنەوۋە، نىمە لاسايى توندوتىرتى توندەكانيان
دەكەپنەوۋە، نەك لاسايى لىپوردن و دلفراوانيان.

پى ئاشكرايە ھەر كەسىك، مۇقلىك واتە براكەي
خۇي سەرکوت بكات لەبەرئەوۋەي كە بىروراي لەو
جىاوازە، دىونكى ترسناكە. كىشەكە لىرەدا نىە،
بەلام بۆچى حكومت، داۋەران و پاشاكان ئەو
كەسانە سەرکوت دەكەن كە لەسەر دىنى ئەوان نىە؟
ئەگەر ئەم كەسانە كۆمەلنى بىنگانەي بەھىزىن ئەوا
بىگومان مىرىك دەبىن بە ھاويەيمانان. فرانسۋاي
يەكەم (شاي فەرەنسا) كە زۇر مەسىھى بوو، دى
شارل پىنچەم (ئىمپىراتۇرى ژىرمەن، شاي نىسپانيا و
سىسپىل و...) كە زۇر كاسۇلىك بوو، لەگەل
موسلمانەكاندا يەككىرت، بۆ پىشتىوانىكردن لە
ئۆسرىەكانى ئەلمانىا لە ياخىبونەكەياندا دى
ئىمپىراتۇرىەكەيان (شارل پىنچەم)، پارەي پىدان،

بەكەم مانا دەتوانىن قىسە لەسەر لىكېوردن

بەكەين لەنيۋەندى ئىسلامىدا

■ مەمەد نەزىرگۈن

● و. لە غەربىيە: ئارام جەمال سابىر

سەرلەبىرى گۈزى زەۋى تەنيۋەتەۋە. چالە
كەشۋەۋايەكى پىر لە مەملەتتى قەيراناۋى لەمچۈرەدا،
خەلىكى خۇيان بەرەۋ كەلەپۈرە فېكرىيە
بىنجەستۈۋەكان دەكۈتەن تاكو لەۋىدا بىنەماگەلىك بۇ
رېزگرتىن لەم چەمكە (ۋاتە چەمكى لىكېوردن)
بۇزىنەۋەۋە بەھاۋ بەلگە بۇ بەيىننەۋە. لەكاتىكدا
ئىمە شىتىكى نەۋتۇ لەۋاتاي نەم چەمكە نازانين؛ ئاخۇ
بەۋاتاي چاكەخۋازىيەكى ئاكارىي يان دابەشكارىكى
فېكرىي دىت، يان ئاتاجىكى سىياسى بۇ كۆمەلگە فرە
رەگەزۋ فرە تاپەفېيەكان مەيسەردەكات؟

بىگومان ھىزى نەۋرۋىي بىي يەكۈدۈۋ سەرچاۋەۋ
سەرھەلدانى چەمكى لىكېوردن دەبەستىتەۋە
بەھەلەشنى لەلسەفەي رۇشنگەرىيەۋە لە سەدەي
ھەژدەھەمدا. پاشان بەششۋەيەكى گىشتى،
پەيۋەستى دەكات بە پاپۋونى نوپگەرىي فېكرىيۋ

ۋىستە لەمىيانەي ھەلېزاردىن نەم ناۋىشان
تاپادەيسەك نەۋرۋى دىتەۋە، بەلام زۇد ساكارو
ھەستىيارەۋە، بەرپەرىچى ئاپاستەيەكى زۇد بار
بەدەمەۋە كە ھەرخەرىكى نەۋەيە ئىسلام ۋۇزىئاۋا
بەششۋەيەكى مېكانىكىيەنە لە ھەمۋە چەمكە كۆنۋ
نوپكانى ۋەك مافەكانى مرقۇف، سەرىيەستى ئايىنى،
دىموكراسىيەت، كەسى مۇزىسى^(۱) ۋ... ھتە، لەبەرامبەر
يەكتەدا راگرتت.

بانگەشەكردن بۇ لىكېوردن بۇتە كارىكى
پىۋىستۋ باۋى كۆمەلگەكەمان، چونكە ۋەك
دەزانرېت كۆمەلگەكانمان ئىستە لەمەمۋەكات زىاتر
گېرۋەدەي كېشە نەتنى - كەلتۈرى، پاخۇد
تايەفەگەرىيۋ سىياسىيەكان بۈۋەۋ بەدەستىيانەۋە
دەنالىتن. نەۋەشى ئاگرى نەم كېشەۋ مەملەتتىيانە
خۇشتەر دەكات شەپۇلگەلى نەۋ كۆچە بەلېشاۋەيە كە

ماددىي رۇژئاۋاۋە. بەم پىيەش زۇر بەئاسانى ئەو بىرۆكەيە دەسدەكەۋىت كە پىيۋايە نۆيگەرى بۇ يەكەمىنجاڭ لەئەۋروپاي رۇژئاۋاداو لە پىگەي كىردى بە نموونەي بالاي خۇي، سەرىيەلداۋە.

ھەرىكەك لە جەنگى فۇلتىر لەمىيانەي پەيامەكەيەۋە بۇ لىكېوردن (1763) و نووسىنەكانى كۆمەلە مەۋسوعىيەكان بوونە ھۇي گۇرپنى ئەو تىپوانىنە تاييەتپەي كە دەرھەق بە ئايىنەكان لەئارادا ھەبوو، بەخودى ئايىنى مەسىحىشەۋە. تەنانت كار لەلاي فەيلەسوفانى سەدەي ھەژدەھەم گەيشتە ئەۋەي كە ئىسلام ۋەك نموونەيەك لە دەمارگىرىي و دژەلىكېوردن وىتابكەن (بېروانە كىتېبى فۇلتىر: دەمارگىرىي و موخەممەدى پىغەمبەر، "1741"). لەئىستادا چەندىن مەملەتتى ئايدىۋولۇڭى دژوار لەئىتوان ئىسلام و رۇژئاۋادا ھەن، كەچى دەبىنىن سەرلەنۇي سەرچەم وىنە نىگەتپەكانى سەدەي ھەژدەھەم لەدژى ئىسلام خراۋنەتەۋەگەپو نۇر لەبارن بۇ (ۋورژاندنى) خەيالدانى خەباتگىرپانەي رۇژئاۋايى. ئەو خەيالدانى خۇي بەرامبەر بەھەموو شىتېكى تاييەت بەئىسلام ھەستىياركېرۋەۋە خۇي لىدەبوپىرى، لەكاتىكدا ئەۋەي زىاتر ئەم خەيالدانە تىز دەكاتەۋە ھەلگىرسانى بزوونەۋەگسەلى رىزگارى نىشتىمانى پەنجاكانە لە دژى كۆلۇنپاليزم، لەگەل ئەو راپەرىن و خۇپىشاندان و كىردەۋە توندوتىزانەي لەسەر زەمىنى ئىسلامى روودەدەن.

ئىمە ناتوانىن ھەموو ئەم دراۋانە پىشتگوى بخەين ئەگەر بەمانەۋىت - ۋەك چەند مىژۋونووسىكى رەخنەگر - خۇمان لەقەرەي توپىزىنەۋەي مەسەلەيەكى ۋەك لىكېوردن بەدىن لە ژىنگە، يان لەئىۋەندە ئىسلامىيەكەدا. خۇ ئەگەر ھەر لەۋكاتەدا وىستىمان ھەلە مىژۋويىيە ئاسانەكان^(ب) و زىادىپىۋەنانە قەبەكان ۋەلابىتىن كە موستەمانان بۇ پەرچدانەۋەي ئەو وىنا تۆمەتباركەرو قىزەۋنانەي رۇژئاۋايىيەكان

بەكارىدېتىن، ئەۋا پىۋىستە بەم ئاراستانەي خوارەۋە ھەنگاۋ ھەلگىرىن:

1- پىۋىستە ئەۋە بزانىن كە كام زاراۋەي لىكېوردن بەكارىدېتىن كاتىك دەمانەۋىت توپىزىنەۋە لەبارەي چۇنىتى سەرھەلدان و مىكانىزمەي كاركردنى (ئەۋ زاراۋەيە) بگەين لە چوارچىۋەي نىۋەندگەلىكى كۆمەلەيەتى - رۇشنىرىي و سىياسىيانەي گۇرپاۋ لە كاتىكەۋە بۇ كاتىكى تر (ھەر لىرەشەۋەيە كە فاكتەرى مىژۋو دىتە ناۋەۋە) و ھەمەچەشندا (لىرەشەۋە فاكتەرى ئەنرۇپۇلۇڭىي رۇشنىرىي دىتە ناۋەۋە).

2- سەرنج بەرىتە جىۋاۋى نىۋان ئىسلام، نىۋەندى ئىسلامى و فېكرى ئىسلامى. لىرەدا تىپىنى ئەۋە دەكەين كە تەنانت ئەۋ پىسپۇرپانەشى بەشىۋەيەكى كوپرانە پىيان دەگوتىت زانايانى ئىسلاميات (مەبەست لە زانايانى ئىسلاميات رۇژھەلاتناسانى رۇژئاۋايىيە، بەم دواييانە زاراۋەي "عالم الإسلاميات - islamologue" جىگەي زاراۋەي "رۇژھەلاتناس"ى گىرتۆتەۋە)، پىۋىستى ھەبوونى ئەم جىاكارىيە فەرامۇشەدەكەن، ئەۋىش لەپىناۋ توپىزىنەۋەيەكى دىروستى دراۋە تاييەتەكانى ئەۋسىن ئاستەدا، (ئەۋانە خۇيان بەزانايانى ئىسلامى دەزانن لەكاتىكدا ھەتا ئىستاش دوون لە پىكەۋەنانى گوتارىكى زانستى لەبارەي ئىسلامەۋە^(ت)).

3- پىۋىستە شىكردنەۋەي ھەر حالەتتىكى تاييەتى يان ھەر ماۋەيەكى زەمەنى كە توپىزىنەۋەي لەسەر كرابىت، بخرىتە نىۋو چوارچىۋەيەكى فراۋانى ئەۋمەرىفەيەۋە كە چەندىن رەھەندى ئەنرۇپۇلۇڭىي ھەيە. ھەر ئەمەشە ئەۋتاكە مىتۇدىيەتەي كە دەرھەتمان دەداتى بۇنەۋەي پەرىزى ئەۋھوكمە نىگەتپانە ئەكەۋىن كە زادەي غەقلى ھەژموندارن (ۋاتە ئەۋغەقلى رۇژئاۋايىيەي كە نۆيگەرىي دامىناۋ كاروبارەكانى بەپىۋەبىرد).

مەبەستىم لىسە ھۆكۈمە نىڭ تېقەنەيە كەلگەنلىكى
 ھەزىمەتدار دەرىجىسىگە كەلگەنلىكىنى بەلگىلەش
 ۋە بىر تەرەپتىن ھەمكارلىق قىلىشقا تەييارلىنىش
 ۋە ئۆزلىرىنى ۋە ئۆزلىرىگە قارىتا ھەمكارلىق قىلىش
 سەددى ئۆزىدە ھەم. ئۆزىنىڭ جارى ئەمەسلىكىگە
 كەلگەنلىكىنى (ئىسلام) ھەم كەن كەلگەنلىكىنى
 ھەزىمەتدار ۋە پۇتلىنىش ۋە ئۆزلىرىگە تەۋە.

بۇنىڭ ۋە ئۆزىنىڭ پىرىنسىپى مېتودىيەت بىلەن ۋە
 كىرگۈزۈش ۋە پىرىنسىپى بىلەن، بىر تەرەپتىن دەۋرىي
 لى خالىي سىتېمە ۋە دەستىپىگە:

ئەمەلىيەتلىك بىر تەرەپتىن دىسەنە ۋە ئەمەلىيەتلىك
 بەلگىلىنىش، رىتورىكا سىتېمە ۋە ئەمەلىيەتلىك
 دىسەنە بىلەن كەلگەنلىكىنى بەلگىلەش ۋە ئەمەلىيەتلىك
 سىستېمە ئىپادىسى تەلپىنىش ۋە بەلگىلىنىش
 لىسە بىلەن ۋە ئەمەلىيەتلىك دىسەنە بىلەن
 دامەزدا، ئىدىيە لىسە لىسە ۋە ئەمەلىيەتلىك
 ئىمپىراتورى لىسە بىلەن ۋە ئەمەلىيەتلىك
 لىسە بىلەن ۋە ئەمەلىيەتلىك ۋە ئەمەلىيەتلىك
 ئىمپىراتورى خەلىپە سولتان ۋە پاشايان
 شەرىئەت بىلەن لىسە ئىپادىسى ۋە ئەمەلىيەتلىك
 لىسە بىلەن ۋە ئەمەلىيەتلىك ۋە ئەمەلىيەتلىك
 فراۋانىيە ۋە ئەمەلىيەتلىك ۋە ئەمەلىيەتلىك
 پەيۋەستە بىلەن ۋە ئەمەلىيەتلىك ۋە ئەمەلىيەتلىك
 پادىشاھىيەت كەلگەنلىكىنى سەلچۇق لىسە بىلەن
 (ئەمەلىيەتلىك) يەكەن، ئەمەلىيەتلىك ۋە ئەمەلىيەتلىك
 پىيى بىلەن ياسا-ھەقىقەت، ياخۇد ھەقىقەت-ياسا
 (ۋە ئەمەلىيەتلىك زامانە قورئاننىڭ خۇي). مەبەستى
 لى ۋە ئەمەلىيەتلىك خەلىپە مەلۇمى كىرگۈزۈش. راستە كە
 شىۋازە كەلگەن دەستىپىنى يەزىدى لى كارىيە كەلگەن
 مەلۇم لى ئىپادىسى بىلەن ئىپادىسى تەلپىنىش
 ھەمە، بەلگىلىنىش ۋە ئەمەلىيەتلىك دىسەنە بىلەن
 دەۋرىيەت بەلگىلىنىش شىۋاز، رەۋابىيەتلىك خۇي لى

رەتورىكا بىلەن پىرىنسىپى بىلەن ۋە ئەمەلىيەتلىك
 (ئەمەلىيەتلىك) دىسەنە بىلەن ۋە ئەمەلىيەتلىك
 تەلپىنىش، كەلگەنلىكىنى سەلچۇق لىسە بىلەن
 ئىپادىسى بىلەن (پىيى بىلەن) ئەمەلىيەتلىك، پىرىنسىپى
 لىدەكەن. بەلگىلىنىش لىسە بىلەن ۋە ئەمەلىيەتلىك
 رەتورىكا بىلەن ۋە ئەمەلىيەتلىك ۋە ئەمەلىيەتلىك
 ۋە ئەمەلىيەتلىك دىسەنە بىلەن ۋە ئەمەلىيەتلىك
 دەستىپىنى سىياسى (ۋە ئەمەلىيەتلىك بەلگىلىنىش
 شىۋە كەلگەنلىكىنى ۋە ئەمەلىيەتلىك بەلگىلىنىش
 بەلگىلىنىش بىلەن ۋە ئەمەلىيەتلىك كەلگەنلىكىنى
 ھەمەن ۋە ئەمەلىيەتلىك بەلگىلىنىش بەلگىلىنىش
 پىرىنسىپى/ كىتەبى ئاساسى، ئۆزىدە كەلگەنلىكىنى.

ئەمەلىيەتلىك لىدەكەنلىكىنى تەلپىنىش ۋە ئەمەلىيەتلىك
 دىسەنە بىلەن ۋە ئەمەلىيەتلىك، بەلگىلىنىش بىلەن
 ئەمەلىيەتلىك بەلگىلىنىش لىسە بىلەن ۋە ئەمەلىيەتلىك
 ئەمەلىيەتلىك ۋە ئەمەلىيەتلىك دىسەنە بىلەن
 بەلگىلىنىش ۋە ئەمەلىيەتلىك دىسەنە بىلەن
 مەلۇم كەلگەنلىكىنى سەلچۇق لىسە بىلەن
 كىتەبى پىرىنسىپى/ كىتەبى، دىسەنە بىلەن
 لىسە بىلەن ۋە ئەمەلىيەتلىك ۋە ئەمەلىيەتلىك
 ھەمەلىيەتلىك يەزىدى: مەبەستى لى ۋە ئەمەلىيەتلىك
 رەۋابىيەتلىك لىسە مەلۇم دىسەنە بىلەن ۋە ئەمەلىيەتلىك
 دىسەنە بىلەن ئازاد دىسەنە بىلەن.

چەتلىكلىش پىرىنسىپىنى ئاتىدىن مەلۇملىقىنى ئەمەلىيەتلىك
 بەلگىلىنىش ئەمەلىيەتلىك ئەمەلىيەتلىك بىلەن
 ھەمەلىيەتلىك كەلگەنلىكىنى ئەمەلىيەتلىك ۋە ئەمەلىيەتلىك
 شىۋە بىلەن پىيى بىلەن بىلەن ۋە ئەمەلىيەتلىك
 مەلۇملىك "ئۆي" كە بەلگىلىنىش "كۆن" كەلگەنلىكىنى.
 ئەمەلىيەتلىك بىلەن ۋە ئەمەلىيەتلىك مەلۇملىقىنى
 ھەمەلىيەتلىك (پىيى بىلەن لىدەكەنلىكىنى ئەمەلىيەتلىك
 ئەمەلىيەتلىك "ئۆي" يەمەلىيەتلىك رەتورىكا بىلەن
 مەلۇملىقىنى كىلاسسىكى ۋە ئەمەلىيەتلىك بىلەن ۋە ئەمەلىيەتلىك
 پىرىنسىپى بىلەن ئەمەلىيەتلىك ۋە ئەمەلىيەتلىك

رووبەرىكى بىن پىزەو. ئەم راستكردنەو. ئەنرۇپۇلۇزىيە بۇ چەمكەكان لە تىروانىنى ئىمەدا بۆتە پىداوئىستىيەكى گىرنگ بەھۇى ھەلگىرسانى سەرچەم ئەو مشتومرە گەرم و گورۇ توپەلدانەى يەكتىيەو ەكە مۇدىلىك لە دىنى ئەوى دى پىادەى دەكات. ئەمۇ ئەم حالەتە بەبەرچاوى خۇمانەو دەپىنەن، بەنايىبەتى دواى سەردەرھىنانەو ەى "ئىسلام" ەكە ھىزىكى مېژووى خۇى ەك بەدىلىكى (رۇژئاواى) بەعەلمانىكراو "زانستى" و "دىموكراتى" نىشاندا. دانانى ئەو چەمكەكان لەنىو دوو كەوانەدا بۇ دەرخستنى ئاستى بەنايدىۇلۇزىابوونى ئەو دوو مۇدىلە (واتە زانستى و دىموكراتى) ئاستى پىاچونەو ەىكى رەخنەگرانەى بە بۇ ئاستى بەنايدىۇلۇزىاكرنەكەو ھەردو مۇدىلەكەش لەمیانەى شىكارىيەكى مېژووىسى و سۇسسىۇلۇزى و ئەنرۇپۇلۇزى و ەلسەفىيەو.

ئەو دەمەى دەرۋازە لەبەردەم ئەم جۆرە تىروانىنەدا والا دەكەين ھاودىي و جىاھەلكەوتووى راستەقىنە ئەو شتە نىيە كە زۇرجار لەنىوان ئايىنە جىاۋازەكاندا (مەسىحى / ئىسلام / يەھودىيەت / بوزىت...) دەيورۇژىن، بەلكو ئەو ھاوكارىيە بەكارو چالاكەى نىوان ئايىن / دەولەتە، واتە لەنىوان مۇدىلى كىتەبى پىرۇز / كىتەب لەلەكەو ەو، پەخشبوونەو ەى ئەو دەمارگىرىيە ھارىكارەو دەرگەوتنى ئەو مۇدىلە مەزنىە لە ەناوى شۇرشى فەرەنساو ەقلى رۇشنگەرىيەو لەداىكبوو^(۷).

دەپىت لەم چوارچىۋەيەى تىگەيشىتنو شىكارىيەدا مەسەلەى لىكبودن چى لىيىت؟ ەكى ترىش چى بەسەردىت؟

سەرەتا لەپروى مېژووىيەو - واتە زەمەنىيەو - پىش داپران و پاش داپران: لىرەدا مەبەستم لەو داپرانەى كە لەسەدەى ھەژدەمەدا روویدا. چ شتىك لە قۇناغى پىش داپراندا دەپىتە جىگەى سەرنجمان؟

ئەو ەى لە قۇناغى پىش داپراندا سەرنجمان بەلەى خۇیدا رادەكىشى ئەو ەى كە ئازادى ئايىنى و پاراستنى ياساى مافە بنەرەتتىيەكانى "مروۇف" و "ھاۋلاتى" لەپروى سايكۇلۇزى و فىكىرىيەو جىگەى قبول نىن و بىركردنەو لىيان مەحال بوە^(۸). ھۆكارى ئەم مەھالبوونەى بىركردنەو ەش دەگەپنەو بۇ ھەژمونى سىستەمگەلى لاھوتىيەت بۇ دەرخستنەو ەى يەكتى. لىرەدا مەبەستم لەو سىستەم لاھوتىيە (تىۋلۇزى) ەى كە تايەفە ئايىنىيە جۆرەجۆرەكان بەمەبەستى پاراستنى بەرژەو ەندى خۇيان، ياخود ئەو ەندەى بۇيان كراپىت و پىوئىستىيان پىوئىت بۇ پەلھاوئىشتى خۇيان دروستيانكردو ە. ئاشكراپە كە سىستەم لاھوتىيە دۇگماكان باۋەپىيان بەپارەنكردنى حەقىقەتى وەھى و ئەو دەسلەتە ەى كە ەمۇ تايەفەكە دەپارىزىت (يەھودى بىت يان مەسىحى يان ئىسلامى). لەپروى ياسايشەو دەپىنەن ياساى ئىسلامى لە سىستەمگەلى مەسىحى كەمتر لە ەۋلى دەرخستنەو ەى ئەۋانى ترداى. ئەو ەش دەزانىن كە مەسىحى و يەھودىيەكان پاىە و شوپىتىكى تايەتايان لەناو كۆمەلگەى ئىسلامىدا ەبو ە كە ئەۋىش جىگەو رىگەى زەمىيە (واتە پارىزرا). بەلام سەرىارى ئەمەش ھىشتا ناتوانىن نكۆلى لەو ەكەين كە ئەو لىكبودنە جۆرىك بو ە لە لىكبودنەكى بىياكانە. ئەمە لەپال رستىك لەو ئەدگارو رەفتارانەدا بو ە كە ەۋلى نزمكردنەو ەى رىزو حورمەتى يەھودى و مەسىحىيەكانىدا ە، لەپىناو دەرخستنى سەركەوتووى حەقىقەتى ناۋازەو بىھاۋتاي بەرزى ئىسلام بەسەر ئايىنەكانى تردا. ئاشكراشە كە سەرلەبەرى ئەو مشتومرە گەرم و گورپانەى پىشتى نىوان يەھودى موسلمانەكان، ياخود مەسىحى و موسلمانەكان، ئەمۇش لەشىۋەى مەملانىي نىوان ئىسلام و رۇژئاۋادا بەردەوامە، زۆرىەى جىار ئەم پەلەپايەى زەمىيان ئىستغلالكردو ە بۇ تاۋانباركردنى

ئىسلام بە مۇركى دەمارگىريانە لە بنەماوە و
 دىژەدان بە و مۇركە ھەتا رۇڭى ئەمۇمان. بەلام ئەم
 تۆمە تباركردنە ھەلەيەكى مېژوويە چونكە بۆ
 مەحكومكردنى كۆمەلگەيەكى خاوەن كىتەبىكى
 دىيارىكراو (يان ئايىنىكى دىيارىكراو) ھەلەپتەن
 پاراستنى كۆمەلگە كىتەبەكانى تردا^(۷). سەرەپاي
 ئەمە خودى تۆمە تباركردنە كەش پىشت بە ھەموو
 بەلگەنە وىستەكانى عەقلى رۇشنگەرىيە - يان مۇدىلى
 سەردەمى رۇشنگەرىيە - دەبەستىت تەنھا بۆ ئەو
 ئىسلامى پى مەحكوم بىكات و ھىچى تر.

ئەگەر بېروانىنە لايەنى ئىسلامى دەبىت چ شىتەك
 سەرنجەمان رابكىتەست؟ دەبىنەن مۇسولمانەكان
 بەبايەخەو چەند ئايەتىكى گونجاو لە قورئان
 ھەلدەبۇزىن بۆنەو ھەلەك كاتدا مەسەلەي
 لىكېوردن لە ئىسلامدا سەلمىنن و بەرپەرچى ئەو
 تۆمە تانەي رۇڭناواشى پىتەدەنەو كە لەعەقلى
 رۇشنگەرىيەو سەرچاوەيان گرتەو. ئەم كارەي
 ئەمانىش ھەك ھەلەيەكى مېژوويەو كەمەكردن بە
 حەقىقەت، ھىچى كەمتر نىيە لەو ھەلەيە پىشتەر. ھەريۆپە
 مەن سەرى رازىبوونم بۆ ئەو كارەي ھەندىك لە
 مۇسلمانانىش نالە قىنم. مەن ئەو بەش دەزانم كە ئەو
 رافەكردنە تەقلىدىانە بۆ ئەو ئايەتانەي وىلن بەدوای
 لىكېوردنە خۇيان نەگرت لەبەردەم بەلگەنە وىستە
 لاھوتىيە دوورخەرەو ھەكان و سەدەكانى تاو ھەپاستا.
 ئەمىش پىتەوایە كە حەقىقەتى رەھا (ياخود حەق)
 لای ئەو، ئەو راستىيەش تەنھا لەنىو ئايىنىكدا يان
 ئايەفەيەكدا كۆبۆتەو (ئەویش ئىسلامە)^(۸).

ئەم بەلگەنە وىستە تىۆلۆژيانەش وادەكەن كە
 ئايەفەي ئىسلامى بچىتە پلەو ئاستىكى ئەنتۆلۆژىو
 مەعرىفىو ياساى - رۇخى وەھاو كە ھىچ
 شىتەك پىنى نەگات.

گومان لەو ھەدا نىيە كە دەقە مەزەنەكانى فېكرى
 ھەرەبى - ئىسلامى ھەلگىرى تۆو سەرەتايەكانى

بىرۇكى لىكېوردن بوون و نىشانەرى ئەو رىگەيانەن
 كە دەچنەو سەر لىكېوردن بە واتاى نوپى وشەكە.
 كە ئەمە دەلەتەم ھاركات بىر لە شەتەخەكانى
 سۆھبەگەران و دامەتەنە فېكرىيەكان و ناپەرەزايەتییە
 سىياسىيەكانى كەسانى وەك ئەلەسەنولەسەرى
 (لەسالى 772 دا مەردوھ) و، جاحز (869) و، كەندى
 (870) و، ئەلەسەوھىدى (1014) و، مەسەرى
 (1058) و، تاد... بەلام لەگەل ئەو ھەمەموو ئەم
 رەخەگرتە زاتىو مەزەنەكاراو ختورەنە دەچنە
 خانەي ئەو ھەلەيە كىتەبەكانى ھەلەبۇاردە كە لە نىزانى
 كۆندا پىنى دەگوتن (جاويدان خىراد) واتە ھىكەتى
 نەم. ھەموویان دەكەونە نىو ئەو فەزا عەقلىيەي
 تايەتە بە كۆمەلگەل كىتەبى پىرۆز/ كىتەب، نەك
 بەتەنھا تايەت بىن بە سەدەكانى ناو ھەپاست و بە پىنى
 ئەو قۇناغەندىيە زەمەنىيەي كە لەمىژوويە
 ئەو ھەپەيەو ھەرگىراو. بۆچى نىمە ئەمە دەلەتەن؟
 چونكە ئەو فەزا عەقلىيەي تا ئىستەش لەزۆرىيە ئەو
 كۆمەلگەيانەي ھىشتاكە پەنا دەبەنە بەر ئاياتى
 قورئانى و ھەرمودەكانى پىغەمبەر و تىروانىنە
 گەرىو نىيەكانى ھىكەتى نەم گوزارشەنە لە
 ھاتنەدى پىتەدەنگەكانى دادپەرەرىو براپەتىو
 لىكېوردن. ئەمانەش ھەموویان بابەتگەلەيكى
 پىتەست و پىپەخەن، بەلام ھىتەبىيان بەھوى
 بونىادە باو كۆمەلەيەتىو چوارچىو ھەپەيە
 ھەزمووندەرەكانەو كارىكى مەھالە.

ھەرەھا پىتەست ئەو شەمان لەباد نەچىت كە
 ئەو پلەبەندىيە ھەرەمىيەي پلەو پایەي ھەرىكە لە
 پىاوتكى ئازاد كۆپلە، يان چىنى خانەدان و چىنە
 بىژاوەكان، يان ئەو دەستەيەي كە باو ھەپدارو
 خاوپەرستەن و بەلەتەن فرىادپەرەسانەيان لەو دوتە
 پىتەراو ھەو ئەو دەستەيەشى كە بىپەرەو كەفەرنو
 چارەنوسىيان دۆزەخ و پىرەرتكى خراپە، يان
 پلەو پایەي ھەرىكە لەپىاوتەن، دەلەتەم دەبىت

ئەو ھەمان لەبىر ئەچىت كە ئەمانە ھەمويان ناسراو
پەسەندىكران لەلايەن ھەموانەو بەو پىيەى كە
شىتېكى يەزدانى پىرۆن، جا لەمجۆرە نىوەندو
دەوروپەرەدا رۆنانى پىودانگەكانى حىكمەتى نەم
لەشيوەى دووبارەو چەندبارەدا تەنھا دەستەو تويزو
چىنە بالاكانى كۆمەلگە دەگرىتەو^(۱) ھەر لەبەر
ئەمەشە كە ناوئىشانى تويزىنەو كەم زاراوەى
نىوەندى ئىسلامى لەخۆگرتو نەك زاراوەى
ئىسلام وەك عەقىدە.

ئەمىستان، ئەى پاش دابراڭ چى رويدا^(۲)؟

سەرەتا سەرنج دەدەينە ئەوەى كە ئىسلام وەك
ئايىنىك و ھەروەھا فېكرى ئىسلامى و كۆمەلگە
ئىسلامىيەكانىش لە دەروەى رووداو كەدا مانەو.
ئەو كاتەى كۆمەلگە ئەوروپىيەكان چەندىن گۇرپانى
خىرايان لەسەر دەستى بۆرۆوانى بازىرگانى و پاشان
سەرمایەدار بەخۆو دى، سەرنج بەدەين ئەو دەمە
جىھانى ئىسلامى لەلايەن ئەو پىرۆسانەو
ركىخىكرابوون كە بە ئاراستەيەكى پىچەوانە كارىيان
دەكرىو دەبوونە ماپەى لاوازىوون و بەرتەنگىوونەو
ئاسۆى فېكرى و چوونەو يەكى چالاكىيە
رۆشنىرىيەكان و فراوانىوونى سىستىمى ھۆرايەتى و
خىلايەتى، بەتايىبەتى لەو كاتەى كە دەسەلاتگەلى
ناوەندى لاواز بوايە، ھەر ئەم گۇرپانكارىيانەش بوونە
ماپەى ئەوەى رىكاخۆشكەر بىن لەبەردەم
داگىركارىي و ھەزموونى بىيانىدا كە بوونە ھۆى
قەيراناوىبوونى بارودۆخى ئابورى و سىياسى و
كلتورىي و سەرهەنجام تەقىنەوەى جەنگە
نىشتەمانىيەكانى دواى دوو دەم جەنگى جىھانى.
بىگومان ئەم بەرچاوخستەنە مېژوويىيە خىرايە زۆر
زىاتر ھەلدەگرىت باسى لىوە بىكرىت، بەلام ئەوەندە
بەسە وەك ئامازەدانىك بەوەى كە لىكېسوردن لەو
كۆمەلگەكانىدا كارتىكى مەحالە كە ھەر لە سەدەى
سىازدە ھەمەو لە بارودۆخىكى دۆوارو ناسروشتىدا

دەرىن وەك كۆمەلگە ئىسلامىيەكان، ھەر لەو
ساتەوختەشەو ئەمجۆرە كۆمەلگەكانىنە جۆرىك لە
رىزەندىي و جىياسازىيان لەنىو دەستەو تاقمە
ئەتنىكى - كلتورىيەكاندا دروستكردو و چەندىن
لەمپەرو دىوارى لەنىوانىندا ھەلچىو، ھەروەھا ئەم
رىزەندىي و جىياسازىيە نىوانى ھەرىكە لە
دەستەبۆرە شارىيەكان و چىنە مىللىيەكانىشى
گرتۆتەو، سەربارى ئەمانەش ئەم رىزەندىي و
جىياسازىيە لە گەپرەك و گوندو ناوچەكانىشدا لەسەر
بەمەى پىوەرە تايەفى و زمان و كلتورىيەكان بەپىو
دەچى. لەپاستىدا سىستىمى حوكمرانى عوسمانى
ھانى ئەم چەشەنە پەرتەوازەيىيەى داو و كارى بۆ
ئەو كىرەو كۆمەلگە بەسەر چەند گروپىكى
لىكترازاوو گۆشەگىرى داخراو بەسەر خۇياندا پەرت
پەرت بىكات. دواتر داگىركەرانى ئەوروپىيەش ھەمان ئەو
سىياسەتەيان پىادەكردو^(۳) بەمجۆرە ئايىن گۇرا بە
تايەفەو گۆشەيەكى ئايىتى و دەسەلاتىش ھۆرى
مىراتگىرى لەخۆيداو ئابوورىش شىوەى خۆزىنى
لەخۆگرت و زمانىش دابەشبوو بەسەر چەند دىالىكتىك
(بىروانە ھەردو زمانى عەرەبى و بەرىرى لە مەغرىبى
گەورەدا چىيان بەسەرھات). كلتورىش ھىندە لاتو
بەرتەسك بۆو و ايلىھات كەسىكى وەك بىير بۆردىو
ئەو دەمەى سەرقالى تويزىنەوەى ناوچە
گەورەكانى^(۴) جەزاير بوو، بەكەلتوورەكەيان بلىت
سەرمایەى رەمى.

ئەو كۆمەلگەكانى دابەشكران بەسەر چەند
كۆمەلەيەكى پەرتەوازەى لەيەكتىرى پەرتكراوو
پابەندن بە "شوناس" و تايىبەتەندىيەكانىيانەو
زۆرىيەى كات لە دەسەلاتى ناوەندە ياخىن - بەتايىبەتى
دوورە دەستەكانىيان - ھەتاكو سالى (1950)ش
لەدەرەوەى بازىي مۇدىرنىزىدا ماونەتەو، ھەروەھا
سىستەمە كۆلۇنىيالىزىمەكانىش ھانى پىكەوەنانى چەند
دوورگەيەكى دابىراوى مۇدىرنەكران دواو لەناو

خودی ئەم کۆمەلگایانەدا، لێره دا مەبەستم لەو چەند توێژە کۆمەلایەتی - کلتورییە بە کەمەستیان بە زەرورەتیی ئۆپکردنەوهی دامەزراوەکی ژبانی کۆمەلایەتی و کلتوری و چەمکەکانیان کردووە، بەلام دیسانمانەوه ئێوانیش بەششی خۆیان کاریگەرییان هەبووە^(١).

هەر لە و کاتانەشدا وا پێویستی کردووە چاوەڕێی بە دەسپێنانی سەر بە خۆی سیاسی و پێکەوه نانی دەولەتی نەتەوهیی لە هەر شوێنێک لەو شوێنانەدا بکەین بۆ ئەوەی ئەو دەستە و گرووپانە کە گۆشەگیر و داگیراون و هەریەکەیان لەسەر وێ ناوچە گەری و جیاخوارییەوه هەول بۆ خۆیان دەدەن، ناچار بکەین بەوەی بەشداری لە پرۆسەی (بنیاتنانی نیشتمان) دا بکەن. ئەم داینامیکی تە کۆمەلایەتی و سیاسییە نوێیە وای لە هەمووان کرد زۆرتر هەست بە پێداویستی لێکبوردن بکەن. ئەم بارودۆخەش لەو کاتە دەچیت کە کۆمەلگە مەسیحییە ئەوروپییەکان لەسەرەوهی هەژدە هەمدا بە خۆیانەوه دی (بێگومان ئەوانیش زۆر هەستیان بە پێداویستی لێکبوردن کرد).

دەکریت بەمجۆرە لە واتای دیاردەیی لێکبوردن و مەدلولە کە تیپگەین. چونکە لێکبوردن رەندو فەزێلەتێکی بڕایانە نییە کە هەركاتێ رێنوماپیە ئایینی و فەلسەفییە گەورەکان فەرمانی جێبەجێکردن بڕایان فەرموو، گورج راپەرێنری و بێتە رافیعێکی مەلموسدار. بە لکو لێکبوردن وەلامدانەوه بە جێبەجێنانی پێداویستییه کی کۆمەلایەتی و زەرورەتێکی سیاسی ئێجگار گرنگە لە ساتە و خەکانی وروژان و هەلایسانی گەورەیی ئابوودا ئۆزیدا. هەروەها بریتییه لە چاوەکێوانەوه بەو (پێودا ئێگ)انی کە تاییەتن بە هەر توێژێکی کۆمەلایەتی بەجیا. چونکە ناشکراشە کە زمانی هەركام لەم توێژانەو بڕوایاوه پو خوونەریت و سەرمايه

رەمزیه کانیاوان لە ماوهی چەند سەدەیه کدا بوونەتە پێناسی ئەگۆر بۆ ئەو توێژانە^(٢).

دواتر بۆ ئەوەی لێکبوردن لە هەر جێبە کدا بێتە دی و بچەسپێ، پێویستە دوو مەرجی سەرەکی لە ئارادا بن: یەکەم، بوونی ئیرادەیی تاکە لە مەسەلەیی لێکبوردندا. دووهمیشیان گرێدانەوهی ئەم ئیرادە تاکە بە ئیرادەیی سیاسی دەستەجەمعییهوه لە سەر ئاستی دەولەت. لەم رووهوه دەشتیت بۆ ئێن کە ئەم دوو ئیرادەیه لە زۆریی جارەکانداو ئیستاشی لەگەڵدا بێت لە زۆریی ولاتە ئیسلامییەکاندا (بێگومان بە ولاتە عەرەبییه کانیشەوه) لە پرێزی نەبوودا بوو، بەلام ئەم نەبوونییه بۆ چەند هۆکاریکی میژووویی و کۆمەلایەتی و ئەنترۆپۆلۆژی دەگەرێتەوه زیاتر لەوهی بگەرێتەوه بۆ بێدەنگیی دەقە ئایینییهکان، یاخود بۆ کەموکورییه ک لە فیکری ئیسلامدا. هەردوو حالەتی تورکیای کە مالیزم و ئەندەنوسیای ژێر سایەیی دەسەلاتی سۆھارتۆ بە ناشکرا ئەم بۆچوونەمان دەسەلمێنن. شتیکی زانراویشە کە خولیا عەلمانەوییه تیکۆشەرییه کی ئەتاتۆرک هەوادارییه کی کال و کێچ و بەزەبوو دژە لێکبوردن بوو. ئەوه بوو لەدوا ئاکامیشدا بوو مایەیی هەلگەرانەوه لە ئامانجەکانی بەواتا بوو هۆی سەرھەلدانی بزاوتە ئیسلامییە خەباتکارەکان یان کاردانەوه بە کی ئیسلامەوییانەیی هەلایساو. هەرچی ئەندەنوسیاشە لە پال بوونی ئەو لێکبوردنە ئایینییه کی هەبوو نكۆلی لێنەدەکرا، دژوارییه کی ئایدیۆلۆژیی سیستمە حوکمرانە کە هەبوو (واتە ئەو سیستمە پییدەگوترا بە نکازیلا): تەنن سێ پارتی سیاسی هەبوو کە پێی کارکردنی سیاسییان پێدرا بوو، بەلام هەرچی پارتە ئایینییهکان بوون رێی کارکردن بۆ یاسا گرابوو. لێره دا ئە قورئان، ئە فەرموودەکانی پێغمبەر هیچیان رۆلێان نییە لە بوون و نەبوونی لێکبوردندا. هەروەها دەتوانین چەندین نموونەیی دیکەش لە سەر

سه لماندنې نه و حال ته دوا ليزميه بهيننه وه
 كه نه وه نده به به كه وه گريدراون، ليكدي جوئ
 نابنه وه. ليره دا مه به ستم له دوا ليزميه ليكپوردن/
 دژه ليكپوردنه. هره ها ده كړي نه وه ش به لمانم
 كه نه م حال ته له لايه ن رژيمه فرمانره واكانه وه
 كه مه يان پنده كړنت، مه به ستم له رژيمه كاني
 حوكمرانيي (دولت - نيشتمان - حيزب) ه. نه م
 رژيمانه ياري به ليكري ليكپوردن ده كه نو ته نانت
 هه ندي جاري واش هه به بانگه شه و جاري بډ ده دن
 له كاتيكدا هه تا نيسته ش هيچ جوړه رښنيريه كي
 نه لسه في و ميژويي و نه تر ټول ټولي كه پيوست بيت
 بډ هره موماره سه به كي راسته قينه و بيمه رجي
 ليكپورديكي كاراو نه كتيځ له هيچ ژينگه ليكي
 نيسلاميدا نيه (ليره دا جياوازي ده خه مه نيوان
 ليكپورديكي كاراو نه كتيځ و، ليكپورديكي بيتاكو
 لاموبالات، كه نه مه ي دوا ييان ناچي ته
 خانه ي ليكپوردي وه) (م).

نه و سه رنجه ي دوا يي بومان شتيكي
 به كلاكه روه به له دياريكردنې جوړه كاني هه بووني
 ليكپوردن / دژه ليكپوردن له نيوه ندي نيسلاميدا
 له پيش ده ركه ورتني (دولت - نيشتمان - حيزب و)
 دوا ي نه ويش (واته پيش سه ريه خويي و دوا ي
 نه ويش). له م باره به شه وه جياوازيه كي ميژويي
 كه وه ده بينين له نيوان پيش / پاش سه ريه خويي.
 ماوه ي زه مه نني نيوانيان به قه د دوو سه ده ي
 زه مه نيه: واته له به رپا بووني شوږشي فره نسيه وه.
 نه م شوږشه دولته ي پاشايه ي خاوه ن مافي
 به زدانني (يان نه وه ي پياند ده كوت مافي به زدانني)
 گوږي به سيستمې دولته - نه ته وه - كومان. نه م
 جياوازيه ميژويي ش زياتر له و چوارچي وه
 كومه لايه تيه دا ناشكراو به رجه سته ده بي كه نه م
 گوږانكاريه ي به رپا كړد له گه ل نه و كه لتوره نه لسه و
 زانستيه ي له ناو نه م چوارچي وه دا بلا بوونه ته وه.

بډ نمونه نه و جه ماوه ره فره نسيه مه وسو عيه ي
 كه له جه ندين كه سو هاواشي چالاو هه لسوږاوو
 كاريگر پيكتها تيوو، هه مان نه و جه ماوه ره مه يلو
 خواستي به رجه سته كړدنې نه و پيرو پاوه رانه يان بډ
 واقعيكي زيندرو هه يوو كه عه قلي رښنگه ري
 بانگه شه ي بډ كړد بوون و بلاويكړد بوون نه وه و
 هه وليشيان بډ ده دا، پيگومان نه و به واقعيكړدنه ش
 له هره دوو روي سياسي و نابوريه وه بوو. خو هه مان
 جه ماوه ريش له نيوه ندي نيسلاميدا هه بوون به لام
 كار كړدنې نه مانه شيوازيكي خيراو راگوزاري به خو وه
 گرتيوو: واته له هره دوو سه ده ي نويه م و ده به مي
 زايينيدا. له سونگي نه وه شه وه، هره له و كاته دا
 چينيكې بډوډوازي بازركاني له سه نته ره كه وه
 شارستانه كه دا جتيگر ببوون، نه م چينه رښوښكه و
 يارمه تيده ري نه وه بوون كه مرگه ليكي عه ره بي وا
 نه شونما پتيكېن به جوړيك باوه ش بډ رښو مافي و
 پيودانگه كاني (حيكه ته نه م) بكه نه وه كه نيسلام
 به ته نها ره كه زيك بيت له ره كه زه پيكتها نه ره كاني
 ديكي نه و حيكه ته (3). حاله تيكي هاوشيوه ي نه و
 نه و حاله تش له زوريه ي كومه لكه عه ره بي و
 نيسلاميه كاندا له نيوان سالاني (1850-1940) دا
 روويدا، نه و ماوه به ش نه وه بوو كه به چرخي راپوون
 ناوزه د كراو له جيهاني عه ره بيدا به شيوه به كي
 تايبه تي به رجه سته بوو. هره له و ماوه به دا تويزي
 نه تلجنسيه، نه و تويزه ي كه باوه شي بډ
 رښو مافي كاني سه رده مي رښنگه ري كړد بووه،
 له هره ي نه وه دا سوو كه هاني سه ره لدان و
 هيتانه گوږي ديموكراسيه كي ليبرالي بدات، به تايبه تي
 پاش نه هيشتن و سرينه وه ي سه لته نه تي عوسمانې.
 به لام لاوازي نه و بنكه و هيزه كومه لايه تيه ي كه
 پالپشتي نه مجوره بزاونه و، هره ها به هزي
 چاو ديكردنه سياسي به هيزه نيسلتماريه
 زاله كانه وه، كاريكي وايانكرد كه سه ره لدان و

بهره‌وازی‌بونی راسته‌قینه‌ی له‌سەر خاکی ئیسلام نه‌به‌ته‌دی. ئه‌و دیارده‌به‌شی که له‌سالانی شه‌سته‌کان و هه‌فتاکانه‌وه‌ مایه‌ی سه‌رنجدانه‌ ئه‌و زانا، ورنه‌ زۆره‌ی ژماره‌ی دانیش‌ستوان و دیارده‌ی بلا‌بوونه‌وه‌یه‌کی به‌ره‌راوانی ئه‌و ئایدیۆلۆژیای بۆلیستییه‌ی که پابه‌نده‌ به‌کوچی گشتی خه‌لکی گوندنشینه‌وه‌ به‌ره‌و شاره‌کان له‌گه‌ل ئه‌و سانسۆر چاودێرییه‌ تونده‌ی که سیستمی ئاک‌هیزی به‌سه‌ر هه‌موو شتی‌که‌دا پیاده‌ی ده‌کات، ئه‌مانه‌ش وای له‌کۆمه‌لکه‌ ئیسلامیی و عه‌ره‌بیه‌کان کربوه‌ بکه‌ونه‌ وێژه‌ی چه‌ندین پێکه‌ادانی دزوارو بزاون‌گه‌لی ناپازی و بێ‌زاری روو له‌ریاو هه‌ره‌سه‌هینانی کۆمه‌لایه‌تی ده‌سته‌جه‌مه‌یه‌وه‌، ئه‌مه‌ش زه‌مینه‌ی ره‌خساند بۆ سه‌ره‌ل‌دان و بلا‌بوونه‌وه‌ی چه‌ندین ئایدیۆلۆژیای عه‌قایدی توند‌په‌روو په‌رگیر.

به‌لام وێرای ئه‌مانه‌ش ده‌شێت و بگه‌ پێوستیشه له‌سه‌رمان که مۆرکی تایبه‌تی ئه‌مجۆره‌ وه‌چه‌رخانه‌ی ره‌ونی رووداوه‌کان بخه‌ینه‌ ژێر پرسیاره‌وه‌، به‌م نوایه‌ سه‌رۆکی فه‌ره‌نسا فرانسۆ میت‌هران ئه‌وه‌ی لا‌گه‌لاله‌ بوو که ململانی ئایدیۆلۆژییه‌کان له‌فه‌ره‌نسا‌دا زۆر ساری‌بوونه‌ته‌وه‌، هه‌ریۆیه‌ بانگه‌شه‌ی فه‌ره‌نسییه‌کانی کرد به‌وه‌ی بایه‌خ‌ئێکی زۆده‌تر بده‌نه‌ بزاون و ئه‌و چالاکیانه‌ی که په‌یوه‌ندیان به‌ مشت‌ومڕه‌ گه‌رمه‌ سیاسیه‌کانه‌وه‌ هه‌یه‌و کوڕ گه‌رم بکه‌ن، یه‌کێک له‌وه‌زیره‌کانیشه‌ی هه‌مان بۆ‌چوونی هه‌بوو بانگه‌شه‌ی بۆ ئه‌وه‌ کرد که کارێک بکریست شه‌ری سیاسی مۆرکینکی زیاتری توو‌په‌بوون و خۆ‌پا‌س‌کان له‌خۆ‌ب‌گریست. ئه‌مه‌ به‌واتای چی؟ بلێی واتای ئه‌وه‌ بگه‌یه‌نیت که دیموکراسی به‌بێ‌ حیزبایه‌تی ته‌س‌کو و بێ‌ ده‌مارگیریی بۆ ئه‌م رێ‌باز بیان ئه‌و ئایدیۆلۆژیای له‌توانایدا نییه‌ بژی، هه‌روه‌ک خه‌بات‌گیره‌ ئایدیۆلۆژیسته‌کان پیاده‌ی ده‌که‌ن؟ ئایا هیچ چه‌شنه‌ ئاکۆکی و ململانییه‌ک له‌نیوان ئه‌و

که‌سه‌نه‌دا هه‌یه‌ که له‌پێناو خولیا‌یه‌کی هیومانیستیانه‌ی کراوه‌ و بێ‌ له‌گیانی لێ‌ک‌بو‌رد‌ندا کار‌ده‌که‌ن، ئه‌و که‌سه‌نه‌ی که خاوه‌ن بێ‌پا‌زن و جله‌ری ده‌سه‌لاتیان به‌ده‌سته‌وه‌یه‌، نه‌وانه‌ی که به‌بێ‌ به‌ریاکردنی فسه‌ویاس و گه‌نو‌گۆیه‌کی (هه‌راو هوریا نامین) له‌کۆمه‌لکه‌دا ناتوانن بگه‌نه‌ ئه‌و ده‌سه‌لات و بۆ ماوه‌یه‌کی ئورودریژ حوکمرانی بکه‌ن له‌گه‌ل هه‌موو ئه‌و نه‌ج‌امانه‌ی له‌و دیالۆگانه‌وه‌ ده‌که‌ونه‌وه‌ ده‌ریاره‌ی لێ‌ک‌بو‌ردن / دژه‌ لێ‌ک‌بو‌ردن.

ویستم به‌ه‌وی ئه‌م بیرامان و به‌راورد‌کرد‌نانه‌وه‌ ئه‌وه‌ به‌سه‌لمنم که مه‌سه‌له‌ی لێ‌ک‌بو‌ردن / بیان دژه‌ لێ‌ک‌بو‌ردن له‌کۆمه‌لکه‌ ما‌و‌چه‌رخه‌کاندا کۆمه‌ل‌ن ره‌هه‌ند و مه‌دلولی گه‌وره‌ له‌خۆ‌ده‌گیر. هه‌روه‌ها کارێکی بێ‌ که‌ک ده‌بێت ئه‌گه‌ر توو‌پ‌زینه‌وه‌ ته‌نها بۆ ئه‌م حا‌له‌ته‌ دا‌پ‌را‌وه‌یان بکه‌ین و ئه‌وی تریان واز‌لێ‌بێ‌نین، بیان ته‌نها ده‌ست بۆ ئه‌م که‌له‌پو‌وره‌ فیکرییه‌مان به‌رین به‌بێ‌ نه‌وانی تر، یاخود توو‌پ‌زینه‌وه‌ له‌سه‌ر ئه‌م ئایینه‌ بکه‌ین به‌لام نه‌وانی تریش هیچ ئه‌وه‌شی زاده‌ی هه‌له‌و نا‌حالی‌ب‌بو‌ونیکی له‌پا‌ده‌به‌ده‌ره‌ له‌ب‌اره‌ی (ئیس‌لام)ه‌وه‌، ئاک‌ریت له‌و سیاقه‌ گشتیه‌ی سه‌نته‌ره‌کانی هێزه‌ جیهانییه‌کان ده‌ریه‌پ‌تریت، ئه‌و سیاقه‌ی زاله‌ به‌سه‌ر چاره‌نووسی گه‌لان‌دا و ئا‌پ‌سته‌یان ده‌کات.

په‌راوێزه‌کانی نووسه‌ر

(1) به‌وانه: محمد ارکون، (مفه‌وم مجتمعات ام الکتاب / الکتاب) من کتاب (تحية جماعية) للاب کلود جیفری، منشورات سیرف، باریس 1991.

M. Arkoun "Le Concept Du Livre/ Livre "In Melanges Ct Geffre Carl 1991

(2) به‌وانه کتێبه‌کی بێ‌یر بۆردیۆ: (الحس العملي)، منشورات مینوی، 1980.

Pierre Bordieu: *Le Sens Pratique*, Minuit, 1980.

(3) بېروانە كىتەبەكەي محمد نەركۆن: الأنسية العربية ل القرن الرابع الهجري/ العاشر الميلادي/ الطبعة الثانية، منشورات فران باريس، 1982.

■ Arkoun: *L. Humanisme Arabe* Aulv. x. Siecle. Vrin. 1982

پەراوئىز

شەرقىيەكانى وەرگىرى عەرەبى

۱- خويىنەر ناتوانىت لە فېكى نەركۆن تىيگات ئەگەر بېگە و دېدگای ئەو نە ناسىت. بېگەي نەركۆن لەگەرەپانى فەرەنسادا چ وەك ئوستاتىك لەسۆزىن و چ وەك كەسايەتییەكى داکۆكىكەر لە مافەكانى ئەو جالبە ئىسلامیانەي لەوئى و لەزىيەي ولاتانى دېكەي ئەوروپادا دەزىن، ھەر وەھا وەك نوئىنەرىكى ئاستە بالاكانى كە لە پورى ئىسلام. سەرچەمى ھەموو ئەمانە وایان لىكردووە كە ھەردەم لە حالەتى بەرەوپوێ پوونە ودا بېت لەگەل فېكرى ئەوروپى و بېرىارانى ئەوروپايدا، ئەم بېرىارانەش - ياخود زۆرىەيان - وەختىك گوئىيان لە وشەي ئىسلام يان عەرەب دەبېت دەمودەست تارمايەك لە دەمارگىرى و دژە لىكبودن و بېزكردنەو لە نافرەت و دانەنەن بە پێودانگەكانى جىھانى تازەو بەتايبەتیش مافەكانى مەزھو... تاد، بەر زەين و خەيالان دەگرىت، نەركۆن جاپۆ بېزار بوە لەوێ كە ھەر جارىك دىالۆگ و موزازەرە لەگەل بېرىارىكى ئەوروپايدا سازدەدات يان لەلايەن رادىقو تەلەفزیفون و رۆژنامەيەكەو رایدەكێشەنە نێو پرسىار وەلامو، ئەم جۆرە قسە و پاس و كێشەنە دووبارە و چەندبارە بەردلى دەگرنەو.

بېگومان نەركۆن نكۆلى لەو ناكات كە قەيرانىك لە نێوان كە لە پورى ئىسلام و سەردەمدا ھەيە، بەلام ئەو نەدەي ھەي نەركۆن لە پوانگەيەكى مېژووییەو دەپوانىتە ئەو قەيرانە، نەك لە پوانگەيەكى ئەبستراكتیانەي پوچ لە ھەر چەشنە شىكارىيەكى

سۆسپۆلۆژى و رەھەندىكى مېژووییە، لەم كاتەدا جێنەخستنى شتەكان لە پوانگەي مېژوویی خۆيانەو بەواتەي مەحكومكردنى پېشەوختى (ئىسلام) دېت تەنانت بەرلەوێ ھەر بەرلۆردو دىالۆگىك ئەجام بدەين. ئاشكرايە كە كۆمەلگە ئىسلامى و عەرەبىيەكانى ئىستە بەدەست دواكەوتنىكى ئابورى و كۆمەلایەتى و سیاسى و زانستى و تەكنىكیانەي وەھاو دەتالین! كە ھەل بۆ نەپەخساندوون كە رۆژ لە مافەكانى مەزھو بگرن، وەك ئەوێ پېشووئر لەلايەن شەرشى فەرەنسىيەو لە سالى 1789 داو دواترىش لەلايەن نەتەوێەكگرتووەكانەو لە سالى 1848 دا، راگەيەنراون. بەلام ئەم حالەتە ھۆكارەكەي ناگەرێتەو بۆ دەمارگىرىيەكى ئەزەلى ئەبەدى كە بە ئىسلام و عەرەبەو لكا بېت! بەلكو زۆر بە ئاسانى دەتوانىن ھۆكارەكەي ديارىيەكەين و بېگەرێنەو بۆ ئەو جىاوازىيە مېژووییەي لە نێوان كۆمەلگە ئىسلامىيەكان و ئەوروپىيەكاندا ھەيە. جە لە بەرچارنەگرتنى ئەم حەقیقەتە بەلگەيە بۆ نىازخراپى و دواترىش رێسازدەرە بۆ كەوتنە نێو قوپەرەشى ئەو دلوەرى و بېرارە جەوھەرانى و رەگەزپەرستىيانەي كە پېشەوخت دراون (ديارە زۆرىەي ئەوروپاىيەكان و تەنانت زۆرىك لە رۆشنىيرانى عەرەب ئاناگایانە ھەمان ئەم پىرسەيە دووبارە دەكەنەو). لەبەرئەو، وەختىك نەركۆن دەست بۆ توئىزىنەوێ لىكبودن لە نێو نەدى ئىسلامدا دەبات، واتە ئاگای لە مەترسى ئەو كارەي خۆي ھەي و لىي بەورىايە، مەبەست لە مەترسى پىشتگوىخستنى ئەم راستى و پىدراو ھەبەئیانەي، ھەر وەھا لە مەترسى تېنەگەيشتنى ھەر شتىك دەريارەي ئىسلام يان عەرەب يان تەنانت لەبارەي خۆي چەمكى لىكبودن خۆشەيەو. لىكبودن خەسلەتتىكى ئەزەلى نىيە لەبۆشايدا ھەلواسراي! بەلكو ئەو خەسلەتەيە كە پابەندى جەبەرەكانى كۆمەلگە و ئاستى پەرەسەندى ماتەرى و ئاستى گەشەكردن و گەشەنەكردنى ئابورىيە، ھەر وەھا رادەي بەخۆداچوونەوێ رەخنەگرانەو

رۇشنىڭ رانەي رېشەيى ئەو كۆمەلگەپە بەكەلەپورى خۇيدا
ياخود پىشگوتۇختىنى ئەو جۇرە رەخەگىيە... تاد.
بە واتاپەكى دى، ئەنھا لەمیانەي كۆمەلگەپەلەي
پەرەسەندە مېژوويىسى ۋە مۇشەندىيە لېكرىيەكەپەرە
دەتوانىت قىسە لەسەر لېكېوردن بىكىت. بەلام سەير
لەو دەپە زۇرپەي ۋە رەبەكان خۇبان ئەو وىنسا
رۇزە لاتناسىيە جەۋەرەننىيە رەگەزپەرسىتىيە لەبارەي
ئىسلام ۋە رەبەرە دەخولقېنن، ئەۋىش بەھلى بىزبوردى
مەستى مېژوويىيە ۋەپە لەم بارەشدا كەسى لاۋز
مەمىشە ئايدىقۇلۇپ كەسكى بەھىز بەشىۋەپەكى
بەدھالپانە ۋەردەگى. ئەمە لەكەتېكدا ئەگەر باسى
چەندىن ھۇكارى تەنەكەين (لاۋز رى لەخلى دەپىتە ۋە
كەتېك خۇي ۋەك كەسە بەھىزەكەي بەرامبەرى
ئايىنپەتەرە، ھەرەھا ھەزەرىش لەپەردەم دەۋلەمەندىكدا
شەرم لەخلى دەكەت).

ب - مەبەست لەو ھەلە مېژوويىيە ئەۋەپە كە
تېگەپىشتەن چەكەكانى ئېستە بەسەر رابىردودا
بەپېنن، ياخود سەركۇنە ۋە لۆمەي رابىردو بىكەين
لەبەرئەۋەي نەپتوانىۋە ۋەك ئېستە بىكات. ۋەك ئەۋەي
ئەو رابىردو لەدەمى خۇيدا تۈنپېتتى لەو چەمكەنە
تېبىكات ۋە رىيەنېگى، يان ۋەك ئەۋەي ھەر جەرغە
سەردەمىك مەھكۇم تەبىن بەبارودۇخ ۋە تۈنەكانى رۇزگارى
خۇپەۋە! ئەمەپە تېۋاننىكى نامېژوويىيە بۇ گىرەت
كېشەكان. رۇزئالپەكانىش، كاتى ئەم ھەلە مېژوويىيە
دۇ بە ئىسلام بەكاردىنن، خۇبان بەكارىكى ئاسانەۋە
خەرىك دەكەن تەسلىمى سەرچەم ئەو دۈۋەرىيەنە دەبن
كە پېشۋەخت دىۋىن بۇ ئەمانىش بەمىرات ماۋنەتەرە،
بەلام ھەرچى بەرپەرچەدەۋەي ئىسلامىيەكانىشە بۇ
ئەۋان موبالەھە پېۋەننىكى لەبەكرەۋى پېۋەدىارە ۋەك
ئەۋەي كە ئىسلام تاكە ئايىنى لېكېوردن، ئەم ۋەلامەش
سۈرۈپكى ئەۋلۇيىيە، چۈنكە ئەمچۇرە قىسەۋباسانە بۇ
بازدانە بەسەر مېژوودا، ياخود لەبەرچاۋنەگىرنى
دۈۋەكانىيەتى. خۇ ئاشىكرەپە كە ئىسلام

لەسەردەمەكانى ناۋەپاستدا گېانى لېكېوردىنى لەۋانى تەر
زىاتەر بۈۋە، ئەمەشى زىاتەر لەجارتىك سەلماندوۋە (بېۋانە
ئىسلام پلەر پايەپەكى بۇ ئەھلى كىتاب تەرخانكردوۋە
ئەۋانىش - واتە ئەھلى كىتاب - چ پلەر پايەپەكىيان
بەخىشۋەنە ئىسلام)، بەلام (دەپىتە ئەۋەش بىگوتىت)
كەلېكېوردنەكەي ئىسلام بەكۆمەلن بارودۇخ ۋە پىۋىستى
ئەو سەردەمە سىۋوردارو مەرجدار بۈۋە، بەجۇرتىك كە
لەتۈلەيدا نەۋە بىيەنەزىنن، چۈنكە لېكېوردن بۇ خۇي
شىتىكى سىۋوردارو، ئەو لېكېوردنەي لەسەدەكانى
ناۋەپاتدا ھەبۈۋە ھەمان لېكېوردىنى سەدە نۆتىكان نىيە،
ۋاتە دۋاي ئەۋەي جاپدانى مافى مۇقۇ راکەپەنرا.

ت - جارىكى تەنەركۇن دەپىتەۋە نىۋەشەپىكى
لېكرىيەۋە لەگەل ئەو رۇزە لاتناسانەي كە لەئىستەدا
بەخۇيان دەلەن زانەي ئىسلامىيات. ئەمانە ھېچ جۇرە
جىۋازىيەك لەنتوان ئىسلام ۋەك ئايىننىك، كۆمەلگە
ئىسلامىيەكان ۋەك كۆمەلگەلېكى مۇۋىسى لەچەشنى
كۆمەلگەكانى تەدا ناكەن. ھەر ئەمەشە ھەلى ئەۋەيان بۇ
دەپەخسىتېت كە ھەر جارىك ديارەپەكى لەو جۇرە
لەكۆمەلگە ۋە رەبىي ئىسلامىيەكاندا بەدىپكەن ئىدى
پەكسەر ئىسلام بەدەمارگىرو دۇرە لېكېوردن باسبەكەن.
بەلام ئاستى ئايىن ۋە رىنومايە ئايدىيالىيەكانى لەلەپەك،
ئاستە مۇۋىي ۋە مەلەلنى ۋە خۇپەرسىتى ۋە مەركىرەكانىيان
لەكۆمەلگەدا بەلەپەكى تەر. لەم بارەدا ئايىنىش بەپىتى
بارودۇخى كۆمەلەپەتى ۋە ئابورى ۋە كلىۋى نىۋەكۆمەلگە
رۈۋەۋاي دەمارگىرىي ۋە لېكېوردن دەگىرتەبەر.

پ - بەو واتاپەي كە سەرچەم ئەو ئايىنانەي
بەدېۋىي سەردەمانى پېشۋە مەلەلنى تۈندۈتېزىان
لەنتۈلەدا ھەبۈۋە، لەئەجەمدا ناچار دەبن كە رىزەندىيەك
پېكېتېن ۋە ھەمۋىيان بچەنە پەك بەرەۋە بۇ دۇپەتېكرىنى
بەرەي ۋە لەمانىيەت كە لەدۈنيەي تازەدا ھەمۋە شىتىكى
رامالىۋە، واتە ئاكۇكى ئىۋان ئەم ئايىنانە خۇبان دەپىتە
ئاكۇكىيەكى لاۋەكى بەبەرۋەرد لەگەل ئەو ئاكۇكىيە
سەرەكپەي لەگەل ئايىنى نۆتى مۇدېرنىزىدا ھەپانە.

ج - بەو مانايەى، لەكۆمەلگەيەكدا كە مەسحىيەت بان يەهودىيەت تىبايدا بالادەست بوويىت، شتىكى ئەستەو مەحال بوە بىر لەموسلمان كرايىتەو وەك مەشۇئىكى كاملۇتەولو. پىچەوانەكەشى ھەر راستە. مەشۇئى كاملۇتەولو بەھرمەند بەھمەو مافەكانى خۇى ئەكۆمەلگەى مەسحىدا نەو مەشۇئەى كە باوەردارىكى مەسحى بىت؛ لەكۆمەلگەى ئىسلامىدا بەھمان شىوہ باوەردارىكى ئىسلامىيەو؛ لەكۆمەلگەى جولەكەشدا ئەو كەسەى كە چۆنە سەر ئايىنى يەھودى. تەنانەت لەناو خودى كۆمەلگەى كەشدا كە مەزھەبى كاسۇلىكى تىبايدا بالادەست دەيىت، وەك فەرەنسا، ئەو مەشۇئى تەولو كامل لەو كۆمەلگەىدا كەسكى كاسۇلىكە (بەوانە ئەو بارو كۆزدەرانە تالو ناخۇشەى كە پەزىستانە فەرەنسىيەكان لەپىش شۆرەشدا ھەيانىوہ). ھەرەوہا لەكۆمەلگەىەكدا كە سوننە تىبايدا بالادەست بوە خەلگى سوننىو، لەكۆمەلگەىەكى شىعەكەردا خەلگى شىعى (بۆ نمونە ئىران). بەلام چەمكى مافەكانى مەشۇئى بەولتاي تازەى وشەكە، سەرئەپاي ئەم دابەشەوونە ئايىنىو مەزھەبىانە تىدەپەرتىو دانيان پىدا نائىت، چونكە مەشۇئى ھەر مەشۇئە بەدەر لەھەر مەزھەبەىكى ئايىنىو مەزھەبىو ئەتىكى. لەسەردەمى نويدا، مەشۇئى بۆ خۇى بۆتە بەھايەكو پىويستە وەك مەشۇئى پەرتى لىبگەرتە، چونكە ئەو مەشۇئە خۇى شۆرتى لەدەيكەوون و ئايىنو مەزھەبى خۇى ھەلەبۇرەوہ. كارىكى مەحالە لەئىو بازەى كۆمەلگەكانى پىش مۆتىرەدا بىر لەم چەمكى تىگەشتە نوئىە بۆ مەشۇئى بگرتەوہ. ئەمەش ئەو حالەتەى كە نەركۆن پىدەلەيت بىرگەردەوہ لى مەحالە.

ج - نەركۆن مەبەستى لەم حالەتە ئەوہىە كە: ئەو ئەوروپايانەى ئىسلام بەوہ تۆمەتبار دەكەن كە جىگەو پابەى (الذمى) دلەو بە مەسحىو يەھودىيەكان (ئەھلى كىتب)، لا لە حەقىقەتەك ناكەنەوہ كە ئەو جىگەو پابەى قۇناغىكى پىشكەوتەو لەسەدەكانى ناوہپاستدا نواندەو. بەلگەش ئەوہىە كە ھەر لەو قۇناغەدلو لەو كۆمەلگەيانەى

كە مەسحىيەت تىبايدا زالبوہ بەھىچ شىوہەك ئەو پلەو جىگەىەى بەكەسى موسلمان بەرەو نەبىنىوہ، لەبەر مەىەكى ئاسان، ئەویش سەپرنەكردنى موسلمانە لەو كۆمەلگەىەدا تەنانەت وەك (ئەھلى كىتب) ىش! ئەمە جگە لەوہى بەكەسكى دەرەوہى بازەى باوەپى راستەقىنەو رىگارىوونى ھەئايى لەقەلەمدراوہ. (مەھمەد وەك پىفەمەرتەو قورئانىش وەك كىتبىكى وەھى دانيان پىا نەنراوہ). ھەرەوہا ئەمچۆرە تۆمەتباركردنە كارىكى ئاسانەو كۆزارشتە لەھەلەىەكى مەشۇئى بان لە سەپاندنىكى بەزۆرى چەمكى واناكانى مۆدىرنىزم بەسەر سەردەمەكانى رابردوودا. پىويستە بەراوردكارى لەئىوان ئەو شتانەدا بەكىن كە بەراوردكردن ھەلەكەرن، وەك بەراوردى ئىوان ئىسلامو مەسحىيەت لەسەدەكانى ناوہپاستدا، ئەك بىن بەراورد بەكىن لەئىوان ئىسلامو مۆدىرنىزم لەرۇزئاراي مۆدىرنەدا. لىرەدا تىفەردان و سەپاندنىكى بۆ بە حەقىقەتى مەشۇئى لەئارادابە.

خ - لىرەوہ ئەركۆن جىارلەى دەخاتە ئىوان چەكەساتى ئىسلامى قورئانى و ئەو چەكەساتە ئىسلامىيەى كە دواتر ھاتەناروہ. چونكە سىستەمە لاھوتىيە تاكەرەوہكان دواتر پىكەھاتن و زۆر لەئىسلامى قورئانى ئەسكترو زۆر لەویش كەمتر كرلەوہ بوون، ھەمان شت لەمەسحىيەتىشدا روویدا. مەسحىيەتى ئەنجىل ھەمان ئەو مەسحىيەتە نىيە كە لە سەردەمەكانى ناوہپاستدا دەسلەتەى ھەبوو چ وەك ئايدىقۇلۇزىاي رەسمى دەولەتو، چ وەك مەزھەبىكى لاھوتى كە غەيرە مەسحىيەكانى لەنىمەتى خوا بىشەش دەكرەو بەلاوہى دەنان (دواترىش فەرتى دەدانە دەرەوہى بازەى مافە سىياسىو كۆمەلەپەتەكانەوہو بەھاولاتى پلە بوو و سىو تەنانەت بەھىچىشى دەدانە قەلەم). لەمبارەپەوہ بەرەوانە ئەو نەھەمەتەى بەسەر جولەكەدا ھات لەكۆمەلگە ئەوروپىيە مەسحىيەكاندا ئاكاتى بەرەپاىوونى شۆرەشى فەرەنسسى. ئەو شۆرەشى كە ئازادىكردن و وەكەو ھاولاتىانى دىكە مافەكانى پىبەخشىن.

د - بهرانی شو هیومانیزمه بهرانیانه ی که بیربارانی
 گ - وده ی وهك (له لسه وحمیدی و مه عه پی) مه لگرو
 بازگه لسه وده ی بوون، له وده ی که دایرایی گۆشه گیر
 ده چو له چله ی دهریایه کدا که کۆمه لگه بوو. نه ته وده
 ده ها نایبه ت نه بوو به چینه سالو خۆشگۆزه رانه کانی
 ده لگه، به شمی هه ره زۆدی "میلله ت" پش (به مانا
 راره عه بییه که ی له و زه مانه هه رام و ره شوک) له زۆر سایه و
 ره عه بییه که ی له قه به و ناملا گساریده ران و تپروانییه
 ناگه کراکالهادا بوون بۆ مۆل و جههان.

د - مه به ست له دایران لیره دا هه روهك ناگه کراشه
 دایرانی مۆل دایره به که هه روهكات بوو له گه ل سه رده می
 رۆشنگه ری و شۆرشه ی له ره ناسیدا.

د - ناگه کراپه که نه و ده پاییه کان به کبینه هه بیاندان
 بۆ بهیاده کردنی سهامه تی (به رتکه و زالبه)، چونکه
 ناره ک له لک لیکتر دایره ی نه و هه ره که یان به پنی نینتمای
 نایبه ی یان له لیک یان مه زه بی به سه ر شوینه
 جهها جهها کادا دایه شین، به ک له و ی دی ده ترسن و گرانی
 ده بینن له تیکه لهریایان به په کتری، پاشان پیکه ینانی
 کۆمه لگه ی مه ده لی و بهیاتسانی به گیتی نیشتمانی
 به روه یه کی هه روه و گران ده بن، چونکه نه دهامدانی
 به روه یه کی له م جه شنه پتویستی به رووخاندنی نه و
 دیوارانه به که رۆله کانی به ک کۆمه لگه ی له په کتر دایره یه ..
 به لام نه و رووخان و هه لته کاندنه ش کاریکی هه روا ناسان
 لیه، چونکه نه وانه دیواری سایه کۆلۆژی دایره و
 ده مارگیریی به به رده وون و سرینه و ده رامالینیان له شه و
 رۆژنکدا نایه نه دی. نه و نه نه ها لیکری شیه لکاری -
 رۆشنگه ریبه ده توانیست نه م به روه ی رامالین و رووخان
 نه دهامدات. به لام نه ی نه و لیکره له کۆنیه و کوانی؟

د - به مجله ده بینن که به سکردنی مه سه له ی
 لیکه بردن به پنی مه تۆدی میژووی و سۆسیۆلۆژی، نه وار
 جهها زه له به سکردنی نه و کهنه به به پنی دیدو و چوونه
 نایه پالیزمه کلاسیکبه که به پنی نه م دیدو و چوونه ی
 دایه یان لیکه بردن جه لیکه له هه زیله تیکی جه ره رانی و

نه گۆره، له بهر مه ندی مۆ که قه بیلی شیکردنه و نین،
 خه سه تیکی جهها لکه وتوانی تاییه ته به مه ندی که سو
 نایین و که له وه جگه له مانیش هیچ که سو نایین و که لیکه
 دی نه مجله ده خه سه تانه یان نییه ! مه سیحیه کان
 خه وه نی لیکه بردن له به رنه و ده مه سیحین، یان
 موسلمانان کان ده مارگیرین چونکه موسلمانن، یاخود
 به پنی وانه وه. نه گه ره و ده بینن ده بینن نه مه جۆره
 ناخوتنیکه نه به ستره گیانه و نایه یالیه و فره به سه ر واقعی
 نییدا (یاری میژووییه وه نییه، چونکه ده شینت
 مه سیحیه کان له قوناغیکی دیاریکراودا خه وه نی لیکه بردن
 بن، به لام له ماوه یه کی تروا له بهر جه ندین مۆکاری
 میژووی و کۆمه لایه تی و نابوری مه ستینکراو. ده مارگیر
 بن. یان ره نگه له په نسبییه کان له ماوه یه کی زه مه نییدا
 خه لکانیکی کراوه و سنگ هه روان بن، به لام له ماوه یه کی
 دیکه دا خه لکانیکی داخه راره گۆشه گیر ده مارگیرین؛
 هه روهك له کاتی نیستادا له مجله دن. نه و به روه یه
 نابوری و کۆمه لایه تی و کلتورییه ده بنه هاندەر بۆ
 لیکه بردن و ده مارگیریی. به هۆی بوونی رۆزه یه کی به رزی
 بیکاری له په نه سادا و بوونی ژماره یه کی رۆر له کریکارانی
 کۆچه رو خیزانه کانیان له و، ده بینن به شیکی رۆری
 په نه نسبییه کان دووچاری ده مارگیریی ههاتوون بۆ
 به عه ره ب به گشتی و مه غریبییه کان به تاییه تی. ته نانه ت
 هه ندیک جار ده مارگیرین کۆنیه ده گاته نه و ناسته ی که
 هه ندیکان ناوانی کوشتن نه تجمام بدهن. دیاره نه و که سه
 له ره و شیکی وه هادا چیدی به به ریه وه نه ماوه جهوچاری
 که سیکی عه ره بی یان مه غریبییه ک له باله خانه که ی، یان
 له سه ره قام و قوتا بخانه که ی و... تاد، بیینیت.

نه مه ده لین له کاتیکدا گه لی په نه نسای سه رده می
 رۆشنگه ری و شۆرشه ی په نه نسای مافه کانی مۆل و
 سه رجه می له لسه له نوینکانی بینیه وه. نه ی ده بیت چ بلین
 بۆ نه و گه ل و کلتورانه ی که به م داییه نه بیت نییدی هیچ
 جۆره به ریه که و تینکیان له گه ل مۆدیرنه دا نه یوه؟
 قسه کردن له مه ی لیکه بردن و ریزکردنی وشه ی به باق و بریق

فەزىلەتلىك گىشتى، فەزىلەتلىك تايىبەتلى

سەئۇدى لىكېئوردىن

• ئولى سادا ژاندرۇن

• و. ل. فارسييە: رېئېن ھەردى

ماڭىدايە كە ھەمان مامى مۇڭۇ كۆي مافە
سەئۇدىيە نەگۈرەكانە كە زامنى ئازادى بىرۇپا يان
باۋەرى ھەر مۇڭىك (لايەنىكەم لە پىئاسەدا) تەنھا
لەبەر مۇڭىبۇنى دەككات. لىكېئوردىن لىرەدا زۇڭر
پىشتى بە چەمكى مافەكان يان ئازادى باۋەرى بىرۇپا
بەستە، تا جىياۋزى ئىۋان مەسەلەي گىشتى
مەسەلەي تايىبەتلى. تەننەت كاتىك دەۋلەت يان
دەزگاپسەكى زەمىنى يان مەزەبى، پىيىنىتە
جىگاپەكەۋە كە جىگەي ئەۋنەۋ باۋەرى بىرۇپا
بەسەر خەلگىدا بەستەپىتىن، سەرتەنجام ئەۋان خاۋەن
ئەۋ ئازادىيە ھەمىشەيەن كە بەۋ شىۋەيەي خۇيان بە
پاستى دەزانن بىرپار بەدەن و بە ھوكمى وىژدانى
خۇيان داۋەرى بىكەن، جىا ئىدى ئەۋ دەۋلەتەي
ھوكمىيان دەككات ھەر شىۋەيەكى دەبىن با بىيىن،
دەۋلەت بەرپەرسىيە پاراستىنى ئەم ئازادىيە
بەرتەپەيە، لىرەۋە لىكېئوردىن ئەك بە ئاۋنىشانى

پىئەچەن كە لىكېئوردىن دراۋىكى بىن چەندۇچۇنى
ئەللىق سىياسىي مامى ئازادىخۋازى بىت، لە پاستىدا
ئىمە ئەرە بە بەلگەنەۋىست دەزانن كە ناپىن بىرۇپا
يان پىساۋەرىك بەسەر ھىچ كەسكىدا بەستەپىتىن يان
پىگەي ئەۋەن لىكېئوردىن، ھەۋو كەسكىك لەم بۈۋەدا
خاۋەن ئازادى مەلۇماتى رەھابە، دەۋلەت يان ھىچ
دەزگاپسەكى لى، ئەننەت دىلپىش، سىياسى
دەستۇرەردانى لەمبارەيەۋەي لى،

لە لايەكەۋە بىلغەي ئەم ئازادىيە لە جىياۋزىگەردى
مەسەلەي گىشتى مەسەلەي تايىبەتلىدە، واتە لە
دەستۇرەردانى ئەۋ سەئۇدىيە گە دەۋلەت
دەۋلەت ئىسلاھات بەستەۋەيەكى رەۋا ياسا داپنىست
بىرۇپاگەن رەك ھەر سەستىك گە بەستەپىتىن بە
ئەللاۋە، لە بىرپار مەسەلەي تايىبەتلىدەۋ ئاگرىن
بە مەسەلەيەكى گىشتى پىئاسە، لە لايەكى دىۋە
ئازادى پىساۋەرى بىرۇپا دەزگاپسە، رەگىسى لەئەۋ

سیاسی و حقوقی، بەلکو بە مانای ئەخلاقی بابەتی مۆسی، دەردەبەری: لێکبوردن دەبێ بە نیشانەی ھەلومەرجێک کە ئەویدی دەتوانی بەشیوەیەکی جیاوازی ھەوای ئێمە بێردەکەینەو، بێربکاتەو و کاربکات و دەبێ بە ئاشکراکەری حورمەتی تاک بە تاکێ مۆڵەکان. بەمشێوەیە لێکبوردن دەبێتە سیمای جۆرێک ئەخلاقی پۆزان، کە یەکەم بێنامی بریتییە لە ئەجامدانی ئەرکی مۆڵ لە پاراستنی حورمەتی ئەوی دی لە ھەر پوویەکەو بێ. کورتی ماناو بێناما قبولکراوەکانی لێکبوردن بە ھەمان ئەندازەی پەوادارتییە سیاسی و حقوقی و ئەخلاقیەکانی، ھەمەپەنگو جۆراوجۆرە.

لێکبوردن کە لە یەک کاتدا بە فەزێلەتییکی گشتی و تاییبەتی زانیارە، ھەندیکجار نا سیاسی جۆرێک مەسەلە تاییبەتیە لە پەيوەندیدا بە کەسێکی دیو، ھەندیکجاریش وەک جۆرێک لە خەباتی سیاسی و کۆمەلایەتی ناسراوە. بێگومان پووی دوومی لێکبوردن لە ھەموو پووەکانی دی بەرچاوترە. لێکبوردن بەر لە ھەر شتێک وەک مافێک دەردەکەوێ کە دارا دەکری: مافێک لە بەرامبەر توندپەویە سیاسی یا مەزھەبیەکاندا، ھەروەھا لە بەرامبەر دەستیوێردانی دەولەت لە مەسەلە مەزھەبیەکان، یا لە ھواری مەسەلە تاییبەتیەکاندا، کە ھەر کاتێک مافی تاکێک دەستدریژی بکریتە سەر، بۆی دەگەرێتەو، بەمشێوەیە لێکبوردن دەچێتە خزمەت خواستی جۆراوجۆرەو ھەر پەنگە خۆی ھێچ سوویدیکی لێنەبینی و لە پوودانی ئەو خەباتە بەریلاوانەدا کە تەنھا بۆ بە ئالای، وێنا یا نەروشمێکی لێدەمێنێتەو.

بەوتە ی پۆل پیکۆر لێکبوردن بابەتیکی تەل نامیزە، ھەم زۆر سادەییە و ھەم زۆر گرانبە، لە راستیدا شەکاوەکردن لە دەست "لێنەبوردن" یا "تەخەمولنەکردن" بێ سەردەدانم لەو ئیلتیزاماتە

جۆراوجۆرانە ی لە ئەستۆی ھەر کەسێک، زۆر نامسان بێتە پێشچا، ھەروەھا بڕووستکردنی ھاونامەنگی لەنیوان پێویستیە جۆراوجۆرە ئەخلاقی و حقوقی و سیاسی یا مەعنەویەکاندا، کە مەلەتەری پەموایەتی لێکبوردن، کارێکی زۆر زەحمەتە. لێکبوردن بێرکەییەکی چەند لایەنەییە، لەبەرئەوەی کە وەلامدەرەو ھەوای پێداویستی جۆراوجۆرە، ھەروەھا لەبەرئەوەش کە پەنگە ھەمیشە پووی پێچەوانە ی لێکبوردن واتە لێکنەبوردن و تەخەمولنەکردن، ھۆیەکانی لەناویرینی فراھەمیکەن، ھەرچەند کە دەبێ بۆ جێگای لێکبوردن لە نیوان ئەو توانەدا بگەڕێن.

ناسینی بیری لێکبوردن بەستراوە بەو ھەوای کە سنۆرەکە ی دەستنیشان بکەین و پێگرەکانی ھەلسەنگێنین. بەرگریکردنی بێ قەید و شەرت لە لێکبوردن خۆی ھەنگاوانە بۆ لەناویرینی لێکبوردن: پێگەدان بەو بیروپایانە ی نژی لێکبوردن و بەناوی لێکبوردنیشەو، پێگەدان بەو کارانە ی کە مەبەستیان سنۆرەلرکردن یا لەناویرینی ئازادی دەریپێن و بیروپاواو پەو ھێچ دەرنەجامێکی جگە لە لەناویرینی لێکبوردن نابێ، بەلام ئایا زامەنکردنی لێکبوردن بە لاوازکردنی، خۆی لە خۆیدا کارێکی تەخەمولنەکراو نیە؟ ھاواری "تەخەمولنەکردن" ھەمیشە مەسەلە ی لێکبوردن دەھێنێتە پێش و پێویستی بەو ھەوای کارێک بە تەخەمولنەکراو بزانری بۆئەو ھەوای دەرکەوتەکانی لێکنەبوردن باشتر ئاشکرا بێت. کردنی لێکبوردن بە بەھاییەکی پەھاو بێسنۆر، بە مانای ئەوەیە کە ھەلومەرجی پوودانی لەناویرین، پێناسی لێکبوردن پێویستی بەو ھەوای کە شێوەی دەستنیشانکردنی لە سیستەمە فکریەکاندا کە سەر بە ھەلومەرجی میژوویی جۆراوجۆر تەوتوی بکری: تەوتوی ئەوەی کە سنۆری لێکبوردن تا کوێ بێت و چ شتێک بە تەخەمولنەکراو دابنریت؟ بەلام مۆڵ

ئارەزووی ئەوەی ھەبە ھەبە ھەبە سەنۆریك بۆ لێكۆردن قبولنەكات بۆ ئەوەی باشتەر بتوانی بەرگری لە مافێك بكا كە بە پیتی پێساو بە ھا ئەخلاقى یان سیاسىەكانى خۆى بە راستى دەزانیت.

ئایا ئەمەش خۆى لە خۆیدا نیشانەى ئازادى و خودمۆختارى ئێمە نیە؟ بە ھە پرسىاریكى دیش دیتە پێشەوہ: ئایا لە ھە ھالەتەدا ئەگەرى ئەوہ نیە كە ھەلزاردنە ئەخلاقى و مەزھەبى یان سیاسىەكان ھەموو لە یەك ئاستدا پراوەستن و جۆریك لە ھاوئاستى بە ھاكان دروستیبێ كە لە یەكسانى یان باشتەر بلێین لە مافى یەكسان و نەبوونى جیاوازی بۆ ھەر جۆرە بیروپایەكەوہ، سەرچاوە دەگرێ؟ ئەگەر لێكۆردن ناچارمان دەكات كە پێزی ھەموو بیروپایەك بگرین و خۆمان لە ھەلسەنگاندن و سووك سەیركردنیان بەدور بگرین، ئایا ئەو مەترسیەى تێدا نیە كە لە پێشەوہ ئەگەرى ھەر وتوێژێكى پەخنەگرانە، لەناو بەرین؟ لە ھە ھالەتەدا لێكۆردن ھەلۆیستێك دەبێ كە تیايدا ھەبە راستىەك سەقامگیر نابێت و بەرگری لە ھەبە شتێك جگە لە ھەقیقەتى لێكۆردن ناكێ. لێكۆردن پەيوەستەبێ بە گومانكارىیەوہ و فۆرمى ناكۆكى ئامیزى ئەخلاقى نەھلیستیانە یان قوتابخانەى بێھودەبى لە بواری ئەخلاقیدا، بەخۆیەوہ دەگرێ. لە راستیدا لێكۆردن دەبێ بە فەزىلەتێكى ھەبە. ئەم پستەبەى كۆلۆدیلمان لەبەرە كە دەبێگوت: "لێكۆردن؟ بۆ لێكۆردن، چەند مالتێكىش ھەبە".

بیری لێكۆردن وەك فەزىلەتێك، تەنانت گەر ھەموانیش لەسەرى پێككەوتین، ئەوہندە سادە نیە. پێدەچێ كە دەبێ یەكێك لە مانا سەرەتاییەكانى لێكۆردن وەلاوہ نرێ: قسەكردن لە بارەى لێكۆردنەوہ وەك فەزىلەتێكى ئەخلاقى و ھاوتاكردنى لەگەڵ شێوہیەك یان دەربڕینیكى نەرىتى پێزگرتن {لەوى دى}، ھاوكات دەبێت لەگەڵ گۆرانی تەنانت بیری پێزگرتن و وازھێنان لەبیری لێكۆردن. ئەم

قسەبە مانای چىە؟ واتە ئەو بابەتانەى كە پەنگە مسداقى ھەردوو چەمكە كە بن، یەكسان نین، ئێمە پێز لە یاسا دەگرین، بەلام لە بارەبەوہ لێكۆردو نابین. لە بەرامبەر بیروپای ئەوانى دیدا لێكۆردو دەبین، بەلام پێز لە خودى خۆیان كە جیاوازن لە بیروپاكانیان دەگرین. لێرەوہ دەشى پێزیان لێبگرین بێئەوہى ئامادەى لێكۆردن بین بەرامبەر بە بیروپاكانیان، لە بارەى بابەتێكەوہ كە ئازادو سەربەخۆ وەسفەكریت، واتە بیریك لەبەر خودى بێر "لێكۆردو" نابین {ئەگەر بمانەوێت وتەزاكانى كانت لە بارەى پێزەوہ بەتێنەوہ} بەلكو پێز لە كەس یان زىھنى سەربەخۆ دەگرین. لێرەوہ تێكەلكردنى پێزگرتن و لێكۆردن دەبێتە ھۆى لەناوچونى بیری پێزگرتن كە وتەزایەكى ئەخلاقىە. یاسای ئەخلاقى ناچارمان دەكات كە پێز لە كەس وەك مۆفێكى ئاقل و سەربەخۆ بگرین، ئەك ئەوہى لە بارەبەوہ لێكۆردو بین. پێزگرتن لەم پێناسەبەدا ھوكمىكى پراوەبە ئەك مەرجدارو دەستوریكى دوربینانە لە زۆرانبازىەكى دوولایەنەدا. لەلایەكى دیەوہ ئاشكرا نیە كە بنەمای لێكۆردن خەسلەتى ئەخلاقى كەسایەتى بێت، واتە بنەماكەى مافىكى نەگۆر بێت كە وێژدانێك بۆ دەستنىشانكردنى پێگە و شێوازی خۆى ھەبەتى. لێرەوہ دەكرێ لێكۆردن لەسەر بنەمای تەكبیرە دەزگایى یان ھوقوقى و سیاسىەكان بونیاد بنرێ: لۆك لێكۆردن بە دەرنەنجامى جیاكردنەوہى دین لە دەولەت، دەزانى، ئەك بە دەرنەنجامى ئەو مافانەى كە بە ناچار بەستراون بە سروشتى مۆفەكانەوہ. ھیشتا ماوہ، زۆر ماوہ بۆ چەمكى مافى مۆف. دواچار بە یەكسانى زانینى لێكۆردن و پێزگرتن بێگومان دەورى پەيوەندى دەسەلاتى لێدەگرێت و دەبێتە ھۆى لەناوچوونى پەھەندى میژووبى و سیاسى لێكۆردن: ئایا لە ھەر قوناعێكى میژووبیدا كە مەسەلەى لێكۆردن ھاتۆتە پێشى بە مەبەستى

چاڭكردنه وهی په یوه ندیه ناهاوتاګانی دهسلالات،
ناکړکی نیوان هاوالتیان و نه رمانه وایان یا له نیوان
هاوالتیان و نه وانی دیدا یا ګروپیک له هاوالتیان له ګل
دهزګاګانی که نیسه دا، نه بوه؟

میژوی وشه "لیکبوردن" به نه نیا ئالوزی
چه مکه که یه، نو سه رانی کاسولیک لیکبوردن به
سه قامگیری له نه زمونداو توانای ته حه مولکردنی
خرابه، به به دبختی یان به لا سروشسته کان دهزانن.
چاوکی Tollo (به مانای بردن، ته حه مولکردن،
به رګه ګرتن) له زمانی لاتینیشدا وشه Tolerance
له م (پګه وهیه) و کاریکه که مروف له سه رخوی
نه نجامیده دات. زاراهوی پزیشکی لیکبوردنیش هر
نهم مانایه ده به خشن: ته حه مول جه سته یی
بونه وهریکي زیندرو، به مانای توانای ته حه مولکردنی
دهرمانیک له ماده یه کی کیمیایی یان فیزیایی
دیاریکراوه وه، به بین نه وهی زیانی پیبګه یه نیت، نهم
به کارهینانی وشه لیکبوردن، چه مکی ګومه لئاسی
"ئاستی ته حه مول" دروستکړوه که ناشکراکری
توانای تان یان ګروپیکه له ته حه مولکردنی کاریګری
نه لټراژینیکداو نه ګوپان له ژیر کاریګریدا.

لیکبوردن سه رته تا په یوه سته به په یوه ندی مروف
به شته کانه وه به ګوپینی مانای ناشکراکری
په یوه ندی مروف به وانی دیه وه، به لام هر له م
مانایه دایه که چه مکی تایبه تی خوی ده لټریتته وه.

میراتی مانای په کم دوولایه نی جیاواز به مانای
لیکبوردن ده به خشن که له پیناسی وشه نامه ی
پویه ردا به مشیره یه هاتوه: "لیکبوردن بریتیه له
وازمینان له نه مرو نه هیکردن له حاله تیکدا که توانای
نه نجامدانی ه بیت، لیکبوردن نه وازادیه یه که له م
وازمینانه وه به ده سست دیت". نهم پیناسیه یه
لایه نیکه م مه ته لئامیزه: نه پروتکراوه ته وه که چ
که سیک وازده هینیت و نه چون نهم وازمینانه ده بیتته
موی نازادی. ئایا لیکبوردن نیمتیاریکه که له

شینوهی نازادیه کی ته واونیکه تیغدا به وی دی
ده دریت؟ پیناسی نهم له به واری په یوه ندی
که سه وهیه به وی دیه وه، نه ک له به واری دهزګاګاندا:
"ه لومه رجیک که نه ګری بیرکردنه وه و کارکردن
به شینوهیه کی جیا له وهی نیمه قبولمانه، ده دات".
له م پیناسیه به دا که متر له "قبولکردنی" نه و، سه رنج
له ده رکی دیده ګانی نه وی دی له پوی هاوپره نگی
دهرونیه وه ده دریت، بنه مایه کی ئالوزه، له م
پیناسیه به دا لیکبوردن نیمتیاریکه یو نه وی دی
له لایه ن که سیکه وه که به واری وایه هه قیقه ت لای
نه وه. جوریک به رګه ګرتنی هه قیقه ته له به رامبه ر
هه له دا. لیره دا نه وی دی وه "شینوازیکی
بیرکردنه وه و کارکردن" وه سف ده دریت. ئایا
پتویست ده کات ئامازه یو پیناسی وشه نامه ی
فورتییر (بلاوکردنه وهی سالی 1691 ی میلادی) یش
بکه یین: "لیکبوردن (کرداری تیپه)":
ته حه مولکردنی شستیک، شکاته کردن لیس،
سزانه دانیتی: ده بین لیبوردو بین له به رامبه ر هه لای
نه و که سانه ی له ګه لیاندا ده ژین، له شاری پوما له ګل
عه ر هق خوره کاند لیبوردو، به لام کاره که یان
ناسه لمینن. کاتیک که ناتوانین ته عه دا یان
ده ستریتیه ک له په ګه وه ده ربهینن، ده بین له ګه لیدا
لیبوردو بین. له ګل تاوانیکدا که ناتوانین سزای
بده یین، ده بین لیبوردو بین. لیکبوردن جوریک
به رګه ګرتنه که مروف به هویه وه یان شستیک،
په فتاریکی خراب، هه لایه ک ته حه مولده کات، یان
ده یشاریته وه. عه ر هق خوره کان ته حه مولده کرتن
چونکه ناکړی نه و خرابکاریانه ی ګونترولیان ده کات،
له ناویریت، بی هوی نه که زورجار بین دینی و
فه حشایان به یه ک شت داده نا. نه ګر ته نها له ګل
خرابیدا لیبوردو بین، چیدی لیکبوردن ناتوانی خوی
فه زیله تیک بیت: نه وه چ جوره نه خلاقیک ده بین نه ګر
لیبوردو بین له ګل نه و شته دا که نه هی نه خلاقه؟ له

بیرمان بیت که نه زموړنو ته حملې بل که سینگه که لیده یوړئو هق به دده ست نه وه. دپاره قبولنه کردن به مانای دهر کردن و نه شکجه دانو نازاردان نیه. به لام لیکېوړدن، بن لایه نی نیه: نه و شته ی لیکېوړدو دهبین له گه لی، به هیچ شینوه به ک: هق دروستنکات. رتگه دان، سه لماندن نیه. نه و شته ی لیتی دهر یوړئ دهر چیته ژیر بالی هغه وه و یاسا له بهرامبریدا بیده نگ دهر بیت. کاتیک له شتیک دهر یوړت که توانا یان جه ساره نی رتگه گرتنی نیه و له م حاله ته دا وه ک "لیکېوړتنگه ری" مه حکوم دهر گرتی، لیکېوړدن له م حاله ته دا به مستبه کی گوناگون کارانه یسان بن هیمه تی ناو دهر یوړئ.

پیناسی وشه نامه ی رږبیر ناخکراکه ری دابرانیکه: له م پیناسه یه دا به په پینه وه له ران هینانه وه بهرو قبول کردن و هروها له سرینه وه ی ماره کانه وه بهرو قبول گرتنی هه مه پهنگی دهر یوړئ، چیدی لیکېوړدن نه و مانایه ی ناییت به لکو دهر بن به بنه مایه کی عمه لی که مړوف به پتی نه وه له چند پرویه که وه ته سلیمی نه وی دی یان ورتر بلتین، ته سلیمی نه وی دی وه ک که سیک دهر بن که بیروپاکانی له گه ل بیروپاکانی نه و دا جیاوازو ناکوکه. نه و که سه ی لیده یوړئ، سوود له م لیکېوړنه وهر دهر گرتی، له م حاله ته دا لیکېوړدن وه ک نیمبرتو جیانینی ده لی وه ک "دروشمی زیانی هاو به ش" ده ناسری که نمونه کی و توپیزو زمانی هاو به شه که مړوف ناچار دهر کسا "قه بولی غه ییر" بکات.

سهر نه وه به نه گره نه م پیناسه به له گه ل پیناسی "لیکنه یوړدن" دا به راورد بکه بن، وه ک پؤل ریکوړ ده لی، پرویه پروی هه لومهر جینکی پیچه وانه دهر بینه وه. له م حاله ته دا په لغتاری تاک پیش رتسای هاو به شو گشتی ده که ویت و لیکنه یوړدن بریتیده بن له "حاله تی پیچه وانه ی لیکېوړدن (مه زمه بی یان دینیسای)" و "مه یل بؤ ته هه مولنه کردن،

مه حکوم کردنی نه وه ی له په لغتاری بیروپای نه وانی دیدا به دلی شیمه نه "نه م پیناسه به ی لیکنه یوړدن هه مان نالوژی پیناسی لیکېوړدنی هه به. نایا دهر بن لیکېوړدن وه ک دهر ستورونکی نه خلاقی و سهر به نه خلاقیات هزارین که پناه که ی له به های که س یان ویزانیداپ؟ یان لیکېوړدن دهر نه دهرامی کومه لی ته کبیری ده زگایه که ده توانی زامنی نازادی و مافیک بیت که مهرجه عه جیاوازه کانی دهر سلات به تاکه کانی دهر به خشن؟ نایا لیکېوړدن به مای یاسا هه لمانبه کانه به و مویه ی که پیشنی به ستوه به مافه نه خلاقیه دیرینه کان یان دهر بن به بهرامی نه و یاسایه ی دابننن؟

توان دژبی دهر وونی مړوف

یان توانی زه میننی

لیکېوړدن هه همیشه به شیکه له کومه لیک شتی دی که ناتوانین لیتی جیا که بینه وه. کاتیک زانا دینیه کانی سه ده ی سیانزه و دادگا شرعیه کانی نه و سه رده مه نه و پرسپاره یان هینایه پیشنی، که نایا دهر بن مړوف له گه ل بن دیندا لیکېوړدو بن، کاتیک که نازادی دهر پهرین وه ک مافی مړوف دوا دهر گرا، کاتیک سه رنج له ته کبیره ده زگایه کان دهر دا له په یوه ندی لیکېوړدن به بازرگانی و نالوگوپی نابوریه وه، هه همیشه وشه ی لیکېوړدن به ک مانای نه دهر به خشنی، بنگومان دهر گرتی لیکېوړدن بکه رتینه وه بؤ سه رده مه دیرینه کان: نایا له هه مانکاته وه که کومه لگا دامه زرا، پیویست نه بوو که بیروپاو باوه ر تیوره کان به یه که وه بگوچین بؤ نه وه ی په یوه ندی کومه لایه تی لیک هه لنه وه شیتته وه، پینه وه ی له هه مانکاتا پیویست به دانانی رتسایه ک بؤ لیکېوړدن و ستوره کی هه بیت؟ له ویشه وه که چوونیه کی و په کپاوه پی بوونی نه بوو، به لکو بیروپا هه مه جوړ بوو، نایا لیکېوړدن کیتشه به ک

نەبۇر كە دەبۇر چارەسەر بىكرى؟ نەگەرچى قۇلتىز
نەبۇر دەسەلماند كە يۇنانىيەكان و پەمبەكان
اينىوردۇر بۇر، بەلام دەپن سەرنج لەو بەدەين كە
نەوان ويناپەكى دروستيان بۇ لىكپوردن نەبۇر:
لىكپوردن بىرپكى نوپىيە كە لە حال وەواي مەزەبى
نەروپاي سەردەمى رىئسانسدا، سەرىپەلدا.

بە كورتى دەلتىن كە مەسىحيەتى سەدەكانى
ناوەرەست، پاش قوستەتەن و بەھۇى باوەرەپەتەنى
ئىمپراتۇرەكانەو، بۇر بە دىنى دەولەت، كەنيسە و
دەولەت دوانەپەكان پىكەدەپەتە كە لەناو دەروونى
كۆمەلگاپەكى تەكدا، جىگەيان مەبۇر، ئىسەم
كۆمەلگاپەش لە سەدەمى نۆزدەمى مېلادىيەو بە
كۆمەلگاپە مەسىحى ناوەرەبراو ئىم دوو دەزگاپەش
(وانە كەنيسە و دەولەت) بەرپەو بەرپەتەتى يەك
سەرزەمىنەيان لە ئەستۇ بۇر. ھەرچەندە لە سەرەتاي
سەدەمى سىانزەدا ھىواش ھىواش نەتەرەكان بە
خەبەر دىن و ھۆكۈمەتى سەرىپەخۇ لە سىنورى
دەسەلاتدارىتى پاپا، بونىاد دەننن، بەلام لەگەل
ئەوەشدا ھىشتا يەككىتى مەزەب بىناغەى دەولەت و
ولات پىكەدەپەتە، بەلام لەگەل رىفۇرمەكانى
لوسەرى و كالفىندا، سەرجەم مەسىحيەتى پۇمى
تووشى سەرىپەتەنىكى بىنۆپە دەپن: بۇ يەكەمجار
بىدىنى (يان ئىرتىداد) دروستەپن كە بەردەوام و
سەقامگىر دەپن و كۆى سەرزەمىنەكان دەگىرتەو
(نامازەپە بۇ ئەو ولتەنەى كە يەكپارچە بۇر بە
لاپەنگرى رىفۇرم و بۇر بە پىرۆتەستانتى. و).

تاشكراشە كە بەر لەوەش ئىرتداد دروست بىر
(گروپەكان يان جىابوونەوكانى وەك ئارىيانىزم،
دوناتىزم، ئالبىزوايى) كە بە توندى سەركوت دەكرا
(و پاشتر بەھۇى تەفتىشى بىرپاكانەو
"نەنگىزسىيۇن" سەركوت كرا) و جىابوونەو
كەنيسەى ئۆرسەزكس، مەسىحيەتى بە شىئەپەكى
بىراو كىرد بە دوو بەشەو، لە سەدەمى شانزەدا

قۇرئان لە كەنيسە، لوسەرى، زوینگلىنى، كالفىنى و
ئىنگلىكى، دەكەونە دىنەتى تاشكراى كەنيسەى پۇم
(كاسۇلىكى) و ھەرەو ھارەپەكى قۇر لە گروپ و
بىزوتەو مەزەپەكان بە شەوق و مەولنىكى قۇرەو،
بەشى خۇيان، ھەرەشە لە رىفۇرمى دىنى دەكەن
جىهانىك لە كەنيسەكان، گروپەكان و بىزوتەو
دىنى و غىرەفەتەكان، مەول بۇ بەدەستەپەنى مافى
زىان دەدەن. مەسەلەى تەفرەقەى مەزەبى لە
سەرتاسەرى نەروپادا دىتە پىشەو بەدەمى
ئەمەشدا مەسەلەى لىكپوردن دىتە پىشەو.

ھەمەجۇرى مەزەبى جىپى لە دەرەوۋى جىهانى
مەسىحيەت نىسە تەنھا پەپەوۋەندى بە
نامەسىحيەكانەو نىسە، بەلكو لەناو كۆمەلگاپە
مەسىحى پۇرئارادا پەردەدات، ئەمە پىشانەرى دوو
ھەلومەرجى جىاوازە: لە كاتىكدا كە بىباوەرپى (بە
مەسىحيەت)، كە بە بىراو كاسۇلىكەكان مەسەلەپەكە
لە دەرەوۋى باوەرپى ئەوان ھاوسەنگى مەسىحيەت
تەككەدات، ئىرتداد لە چارى ئەواندا فەسادە لە
مەسىحيەتداو بىناغەكانى دەلەرزىنى. لە كۆمەلگاپەكدا
كە بىناغەى فەرەنسا دەلەت لەمە دەكات: "يەك
باوەرپەك ياسا، يەك شا" و بە باشى ئەو
دەردەخات كە يەككىتى باوەرپە بىناغەى ياسا يەككىتى
دەسەلاتى سەلتەنەتە، ھەر جىابوونەوۋەپەكى
مەزەبى، وەك تەفرەقەپەكى زەمىنى دەناسرى و بە
ياخىپوون دادەنرى: بىدىنەكان تاوانبارن و بە
مەترسىيەك دادەنرىن ھەم بۇ كەنيسەكان ھەم بۇ
كۆمەلگاپە مەدەنى.

مەسەلەى جىاوازی مەزەبى، دوولاپەنى ھەپە:
لەلاپەكەو ئىرتداد كە تۆمەتى دوولاپەنى كاسۇلىك و
پىرۆتەستانتەكانە دىنى يەككى، پىرۆتەستانتەكان
كاسۇلىكەكان بە شىئەندى كەنيسەى سەرەتاي
مەسىحيەت و ناوەرەككى كىتەپى پىرۆز تاوانباردەكەن،
تاوانىكە دىنى كەنيسەكان و ھەرەو ھەرە دىنى

سیاسه تمه داران. ته وهره ی سهره کی یاساگانی تارانی زه مینى و مه زه بی، بناغه یه کی حقوقى سیاسى ته و او دروستنده کات. له لاکه ی بییه وه به پنی نیستد لایکى مه زه بی، یه کیتی باوه و مرجى نازادى دهر وینى مرقه کانه، ته نها نازادبوونى تاك له نارادا نییه، به لکو نازادى سهرجه م کومه لگا له نارادایه. که و ابو له پیناوى به رژه و هندى نازادى مه موانه که ده بى ته ماشای مه ترسى شیمانیه یی نیرتداد بکړئ. به وایه که ده بى مورته ده کان سزای دنیایى بدرین، بونه وه ی له وکاته دا که دهر وینیان نازاد ده بیت، نه رکی چاکه کاریش بووین به عه ملى، (چاکه کاریه ک) که یارمه تیدانى نازادى نه وانى دى به نامادجى زامنکړنى نازادى خود، ده یسه پینى. هره وها به مشیوه یه نه رکی کومه لایه تی په یوه ست به به رژه و هندى دنیایى تا که کانی کومه لگاشه وه، نه نجامده بښئ. له م حاله ته دا به کاره یینانى مافه زه مینیه کان بى سزادانى تاوانه مه عه ویه کان و سوو بوهرگرتن له ده سلاتى میره کان له م پیناوه دا، پنیو یست و په وایته پینچاو.

ته وه به بیر ده مینینه وه که پروتستانته کانیش به مشیوه یه بیرسانده کړده وه: لوسه سهره تا لایه نگرى نازادى مه زه به بو وړى به رپابوونى که نیسه ی ده وله تی سوو، به لام نوایى نه لمانیا دابه شبوو بى کومه لى شاراده نشینى کاسولیکى و پروتستانتى به پنی رنساى "Cujus regio ejus religia" (له هر ده ولت یان شاراده نشینکدا ته نها یه ک مه زه به ده توانى بوونى ه بى، مه زه بی میر). سیاسه تی وتویژ که زقرتر له لایه ن بزوتنه وه ی هیومانیزمه وه ده برتته وه پینش، ناتوانى که نیسه جیاوازه کان ناشتبکانه وه. له فهره نسادا حاله تی ناشتبوونه وه که به مړى فهرمانى نانتسه وه (1598) به ریاده بیت، کاریگه ریه کی پور له که مېوونه وه ی مه یه و ناتوانى پنگه له سیاسه ته تازه کانی نازارو

نه شکجه دانی مورته ده کان، به به کاره یینانى زقر نچارکړن به باوه پمیتان، نورخستنه وه و نچارکړن به پینشولزى له شکره کان، بکړئ، به مشیوه یه پاش رېفورمى دینى، بى یه که مجار دوابه نوای جیاوازیه چاره سه رنه کراوه کانی نیسوان کاسولیک و پروتستانته کان، مه سله ی لیکبورون له مانای پاسسته قینه ی خوییدا به مشیوه یه کی نوندوتیژ راده که به بښئ: نه سیاسه تی وتویژ (که له بڼه پرتدا له ساله کانی 1530 و 1555 په ره یسه ند) به مه به ستنى لایه نیکه می گونجانی تیوری، پنگه وننیکى شرعى نیوان لایه نه کان مسوگر ده کات، نه نازارو نه شکجه و به کاره یینانى کورداری توند (به شوینیک ده کات).

له به رامبه ر لیکنه بوردنى مه زه پیدا که ده لى هرکه س هه ندیک له حوکمه شرعیه کان قبولنه کات، به زه وړى مه لعون و ده رکراره ("له دهره وه ی که نیسه نازادى نیه")، لیکنه بوردنى زه مینیه که نه گه رى پیکه وه زیانى لایه نگرانى مه زه به جوراوچوره کان له یه ک ولاتدا قبولناکات، به لام هره وها لیکنه بوردن وه ک کارى کی خیرخوازان دهرده که ویت، تا ماوه یه کی زقر له یادی شه وى سن بارتلمیدا، مه راسمیک به ریاده کړت. به هله وهرنه گړت، له سده ی شه شدا لایه نگرانى لیکبورون نه لایه نگرى ده وله تی زه مینینه ونه نه یارى که نیسه. هیشتا زقرمان ماوه بونه وه ی به پوښنگه رى بگه یین. وتویژه کان له نیوان مه سیحیه کاندایه، نه گه رچى چیدى یه کگرتوو نین. لیکبورون سهره تا مه سله یه کی مه زه بییه، که موفه سیره کانی کتیبى پیروز پولى سهره کی تیا ده بینن. ماوه یه کی زقر تیده په پى تا نه م مه سله یه له سنورى مه زه به تیپه پرده کات و ماوه نگاو ده بى له گه ل بزوتنه وه ی زه مینیکردنى {عه لمانیکردنى} ده وله تدا.

پاستیدا جۆرئك بەرگە گرتنە لە بەرامبەر ھەلەى
 گوناھكارانە داو تەنھاش تا ئەوكاتە بەردەوامدەبێت
 كە ئەو ھەلەى بە ھاو نەچووبى، لىكبووردن ملدانە بۆ
 كەمترین خراپە. ئەم مانا سەرەتايىەى لىكبووردن
 ناتوانىن لە بەرچاوە گرىن. رابوسن ئەتىن چەند
 سەدە پاشتر لە بەرامبەر ئەنجومەنى نەتەوەى
 (فەرەنسادا) وشەى پىر ئالۆزى لىكبووردنى مەحكوم
 كىرى داواى سىرپنەوەى لە راگەياندى مافەكانى
 مۆفەدا كرد: وشەىەك كە "ھاولاتيان وەك
 گوناھكاران، كە دەبەخشرىن، بە شایستەى بەزەى
 دەزانى" (وتار لە ئەنجومەنى نەتەوەىیدا، 22ى ئوتى
 1789) مۆرى ئەم خەسلەتە بە لىكبووردنەوە ماىو
 كە بەخشىنى ئىمتىيازىكە بە ھەلەكەران و نەك ھەر
 بەرگى نىە لە مافى بەكسانى ھاولاتيان، بەلكو
 موداراكرىنى ئەوى دىيەو لىرەو ھەر ساتىك دەتوانى
 فەرامۆشبكرى، بەلام چەمكى پاستى بەناچار ئەو
 ناھىنىتە پىشى كە ھەر دوركەوتنەوە يان گۆرپىنىكى
 پىوىستى بە سزادانى دىيایى بىت، دەكرى چاوە
 سزادان بپۆشكرى و بەرگى لە مافى فرەى
 مەزەبەكان بكرى، لە ھەمانكاتدا پابەند بىن بە بەك
 بنەماى بابەتى و گشتگرەو ھەلە بوارى ھەقىقەتدا.
 ھىومانىستەكانى سەردەمى رېنسانس بەمشىو ھە
 ھەلەدەدەن تا بەكۆتەى بنەماى باوەر، سەرلەنو
 دروستبەكەنەو ھەلە ھەمانكاتدا بىگۆنچىن لەگەل
 ناشتى و لىكتىگەيشتى زەمىنى لە كۆمەلگادا. ئەوان
 لەسەر بنەماى پەيمانى گرووپە مەسىحىەكان لە
 چارەسەرى لىكتىگەيشتى جىاوازیەكاندا، زۆرتر
 پشت بە پەرەردەكرى مورتەدەكان دەبەستن تا
 سەركوتكرىيان و جەخت لە كۆكرىنەو ھەلە
 مەزەبىەكان لە بنەما ھەلەكانەو ھەلە باوەر
 سادەو زىندوو و دوو لە وردبىنىەكانى زانایانى
 مەزەبى، دەكەن. ماركسىل فېسلىن و پىك
 دولامیراندول دەچنە پال قوتابخانەى ھىومانىستەكان

كە ئامانجیان سەقامگىركردنى ناشتى و گۆنجانى
 مەزەبى و مۆوى و وتوێزى ئازادە. تەنانت دەكرى
 وەك نىكولا بۆكز پىكەوتنى ژمارەىەكى كەمى
 ھەكىمەكانى دىنە جىاوازەكان بۆ پىكخستنى كۆمەلە
 بنەماى گشتى و ھاویش لە بەرچاوە گرىن كە لەم
 ھالەتەدا پىكەوتنى بىروپاى گشتى، دەبىتە ھۆى
 ناشتى و پىكەوتن لە نىوان پەپرەوانى بەك دىنى
 قبولكرای خودادا.

كە وابوو جىاوازی مەزەبەكان خۆى لە خۆیدا
 خراپ نىە: ئەم جىاوازیە لە كۆتەى پىكاشدا ھەم
 سروشتى و ھەم خواستى خودایە. بەلام بەلگاندنى
 (نىستدال) توماس مۆر بە قازانجى ئازادى مەزەبى،
 سەرەتا بەلگاندنىكى سیاسى، ئۆتۆپۆس (ھاكى
 یۆتۆپىا) لەبەرئەو ئازادى مەزەبى بۆ پرەمىتەكان
 بەرپەوا دادەنئ، چونكە دەزانى تەفرەقەى مەزەبى
 ولات بىتوانا دەكات. لىكبووردن لە خزمەتى
 ھاوناھەنگى نەتەوەىیدا، ئەگەر لە یۆتۆپىادا ھەم
 باوەرپدارى تازەو ھەم مولحدى بىن خودا، ھەردووکیان
 مەحكوم، لەبەرئەو ھەلە كە بە پىسى ھەماسەتى
 مەزەبى بەكەمیان قابىلى لىبووردن نىە و بىباوەر
 بوەمىشيان دەيكات بە مۆفەتىكى ئائەخلاقى و لە
 ئەنجامدا دەىكا بە بوونەو ھەلە ناكۆمەلایەتى. لە
 كۆتەى یۆتۆپىادا بەرگى لە دەولەتى زەمىنى يان
 نادىنى ناكرى، بەلام ئەم كۆتەى ھۆگەلىك دەھىنىتەو
 بە قازانجى ئەو "سیاسەتەنەى" خوازیارى
 گرىنگەربوونى بەرژوئەندىەكانى كۆمەلە، لە بەكۆتەى
 مەزەبى و جۆرئك ئازادى بىروپا و مەزەب {گەرچى
 بە شىو ھەلە كاتى} پىشنىاردەكات كە
 كاسۆلىكەكان و رېفۆرمىستە دىنىەكان و بە گشتى
 ھەموو ئازادىخوازىك دەگرىتەو ھەلە. مېشیل دۆلۆپىتال
 بەرژوئەندىە نەتەو ھەلەكان كە دەبى تەنھا سەرقالى
 دەولەت بىت، لە ھەلە ھەلە ھەلە مەزەب جىا
 دەكاتەو، ژان بۆدۆن و بۆتەو ھەلە فەكرى ئەراستىنى

جياكارى له نيوان مەزھەب و دەولەتدا، بە قازانچى
ئوھمىيان دەھكات و دەسەلاتى ھۆكۈمرانى سىياسى بە
شىۋەيەكى جىتى سەرنج، پەرەپىتدەدا.

پىشتىرىش ماسسىل دۇپادۆ لە كىتەبى لايەنگىرى
ئاشتى (1324ى مىلادى)دا، مىرى بە پىشەۋاي
مەزھەبى ولات دەناسى و بېرواي واپوۋ كە ئەو دەبى
ھەموو ھۆكۈمە ياسايىھەكان دابىنى. بەھورتى لىبوردن
لەبارەى مورتەدەھكانەۋە بە تەۋايى بەستراۋە بە
ھەلبىزاردى مىرەكان و بەرژەۋەندىسە
تايىبەتەكانى دەولەتەۋە.

قوتابخانەى ھيومانىست ھەمىشە جياۋازى گروپە
دىنىيەكان بە شىتەكى خراب دەزانى، خراپىەك كە
دەبى لىبوردىۋىن بەرامبەرى، تا ئەۋكاتەى كە
پىكەۋتنى مەزھەبى، كۆتايى پىتەنى. لىكبوردن
مەسەلەيەكى كاتىبە، تەننەت ئەگەر لەگەل ئەو
پەخنەى ھەقىقەتەدا پىتەۋە كە زانايانى مەزھەبى
كاسۆلىك دەيگىرن. يەكەم بابەت كە دىتە پىشەۋە
يەكەتتى گروپە جياۋازەكانى مەزھەبى كاسۆلىكەو
پاش پىكەۋتنى سەرچەم كاسۆلىكەكان، يەكەتتى
لەگەل مەزھەبەكانى تىردا دىتە پىشە، كە دەپىتە
ھۆى كۆبۈنەۋەى مەزھەبە جياۋازەكان لە دىنىكى
پىكەتەيى (تەركىبى)دا، ديارە لەژىر پەرچەمى
باۋەپى مەسىھىدا، لە يۇتۇپىادا جياۋازى
مەزھەبەكان زىيان لە يەكپارچەيى مەسىھىت نادات،
چونكە يۇتۇپىا دەولەتتىكى نادىنىيە و تۆماس مۇر بە
سەرىجەدان لە ئىرادەى خوداۋەند كە مەزھەبە
جياۋازەكان بەرەۋ يەكەتتى بىرورا دەبات، دەچىتە
پال بىرى ھيومانىستەكان كە خوازىارى ئاشتى
مەزھەبىن لەگەل سەركەۋتنى مەسىھىتەدا، ئەم
پىكەۋتنە، جياۋازىيەكان لەناۋ دەبات ھەلەى
مورتەدەكان چاكەكاتەۋە، بەمشىۋەيە زۆرتىر
بەرگىرى لە لىتەگەيشتن دەكرى تا لىكبوردن.

نەرىت، ئاشكراكەرى ھەقىقەت يان بەرھەمى دەسەلات

بەلام دەكرى تەعبىرى ھەقىقەت، ۋەك پىنگەى
ھىزو دەسەلاتى سىياسى بە ۋەلامدانەۋەى شىۋەيەكى
ترى بىرگەرنەۋە ۋەك تاۋانىك بزانى. بۆسۈنەش ۋەك
باسكال بېرواي وايە ھەقىقەت نەگۈرە: بەردەۋامى و
نەمرى كەنىسە، پىۋەرى ھەقىقەت و زامنى گىشتىگىرى
ھۆكۈمەكانى كەنىسەى پۆم (كاسۆلىك)ە. ئەم
دەزگايە پارىزەرى ھەقىقەتە لە بەرامبەر ھەر
گۈرەنكارىەكداۋ بە زنجىرە پلەيى ھەمىشەيى خۆى
خوازىارى نەرمەنەردارى پەپەرەۋەكانىتى. ھەر
گۈرەننىك لە ھۆكۈمەكاندا، ئاشكراكەرى ھەلەيە،
كەۋاپوۋ پىفۇرمىستە مەزھەبىيەكان، كە تاۋانبارن بە
ئىرتداد، دەيانەۋىت ھەقىقەت ۋەك جىنگەيەك بۆ
دەسەلات و ھىز تەفسىرەكن، لە دەزگايى فەكرى ئەۋاندا
لە راستىدا كەنىسە پىنگەى دەسەلاتە: ئەۋان دەلەتن
كەنىسە بەرگىرى لە ھەقىقەتەك دەكا كە ھەقىقەتى
دىن و باۋەر نىيە، بەلكو ھەقىقەتى مەزھەبى ھاكەم.

ھانرى باسناز دۇبۇفال بەمشىۋەيە دىكتاتورىيەتى
قەشەكان مەھكۇمدەكات، ئەۋقەشانەى كە خەلكى
دۇى شازادەكان ھاندەدەن و ناچارىاندەكەن بە
سەرىپچىكردن بە ياساكانى پاشاۋ خۇيان دەبن بە
نەربابى مەسەلە دىنبايىەكان. ئەمانە نەزانى
ھاندەدەن و خورافات بلۆدەكەنەۋە، بۆنەۋەى
تىنۋىتى دەسەلاتدارىتى خۇيان باشتر تىركەن:
فەسادى ئەخلاقى قەشەكان لە نيوان ئەۋ ھۆكمانەدا
كە بەرگىرى لىدەكەن و واقىيەتى پەفتارىيان،
جياۋونەۋەيەكى گوناھكارانە دروستدەكات. لىرەدا
لە يەكەتتى سىياسى لەسەر بناغەى يەكەتتى بىرورا،
دور دەكەۋىنەۋە: مەزھەب پەنگە ھۆكەرىكى
ياخىبۈۋن و دارمانى دەزگا زەمىنىەكان بىت، ئەم
پەخنەيە تازە نىيە. سىپىنۇزاش بە تامەزۇرىيەۋە

ئامازەى بۇ كىيىنكە كۆرۈپ دەكات كە بېرۋى وايە؛
 "ھىچ شامىرىك ھىندەى خورافات كارىگەر نې بۇ
 حكومەت كۆردن"، بەلام رەسانەيەنى سېپىنۇزا زۆرتىر
 لەو دە نىيە كە زاناياىنى دىنى لەبەر دەسەلاتيان
 بەسەر خەلكىدا مەحكومەدەكات، بەلكو لەو دەايە كە
 بىناغەى ئەم دەسەلاتە دەگەر ئىنتەو بۇ پىنكەتەى
 سۆزدارى مۇقۇف. پىنكەتەيەك كە بە قازانجى زاناياىنى
 دىنى، رەگى لەناو خودى مۇقۇدايە. مۇقۇكان بەپىنى
 ماھىيەتلىن خورافىن. خورافە دەرئەنجامى ئەو
 ئامادەيە سۆزدارىيە كە لە وەھمى دەسەلاتدارىنى
 ئىرادەى كەس بەسەر خۇيەو دەرسىتەدەىن و
 مۇقۇكان بەمۇيەو ھەر مەسەلەيەكى ئائەقلانى
 (بىناگامى لە ھۆكارە سىرۋىتىەكان، "رەمزەكانى"
 كىتەبى پىرۇز) بە شىنەو يەكى سەروو ئەقلانى
 (سىستەمى سىرۋىتى لەسەر بىناغەى رىكخسىتىنىكى
 ئامانچدار، ئىلھامە سەروو ئەقلانىەكانى كىتەبى پىرۇز)
 ئەفسىردەكەن. لەبەرئەو ھى بېرۋىان وايە قەدەر
 كارىگەرئە لە ھىزى خودى خۇيان، لەبەرئەو لە
 ئىوان ئىرسو ئومىددا دىن و دەچىن و پەنا بۇ
 دەسەلاتىك دەپەن كە بە بېرۋىان بەھىزترە. كەوابور
 ناسىپنى ھەقىقەت بەر لە ھەر شىتىك بەستراو تەو بە
 رىزگارپوون لە پىشداو رەيەكانى زاناياىنى دىنى، بەلام
 پىتەپىستى بە رىزگارپوون لە سۆزە خەمناكەكانىش
 ھەپە، تەنھا لە ولاتىكى ئازاددا كە ئەگەرى بەرخوردى
 ئازادانەى بېرۋىاكان ھەپە، رىزگارپوونىكى كىستى وا
 قابىلى وئىناكردنە.

لېكىن بۇرۇن بەرلەو ھى دەرئەنجامى فىزىكردنى
 خەلكى بىت، بەستراو بە ئامادەى دەزگاكان بۇ
 لېولكردن يان نەكردنى ئازادى بېرۋىا، بەلام سېپىنۇزا
 تەفسىرە ئادروسىتەكانى زاناياىنى دىنى بۇ كىتەبى
 پىرۇز گىرۋانەو ھى رەمزە دۇگماتىەكان بۇ ئەو كىتەبە
 كە بە تەراوى بىن بەرىن لىنى دەگىرتىتەو، ئاساندنى
 بەدەئەكانى خۇيان وەك قەسەكانى خوداش مەحكوم

دەكات، دانانى دۇگمە ھەلسەفەيەكان بە بەشىك لە
 كىتەبى پىرۇز خودا، وەك ئەو وايە بە پىتەو ھى
 راستيان بزانىن: ھەرۋە ھەم كارە سەندەو ھى
 ئىسازادى ھەلسەفەفاندن و سىسنىردار كوردنى
 ئازادىە كۆمەلەيەتەكانە.

لېكىن بۇرۇن ھەقىقەتى كىتەبى پىرۇز

ئەم ھەقىقەتەى كىتەبى پىرۇز ئاشكرای دەكات،
 خۇى دەبىتە بابەتى وتوۋىزىك لەبارەى
 لېكىن بۇرۇنەو، ئىساك لاپىرە، ئوربىل داكۇستا، يان
 ھۇبىز بەر لە سېپىنۇزا تىساوتوۋى رەخەگراشەى
 ئىنجىلىيان كىرد، مېتۇدى مېتۇوى تەفسىرەكەى
 سېپىنۇزا لەبارەى كىتەبى پىرۇزەو پىشاندەدات كە
 ئەم كىتەبە ھىچ ھۆكىمىكى تىزۋى بېراو ھى لە خۇيدا
 ھەلەگرتەو، بەلكو تەنھا ناوەرۋىكى برىتە لە تىزە
 ئەخلاقىە ھەمەكىەكان و دەستورى كىردار كوردن بەپىنى
 دادپەرۋەرى و چاكەخوۋى. (وتارى مەزھەبى -
 سىياسى، تەماشى دەقى زمارە 9 بىكەن). رىتساي
 تەفسىر كوردنى كىتەب بە ھۇى خودى كىتەبەو ھەگەرۋان
 بەدۋى مانا ئەك ھەقىقەتە كەيدا، ئەگەرى ئەو
 دەكاتەو كە ياساى قابىلى وتوۋىزە كوردنى كىتەبى
 پىرۇز لە رىگەى سەلماندى بونىادە مېتۇوىەكەى،
 بىرپەنەو، ئەوكات ئىدى ئەركى فىزىكردنى ھەقىقەت،
 دەبىتە ئەركى تاك و تەنىاي ئەقل. سېپىنۇزا بەم
 شىو ھە بە سىرپەو ھى ئەو دۇگماتەتەى كە زاناياىنى
 دىنى داويانەتە پال كىتەبى پىرۇز، ئەك تەنھا مەزھەب
 رىزگار دەكات، بەلكو ھەلسەفەش ئازاد دەكات، چۈنكە
 ئەو دەردەخات كە ھىچ شىتىك لە كىتەبى پىرۇزدا نىيە
 كە ئاكۆك بىت لەگەل ئازادى بېرۋىادا.

"پىرى بىل" ىش دەپەو ىت دەست بە
 "تەفسىرىكى تازە" بىكات و پىشت بە "ھەمەكىرپىنى
 ئەو بىنەمايانە دەبەستى كە لىكۆلىنەو زامانىەكان،
 رەخەكان و بېرۋىاى باو، دەتوانن بىخەنە بەردەستى

مروڤ". به مشيويه به "هر مانايه كي زماني كه
 هه لگري ناچار كردن بيت به نه جامداني تارانيك،
 هه له يه". بيل به توندي هيرشه ده كاته سه سه
 ته فسيره ي ته گوستين كه به پشتبه ستن به وينا ي
 ميوانداريتي مه سيح (نينجيلي لوقا، چوارده هم، 23)
 ره وايه تي به به كار هيتاني زور دده له به رامبه ر
 مورته ده كاندا، كوي نه نه ريت مه زه بيه به پوچ
 داده ني كه به پشتبه ستن به وينا ي دانسه تالكه
 (نينجيلي مه تي، سيانزه هم، 23-24) (و نه مه
 خواره يه كه بۆ جيا كردنه وه ي باشه كان له خراپه كان و)
 سه زمان به سزاداني مورته ده كان ده دن. سن
 توه ساس، سن نه گوستين و ته نانه ت لوسه ريش
 ده بانه وي ت تالكه بۆر بكن، راته مورته ده كان -
 نه گه ر بكرئ له گه ل باوه پداراندا جيا بكرته وه - له
 كومه لگاي مه دهن ده ريكن و له چاوه پرواي
 مه لسه نكاندن رۆژي جه زادا، ليسان نه بوون (به و
 شيويه يه ي كه بۆ نمونه نه راسم يا گرؤتيس ته فسيري
 ده كن). سه زمان به راني باوه رپته يتاني خه لكي، به
 پشتبه ستن به ماناي پروكه شي نه م وينا يه،
 تاوانه كاني خويان ناراسته ده كن. بيل سه رنجيان بۆ
 ماناي كاره كهي خويان، به ماناي پروكه شي
 سه ركوتكر دنه كان، پاده كيشي. ناچار كردن به
 نيشته جينبوون و پيشوازي كردن له له شكره كان،
 ده سته سه راگرتني داراييه كان، تاشيني مووي سه رو
 سه رينه وه ي مه رجه عه ياساييه كان، دورخستنه وه،
 نيعترافه كان و باوه رپته يتاني به زور، تاوانگه لينكن
 ته نانه دژي دين و به ر له فاسد كردني مورته ده كان
 له پي و ره سمى كه نيسه دا، زيان به دين ده گه يه نيت،
 ئيلهامه كان ده بن له گه ل پروناكي سروشندا بگونجين
 چونكه نه م پروناكيه خوداييه و ليژه وه پتوه ريكه كه
 ماناي پروكه شي كتيبي پيرۆز ده بيت له گه ليدا
 بگونجيت، بيل نكولي له دۆگه كان و بابه خيان
 ده كات و سه لكاندن باوه پداران په ده ده كاته وه

ته خلاقيبووني كردار، به پتوه ري ره وايه تي ده زاني،
 به لام "جۆري نازه ي ته فسير" به ته نيا وه لاميكه بۆ
 ديدى كه نيسه ي بالاده ست. بيل شيويه يه كي فلسفه ي
 نايبه ت پيشكه شده كات كه تيايدا شيويه يه كي تري
 بير كردنه وه جينگه ي سيستماتيكي فكر ده گرته وه.
 نه و به نامازه كردن بۆ ده زگا كاسؤليكيه كان له و
 ولاتانه دا كه له كه مابه تيدان، تيروانينه كان بۆ گۆپان
 بانگده كات. ده زگاي كاسؤليكي ته نها له جينگه يه كدا
 به ناوي هه قيقه ته وه به رگري له سه ركوتكر دن ده كات،
 كه خوي سه زمانه وايه بيت. لۆك ده گه رپته وه بۆ ديدى
 ده سه لات و نه هه قيقه ته ي به رگري لیده كات و نه وه
 ده سه لعيتي كه "هر كه نيسه يه ك به برپاي خوي،
 مه سيجيه تي په تيبه و به برپاي نه واني ديش هه له و
 ئيرتداده، هه مووكه سينك برپاي وايه نه وه ي خوي
 برپاي پتيه تي هه قيقه ته وه مه رچيه كيش كه جياوازه
 له و، وه كه هه له مه حكومه ده كات" تومه تي ئيرتداد
 هه ميشه دوولايه نيه و له و په وشه وه كه ناكري
 به شيويه يه كي كامل و نه واي، مه سيجيه تي په تي
 ده ستنيشان بكرت، كه واپور گه ر مافي سه ركوتكر دن
 به كه نيسه يه ك بدريت، نه و ناچارين هه مان ماف به
 كه نيسه كاني ديش بده ين.

جياوازي به لكاندن كه ي لۆك له گه ل بيلدا له وه دايه
 كه بناغه كهي نه سيبني نه زاني و له هه مانكاندا
 ره خنه گرته له خورسكي هوشيارى. نيمه هيج
 بير يكي خورسكمان نيه كه ببته هوي هاوده نكي
 هه موان له ناسيني زاتي خودا وه نداو كتيبي پيرۆزيش
 حوكمه ليكي تيۆري كه م فيرده كهن و ليژه وه
 سه لماندني نه و مه سه لانه ي په يوه نديان به باوه ره وه
 هه يه مومكين نيه. به لگه كاندني لۆك بۆ نايه قينبووني
 مه زه به كان له شويتنيكي ديدا وينا ي سن موستيله
 (بۆ سن مه زه به يه كتاپه رسته يه كه) به بير
 ده هيتته وه كه ليسنگ پرونيكر دوتنه وه: ته نانه گه ر
 قبوليكه ين كه يه كيك له مه زه به يه كتاپه رسته يه كان

راسته، مومکین نیه که به دلناییه وه دهستنیشانی بکه بن که شو یه که کامه یه. که واپوو نه نها پتورهی هه قیقه ت لیکبورنی په پره وانی شو مه زه به یه. فوئتیر هر نه م به لگاندنه به شیوه یه کی دی ده هینیتته وه و له وتاری "لیکبورن" له ئینسکلۆپیدیا دا (1764) شه وه ده سه لمیتن که "نیمه مه مومان سه رتاپا بیتواناو هه له بن" و داوامان لیده کات که "بن نه قلبه کانی" یه کدی به شیوه یه کی دوولایه نه بیه خشین. لیکبورن لیره دا به رله وهی له سه ربه مای کومه لن نه رک بیت که ویزدانی مرقف وه که نه خلای سروشنی ده یسه پیتن، پالیداوه به به هره ی نه زانی مرقفه وه که ده بیتته هوی پتویستی ناسینی مافی بیرکردنه وه به شیوه یه کی دی، لیکبورن، به های نازادی ده باته سه روو هه قیقه ت و به های نه خلای عمه لیش ده باته سه روو نوگمایاته وه.

هه روه ها ده کړی وه که لایبیتز هونه ری دیالوگ پتکبخری یان له دیدی ستاتیکیه وه ته ماشابکړی، بیل هه مه پرهنگی هه قیقه ت به شیوه یه کی سۆزدارانه ده رده بپی: جوانی هاودهنگی دهنگه جیاوازه کان هیچی له جوانی تا که خویندن که متر نیه، به لام نه گهرچی نه و قسه له م جیاوازی و هه مه پرهنگیه له ولاتا ده کات، به لام به لگاندنی په یوه نیدار به ناھوشیار شه وه لای شو ده نۆزینه وه. له وشوینه دا که باسکال نه م به لگاندنه ی بق نه رکی فهرمانبه رداری مرقف ده بینسی، خودای نادیارای باسناژ نۆیفال په وایه تی بق وتویژی گشتی ده هینایه وه: ئالۆزیه کانی کتیبی پیرۆز به خواستی خودایه، به قازانجی فره یی حوکه کان و مه زه به کان و هه روه ها به قازانجی به رخوردی نازادانه یانه. له مپوه وه ده توانین بلین که هه ر وتویژنک، به ره مهیننه: نیرتیداده کان "نه نگیزه یه کی سوودمه ندن" که هۆکانی هه ولدان بق به لگاندن، بق لیکولینه وهی قولترو ته فسیری کتیبی

پیرۆز، فه راهه مده که ن. پوه به پوه بونه وهی دوگمه مه زه بیه جیاوازه کان، ده بیتته هوی ململانیسی په پره وانی مه زه به کان له گه ل یه کدیدا. به کورتی "وتویژی زانایان که قازانج زوری بق خه لکی مه یه و زور سوودمه ندن" ده بیتته هوی پتیکه وتنی هه قیقه ت له به رامبه ر خورافاتداو نه خلای په پره وانیس بلند ده کاته وه. هه ر نه م به لگاندنه ش لای هلو تیس و جان ستیوارت میل، په نگه داته وه. به کورتی چیدی بیرکردنه وه به شیوه یه کی دی مه حکوم به له ناوچوون نیه و له کاریکتی تاوانشامیزه وه ده بین به کاریکتی سوودمه ندن ده بین به مه رجی پتویست بق به دهسته تینی هه قیقه ت.

به مشیوه یه زنجیره یه که به لگاندن که ده وری قبولکردنی بیروپا جیاوازه کان و سه له ماندنی سوودمه ندیانی، نه نانه ت بق خودی هه قیقه ت له نه ستو گرتوه، ده بیتته جینشین به تاوان زانینی ناھوشیاری و به کفر زانینی بیرکردنه وه به شیوه یه کی دی. مه به ست له و به لگاندنه ی بق سه له ماندنی لیکبورن ده هینرتیه وه که چیدی به مانای موداراکرینی هه له ی گوناھکارانه نیه، په لکو مافی هه مه پرهنگی بیروپا مه زه بیه کان، نازادبوونه له وته زاکانی مه زه بی په تی و نیرتداد. هه نوکه ده بین تومه تی نیرتداد بق نه و که سانه بگه رینینه وه که نه وانی دی سه رکوتده که ن، نه که نه وانی که نوگمه کان ده گوین: چیدی جیاوازی بیروپا تاوان نیه، به لکو کرداریکی جیاوازه له و ده ستوره نه خلایانه ی که به پوونی له کتیبی پیرۆزدا ده ربه رواه یان ویزدانی مرقف نیلهامیان لیوه وهرده گری. که واپوو نه رسۆزکسی مانایه کی بنه پره تی نه خلای په پیداده کات که نه قلی عمه لی تیایدا پۆلنکی کرنگتری تیا ده بینن. پاشان نایا کاستلیتۆن و لۆک و بیل نه ویه یان نه سه له ماندنه که سنووری نیوان نیرتداد و نه رسۆزۆکسی به پیتی دیدی نه و که سه ی

دەستىشانىدەكات، بە تەواى پىژمەيە؟ وىناى
 "مەزەبى مەقىلى" بەمشىوۋە دەگۈرۈت بىق
 قبولكۈرۈنى پىژمەيى لىنو باۋەپەكان. ئەزمونى نازادى
 مەزەبى بىرپاكان، دەپتە جىنشىنى مەسەلى
 مەقىقەتى نۇگمەكان.

لە باۋەپەۋە بۇ نىيەت باشى

دەكرى لىكۈردىن لەسەر بناغى مافى پارىزادى
 نازادى بىرپاۋ باۋەپەۋە مەروەھا لەسەر بناغى
 مەنگاۋە بىرپەتەكان دابمەزىنرى. بىلۈلۈك
 بەشىۋەى جىۋاز بەرگى لە لىكۈردىن دەكەن: بىل
 لىكۈردىنى زەمىنى لە مافەكان يان لە نازادى بىرپاۋ
 باۋەپەۋە بەدەست دەمىنىت. لۈك سەرەتا جىۋازى
 لە نىۋان دەزگائى دەولەتى دەزگا كەنيسەيەكاندا
 دەكات، پاشان بولرى نازادى باۋەپەۋە بىرپاۋى فەردى
 پۈندەكەتەۋە. لە نىۋان ئەم نوو تىپوانىنەدا، چەند
 رىنگەيەكى نىۋەندى مەيە كە بەمۇيەۋە لىكۈردىن
 ۋەك شىتىكى تەۋاۋ زەمىنى دەناسرى. سەرەتا دەپى
 وىژدانى مرقۇف بە مەرجەيىكى سەرىخۇ بناسرىۋ
 نازادى پىبىدىرى. بابەتى نازادى بىرپاۋ باۋەپە
 تەۋەرى گىفتوگۈيە لەبارەى لىكۈردىنەۋە، كە لە
 سەردەمى بىزۈتەۋەى رىفۇرمى دىنىدا، دەستىپىنكرد.
 لە راستىدا مەزەبى لوسەر بەرگى لە نازادى
 مەزەب دەكات كە پاشان ناۋى نازادى بىرپاۋ باۋەپە
 (يان نازادى وىژدان)ى ۋەرگرت: بناغى تىۋرەكەى
 ئەۋ لەسەر ئەۋە دامەزراۋە كە لە رىنگەى وىستى
 وىژدانەۋە نەبىت، ناكىرى مل بۇ مەيچ ياسايەك بدىت
 ئەگەر مرقۇف وىژدانى نەيار بىت، مەحكوم نابى بە
 فەرمانبەردارى لە دەزگا شەرىۋ زەمىنىەكان،
 لوسەر پاشان بوە لايەنگى كەنيسەى دەولەتى،
 كالفىن بىۋاى بە سەرىخۇيى وىژدان مەبو (كە دەپى
 لە ئەقىل بە جىسايى بزانىرى كە بەمۇي
 كەرتنەخوارەۋەى مرقۇفەۋە، بەرەۋ فاسدبۈۈن چۈەۋ

لە مەمانكاندا كىتىبە پىژمەكانى، بە پىۋەرى
 كۈنكرىتى باۋەپە دەرزانى، مەموان دەستيان بە كىتىبە
 پىژمەكان كە نۇر سادەۋ مەفھوم دەكات، ئەم
 كىتىبانەش دەپى بىق مەروىژلانىك بە پىۋەرى
 مەقىقەت داپىرى.

پاشان كاستىلۈندۈ بىلۈ باسناز نۇرۋال بابەتى
 نازادى بىرپاۋ باۋەپە دىژمە پىندەدەن، بەلام تا
 رادەيەك دەستكارى دەكەن، ئەمان ھوكمى وىژدان
 لە ھوكمى كىتىبى پىژمە بەرەزىرەدەن. كاستىلۈن
 خوارىزىرى ئەزمونكرىنى بىق قەيدۈ شەرتى
 كىتىبى پىژمە بەمۇي ئەقلەرە: ئەقىل بەۋ شىۋەيەى
 كە كالفىن دەلەت بەمۇي گوناھى سەرەتايەۋە
 بەتەۋاى فاسد تەۋە، بەلۈك چرايەك رىتماكىرىنى
 مەۋبەشە كە تواناى ئەۋە بە مرقۇفەكان دەكات كە لە
 كىتىبى پىژمەدا، تىزى پىۋىستۈ پۈۈن بىق نازادى
 بدۆتەۋە. بىل، ئەقىل بە پىۋەرى مەموان رىتايەكى
 خۇپسك دەرزانى بىق جىاكرىنەۋەى پاسدۈ مەلەۋ
 چاكەۋ خراپە. ئەۋ مەروەھا پىشتىۋانى لە مافەكانى
 وىژدانى تاكەكان لە بەرامبەر دەسەلاتى كەنيسەى
 پۇم لە بەرامبەر ئەۋ مەرجەيەتەى كە بىق كىتىبى
 پىژمە داناۋە، دەكات: ھوكمەكانى كىتىبى پىژمە
 دەپى بە ئەقلا تىپەرى بۇتەۋەى بە پەۋا بزانىرى،
 ئىلھاماتە سىۋىشتىەكانى مرقۇف كە لە شىكلى
 بەنەپىاتە ئەخلاىيەكاندا، راستى بەرەتەيەكانمان
 دەخاتە بەردەست لەسەر مەرجەيىكى دى بلىندىرە:
 پۈۈناكىە خودايىەكان كە دەروۋنى نىمە
 پۈۈناكەدەكەنەۋە، تەلقىنگەلىكى نەۋتراۋن كە خۇدا
 بەمۇيەۋە يەكەم بىنەماۋ ئەركەكان فىزى مرقۇفەكان
 دەكات، گىشتىبۈۈنى ئەركى فەرمانبەردارى لە
 وىژدان، بناغى ماف بەرامبەرى وىژدانەكانەۋ
 رىگەدەيات كە ھەركەسىك ئەركى فەرمانبەردارى لە
 ھوكمى وىژدان لە بەرامبەر ئەۋانى دىدا، قبولكەت.
 ناچاركرىن لە دىندا چەند ناپەۋايە، مەندەش

ناکاریگه ره، به لام مافه کانی ویزدان بئ بناغه نیه، به لکو ویزدان نه رکیشی له نه ستویه: هر که س ده بئ په پره وی له ویزدانی خوی بکات، چونکه ویزدان شتیکی خوداییه، بیل نه گهری سه رکوتکردن و نازارو نه شکه نجه دان مه حکومتد کات و لیکبوردن له سه ر بناغه ی کومه لی ماف داده مه زیتنی که هر ویزدانیک خاوه نیتی، له بهر نه مه یه که بهر وی وایه ویزدانه کان نه رکیتکیان له نه ستویه و بایه خو ده سه لاتیان له ده سه لاتی خوداوه نده وه ه لده قولی.

تیوانی بیل نه و قازانجی مه یه که "مافه کانی ویزدانی گونا هکار" یش ده هینته پیشی، به مشیویه له بهر نه تدا له گه ل ه موو بیریکدا ناکوکه که ه ل به تاوان ده زانیت یان هوی نه زانی وه نه نگیزه ی ئیرتداد قبول نه کات. مافه کانی ویزدان که بیل بهرگری لیده کات، له راستیدا ده بئ بۆ ه موو ویزدانیک بیت له وان ه ش ویزدانی تاو نبار. مرفه کان ته نها یه ک پیوه ری زه نیان بۆ ده ستنیشان کردنی ه قیقه ت مه یه که ویزدانیا نه و ناچارن، نه وه ی که ویزدانیا ن به دروستی ده زانی، قبولیکه ن، نه و چه مکی ویزدانه ی که بیل و لۆک به شیویه یه کی دی پونیده که نه وه، جوریک زهنگه ری مه زه بیه: نه رسوزکسی (یان مه سیحیه تی په تی) زۆر تر باوه رو راستگو یی وه فاداریه تا دۆگماییه ت. ته نها ناماره ی مه ستپیکراوی، ههستی دهروونی که سه. مه سه له ی هه قیقه ت، بوونی له پله ی دوه می گرنگیدا دیت، یان باشت ر بلتین زۆر تر په یوه ندی به و که سه وه مه یه که قبولیده کات. هه له له و پوه وه که په یوه ندی به بیرو پای دهروونی مرفه وه مه یه، ناتوانی به تاوان بزانی، دهروونی بوو، مافی په ها بۆ ویزدان دروستده کات بۆ نه وه ی که هر بیرو پایه ک که به راستی ده زانیت، قبولیکات. بیتاکی که تومه تی سه ره کی ئیرتداد بوو، چیدی به به نه مای نه گهری بیرو پای تاکه کان، دانانی: نه گهر ته نها خودایه که

ده توانی دلی مرفه کان بخوینیتسه وه، که واپوو که س ناتوانی له راستی بیرکردنه وه ی نه وانی دی دلنیا بیت، به لام ده بئ نه مه به گریمانه وه ربگریست، که واپوو ده کری بۆ ویزدانه گونا هکاره کان و به شیویه کی گشتی بۆ ه موو ویزدانه کان، چه ند مافیک دابنری، چونکه سه لماندن ی په های بوونی ه قیقه تی دیار، بۆ نیت مه مومکین نیه. نه و ویزدانه ی له و په پی نیت باشیدا هه له ده کات، ده بئ خاوه ن ه موو نه و مافانه بیت که هر ویزدانیک دروست هیه تی، به مشیویه بیل پتسا سه کی زه نی واته راستگو بوون و راستی، ده کاته جینشینی پتسای باب به تی بوونی ه قیقه ت و له نه جامدا کیشی نیت باشی ده کاته جینشینی کیشی باوه پ.

به مشیویه گشتی بوونی نه رکی فرمان بهرداری له ویزدان ده بیت به بناغه یه ک بۆ نازادی مه زه بی، به لام نایا حاله تی وایه ته پیشی که هر نه م ویزدانه بیت ه هوی ه ل ی نه خلاق ی؟ به دره برینیکسی دی چون ده کری به بئ ویزدان، بیر له نازادی ویزدان بگریته وه؟ نه گهر چی بیل به د نیت به شتیکی نامومکین نازانیت، به لام کانت نه رکی په پره وی له ویزدان وه "زانینیک که ده بیتیه" پوونده کاته وه. ئیلهامه مه زه بیه کان یان ده سه لاته که نیسه بیه کان ناتوانن ببن به جینشینی ه قیقه تی ویزدان: ناکری له ه قیقه تی دۆگم و نه ریت مه زه بیه کان، دلنیا یی ته و او پهیدا بکه ین، ناسینی یاسای نه خلاق و نه رکی فرمان بهرداری بیت ره ج لیتی، ویزدان ده کات به داوه ری دروستی کرداری مرفه.

له گه ل ه موو نه مانه شدا مه سه له ی لیکبوردن ته و او نابیت، ده توانین جاریکی دی به تاوتویکردنی سنووری لیکبوردن که ته نها له سه ر بناغه ی مافه کانی ویزدان دامه زابی، باسه که به شیویه یه کی دی بهینینه پیشی، نه م مافانه بهر کومه لی پتگر ده که ون که سیاسی و حقوقيه. نه گهر به راستی ده بئ بهر له هر

شتىك پەيزەوى حوكمى وىزدان بگەين. ئايا سەك
 ھۆز سەرنجى داۋە - مەترسى بە شەرى نەزانىنى
 كىدار بە پىنى ئەركى فەرمانبەردارى زەمىنى، نايەت
 پىشەۋە؟ ئەمبارە ئىدى دەسلەتلىك لىبرى
 دەسلەتلىكى دى دانانە، جىنشىنى دەسلەتلى وىزدان
 يان خودايە، لە بەرامبەر دەسلەتلى فەرمانبەردا.
 ئەم وتۇرۇ بە تەۋلى سىياسىيە ئەو چەمكەنى كە
 ئازادىخۋانى سىياسى و ئابۋورى دروستىكروە
 ئامىرتى، لەم وتۇرۇدا، مافو ئەركى دولايەنەى
 فەرمانبەرداۋا ھالەتلىان ۋە ھەروە سىنورى پەۋلى
 دەستىۋەردانى فەرمانبەرداۋان لە كارۋارى تاكەكاندا،
 دەخىتە بەر بام، لىترەۋە مەسەلەى باۋەپى
 دەرونى و وىزدانى تاكەكان كەمتر گرنگى پىتەدرى و
 پتر سەرنج لە جىگەى لەناۋ كىدارى دەزگاكان و لەناۋ
 دەستىشانكرىنى سىنورى مەسەلەى گىشتى و
 مەسەلەى تايىبەتيدا، دەدرى لەگەل ئەمەشدا
 مەسەلەى بىركىرەنەۋەى بە شىۋەيەكى دى لە بۋارى
 مەزەبىدا، جىگەى خۇى دەدا بە ھابەشى
 بەرۋەۋەندى. ئەم ئازادىە لەبەرئەۋەى كە سەروكارى
 لەگەل سىياسەتدا نىە، ۋەك باشترىن ھۆكار بە
 قازانجى فرەيى لە بۋارى بىرۋادا، دەردەكەۋىت.

سىستەمى سىياسەت،

ئىرتىدادى بە فەزىلەت

ئايا كاتىك ياساكانى حكومت ناكوك بىت لەگەل
 حوكمەكانى وىزدانى مۇقۇدا، دەكرى بە شىۋەيەكى
 شەرى سەرىپچى لىبكرىۋ لەژىر ئاۋنىشانى ئەۋەى
 سەركوتكەرانە و زۆردارانەن، بەبى بايەخ بزانى؟ لۆك
 مەسەلەكە بە ھۈۋى بە شىۋەيە دەخاتە ھۈۋ: ئازادى
 بىرۋادا باۋەر بەر لە ھەموو شتىك پەيۋەندى بە
 سۆز شەۋقى مەزەبى مۇقۇۋە ھەيە كە بىتۈانى
 بناغەيەك بىت بۇ لىكېوردن. ئەو زىھنىەتى كە لەژىر

كارىگەرى خواستى ئازادى بىرۋادا باۋەردايە،
 دەتۈانى بىت بە ھۆكارىكى ھەلوەشانەۋەى
 پەيۋەندى كۆمەلايەتەكان. وىزدان ئاتۈانى مەرجەى
 دەستىشانكرىنى ئەركى خەلكى بىت.

لۆك زەمىنىكرىنى (مەلمانىكرىنى) ئەو
 مەسەلەنى پەيۋەندىان بە مەسەلەى گىشتىۋە
 ھەيە و سىپارىنى مەسەلەى دىنو بىرۋا بە بۋارى
 تايىبەتى، دەھىتتە پىشۋ لىكېوردن مانايەكى تازە
 پەيدا دەكات و زەمىنى دەبىت، بە شىۋەيە مەرجى
 جىابونەۋەى كەنىسە لە دەۋلەت، بە سەرنجىدان لەو
 دەۋرەى كە ھەر پەكىكىان ھەيانە ئەو ئامانجانەى
 كە بە ئوايەۋەن و ئەو ھۆكارانەى لەبەردەستىاندایە،
 دەبىت بە شتىكى پىۋىستى بۇ لىكېوردن. (نامەيەك لە
 بارەى لىكېوردنەۋە، لا 11-17) دەۋلەت ۋەك
 ئەنجۈمەنىكى رىكەۋىتنامەيە كە مۇقۇكان بە نىازى
 پاراستىنى بەرۋەۋەندىە دىيائەكانيان، بۇ ژيان،
 ئازادى و مولكاپەتى دارايى، كۆدەكاتەۋە، سىنورى
 دەسلەتلى فەرمانبەرداۋان ئەو ئامانجە دەستىشان
 دەكات كە ئەنگىزەى دروستىۋونى دەۋلەت بىۋە:
 فەرمانبەرداۋان كە ھەم ياساكان ۋە ھەم ھىزە
 گىشتىەكانيان لە بەردەستىدايە، دەبىت سىزى ھەر
 جۆرە دەستىرئىزەك بۇ سەر ياساكان ۋە بەرۋەۋەندىە
 دىيائەكانى نەتەۋە، بدەن، بەلام ئاتۈانى لە بارەى
 بىرۋا مەزەبىەكانيانەۋە، ياسا دابىتن، ئە دەسلەتلى
 ئەۋەيان ھەيە (ھىچكەس تەنات ھەلېۋاردى باۋەرە
 وىزدانىەكانى خۇشى لە دەستدا نىە)، ئە مافى
 ئەۋەيان ھەيە. دۆگمە تىۋرىەكان لە بۋارى
 بەرۋەۋەندىە زەمىنىەكانى نەتەۋەدا، ھىچ حوكمىك
 لەخۇ ناگىرن. كەۋابۋو خەلكى مافى ئازادى تەۋلى
 دىنو بىرۋا پىسان ھەيە، لۆك كەنىسەكان ۋەك
 ئەنجۈمەنىكى تايىبەتى دەناسى كە تەنھا ئامىرى
 كاركرىيان فىركردن ۋە قەناعت پىھىنان يا دەركردن
 لە ئەندامىتى ئەو كەنىسەيەيە: تەنھا ۋە سۈۋەسەى

که نیسه کان نازادی دهریونی باوه پدارانه (ه.س.پ. لا 11-13) که وابو نازادی خه لکی له بواری بیروپای مه زمه پیدا له گه ل نه رکي فرمانبرداری له یاسا زه مینه کان، ده گونجی و به رژه وه ندیه گشتیه کان به پیوه ری لیکبوردن ده ناسری، تنها به په چاوکردنی شه به رژه وه ندیانه ده کری له باره ی چاکو خرابه کانه وه، ریتساگه لیک دابنری، هه روه ها فرمانپه وا ده توانی که نیسه یه ک که کرداری ناکوک به به رژه وه ندی هاویه شی هه موان بلاوده کانه وه، قه دهغه بکات، شه به لگاندنه به ته وای راست دهرده که ویت و لۆک ته نانه ت به م به لگاندنه سنووری لیکبوردن ده ستنیشان ده کات: فرمانپه وا نه ده توانی له به رامبه ر شه کاسولی کانه دا لیکبوردو بیت که له بری فرمانپه وای زه مینی، په پره وی له پاپا، واته له میریکی بیگانه ده کهن، نه له گه ل شه مورته دانه دا که نکولی له بوونی خودا ده کهن و وه فادار نابن به رامبه ر به و په یمانانه ی که بیگومان بناغه و پایه ی کومه لگا پیکده هینن.

که وابو مه سه له که شه وه یه شه و بیروپایانه ی که له دیدی ده ولته وه پتویستن و شه و بیروپایانه ی که بق ده ولته گرنگ نین، ده ستنیشان بکه یین، شه مه سه له یه دا مه سه له ی شه خلاق جیگه یه کی ناوه ندی داگیرده کات، نایا هه ندیک له بیروپاکان کارکردن بق چاکه یه ک که بق به رژه وه ندی کومه لگا ناچاریه، نابسته یته وه؟ هه موو بیروپاکان بیلایه ن نین و به شیک نین له بواری تایبه تی تاک. پۆسۆش وه ک لۆک ئیرتداد مه حکومه کات، به لام مه زمه به کان تنها به به شیک له بواری تایبه تی نازانی، به پیچه وانه وه، به بری وای شه، مه زمه ب له و شوینه دا که هاوالاتیان ناچار به چاکه ده کات، مه سه له یه کی گشتیه، مه زمه بی زه مینی به پیکه وه گریدانی مرقفه کان، وه ک نمونه یه کی خه یالی و سۆزداری، مۆر له ریکه و تنیکی نه قلانیانه ده دات که دروستکری په یمانی

کومه لایه تیه. مه زمه ب، پیروزی په یمانی کومه لایه تی به هیزده کات. دهری سهره کی برنییه له خزمه تکردنی مه ده نیه ت له ریکه ی پابه ندکردنی هاوالاتیان وه به نه رکه شه خلاقیه کان.

له به رامبه ر شه وای جان ستیوارت میل به ده ستیوه ردانی ناپه وای ده ولته تی ده زانی له بواری مه سه له تایبه تیه کاند، بیل به ر له و، وینه ی مرقفی خوانه ناسی پیاوچاکی داناوه. به بری وای بیل ئیرتداد شه گه ر له سهر بناغه ی سۆزو به رژه وه ندیه ک بیت که په پره ویکردنی ببیت هه ی چاکه یه کی کومه لایه تی، شه و شه مه ناکوک نیه له گه ل کومه لایه تی بووندا. شه گه ر ناره زوی مرقفه کان زۆرتتر له سهر شه و بیت که په پره وی له ناره زوه هه ستیه کانیا بکه ن تا په چاوی ده ستوره شه خلاقیه کان بکه ن، ته نانه ت شه گه ر شه ده ستورانه له ویزدانی خویانه وه هاتبیت- شه م حاله ته دا چیدی دادپه روه ری خودایی، بوونی نابیت بوته وه ی ببی به شه نگیزه یه ک بق چاکه کردن. چاکه دهرته نجامی خواستی قه درزانی شه وانی دیه له شه و دهرته نجامی عیزه تی نه فسو به رژه وه ندی تایبه تی خۆمانه. چاکه، ناسوده ییه کی دهریونی ده هینن که تایبه ته به "یاساکانی شه ره فو شایسته بوون". مرقفی مورته دیش وه ک مه سیحی یان باوه پدار به دیانه ته کۆنه کان، شه خلاقی سروشتی و زاتی خۆی هه یه، ئیرتداد ده توانی له پاکبووندا بگونجی، چونکه ریتسا شه خلاقیه کان هه ر تایبه ت نین به مه زمه ب. ئیرتداد چیدی به و ناوه ی که دژی کومه لایه تی بوونه، شایسته ی مه حکومکردن نیه و لیکبوردن ده توانری ته نانه ت له به رامبه ر مورته ده کانیشدا به کاریهینری.

بازرگانی دارایی و بازرگانی بیر

په نکه شه کاته ی بیروپاکان ده بن به به شیک له مه سه له تایبه تیه کان، له و کاته دا که ئالوگۆر ده کرین ببن به بیروپای گشتی. شه م پوانگه یه وه ده کریت

ئازادى بازىرگانى بېسىنىپتەنە بە ئالوگۇپى بېرەكانو مافى بىلاوگۇرەنەوۋى بېرەپاكان، ئەم بەلگاندە تا دوا پىلە لېبرالانەيە. لېكىن بىر دەن لەم مانايەدا سىستەمىكى ئالوگۇرە: قولتېر لە وتارى "وېزدان" لە ئىنسىكلۇپېدىدا قازانچى بازىرگانى دەكاتە جېنشېنى مافى ئازادى بېرەپاۋ باۋەپۇرەروھە دەيكاتە جېنشېنى مافى پاشا بۇ ياسادانان لە بارەى بېرەپاكانەوۋە. قازانچى بازىرگانى يارمەتى ئازادى بېرەپاۋ دەدات، چونكى ھاۋاھەنگە لەگەل بەرژەۋەندىيەكانى دەولەتدا، لە ھەمانكاتدا ئازادى بېرەپاۋ باۋەر لە پۇرى بەرژەۋەندى گىشتىيەوۋە، دەگۇرېت بە ھەسەلەيەكى بىلايەن، ھىلوئىسىش ئازادى دەرىپىن لەسەر بىناغەى بەرژەۋەندى گىشتى دادەنن. بە بېرەپاۋ ئەو ئازادى دەرىپىن ھۆكەرى بىلاۋېرەنەوۋى پاستىيە يارمەتى پووناكېۋەنەوۋى تاكەكان دەدات و پىنگە بۇ پىشكەۋەتنى مۇۋف خۇشەدەكات. جان ستىۋارت مىلېش پىشت بە قازانچى ئەبىستەمۇلۇزىيى لېكىن بىر دەن دەبەستى دەلەن قەدەغەكردى ھەر بېرەپايەك بە مەخرومكردى مۇۋفايەتى لە ھەقىقەتەك، يان (ئەگەر ئەو بېرەپايە ھەلە بىت) بە مەخرومكردى مۇۋف لە "دەركى ھەقىقەت كە بەھۇى باركەۋەتنى بە ھەلەيە، پوودەدات"، لە پاستىدا شىتەك لە مۇۋفايەتى دەدزىت (لە بارەى ئازادىيەوۋە، لا 136)، بېرەپاۋ گىشتى ئەۋكاتەى كە قۇرمەلە بىۋ، جىنگەى داۋەر داگىردەكات، جا چ پووداۋىكى ۋەك ئەۋەى كالاس لە ئازادا بىت، يان ھەر ھەسەلەيەكى دى كە مەملانىي لېكىن بىر دەن و پەركىرى تىايدا دەۋرىكى ھەيى.

لېكىن بىر دەن لە كىشەيەكى مەزھەبىيەوۋە دەگۇرېت بە كىشەيەكى ئابۇرى و لېرەوۋە ھەسەلەى ھەقىقەت دەپن بە لىتەك لە ھەسەلەى ئابۇرى و سۈرەبەخىشىداۋ ھەر لەبەر ئەمەش ئازادى بازىرگانى تىكەل بە ئازادى بېرەپاۋ دىن دەبىت: لەم پوۋە شارى ئەمستەردام

نەمۇنەيەكى بەرجەستەيە، ئەو ستايشەى سېپىنۇزا لە وتارى مەزھەبى سىياسىدا لەم شارەى دەكات، چەمكىكى ئازادىخۋازى ۋىتە دەكات كە بە پىتى ئەو، ئالوگۇپى ئازاد، دىناتىرەن بەرەستە لە بەردەم دەستەرىزى نەبەجى دەولەت و دەزىگانان (چ زەمىنى بىت، يان شەرى) لە ھەسەلە تايەتەكان و بېرەپاۋ ھاۋاتىيەندا. ئاىا مەكس فېبەر بازىرگانى سۈدخۋازانەى بە ھۆكەرى لېكىن بىر دەن لە بەرامبەر پەۋتى تۈندى تەقۋاى گروپى كالفىنى و گروپەكانى باپىتستەكاندا، بە پەچاۋەكردى بەرژەۋەندىيەكانى دەولەت نەدەزەنى؟ ئەۋەى كە بازىرگانى دارايى بە سۈدى بازىرگانى بېرەكانە، بابەتەكى كۆنە، بەلام ئەم بابەتەنە لە دىدى قولتېرەوۋە مانايەكى تايەتى ھەيە، ئەو چىدى بېرەپاۋ باۋەپۇرە مەزھەبىيەكان بە ھەسەلەى تايەتى نازانەت، بەلگە ئەۋانە لە بۋارى شتە بېتەۋەكاندا (ئە گىشتى و نە تايەتى) دادەنن.

لەگەل ئەمەشدا بەرگىرەكردن لە ئازادى قسەو بىر تەنھا بە پىشتەستەن بە بەرژەۋەندىيە گىشتىيەكان، بەرگىرى لىتەكەرى، سېپىنۇزا پىشەندەدات كە بەرژەۋەندى تاك ناكۆك نىيە لەگەل بەرژەۋەندى گىشتىدا. تاكەكان بەھۇى پەيمانى كۆمەلەيەتەوۋە دەست لە مافە سۈرۈشتەكانى خۇيان بە قازانچى فەرمانپەرۋايەك كە دەسەلاتى ھەمۇيانى لە نەستۇدايە، ھەلدەگىر، بەلام دەسەلاتى پەھەى ئەم فەرمانپەرۋايە ناكۆك نىيە لەگەل ئازادى دەرىپىن و بېرەكردنەوۋەدا. لە پاستىدا ئەم مافە بەھىچ شىۋەيەك قابىلى سېاردن نىيە بە كەسىكى دى، چونكى بەشىكە لە سۈرۈشتى تاكەكان، واتە لە سۆزەكانى ئەۋانەوۋە بىت و ناكەرى چاۋى لېبېۋىشەى ۋە ھەرواش ۋەك مۇۋف بىمىنىنەوۋە، كەۋابۇر ھىچ فەرمانپەرۋايەك تۈۋانەى دەسەلاتدارىتى بەسەر دەۋرەن و زەمانى دەست و پىۋەندەكانى (اتباع) خۇيدا نىيە، سېپىنۇزا لەم پوۋە جىۋاۋازى دەكات لە نىۋان و تىن و كىرداردا. ئەو قېۋلى

تازادی تهولو بۆ وټن دهکات تا ټهو شونځی په شپږی
دروستنهکات، به لام چمتو سنووریتک بۆ کردلر
داده نیت: په خنه گرتنی یاساکان ته نمانه دمتوانن بۆ
خودی یاساکانیش موومند بیت، به لام تا
ټوکات ی فرمانروا یاسایه کی نه گورپوه، همور
دوبن ملکه چی بن، به مشیوه به تازادی بیروا هیچ
مترسیه کی بۆ دموله تو ولات نیه، به لکو مرجی
نه منو تاسایشیتی.

تا نیره هیشتا له چه مکی مافه کانی موفه وه، که
بنه مای تازادی دهریرین به مافینکی قسایلی
نه گواستنه وه دهراتی که له مافه سروشتیه کانه وه
نیت، نورین، به لام تا مافه به هیچ شپوه به
له گال ده سه لاتی تاکه کاندایه کسان نیه، به لکو
مافینکی نه قلانیه که بناغی کومالی مافو ټوړکی
به لکه نه ویستو له حاله تیککا که فرمانروا
سرمیچی لیکات، تاکه کان مافی ټوړیان هیبه
گوږپایه لی نه بن. ټهو به ریسه ستانه کی که له سالی
1789 وه (شورشی فره نسی) له ړنگی
فورمه له بوونیدا رلوه ستاون، بی په یوه ندی نیه به
مه سه له ی لیکبورینه وه، له واته رلپوسن شته تین
لیکبورین مه حکومت دهکات بۆ ټوړه ی بتوانن باشتر
به رگری له یه کسان خه لکی له بهرامبهر یاسادا
بکات: لیکبورین بهو شپوه به ی که گوتمان روتر
چاپوشینه له هه یان له هه لکانو ټاکری به
یه کسان مافه کانی هاوالاتی بزاتری. لیکبورین
به رله وه ی سه لماندن یه کسان مافه کانی هه موان
بیت، سه لماندن نه بورنی مافیکه.

چوونیه کی و فره یی کلتوری

مه سه له ی لیکبورین، بولری موزه یی سیاسی
به جیده هیلنو ده چیته ناو بولری تازه وه و
که شه دهکات، به مشیوه به لیتو شترلوس سرنج له و
لاینه ی ټام چه مکه دهکات که له بنه په تدا

کیشنه نامیزه: ټه گهر لیکبورین بۆ ټوړه به بیی به
شتینکی عه مای، ده بیت سنوورینکی دیاریکراوی
له گال ټهو مه سه لاته دا هه بن که قایلی لیبورین نین،
(ټهوا) نه بورنی سنوورینکی سروشتی له بیی
لیکبوریندا ده بیت هوی تاوانبارکرنی به میژوگری
که بۆ هه لسه نگاندنی مافه پوزه تقیزمه کان،
بایه خنکی په های نابیت و لیره وه که پانه وه بۆ مافی
سروشتی له پیتاوی داپشتنی به هاگاندا، ده بن به
شتینکی ناچار، جینشینی مافی سروشتی و
میژووی، بیی لیکبورین بهو به هانه یه ی که
سهریه خو نیه، که مایه خ دهکات. ټه گهر له دیدنکی
لیبرالیانه وه ته ماشای لیکبورین بکه بن ده توانن
تاراسته کوری هه لوم رجینکی ده سه لاتخوازانه بیت.
له گال ټوړه شدا که ټولتیر بیروپاکان له پوانگی
تازادی بازرگانیه وه به مه سه له یه کی بیهوده دهراتی،
به لام تایا ده بن له گال نایه کسانیه کومه لایه تی -
تابوریه کاندایه وک خرابیه کی زه روری، یان وک
پوری کی تری تازادی سنوورین، لیبورینو بین؟ له م
حاله تدا لیکبورین مه سه له یه کی بیهوده ده بیت که
به وته ی هریرت مارکیوز (له کتبی په خنه له
لیکبورین په تیدا) ده چیته خدمت توندوتیزیه وه و
زه میتیه کی له بار بۆ ټهو مه سه لانه ی شایسته ی
لیبورین نین، خوشدهکات.

ټوکات نیدی سورخواری، سیسته می بازرگانی،
جیاکرنه وه ی مه سه له ی گشتی له مه سه له ی
تایه تی، یان سهرنجدان له میزی خه لکی بناغی
بیروکی لیکبورین نابیت، راولز (دیاره له هه لوم رج و
فه زای ته و او جیاوازا) هه ولیده دا تا لیکبورین له سهر
بناغی یه کسان سهره تایی تاکه کان بونیا د بنی که
له رتر "په رده ی ټه زانین" دا به یه که وه
په یمانده به ستن، لیکبورین ټاکوک نیه له گال
به کسانیدا، به لکو کوله که یه کی تیا ده پوزتیه وه و
ده بیت به به شیک له تیوره ی داپه روه ری، له دهری

دەولەتدا ئۆتكۈزۈلۈپ، يەك پۈتۈرۈلۈپ: دەولەت دەتوانى دەستىخاتە كارى تاكەكان و كۆمەلەكان، بۆلۈپ ھەسەنگى ھىزە بەرامبەرەكانيان لە پىنناوى بەرگىرىكىردن لە ھەسەل كۆمەلگادا، بەرقەرار بىكات، بەلام ئايا لەم ھالەتدا دەولەت ھەروا بە بىلايەنى دەمىنىتەو؟ خواستنى دەولەتتىكى ھەسەلەنگۈ ھەروا لە ھەمانكاتدا بىلايەن كارىكى ئاسان نى. ئەگەر دەبى دەولەت بە قازانچى ھەندىك لە گروپپەكان، يان بە ھەسەستى پاراستنى ھەسەلەنگى پەيۈەندى گروپپەكان دەخالەت بىكات، ئەو ھەتسىيە ھەيەكە بىلايەنى خۇي لە دەستىدات، ئەگەر بە پىچەوانەشەو ھەروا دەبى دەولەت بىلايەن بىت، ئەو جىاوازى ھەسەلەنگى بىرۈپاۋاۋەپەكان يان گروپپەكان لە كۆمەلگاي مەدەنىدا دەكەونە ھەتسىيەو، ھىگىل بەمشىۋەيە ئەو كىشەيەي لە ھەسەلەي لىكپۇردن و سىنۈرەكەيەو دىرۈستەبى، دەمىنىتە پىشنى. لە وتارى ناسىۋنالسىتىشدا بە گىشتى لىبرالىزم پەخنە دەكەن و لىكپۇردن لەسەر بىناغەي مافى نەتەرەكان و كەمايەتسەكان بونىاددەنن، ئەك لەسەر بىناغەي قىبولكردنى مافەكانى تاك و گىرنگى تاك لە چاۋ گروپپدا.

فەرە كىلتورى واقىسى، پۈۋەپۈۋى دىۋاپەتسەك دەبىتەو كە لە لايەكەو ھەروا نەسەنجامى سىياسەتەكانى شوناسە بىۋ ناسىنى جىاوازىيە كىلتورىيەكانى گروپپە كۆمەلەيەتسەكان كە لە سالى 1960 ھە خواستنى كەمايەتسەكان (پەشەكان، ھەمۇسۇكشۈپلەكان، ژنان و. بە تايىبەتى لە ئەمەرىكادا) بۈۋە لە لايەكى دىۋە (بىۋ نەمۇنە لە ھەروا نەسادا) لە لۆزىكە لىبرالانەو دىت كە مافەكانى تاك لە پىش مافەكانى گروپپەو ھەروا نەنى (شىكىلى سىياسى دەولەت- نەتەرە نەمۇنەي بەرجەستەي بىرۈكەي ھارۋاتىيە لەسەر بىناغەي جىاۋۈۋەو ھەروا نەتەنەت پىزگارىۋونى تاك لە كۆتۈرۈپەندى ئەو

كۆمەلەنى پەگىيان لەناۋىاندەي). ئەگەر چەندكىلتورى تەنەت لە نەرىتى لىبرالىدا، جۆرىك پۈۋەستەن بىت كە ئارەزۋى تۈۋەو تاكەكانى لە كىلتورى بالادەستە ھەيە، گۆپانكارىيەكانى ئەم دۈپپانە ھەسەلەي لىكپۇردنىيان بەشىۋەيەكى دى ھىناۋەتە پىشنى. ماىكل ۋالترىز لەم پۈۋە بىر لە لىكپۇردنى پۈستەۋىتەن دەكاتەو كە شوناس و گۆپانكارى گروپپەكان دەسەلمىنى، بەلام ھەروا تاكەكان ناچارەكەت كە لەگەل بەشىكى ھەرجى گەۋرەتريدايە چۈۋنەك بىن، پەيۈەستىۋونى تاك بە بۈۋى جۆراۋچىۋى شايستەي كىلتورىيەو، لە ھەمانكاتدا ھەرجى ئازادى و شىكىلى تازەي لىكپۇردنە. ھەسەلەي جىاۋازى كىلتورى لە ئاستى نىۋە دەولەتسەدا، لە ئارادابە، لەم پۈۋە پەخنەي سەنەتەرىزى نەتەرەيى بەھۋى زانستى ئەنسىۋپۇلۇجىي تازەو، نكولى لە بىرە دەكات كە بىرۈۋى ۋايە پەنگە زىنجىرە پەيەك لە نىۋان كىلتورەكاندا ھەي، چۈنكە ھەر كىلتورىك بە شىۋەيەكى سەرىخۇ لە نەمۇنەكان يان ئەو پىۋەرە بىگانەيانەي كە دەتۈۋان كارى تىپكەن، پەرە دەسەننى. ئەم پەخنەيە، بەرگىرە لە يەكسانى كىلتورەكان، بەلام قىبولكردنى مافى يەكسانى كىلتورەكانىش لە پۈۋانگە جىھانى و گىشتىگىرەو كە لە قوتابخانەي ھىۋمانىزم و پۇشنىگەرىيەو سەرجاۋە دەگىر، كەۋتۈتە بەر پەخنە كە بە پىچەوانەي ئەو پۈۋانگەيەو، بىلۈكەرەو ھەي بىرۈكەي مۇۋاپەيەكى پىنكەرى كۆۋۈۋەو ھەي مافەكانى مۇۋەكانە ۋەك بىلندىۋونەۋەيەك لە خەسەتە كىلتورى و مىژۋىيى يان كۆمەلەيەتسەكان. بىگومان لەم پۈۋانگەيەو ناكۆكى لىكپۇردن لەگەل ھەندىك لە شىۋەكانى قوتابخانەي ھىۋمانىزىدا، سەرسۈرەپنە دىتە پىشچاۋ، ئايا سەلمەندى خەسەتە كىلتورىيەكان و بەرگىرىكىردن لە دىدى كىلتورخۈۋان ناتۈۋاننى بەۋ بىنەمايانەي كە

دروستیده کات، به بهانه‌ی قبولکردنی ماف بۆ هر تاییه تمه ندیه ک، ږیگه به توندوتیزترین شیوه کانی لیکنه بوردن بداتو بگوریت بۆ دږی خوی؟ په نگه له پروانگه‌ی چوونیه کی جیهانی و گشتگیره وه، بتوانین به پیچه وانه وه نه و په خنه به بگرین که دهوری میژوو و کلتورو جه بریه ته کان له بهرچاو ناگریت و ده یانشاریته وه، له کاتیکدا هر نه م شتانه به که م مرقفه کان وه ک بهرهمی زنجیره یه ک سازو کاری کومه لایه تی و میژوویسی به شیوه یه کی چاره سره مه لنه گر، جوراوجور ده کات (مهره ها په خنه له چه مکی چوونیه کی جیهانی و گشتگیر وا گیراوه که خوشی له پووی میژووی و کلتوریه وه، دترمه نیزمه) له گه ل نه مه شدا به پروای لیفی شترالس به پشتیوانی له کلتوره جیاوازه کان و دهوری مهرجه عه نیونه ته وه ییه کان، دروست نه وه به که کلتوره جیاوازه کان له یه ک نزیکباته وه، دیاره بیتنه وه ی شکلی کلتوریکسی تاییه ت به بلندتر بزانی له نه وانی دی.

نه و مانا جیاوازان‌ه‌ی که بۆ لیکبوردن لیکدراوه ته وه، نالوژی‌ه‌ی له ناو نه برده وه، نه گهرچی یه قین نیه که نیمه توانیبیتمان ده ست له دوو حاله تی پاکیشانی ناچاری تاکه کان (له کلتورو

کومه لیکدا) یان ده رکردنیان هه لگرین، به لام لیکبوردن له هه موو حاله تیکدا پیویستی به کی نه قلانی، مهرجیکی داناییه و چیدی نیمنیازیک نیه که بۆ هه له یان عه ییبیکمان هه لگرتی، لیکبوردن له مانا پیشووه که ی هر نه وه ی پاراستوه که بهر له هه موو شتیگ هه ولتیکه له لایه ن مرقفه وه بۆ خوی، مه سه له که نه نها نه وه نیه که هه له یه ک، عه ییبیک، پاکردن له هه قیقه تیکی به لگه نه ویست یان مهرجه عیکی فره مانپړه وا، ته حه مولبکه یین، نه مه ش خوی گورانیکسی که م نیه، نه و که سه لیده بورئ، خوی قازانجی لیده کات، لیکبوردن، شه ریکبوون نیه له خراپه دا، لیکبوردنه بۆنه وه ی چیدی مه سه له یه کی نه خلاق یان چاکه یه ک به زه بر نه بیت، ده پی به موی هه نگاهه سیاسیه کان و به زمسانیکسی هاوبه شه وه ده رکه ویت و پهره بسینئ.

سهرچاوه‌ی نه م وهرگیرانه

بریتیه له کتیبی

ژولی سادا- ژاندرؤن: تساهل در تاریخ اندیشه غرب. ت:

عباس باقری. تهران: نشر نی، 1378

جۆن لۆك (1)

دۆزىنەۋەى بىنەماى عەلمانىيەت

■ جان قابى ىن سىپىت(2)

● و. لە فارسييەۋە: رەۋوف بىنگود

بەلام مىژۋى بىرۈكەى لىكېوردن، دىنبايەكى جىاۋازمان بۇ دەردەخات كە دەپۈبە سەپرو ئارامەۋە تىپپەپىايە، تا ئەۋكاتەى مرقۇف بەم راستىيە بەلگەنەۋىستە مۇدىرنە دەگەشت كە جىاۋازىيەكان ئەدجامى باش بەدەستەۋە دەدەن.

بىرۈكەى لىكېوردن لەپاسىتىدا زادەى قوللۇنەۋەىيە نەك لەبەر ئىمتىيازى ھەمەپەنگىيەۋە، بەلگە لەبەر پەيۋەندى توانست و بىرۈپاۋەپەۋە، بەشىۋەىيەكى گشتى تر لەبارەى سنۈرەكانى تواناى سياسىيەۋە. ئەۋ پرسىيارە تەۋەرىيەى كە لە سەردەمى كلاسسىكەۋە دەكرىت سادەىيە: ئەۋ مىرو واليانەى بەناۋى گشتەۋە شمشىر دەۋەشىتن، ئايا مافى ئەۋەيان ھەىيە بىرۈپاۋەپەۋە مەزەبى رەعىتەكەى خۇيان وابەستەى كۆمەلئىك مەرج بكن و فەرمانىيان بەسەردا بدەن؟ ئەگەر ۋەلامەكە بە ئەرئى بىت ئەۋسا دەبىت نوۋ پەۋى جىاۋاز لەخۇ بگرىت: يەكەمىيان،

بىرۈكەى لىكېوردن (تسامح) زادەى قوللۇنەۋەىيە، نەك لەبەر ئىمتىيازى ھەمەپەنگىيەۋە، بەلگە لەبەر سنۈرى توانست (Competence) ى سياسىيەۋە. بەم شىۋەىيە لۆك لە (نامە لەبارەى لىكېوردن) (3) ەۋە، تەۋاۋى خولباى خۇى بۇ ئەۋ مەبەستە تەرخانگەدۈە كە عەلمانىيەت چەندە بۇ دەستەلاتى مەدەنى پىۋىستە.

لە دىنباى ھاۋچەرخا، لىكېوردن پەيۋەندى بە قبولگەردى دوولايەنەى جىاۋازىيەكانى ئىمەۋە ھەىيە، لەپەۋى رەنگى پىست، كۆلتور، بىرۈپا ىان رى باۋەر (مەزەب) ەۋە، ئەم بىرۈپاىيە كە خەلگە جۇراۋ جۇرەكانى كۆمەلگەى مرقۇف بەۋى زنجىرەىيەك شتى ھاۋبەشەۋە بەيەكەۋە دەبەستىت و، لە ھەمانكاتدا ھەر ئەۋ جۇراۋجۇرىيە دەبىتە ھەۋىنى سەركەۋىتنى ھەمەۋى زىيانىكى ھاۋبەش، دەبىتە بەشىكىش لە بىنەما سەركەىيەكانى بىرۈپاۋەپەۋە ئازادى خۋازانەكەى مرقۇفى مۇدىرن.

مهسه له ی مهزه بیی راسته قینه ی ده خسته پښو
 بږوای و ابو میر مافو شرکی خویه تی که له پښناوی
 بلاوکردنه وهی مه قدا ده سلات به کار بهیښت.
 دوه میان، خسته پږوای کومه لیک بږوون بوو، که
 مهسه له ی سووړوون و چاوډیری ده مینابه پښی و
 بږوای و ابو که کومه لگای مه دهنی، به بی په کیتیبه کی
 مهزه بی پتهو (Rigoureux) ته منی کورته: په ک
 پاشا، په ک یاسا، په ک بیروباوه پ.

له نامه په ک دهر باره ی لیکبوردن (1689) لږک
 مه رږو و له لاهه که رت ده کانه وه. بږو
 مه لوه شانده وهی وه لاه ی دوه م ریک مښو و
 نه زمونه کان ده کاته شایه ت که نه وه دهرده خه ن
 لیکبوردن تاقه هوی شازوه ناو خوییه کانه، به لام
 ر نه کړنه وهی وه لاه ی په کم وردیښی زیاتری
 ده ویت. چونکه لږک نه وه ده زانیت، له بهر نه وهی لږک
 نه وه ده زانیت که ناتوانیت به مه حکوم کړدن
 بیړوکی مهزه بی راسته قینه ده سته ردار بیت،
 چونکه له م حاله دا، ده بیت نه وه دهر بخات که
 له بهر نه وهی نه م بیړوکیه، خوی، مانایه کی وردو
 ته و او دیار ی کړوای نییه، که واته ده بیت ناگاداری
 نه وانه بکړیت که بانگه وازی لیکنه بوردن ده کهن:
 هقی (گریمانه یی) و نامه قی (گریمانه یی)
 به شپوه یه کی بولایه نه زیان به په کتری ده گه یه نن.
 له راستیدا به لگه یه کی له مجوره ناتوانیت کاریگره یی
 بخاته سر نه و که سانه ی که له و بږوایه دان هق لای
 نه وانه، چونکه نه مانه، سره پای به رانه ره
 نه یاره کانی خویان، هه میسه زوړینه پیکده میتن.

که واته لږک، به شپوه یه کی کاتی، رڼگایه کی ته و او
 "سیاسی" له پښ ده گړیت و به وازه تاییه تیه کانی
 خوی نه وه ده سه لمینیت که ده سلاتی مه دهنی
 هقی نه وهی نییه حوکم به سر باوه پره مهزه بیه کانی
 خه لکه که یدا بدات و بیته رابه ری رزگار کړدنیا، بږو؟
 له بهر نه و ده لیک ساده یه ی که نامرزی نه م کاره ی

نییه، گریمان نه و ده سلاته بږو بارگاو ی کړدن نه م یان
 نه و نه سله دینیه په نا بهریته به ر زوړداری، نه و (واتا
 ده سلاتی مه دهنی) له وه بڼگومانه که سرناکه ویت،
 چونکه په کیک له م دوو حالته رووده دات، یان
 خه لکه که ی نیسبت به به های نه و نه سله دینیه ی
 که نه و ده یه ویت بلاوی بکاته وه قه ناعت په یدا
 ده کهن، که له م حاله دا په نابردنه به ر زوړ کاریکی بی
 هووده یه، یان خه لکه که قه ناعت ناکهن، که له م
 حاله دا به کاره مینانی زوړداری به هیه جوریک
 بیروباوه پیان ناگړیت، چونکه نه گه ر خویشیان
 بیانه ویت، له ویستی نه وانه نییه نه وهی به هله ی
 ده زانن له پریکدا پیی بلین راسته. بیری نیمه له
 ده سلاتی خوماندا نییه و، مروف ناتوانیت هه ر
 له بهر نه وهی که نیراده ی بریاری گورینی باوه پری
 خوی داره بڼگوریت، نه گه ر نه م بریاره له گه ل گورانی
 باوه پره زه بینه که یدا جووت نه بیت. ده شیت زوړو
 ستم کاریگره ی له سر په که میان دابنیت، به لام
 بږو بږو م، نا.

که واته هه مو نه و سزایانه ی که میر به هویانه وه
 هه رده شمان پښ ل ده کات ناتوانن دیدی نیمه بږو
 شته کان بگورن، نه و نامیره داپلوسینه ره ی که نه و
 هیه تی ناتوانیت نه م هه لگه پانه وه روجیه ی نیمه که
 له گه ل بیروباوه پماندا گونجاوه به دییه یتیت. خو
 نه گه ر نه وانه ی فشاریان له سره و قه ناعت ناکهن-
 که له راستیشدا قه ناعت ناکهن- ناچار کړدن و فشار
 له سره داتان به نه اندازه ی سره دهر زیه که له
 هه قیقه تیان نریک ناکاته وه. ده لین نه وانه ده یانه ویت
 به ناچار کړدن خه لکی به باوه پکړدن به هه قیقه ت و
 رڼگاگرتن له و گومراییه ی که به ره و دوزه خیان ده بات
 یارمه تی رزگار بونیا ن ده دات. به لام نه گه ر نه وانه بږو
 به م هه قیقه ته نامینن زوړلین کړدن چ سودیکی هه په؟
 چونکه له په نای رزگاری و مهزه بدا، ته نیا بږوای
 دهر وونه که خوا پیی خوشه و ده توانیت رزگارمان

بكات. به جۆرتك كه ئو كەسەي راستگويانە بەرەو ناھەقىەك دەچىت، بۇ رىزگار بون لەو كەسە نىزىكتەرە كە بە ئاشكرا داكۆكى لە ھەقىقەت دەكات بىئەوھى لە ناخى دليەو ېرۋاي پى ھەبىت. دەبىت ئەوھىش بلىين كە ئىعە ھەموو لايەنىكى مەزەبى راستى ناناسىن، لەگەل ئەوھىشدا، لۆك پىويستى بە بەلگاندى گوماناوى نىيە، چونكە ئەگەر بىشتوانىن ھەق لە ناھەق جىباكەينەو، ناچار كرىنى خەلكى لەسەر ئەوھى كە ئەو ھەقىقەتەي بە روالەت ېرۋايان پى نىيە رايىگە يەتن ھىشتا ھەر بەكەلگ نايەت، رىك بە پىچەوانەو، مەزۇف بە مەشىۋازە، واتا بە ناچار كرىنى كەسانى دى بۇ كرىنى ئەو شتانەي كە لاي خوا خراپەترىن گونامەن، بەختەوھى خەلكى دەخەنە مەترسىەو: رىا.

بەلام ئەگەر ھوكمران نەتوانىت ناچارى خەلكى بكات لەسەر ېرۋاھىتان، ناخۇ مەزۇف ھىند نازاد ھەبە كە لەبەر ېرۋاكەي خۇي، كە بە قەرمانى خۇي دەزانىت بدوئىت و ئەنجامى بدات؟ بەلئ دەتوانىت بدوئىت، بەلام ئەنجامدان نەخىر. چونكە ھەرچەندە ھوكمران بەرپرسيار نىيە لە سانسۆركرىنى دەروونى خەلكى، لەباتى ئەوھى ئاسايش و دلىيائى و پاراستنى ئەو ھەقە دەستەبەر دەكات كە لۆك ناوى سوودى مەدەنى لى ناوھ، پارىزگارى لە گيان و مال و نازادى خەلكى دەگرىتەو، كەواتە ئەو كەسەي كە بە ناوى وىژدانى تاكى خۇيەو، كارتك دەكات كە دژى سوودە مەدەنىيەكانى ھەموو ھاوولائىيەكانى خۇيەتى، بەراستى دەبىت ئەو كەسە ئاگادار بىكرىتەو. بۇ ئەو بەس نىيە بۇ راكردن لە ياسايەك كە بەبى ھەلاوئىرد كرىن ھەموو ھاوولائىيەكانى كۆت و بەند بكات، قەرمانى خوا بكاتە بەھانە. لەراستىا ئەگەر وىژدانى تاك بە پىوانە دابىرنىت بۇ بەجىھىتانى قەرمانى مەدەنى، پەيوەندىيە كۆمەلەيەتەكان تىكرا

لەناو دەچن. بەمچۆرە، كە ھوكمەت ھەندىك كارى وەك شەشكەنجەدانى مەزۇف، لىدان لە نازادى خەلك بە بىانوى قەرمان بەجىھىتانى خوداوە، دەست بەسەرگرتنى سامانى ئەو كەسانەي كە فلانە كلىسا بە گومرا ناوژەدى كرىبون - قەدەغە دەكات، ئەمە لەبەر خاترى ھۆي مەزەبى نىيە، بەلگەر راستەوخۇ لەبەر ئەوھىيە كە ئەو كارانە لەگەل ئەو سوودە مەدەنىيەدا كە داكۆكى لىكردن و پاراستنىان لەسەر شانى ھوكمەتە ناكۆكى ھەبە. لەراستىا ئەگەر ئەو جەلوى ئەم كارانە نەگرت دەغەلى لە ئەركى خۇيدا دەكات، چونكە مەزۇفەكان تەنبا لەبەر ئەو كۆمەلگايان ھەلېژاردەو كە بتوانن لە بەرانبەر دەستدرىژى ھاوېرگەزەكانيان بەرگرى لە نازادى و مالى خۇيان بگەن. ئىتر ھۆي ئەو دەستدرىژى كرىنانە ھەرچىەك بن.

بەمشىۋەيە، ئەو ياسايەي كە مافى مېرو مسكىن نىسبەت بە يەكترى ديارى دەكات روون و ئاشكرايە: ھەموو مەزۇفك دەتوانىت لە ھەموو ئەو كارانەيدا كە لەگەل سازشى مەدەنىدا دەگونجىن و، ھەر بەم ناوھە، لەلایەن ھوكمەتەو رى پىدراپىت، ھۆكارە مەزەبىيەكانىش لەگەلدا بگونجىنىت، كەواتە ئەو كەسەي دەپەوئىت سەرى داپۆشىت، يان نىشانەيەك ھەلېگرت كە پەيوەندى بە مەزەبەكەيەو ھەبە، دەبىت وەك ئەنجام نازاد بىت، چونكە مەزۇف دەتوانىت، بىن ھىچ دوولەك، سەرىپۆشك بدات بەسەرىدا، كۆلۆ لەسەر بكات و دەرنى سىنجاقي نقيمدار يان ملوانكە پىپۆشىت بىئەوھى ئەم شتانە مانايەكى مەزەبىيان لەدواو بىت (واتا ئەم كارانە، لەبەر ئەوھى لەگەل سازشى مەدەنىدا ناكۆك نىن، تەننەت ئەگەر لەگەل ھۆكارە مەزەبىيەكانىشدا دەرىكەون، ناپىت بەرەنگارىان بىكرىت) لەلایەكى دىەو، ھەر كەسىك بە نىيازى بەجىھىتانى

پەراوئىز

1—John Locke فەيلەسوفى ئىنگلىزى 1632—1704

2—Jean Fabien Splitz ئەم بىرمەندە بۇ گەلىك لە كارەكانى جون لۆك يادداشت و پىشەكى نووسىوۋە. لەوانە لەسەر نامە لە بارەى لىكپوردنەوۋە.

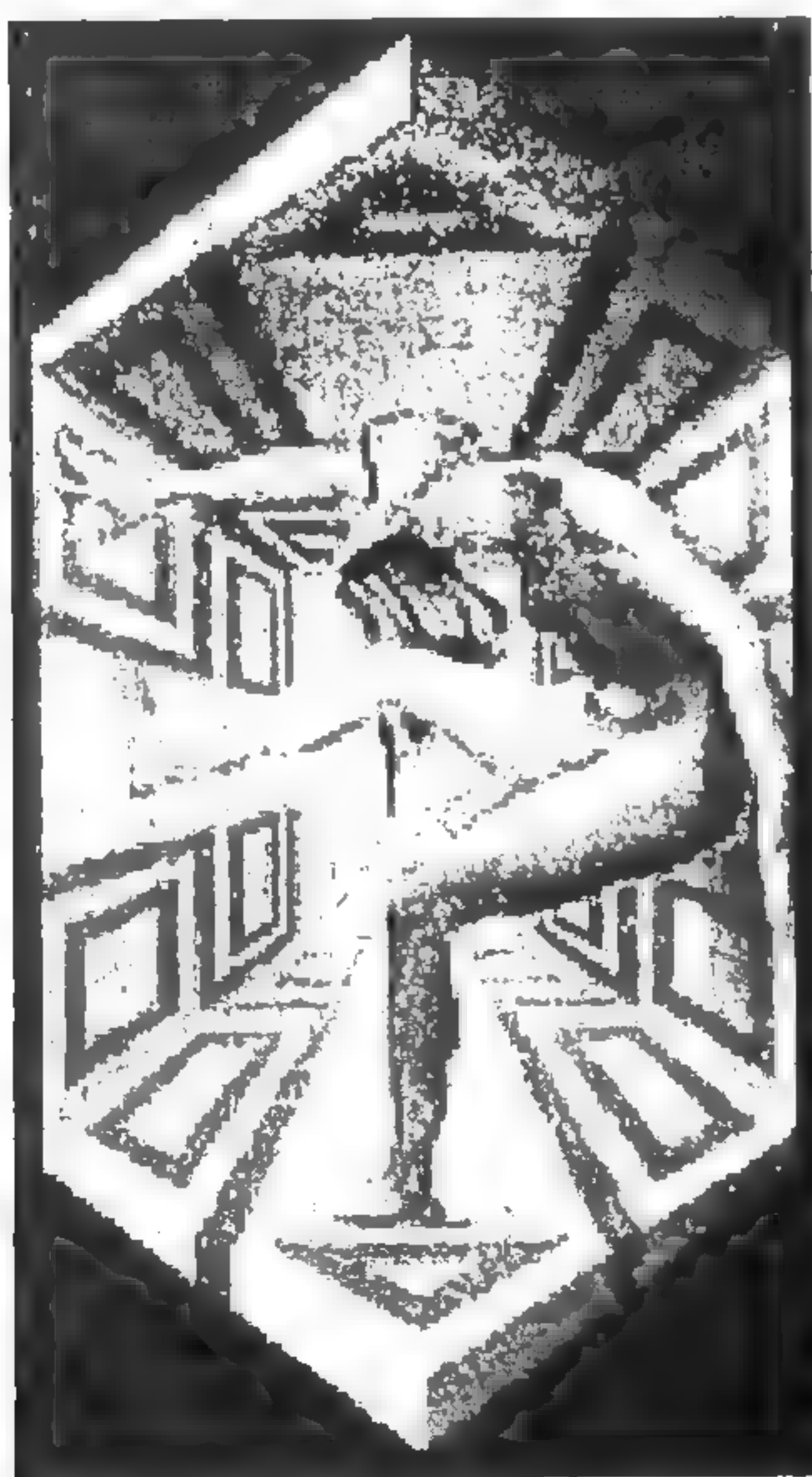
3-Lettre la tolerance

سەرچاۋە

كنىيى تسامح از دير باز تا امروز- كۆمەلىك وتار.

ۋەركىتپاننى بۇ فارسى: مازيار مەيمىنى / محمد رضا شىخى محمدى ل 47-52

نەرمانەكانى خۇاى خۇيەوۋە بە پىچەوانەى ياساكانى
 ھكۈمەتەوۋە كارىك بىكات -ئەگەر ياساكا لە قازانجى
 پاراستنى سوۋدە مەدەنىيەكانى ھاۋولاتىدا بىت و پىتى
 قايىل بىن- ناپىت ئەو كەسە ھەرواۋ بىن سزادان
 دەرېچىت. دەستىرىزى كرىنە سەرگيان و ئازادى و
 سامانى خەلىكى دەبىت بە سەختى لەلايەن
 ھكۈمەتەوۋە لىتى بېرسىرتەوۋە سزا بىرتىن. ئىتىر
 ئەوانەى ئەو كارەپان كرىوۋە ھەر بىانۋىيەكى
 مەزەبىيان لەدەست بىت گرىنگ نىيە. ئەمەيە
 پىناسەى لۆك بۇ ئەو عىلمانىيەتەى كە پىۋىستە بۇ
 ھكۈمەتى مەدەنى.

لە نىنتەرنىتەوۋە

كانت

رینمایی مروف له بواری باوهردا

• و. له فارسییه وه: ریچین ههردی

ناسینی سهرجه م ئه رکه کانی مروفه وه ک فرمانه کانی خوداوه ند. لیژه وه ویژدان نه ک هر ناسینی ئه م ئه رکانه یه، به لکو رینمای بریاره ئه خلاقیه کانه که شیوه ی نه نجامدانی کاره تاییه تییه کان ده ستنیشانده کات. ویژدان، دادوهر یان دادگایه کی دهروونیه که به یاسای گشتی نه خلاقه وه داوهری له باره ی چونیه کی شیوه ی نه نجامدانی کاریکه تاییه ت ده کات. وردتر بلتین نه گهر ئیدراک (نه ک ویژدان) کاریک به دادپهروه رانه له قه له مبدات،

كانت له م ده قه دا (که نوای ده بیئینه وه) ریتسایه ک بق به دوکه وتنی به کاره یئانی ویژدان له بواری مه زمه بدا ده ستنیشانده کات. ئه م باسه به گریمانه ی حاله تیکه دوولایه نه ده ستپنده کات که دادوهریکه ته فتیشی بیروپاکان، کاتیک ده بی له باره ی "که سیکه وه که گویا بی دینه و تاوانباره به بیباوه پی" حوکمبدات، روبه روی ده بیته وه. مه سه له که لیژه دایه ببینن ئایا دادوهر به حوکمدانی مردن، په پیره ی ویژدانی خوی کردووه یان به پیچه رانه وه بیویژدانی کردووه؟ نه و گرفته ی کانت هیئاویه تیه پیشه وه په یوه ندی به ماهیه تی ویژدان و ماهیه تی باوه رپه وه هیه، ویژدان هیژیکه مرفی ره سه نه: هه موو که سیک ویژدانی هیه، به لام ره نگه له بابه تیکه تاییه تدا بیویژدانی بکات. له بنه رته دا مه به ست له ویژدان لیژه دا هیژی هه لسه نگاندنی نه خلاقیه. ئه م قسه یه به چ مانایه که؟ کانت به مشیوه یه ویژدان پیناسده کات: "زانینیک که خۆبه خۆ ده بیته". مه زمه ب له پروی زه نیه وه

ویژدانیس ده بئ بهر له نه جامدانی نهو کاره، له دادپهروه ریپوونی دلنیا بیت، نه مهش پیویستی بنه مای به دیهی ویژدانی نه خلاقیه. به ده ریپینیکی تر ده کری ویژدانی نه خلاقیه به هیژیک داندوهی بناسری که به ناوتویکردنی نهوهی که نایا به پاستی کاره کانی به پیتی پیویست به وردی مه لسه نگاندوه، خوی داوه ری ده کات. لیروهه بیویژدانی له کاریکی دیاریکراودا، مانای نهوه نییه که که سه که نهو هیژهی نییه، به لگو بهو ماناییه که له نه جامدانی کاره که دا گوئی له حوکمی ویژدان نه گرتوه. به کورتی ویژدانی نه خلاقیه مروف ناچار به نه رکیکی بئ کوت و به ند یان بنه مایه کی بئ نیاز به به لگه ده کات که نهویش نهوهیه که نابئ هیچ کاریک نه جامداری که مه ترسی نهوهی لییکری نادادپهروه رانه بیت. ده بئ مه موو شیوهیه کی گومانکاری بخینه لاهو و نابئ مه ترسی نه جامدانی کاریکی نادادپهروه رانه قبولیکه یین.

مه سه له ی دادوهی تهفتیشی بیروپا چی لیدیت؟ نه گه نه م دادوهه بیویژدانی کردوه، واته گوئی به حوکمی ویژدانی خوی نه داوه، که وابوو چون قه زاوه تی کردوه؟ کانت ده لئ که پیوه ری حوکمدانی دادوهی تهفتیش، باوه پی بنه په تیه تی، نه م باوه په ده رخه ری مه زه بیکی به لگه نه ویسته وه ک کومه لئ ره مزی باوه پو سروتی تایبته. مه زه بی پشتبه ستوو به وه حی، فرمان به نه جامدانی کومه لئ کار ده کات که وه ک فرمانی خودایه. به ده ریپینیکی تر باوه پی بنه په تی ناچار که ره، به لام نه ک له بهر نهوهی که من نهو فرمانانه بئ سئ و دوو به نه رکی خوم ده زانم، به لگو له بهر نهوهی پیشتر ته سلیمی ده سه لاتیکی ده ره کی (خودا) بووم که فرمانه کانی ته نها له بهر نهوهی که له لایه ن نهوه وهیه ناچاریه. کاتیک نه رکی نه خلاقیه به مشیوهیه ده هیژیکه پیشی، دوو کیشیه دروسته کات: له لایه که وه ویژدان، چیدی مه رجعی

دیاریکردنی چونیه کی یان ناچونیه کی شیوهی کرداری منو یاسای نه خلاقیه نییه، چیدی دهوری دادوهی نییه و خودموختاری خوی له ده سنده دات. که وابوو کردار له روانگی مادیه تی نه زمونیوه، ته نها له بهر نیه تی که س، واته به پیتی لایه نه مولزه مه کانی یاسای نه خلاق که به براوه زانراوه، له پوی نه خلاقیه وه دادپهروه رانهیه، نه ک له پوی کرداره وه. که وابوو مه زه بی وه حی که نه ک له بهر ناچارکردنی دهروونی ویژدان به هوی یاسای نه خلاقوه، به لگو به هوی فرمانی بوونه وه ریکی ده ره کی وه خوازیاری فرمانبهرداریه، ره چاوکردنی نه خلاق ناکات به شتیکی پیویست و یاسای نه خلاقیش له بهر نهوه دانانی که خوبه خو پیروزه. باوه پی په تی، که عه قل قبولکه ریتی و ویژدانی نه خلاقیه ده ستنیشانه ریتی، ده توانی بکه ویتنه ناکوکی له گه ل باوه پی بنه په تیدا.

له لایه کی دیوه دوو لایه نی دادوهی تهفتیشی بیروپا، گفتوگو له باره ی پله ی وه حیوه ده هیژیکه پیشی، نه زمونی یان میژوو ناتوانی به شیوهیه کی براوه خودایبوونی نیلها میک سه لمینی. ناتوانین به بیگومان له پیتی وه حیوه له مه قیقته تی جه زمیات و سروه سه قامگیره کان، دلنیا بین. له بهر نهوه شه که له دیدی دینی عه قلانیوه، حوکمه کانی مه زه بی وه حی نیختیاری و گریمانه بین و به زه رورهت په یوه ندی بهو نه رکانه وه نییه که به حوکمی ویژدانی نه خلاقیه، ناچار به په پیره وکردنین. مروف ناتوانی په ی به خودایی بوونی هیچ تیژیک به ریت به هوی چه مکه کان و توانا عه قلیه کانیوه نه بیت، نه گه رچی نهو تیژانه به ته وای نه خلاقیه بن و جیی گومانیش نه بین. به ده ریپینیکی دی، دینی وه حی ده بئ به جۆریک ته فسیرو لیکنبدریته وه که له گه ل ریسا عه مه لیه کانی دینی عه قلی په تیدا بگونجی، بوئه وهی تیژیکه یین نهو کاره ی ده مانه ویت نه جامیده یین به

دنيايييه وه دادپهروه رانه يه، ده بڼ ته نها بگه پښنه وه
 بڼ ويزدانسي نه خلاقي خومان. نه و دادپهروهي
 تهفتيشي بيروپا كه گياني موقفيك ده گريټ، ته نها
 فرمان له باوه پي بڼه پرتيه وه ودرده گريټ (كانت
 ده لئ "ته نانه ت له كاتي پڼويستدا به شه هيدبوون):
 له بهر نه وه جورته تي نه وه ده كات كارټك به نه گهري
 كردني گه وړه ترين نادادپهروه ريه كان نه جاميدات.
 به م مانايه دادپهروهي تهفتيشي بيروپا بڼويزدانسي
 ده كات و نه و مترسيه قبول ده كات كه به پڼچه وانه ي
 نه ركي موقفانه ي خويه وه كه خوي باوه پي پڼيه تي،
 كارټك نه جاميدات. نه گه ر نه و به فرماني "پله كاني
 به رزتر له خوي" ده ست بڼ نه و كار به ريت، نه و
 مه سه له كه هر مه مان حوكمي ده بيت. له م
 حاله ته شدا ويزدانسي نه و، دوا مه رجه عه بڼ داوهري
 دادپهروه رانه بوون يان نه بووني كارټك
 به شيويه كي يه قيني.

كانت به ليكولينه روي په يوه ندي نيوان مه زه ب و
 نازادي، به شيويه كه له شيويه كان بناغه دانهری
 ره خنه ي مه زه بيه. تا جه وهري مه زه ب له ناو
 باوه پي بڼه پرتيدا بيت، مه زه ب به ره و خورافات
 ده چيت و وهك سوال كردن له لوتفي خوداي ليديت،
 كه له م حاله ته دا هيچ به هايه كي نه خلاقي نابيت.
 مه زه ب له م حاله ته دا خه لكي ده خاته ژير كوڼترولي
 پيشه واياني كه نيسه وه كه ته نها خواوه نداريكي
 ده سه لاتن له بواړي باوه پرداو به سر ده وله تيشدا
 ده سه لاتيان هيه و، نه وان (خه لكي) له نازادي
 نه خلاقي بڼه ش ده كن. مه زه بي وه حي ته نانه ت
 هاوالاتيان له نه ركه مه ده نيه كاني خوشياندا به هله دا
 ده بات. به پڼچه وانه وه "رؤشن گه ران" ده يانه وږيت
 موقف له و حاله تي مناليه ده ريه بڼن كه به بووني نه م
 حاله ته ناتوانن به بڼ رينمايي نه واني دي، توانا
 عه قليه كاني خويان به كار به بڼن. نازادي به كار به بڼاني
 گشتي و ناشكراي عه قل، بڼ گه يشتن به م مه به سته،

به سه: بلاو كړنه وه و پروپاگهنده، رؤشن گه ري
 خه لكيو نه و توانايه يان ده داتي كه فيري ماف و
 نه ركه كاني خويان بڼ له به رامبه ر نه و ده وله نه ي
 سه ريه ون، له مه مانكاتدا فيزيبن عه قلي خويان
 به سه ريه خو به كار به بڼن. ليره وه تاوتويكردني
 گريمانه ي ويزدان له بواړي باوه پي مه زه بيدا،
 ره خنه ي به كار به بڼاني گشتي و ناشكراي عه قل و
 مه روه ها پڼناسي نازادي هاوالاتيانيش ده گريته وه:
 روناك كړنه روي هاوالاتيان نه ك هر به ستر او به
 نازادي مه ده نيسه وه، به لكو به ستر او به
 په روه رده كړن شيا نه وه. (كانت وه لامي نه م ره خنه يه
 كه "نه وان ناماده يي پڼويستيان بڼ نازادي نيبه" به
 نه ي ده داته وه و ده لئ نه م ناماده بوونه خوي له
 پيشه وه پڼويستي به به رقه راريووني نازاديه).

ده ق

گريمان بڼ نمونه ده بڼ دادپهرونيكي تهفتيشي
 بيروپا كه سخت پابه ندي باوه پي بڼه پرتي خويه تي،
 تا ناستي شه هيدبوون له كاتي پڼويستدا، له باره ي
 كه سيكه وه داوهري ده كات كه ده گوتريت بڼ دين
 (به لام هاوالاتيه كي باش) و بڼ باوه په. ده پرسين ثايا
 نه م دادپهرو به حوكمداني نه و هاوالاتيه به مردن، به
 حوكمي ويزدانسي خوي (كه به راستي له هله دايه)
 حوكميداره يان ده توانين به بڼويزدانسي تاوانباري
 بگه ين، جا چ هله ي كړد بڼ، يان هوشيارانه
 نادادپهروهي كړد بڼ؟ چونكه ده كري پتي بگوتري
 كه له م حاله تانه دا هر گيز ناتوانيت دنيا بڼيت له وه ي
 كه به ته ووي دادپهروه رانه كاري كړد وه. به راستي
 رهنگه نه و له و باوه په دا بيت كه نيراده ي خواوه ند
 به شيويه كي سروشتي ثيلهامي پيكر دوه (رهنگه
 به پتي په ندي: ناچار يانكه كه بڼه ژوره وه) نه وي
 نه ك موكه له ف، لايه نيكه م، ريگه ي پيدا وه تا
 بڼباوه پي و بڼ باوه پي، يه كسر له ناويه ريت. به لام ثايا

به راستی نه و نه ده باوه پى به هه قيفه تى نه م حوكمه
خوداييه كردووه كه جورته تى نه وهى كردووه گيانى
مروفتيك به مشيوه يه، بسينى؟ بئگومان سه ندنى
گيانى كه سىك له بهر بئروپاكانى، كارىكى
نادادپه روه رانه يه، مه گه نه وهى (نه گه به مانه وىت
به رزترين چاوپوشينى له به رامبهردا بكهين) ئيراده ي
خوداوه ند كه نه و توانيويتى به شيوه يه كى نااسايى
به ته واوى بئناسين، فه رمانىكى جيساواز
له وهى پئدابيت.

به لام نه وهى كه خوداوه ند هه رگيز وا ئيراده ي
كردبن، ته نها پشتبه ستووه به به لگه ميژوويه كان و
به هيچ شيوه يه ك به لگه نه ويست نيه. حوكمه كانى
وه حى له پتى مروفتكه ليكه وه به و گه يشتووه و نه وانيش
ته فسيريان كردووه و ليكيان داوه ته وه. به لام نه و واى
داده نى كه گوايا راسته و خۆ له لايه ن خوداوه بۆ نه و
هاتۆته خوارى (وه ك نه و فه رمانه ي كه به ئيبراهيم
كه يشت بۆ نه وهى كورده كى وه ك مه ريك سهرى پى).
لايه نيكم نه گه رى نه وه هه يه كه هه ليه ك رويدابى،
به لام له م حاله ته دا نه و (واته دادوه) مه ترسى نه وه
قبولده كات كه بالاترين پله ي نادادپه روه رى
نه نجامبدات و دروست له بهر نه مه شه كه بئويژدانى
ده كات. حوكمى مه سه له له باره ي هه ر باوه ريكى
پشتبه ستووه به ميژوو يان نااساييه كى ديش هه ر
نه مه يه و، له راستيدا هه ميشه نه گه رى هه له له ناوياندا
هه يه، به سه رنجدان له وهى كه رهنگه نه وهى نه م
باوه رپه دروستيده كات يان ريگه ي پئده دات
نادادپه روه رانه يه، واته به پئچه وانى نه ركى
مروفتانه وه يه كه دلنيايه، نه م هه لانه ده رنه نجامى
سه رپئچيكرده له حوكمى ويژدان، نه ك
فه رمانبه ردارى له ويژدان.

له سه رو نه مه شه وه نه گه ر نه و كارهى كه ياساى
به لگه نه ويستى وه حى فه رمانى پئداوه، خۆبه خۆ
موجاز بيت، نه و پرسياره ديتسه پيشى كه تايا

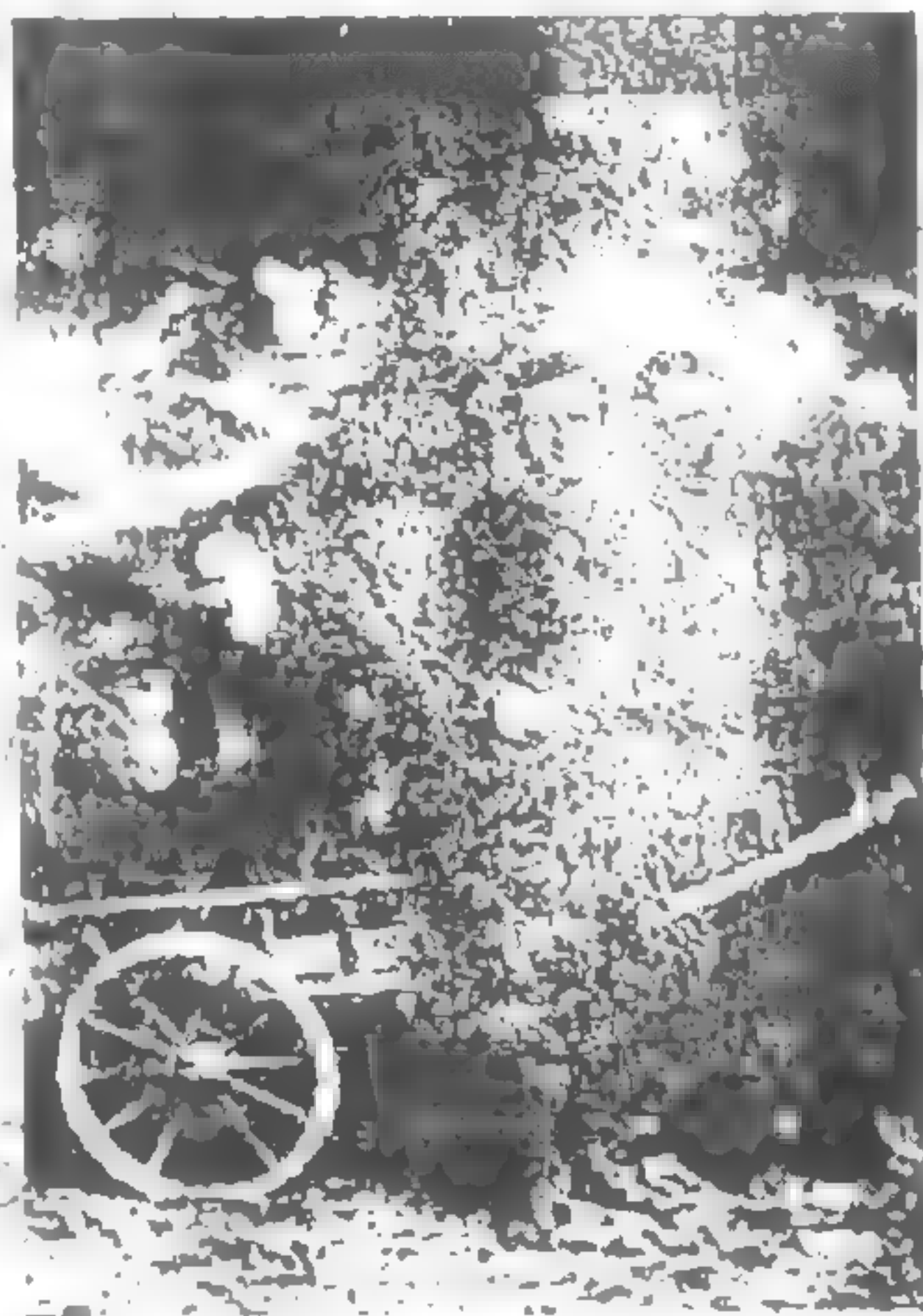
به پرسياره گه وره كان يان پيشه وايانى رۆحانى
ده توانن به پشتبه ستن به باوه رپه كانى خويان، وه ك
مه رجى بوونى باوه ر (كه نه گه ر ره چاو نه كريت، باوه ر
چۆنابه تى خۆى له ده ستده دات)، به سه ر خه لكيدا
بيسه پئبن؟ چونكه باوه ريكى له مچه شه ته نها پشتى
به هۆ ميژوويه كان به ستووه و له كاتيكدا كه به پئى
داوه رى خه لكى (لايه نيكم نه گه ر خويان تاوتوتى
بكه ن) هه ميشه نه گه رى نه وه هه يه كه هه ليه تيا
رودابى، وه ك چۆن له به يانى كلاسيكى باودا
روويداوه، قه شه خه لك ناچار ده كات لايه نيكم له
ده روى خوياندا دان به شتيكدا بنين كه بپويان وايه
به نه ندازه ي باوه رپوون به خودا، هه قيفه تى هه يه.
واته به ده رپرينيكى تر له به رامبه ر خودادا دان به
شتيكدا بنين كه بئگومان به و شيوه يه نايناسن: وه ك
قبولكردنى رۆژيكى ديارىكراو بۆ عيباده ت وه ك
كارىكى مه زه بى كه خودا خۆى نه مرى كردووه، يان
بپوابوون به سمبولگه ليك كه سه رى ليده رناكه ن. له م
حاله تانه دا، پله ي رۆحانى بالاتر له وان، به سه پاندى
بپوايه ك به سه ر نه وانى ديدا كه خۆى هه رگيز بپواى
به و باوه رپه نيه، به پئچه وانى ويژدانى خۆيه وه كارى
كردووه. له بهر نه وه دادپه ريه رى ناچارمان ده كات
له باره ي نه و شته وه بپريكه ينه وه كه نه نجامى
ده دات، چونكه ده بى وه لامسده ره وهى كۆى
توندرپه ويه كانى باوه ريكى وا كۆيلانه بيت، رهنگه
هه قيفه تيكيش له و شته دا هه بيت كه باوه ريان
پئيه تى، به لام له باوه رياندا (يان له و دانپيانانه ي له
ده روونى خوياندا دانى پياده نين) نه گه رى هه له
هه يه، هه ليه ك كه شايسه تى مه حكومكرده.

سه رچاوه

ژول سادا- ژاندرين: تساهل در تاريخ اندیشه غرب.

ت: عباس باقرى- تهران: نشر نى 1378

ۋېستىگە كانى شەرقىم

جىھان ئىسپاتى جى شە جۈننىتەوم
مىتۈدە كانى تۈزىنەومى زانستى
لو ئەندىرىنى سالومى يان عىشقى ئەستەم

ئەلبىز كامۇ

جيهان ئىستا چى ئەخوينىتەو؟

دەكتىب بە مليۆنەها دانەى ليفرۇشراو

• و.ئا: ھەلگورد عارف مەحمود

ئىستا ئەم جيهانە چى ئەخوينىتەو؟ بەناوبانگترىنى ئەو كىتابانە كامانەن؟.. كامەيان لە ھەمويان زياترى ليفرۇشراو؟ (لەدوای جيهانەو) (باوکی ھەزار و باوکی دەولەمەند.. ھەريەكەيان چى فىرى رۆلەكانيان ئەكەن؟) (بەلگەى كچان بۆ راوى پىساوان) و (كىن پارچە پەنیرەكەمى جولاند؟)..

ئەمانە ھەموى ناونىشانى چەند كىتیبىكن لە ناونىشانە گەرموگورەكانى سەد كىتیب كە دەزگای (ئامەزون - Amazon) لەسەر تۆپى ئىنتەرنىت پۆلىنى كىردووە بە مليۆنەها دانە ھەريەكەيان لە سالانى 2000 و

2001دا ليفرۇشراو.. لىپرەدا دەكتىب لەوسەد كىتیبە ھەلدەبژىرىن كە بەپای زورىەى ناوہندو دەزگاكاني بلاوكردەو لە ھەموو ناونىشانەكان سەرنجراكىشتە.. من لىپرەدا بە كورتى باسى يەكەپەكەيان ئەكەم بۆ ناشىكراكردنى ئىستەو نەينىانەى بونەتە سەرنجراكىشانى خوينەواران:

يەكەم: لەدوای جيهانەو - The Other Side And Back ئەم كىتیبە گەرەكىتى وەلامى چەند پرسىارىك بداتەو:

فريشته چىە؟ دوای مردن چىمان بەسەردى؟ ئاىا خىو جنۆكە ھەن؟.. ئەگەر ھەن

چىن؟.. بىگومان مەرو ئەزانىت چۆن گوئى لە دەنگى ناخى خۆى ھەستەكانى دلى ئەگرىت ئەك تەنھا بۆ ئەقلى زانىارى و لۆژىك بۆ ئەوەى ھەست بە بوونى فريشته بكات.

ژنە نووسەر (سىلفيا براون - Sylvia Brown) لە جيهانى كيانەو دەپوانىت و دەلىت: ئەم جيهانە بەوشىوہە لىمان دور نىە كە ئىمە وای باوہر پىئەكەين.. چارەسەرىك بۆ گالتەپىكردن بە جيهانى رۆحى دائەنەين كە رۆژانە توشى ھاتوين و بەدوای راستىەكاندا لە رەھەندى چوارەمدا ئەگەرپىن.. ئەمەش ئەگەرى ئەو ئەخاتە بەردەم

زۆرینه كه ژيانىكى تر له دواى مردنه وه ههيه.. به تاييبت بۆ نهوانسهى بپوايان به زىندوبونه وهى دواى مردن نيهو.. ده لىت: نه مانه نه نه چىرۆكى منالان نين.. نه م بابه ته رىزى تاييه تى له بواى زانىارىشدا ههيه وشاىانى نه وه به هه موشمه ندى گفتوگوى ليكوليه وهى له سه ر بگريت به بن گالته پيكرى سو كايه تى به م هزانه.

يه كيك له ژنه خوينده واره كان ده لىت: نه م كتيبه له كاتيكى ناسكى ژياندا يارمه تى نه واوى داوم.. هه رچه نده دانسه نو سه رى نه م كتيبه ناگادارى نه وهى نه كرىوم كه چى بكم.. به لام نازايه تى پتيه خشميم بۆنه وهى چى باش و گونجاوه نه نجامى بده م و باوه پى ته راو به (حدس)ى تاييه تى به يتم.

نو سه ر واى له مليونه ها خوينه ر كىر دوه باوه پى ته واو به وزه ي گيانى (الطاقة الروحية) بكن و به شيوه يه ك كاريكاتره سه ر ژيانى رۆژانه يان كه باوه پىان به هيز بكات، نه قل و له شىان چاكبكاته وه و نيزين چۆن به دلخوشيه كى كه و ره تر بزين بۆ گۆرپنى شىواى ژيانىان به ره و باشت له هه موو بوارى كدا.. چ له بواى كاره كانباو چ له په يوه نديه تاييه تيه كانيداو چ له په يوه ندى به

رۆژى دواى، واته دواى مردن كاتيك كه زىندو نه بيه وه، له كوتاييدا (براو)ى دانهرى كتيب هاوار نه كات نه كهن بترسن له ته مه نى درىزو له پيرى..

دووهم: باوكى دهوله مه ندو باوكى هه ژار - Rich Dad.. Poor Dad..

باوكى دهوله مه ندو باوكى هه ژار هه ريه كه يان چى فىرى مناله كانيان نه كهن؟ بينگومان جىاواى هه به.. هه ر دوو دانهرى نه م كتيبه:

(روبرت كىوساكي - Robert T. kiyosaki) و (شارون ليتشر - Sharon L. Lechter) جه خت له سه ر نه م بابه ته نه كهن.. روبرت تيپروانىنى دانسقه ي خۆى به ره و پيش نه بات له ميانه ي ده رخستنى دوو نمونه كه كاريگه ريتى جىاواىو جىاجىاي هه به.. له سه ر باوكى كه ده رچوى خويندننى بالاى به لام بارى ئابورى چه سپاو نيه و باوكى يه كيك له هاوپى نزيكه كانى كه خاوه نى مليونه ها بۆلاره و به لام نه نه تا پۆلى شه شه مى سه ره تايى خويندوه.

كيشسه وه رخنه هه ميشه ييه كانى كه باوكه هه ژاره كه به سه رى هاتوه كه بودجه و توانا ماديه كانى هه رگيز به شى پيداويسستيه كانى خيزانه كه ي نه كرىوه نه وه ش

بوه ته هۆى نه وهى كۆره كه ي وا هه ست بكات كه چينى هه ژارو ناوه راست هه موو هه وله كانيان ته نه ها له پيناو په يدا كردنى پاره به.. له كاتيكدا پاره و سامان له خزمه تى چينى دهوله مه ندايه..

نه م نامه ييه ي خسته قولايى دلييه وه و دروشمى كتيبه كه ي كرد به:

رىگا بده پاره له پيناوتا كاريكات له جياتى نه وهى تۆ له پيناو پاره دا كاريكه يت و گه ره كيتى نه م دروشمه بگه يه نيته نه وه كانى ئاينده له گه ل نه وهى له نه نجامى خويندن له قوتابخانه فىرى نه بن تا بگه نه بارىكى مادي باش و له بارو چه سپاو.

روبرت ده لى: من په ژاره ي نه وه م نه و بۆشاييه ي نىوان نه وهى له گه لمدايه و بۆ من له باره و نه وهى له گه لمدايه و بۆ من له بار نيه يه رۆژ له دواى رۆژ له فراوانبوندايه.. روبرت واى نه بينى درىژه دان به فه رمانپيكردى منالان كه بخوينن و كوشش بكن و پله ي به رز له خويندندا به ده ست به يتم و به سه ركه وتويى ته واى بكن و پاشان له سه ر كاريك دامه زرين.. نه مه تر سناكترين فه رمان و رىتماييه كه باوك به مناله كه ي خۆى بلت.. نه گه ر منال گوى رايه لى نه م فه رمان و رىتماييه بىت له وانه يه

کارئیکی ناپه سهند و پر ماندویی و
پر گرگنتی ده سستکه ویت و
مورچه به کی گه می به دراوه بیت...

روبرت دریزه به رینماییه کانی
ده دات و ده لئ: باشتر وایه
مناله که ت لئری نه و بنه مایه
هک بیت که ده وله مهنده کان گه می
پنده کن و که جیاوانی هه به
له گهل بریوچوونسه
ساکاره کانمان.. دانه چهند
هزینک پئشکه ش ده کات که
دنیا ییه کی نابوری باش و
گه وده ی تئداییه بسو
نه وه کانی ناپنده..

نوسه ری یارمه تیده ر (شارون
لیش) ده لئ: من گه ره کمه
مناله کان باشترین خویندن
بخوینن و چاکترین زانیاری
وه ریگرن.. به لام قوتابخانه
کلاسیکی و ترادیسونیه کان نه م
خه ون و ناواته ی من ناهینته دی..
لای من زور گرنگه مناله کانم نه وه
بزائن پاره چون کارده کات و چون
دروستی ده که یین و ته نانه ت چون
په یدای ده که یین و ده یخه یینه
پرنده کانه وه.. چون له پئناویاندا
کارده که یین له جیاتی نه وه ی له
دزمان کاریکات و.. چون مناله کان
رابهینن یه که م هه نگاو بنین
به ره و سه به سستی نابوری..
هه رده ها چون له پئشپرکتی
گورگه کان هه لئین و خویان رزگار
بکن به ره و رزگاری مادی.

سئیه م: به لگی کچان بو
راوکردنی پیاوان - The Girl's
Guide to Hunting and
Fishing

له م کتئبه دا به شینوه به کی
گالته جاپی چیرزکی ژنیکسی
مؤبترن نه خوینینه وه که له
هه وایه کی برامیدا به دوا ی دلداریدا
وئله.. نوسه ره که ی ژنه نوسه ر
(میلیسیا بانک - Melissa Bank)
وای له پالیه وانی چیرزکه که ی
(جان روزینال) کردوه که ته مانی
ته نها 14 ساله به لام ته مانی
تینگه یشتن و نه قل و زانیاری و
ناگادارییه کانی و نه یینییه کانی
ژیان له و ته مانه زور زیاتر بیت.
له هه مان کاتدا روانگه له سه ر
براکه ی و خوشه ویستی براکه ی
دانه نیت که وئلی گه پان بوون
به داری کللی کردنه وه ی ته لیسمی
توش هاتنیان به دوا ی نه و دلداریه
قول و پته وه.. هه وئلی بیوچانی دا
تا بگاته نه یینی نه وه ی بزانییت
چون له دلداریدا ژنیکه وئو و دوار
نه بیت وه که له براکه ی رویدا..

له به شه کانی تری نه م کتئبه دا
دانه به شینوه به کی ژیرانه رینگای
به م کچه تازه پینگه یشتو مناله دا
که پئشبه که ویت و پئبگات و هه ول
بدات په یوه ندی گیانی له گهل
که سئیکی شیار په یدا بکات و
له دوا ییدا ببیته هاوسه ری. دوا ی

نه وه ی گاری له بیواری چاپ و
په خوشی روزنامه دا ده سستکه ویت
په یوه ندی به سست له گهل
نوسه ریک که به ته مانه له حوی
گه وده تر بوو..

دانه ری کتئبه نه م
که سایه نییه ی نه م نوسه ره ی وا
پیشمان دا که یارمه تیده رو
هاوکاری جان روزیناله بزنه وه ی
له کاره که یدا قال بیت و
پئشبه که ویت.. له هه مان کاتدا
ورده ورده پئشبه یوه ندی
خوشه ویستی له کارکردنا بوو..
به لام کاتیک جان به وه ی زانی
باوکی توشی نه خوشی (لوکیمیا)
بوو، له و نوسه ره دورکه وته وه
په یوه ندی له گهلیدا بچراندو که وته
خزمه تکردنی باوکی.

له به شی کوتایی نه م کتئبه دا
دانه رباس له بنه ما سه ره که کانی
مانقو پئچ و په نا کانی راوکردنی
پیاوان نه کات له لایه ن کچان و
ژنانسه وه به شینوه به کی
گالته جاپی.. چون ژنان هه ندیک
جار ناچار نه بن هه ندی ره فتاری
سه یری و بگرته به ره له سروشتی
ره وان و کراوه ی خویمان
دوریکه ونه وه بونه وه ی بگه نه
کوتاییه گه رمو نه ره کان..

دانه ر پالیه وانیکی ژتسی
روخوش و کراوه ی خولقاندوه که
شایه نی نه وه ییه به ختیار ی و
خوشی ده سستکه وتی بیت..

له میانە ی چیرۆکە کەیدا چەند وانە یەك پێشكەش ئەكات بە ژنان و کچان کە چۆن ئەفسون و لاوازی و ژیری لەکاتی پێویستدا تێکەڵ بە یەك بکەن.

چیرۆکە کە پلە پلە پالە وانە کە ی لە قۆناغی ھەرزەکاری بۆ قۆناغی کچیکێ کارمەند کە خۆی نادات بە دەستەووە بۆ تافی لاوی و قۆناغی پێگە یشتن.. کاتێک ئەتوانیت مانۆر لە ملەلانیەکاندا بکات و پێچوپەنا بە کاربە ئێتیت لە بواری خۆشەویستی و پە یوەندییە گشتیەکاندا بە ئاسانی خۆ قوتارکردن لەو مە ترسیانە ی لە کاری رۆژانە دا لە شوێنی کارە کە ی بەرەنگاری دەبێتە وە.

چوارەم: کێ پارچە پەنیرە کە می جۆلاند؟
Who Moved My Cheese?...
رێگایەکی سە یرو جوان بۆ

ھەلسووکە و ت لە گەڵ ئەو گۆرانیکاریانە ی لە کارو ژیا نماندا دیتە گۆرێ.. ھەردوو دانەری ئەم کتێبە:

(سبنەر جونسون - Spencer Johnson) و
(کینیسیپ بلانشارد - Kenneth Blanchard) کە ھەرزوو دەرکیان بە و پێویستیانە کرد بۆ دۆزینە وە ی زوبان و ئامێرەکانی ھەلسووکە و ت کردن لە گەڵ

گۆرانیەکاندا.. ئەمەش کێشە یە کە ھەموومان ی بێ ئارام و بێ وزە کردووە.. زۆربە ی خەلکی لە گۆرانی سەل ئەکەن وە.. لە بەرئە وە ی باوەرپیان وایە کە ئەوە یان نییە چۆن و؟ کە ی؟ گۆرانی کاریەکان بەرە و روویان دەبێتە وە.. چ بە ئیرادە ی تاکە کەس و چ بە بێ خواستی و بە دەر لە دەسەلاتی.. دانەر لەم بارە یە وە دەلی: دەبێ ھەلوێستی ئێمە چی بێت دوا ی ئەوە ی کە وتینە سالی 2000 وەو ھەموو ئاوەندەکانی کار لە کۆتاییدا دان بە وە دا دەنێن کە ئامێرەکانی ژماردن و ژمیریاری و رژی می کارەکانی تریان ھاوتای خیرایی و سەردە می خیرا بێت و ھاوتەریبی گۆرانی کاری پێشووەخت بێت.. لە بەرئە وە ئێمە پێویستی مان بە ھاوکاری و یارمەتی خەلکی ھە یە بۆ خۆ ئامادەکردن بۆ جیھانیکی ھەمیشە گۆرپا و کە بە تاییبەتی خەلکی بەرەنگاری گۆرانی ئەکەن و ھەندێ جار یش گیانی خۆیان لەو بەرەنگاریە دا بەخت ئەکەن بۆ رۆنەدانی.. بۆ یە ئەم کتێبە نو سرا و دانرا.

ئەم کتێبە چیرۆکی ساکارمان پێشکەش ئەکات کە نامە یەکی گرنگی تیادایە و بەشیۆە یەکی بنەرەتی رێگاگانی

ھەلسووکە و ت و رەفتارمان لە گەڵ گۆرانی کاریەکاندا بۆ رێکە خات و ترس و ھەلچون لە ناخماندا ئەپە و ئێتیتە وە بۆ ئە وە ی بتوانین سەرکەوین بە سەر ترس لە نادیا رو بە پشت ئەستوری پێشوازی لە گۆرانی بکەین و بیکەینە زانیاریە ک و ئەزمونیکی پۆزە تیف.. چونکە پێویستی مان بە ھەندێک پالە ر ھە یە بەرە و دۆزینە وە ی پارچە یە ک پەنیری نوێ (کاری نوێ) بۆ رەوینە وە ی دلە پا و کێ و دوو دلی لە وە ی کام رێگا باشترە بیگریتە بەر لە کارەکانیدا.. دانەر باس لە وە ئەکات چۆن بە ھێمنی و لە سەرخۆیی و راستگۆیانە ھەلسووکە و ت لە گەڵ گۆرانی کاریەکانی ژیا ندا بکەین وە ک مردن و لە دەستدانی یەکیکی خۆشەویست و جیا بونە وە ی ژن و میژدو پە ریشانی بە دەست بە دەستی یان جگەرە کێشان و نەخۆشی درێژخایەن و زۆر شتی تر.

پێنجەم: خۆشەویستی خودا
(یەزدان) - For the Love of God

ئەم کتێبە باس لە (25) کەس لە بە ناویانگترین بیرمەندە رۆحیەکان (مفکر روحی) لە جیھاندا دەکات کە خودا وەندیان خۆشویستووە.. تیروانین و بیر تاییبە تیان رۆن ئەکاتە وە

دەريارەي ژيريتى و نهيتىبەكانى
ئەم گەربونە.. ئەمانە دەنگى
هەست ناسكى و سۆز ئىلھامى
جۇراوجۆرن، لەوانە:

دايكە تىززا، رابى ھارلود
كوشنر، ھىوبرازر، بروك ئىجل و
دالاي لاما.. ھەمويان يەك نامەي
تەباو سازو گونجاو دروست
دەكەن بۆ دۆزىنەوھى خودا لە
ناخ و دەرونى مرقۇندا و چۆن لە
ژياندا بگەپتەوھ بۆ بەھا
بەرزەكان و بە بىرو ھۆشيدا
بیتەوھ كە ئەو كىيە؟ ھەست بە
ناشتى و ئارامى بكات و بەرچاوى
رون بیتەوھ.. ئەم كىتیبە
ئاراستەي مرقۇف كراوھ تەرە،
ھەموو مرقۇفك لەسەر چ ئاين و
بروايەك بىت بۆنەوھى بزانىت كە
كرۆكى خۆشەويستى
خۆشەويستى يەزدانەو.. ھەست
بەوھ بگەين كە پىويستى زۆرمان
لەم چاخەماندا بە باوھپى گيانى
ھەيە.. جەخت لەسەر
زەمىنەيەكى پتەوى ھاويەش
بگەين لەنتوان ئاينى رىكخراو و
گيانى كەسايەتيدا..

يەككە لە دانەرەكانى ئەم
كىتیبە كە (رىشارد كارىسون-
Richard Carison) دەلى: لاي
من كلىلى پەرەسەندى گيان و
ھوشيارى لەبەردەم يەزداندا
تىگەيشتى ئەوھەيە كە ئىمە لەم
جىھاندا بۆ ئەوھ پەيداىوين كە

بەدواي رىتمىكى نويدا بگەپتەين..
لەجيانى ئەوھ پىويستە بگەپتەين
بۆ دۆزىنەوھى ئەو رىگايانەي
ئەبنە ھۆي راجلەكىن و بە
ئاگادارىونەوھى ناخە
راستىەكانمان.

شەشەم: كچانى جىشا-

Tiemoris of a Jeisha

ئەم كىتیبە باسى كورتەي
بىست ساڭ لە ماوھى بەشيك لە
مىژووي يابان ئەكات كە بە
سەيرتەين و ھەلچوتەين ماوھ
دانەنرەيت لەپىش دەستپىكردنى
جەنگى جىھانى دووھم.. كە
جىھانى شاراوھى سىكس و
جوانى و ئەفسون و گەندەلى بە
تىگەلاوى ئەخاتەپوو..

زانبارىەكان دەريارەي
رۆشەنپىريەكى جىشاواز
ئاشكرا دەكات..

دانەرى كىتیب (ئارسەر
جولدين- Arther Golden)
دەلى: وشەي (جىشا) واتاي
(سۆزاني و بەدپەرەشت) ناگريتەوھ
وھەك رۆژئاوايىەكان لە ئەزانىنەوھ
گريمانى ئەوھيان ھەيە.. بەلكو
واتاي (ھونەرەند) و (دروستكەر)
ئەگريتەوھ.. كچى جىشا پىويستە
ژىرو زىتەلە بىت.. ھونەرەكانى
مۇسقىا و سەماو گۆرانى بزانىت و
سەرى لىدەرەكاو سەرو زويانى

خۆش و شىرىن بىت و ھەمىشە
ئامادەي چوئە ناو كۆپى جەنگى
فيللوى و ئەفسونلوى بىت
بەرامبەر ملەلانكەرەكانى لە ژنە
شۆخ و جوانەكانى بەرامبەرى.. لە
ماوھەيەكى دوور و گراندا قالى
كارەكەي و ھەموو زانبارىەكانى
بەماي كەشە گرىندراوھەكانى ئەم
كارو ھونەرە ئەبىت.. دانەر
زانبارى تەوايى لەسەر ھونەر
مىژووي يابان ھەيە.. لەدواييدا
بۆ ھاوپى لەگەل پياويكى يابانى
كە كۆپى كابرايەكى دەولەمەندو
بەناربانگەو كاتى خۆي دايكى
يەككە بۆ لە كچانى جىشا.. ئەم
پەيوەندى و ھاوپىيەتيە كە زياتر
لە دە سالى خاياند ورو درشتى
ھەموو نهيتىبەكانى كەلەپوورى
جىشاي بۆ ئاشكرا كرد لەميانەي
چىرۆكى كچە سەماكەرتكى يابانى
كە لە بەناوبانگەين كچانى جىشا
بۆولە سەدەي بىستەمداو
سالانىكى دوور درىژ زۆرىەي
دەولەمەندو ئاودارەكان و
ئەستىزەكانى كۆمەلى يابانى
عەودال و ئەفسونلوى كەردبو..
چىرۆك و بەسەرھاتى تەوايى خۆي
گىراوھەوھ لە رۆژى لەدايك
بونىوھ لە لادىيەك كە خەريكى
راوھ ماسى بوون لە كەنارى دەريا
لە سالى 1929 داو ھەتيوبوونى و
دەستپىكردنى كارى كچى جىشا
لە تەمەنى ھەرزەكارىوھ تا بووھ

دالدارو خۆشەويستى يەككە لە
مەرە ناودارو دەسەلاتدارەكان و
تا مېنانەدى ھەموو خەونەكانى.

دانەر بە شىۋازىكى ناسك و
جوان ئەمانخاتسە ژورو ھۆلە
ناودارەكەى چا خواردنەوھى
كچانى جىشا تا بزانين چۆن
رۆژانە رەفتار ئەكەن و چۆن
ئەژين.. وامان لىدەكات بچينە ئەو
جىھانە داخراوھ و بېگانەيە بە
روحمان بۆ زانين و گوئى لىگرتنى
باس و خواستىكى بە ئىمە نامۆ..
رۆشنىبىرەكى لە ئىمە
دورو جياواز..

خەوتەم: ھونەرى

بەختىارى - The Art of
Happiness

كتىبەكە دەريارەى ژيانە..
نوسەرەكەى (دەلاى لاما) يەكە
سەرۆكى رۇخى و جىھانى گەل و
ولاتى (تېبەت) ە.. ھەيلەسوفىكى
بوزىە و خاوەنى خەلاتى (نوبل) ە
لە بوارى ناشتيدا و ھەلگىرى
بىرىكى گەرەيە لە ناخى پەرە
ناسودەيى و ناشتى ناوخۆى و
دەرونى.. ئايا بەيادتا ھاتوھ
رۆژنىك لەگەل دەلاى لامادا
دانىشت و چەند پرسىيارىكى
دەربارەى ژيان ناراستە بکەيت؟..
بۆچى ژمارەيەكى زۆر لە خەلکى
بەختەوهر نين؟.. چۆن بەرامبەر
تاکايەتى و جودايى و گۆشەگىرى

ئەجەنگين؟.. چۆن كىشەكان
سووك ئەكەين؟.. ئايا
خۆشەويستى رۆمانسى
خۆشەويستىكى راستەقىنەيە؟
چى ئەچىژين و چۆن رەفتار
لەگەل جەورو قين و تورەيى و
ناپەزايى ئەكەين؟ چۆن
چارەسەرى كارەساتى مردن و
لەدەستدانى نازيزان ئەكەين؟..

ئەم پرسىيارانە ھەمووى چەند
تەلىسمىك پىك ئەھىتەت و ھەك
دۆكيومىنتىك ئەخريئە بەردەم
دكتورى دەروناسى (ھاوارد كتلر)
كە چەند دانىشتىنىك و
چاوپىكەوتنىكى لەگەل دالاي لاما
ئەنجامداوھ بۆ ناسين و شارەزا
بوون لە ھونەرى بەختىارى.

لە سەرەتادا ۋەلامەكانى دالاي
لاما ساكارو بىگىرىيە.. بەلام
لەراستيدا زۆر قول و پەرمانايە..
ۋەك: لەوانەيە ھەندى جار
دوژمنەكانمان بېنە چاكستين
مامۇستا و رىنىشاندەرمان..
دلفراوانى و بەزەيى و ناشتى و
ئەقلىان پىيە.. كتلر دەلى:
ھەندىك كەس لە روالەتدا ۋا ديار
ئەكەون كە بەختەوهر بىن
لەبەرئەوھى ملك و مال و پارەى
زۆريان ھەيە.. بەلام لەراستيدا
ژيانىان پەرە لە ئەندىشە و كىشە و
ناخۆشى و رەشەبىنى.. كەواتە
ھونەرى بەختىارى پىويستى بە

لىكۆلىنەوھ و ئەزمون و كردارى
ھونەرى و بەھرە ھەيە..

دالاي لاما خاوەنى رويەكى
خۆش و دلىكى سساف و
زەردەخەنەيەكى پرسنگدارى سەر
لىوھ و ھەندىك جار پىكەنين لە
ناخى دلى دىتە دەرەوھ و دلىيى و
بەختىارى بە دەوروپەرى خۆيدا
پەخش دەكات بەوپەرى ساكارى و
بىگەردىيەوھ.. زياتر گىفتوگۆى
ئەم كىتەبە تەوهرەكەى لەسەر ئەو
بابەتە سووكە ئايا چۆن
روكەشەكانى ھىزى (بوزى)
ئەتوانىت يارمەتى ئەوانە بدات كە
لەسەر باوھ پوئايى بوزى نين بۆ
گەشتن بە ھەستىارى و
دەستكەوتە روحيەكان..

گىفتوگۆكان ماوھى درىژيان
ئەھىناو ئەبىرد لەنىوان ھىزى
رۆژھەلاتى و ھىزى رۆژئاوايى..
كتلر پرسىارى لە دالاي لاما كرد..
ئايا تۆ بەختىارى؟ ۋەلام: بەلى..
پرسىار: ئايا ھەرگىز ھەستت بە
تەنىايى كىرەوھ؟ ۋەلام: نەخىر
ھەرگىز.. بۆ روون كردنەوھى
زياتر لەسەر پرسىيارەكە درىژەى
بە ۋەلامەكەى دا: ھەمىشە من
بەشىوھەيەكى پۆزەتيفانە ئەپوانە
خەلکى، ھەستم پاك و جوانە
بەرامبەرەيان و پەيوەندىم بە
ھەمويانەوھ باشە جا ئەو خەلکە
خاوەن بىروپاۋە پوئايىن بن يان
نا.. ئىمە مەبەستى سەرەكىمان

له ژياندا به ختیاریه.. چالاکی
همه موو بزوتنه وه یسه کمان
بو به ختیاریه.

هم کتیبه نهك شه وه مان بو
روون ده کاته وه که رتگا کانی
به ختیار ی بگرینه بهر به لکو
هانمان نه دات که فیرین چوون
ناخوشی.. بو دلی و دله پاوکی..
دلته نگي روزه.. بین باوه پی و بین
متمانیه.. دل پیسی و رق و
کینه و ره گزیه رستی و
ناوچه گری و ناینگه ری له
خومان دور خه یه وه ره گر
ریشی له ناخ و
دروونمان دهره یین.

هه شتم: نهینیه کانی
ملیونه ره کانی نه مرکا - The
Millionaire Next Door
(ملیونه ره کان له
ته نیشتمانه وهن) بیان (نهینیه
کتوپره کانی ملیونه ره کانی
نه مرکا) کتیبه که له لایه ن هردو
نوسه ری نه مرکی:

(توماس ستانلی - Thomas
Stanley) و (ویلیام دانکو -
William D. Danko) وه دانراوه
بو وه لامدانه وهی هم پرسیارانه..
دوله مه ند کتیه؟ چی نه کات؟
چی ده کرتیت؟ چوون پاره کانی
ده خاته گه پوکار؟ چوون وا
دوله مه ند بوو؟ نایا توش

نه توانیت روزه له روزه بیت به
یه کیک له مانه؟

هر دوو دانه که زیاتر له
بیست سال خه ریکی
چاو پیکه و تن و په یوه ندی بوون
له گه له ندامانی یانه ی پالوته ی
دوله مه ند کان ده لاین: نه مه
کارنکی ناسانه، تو ته نها شهوت
له سهره په پره وی هم حوت
بنه مایه بکه بیت.. بنه مای یه که م:
پنویسته مه ولده بیت همیشه
ژیانیک ی باش بژیت به گویره ی
شه وی هته ره له بهرده ستایه و
بوت لواوه..

دوا بنه ماش شه یه که
نیش و کارو کاسبیت به
شیره یه کی ژیرانه هه لیزره و دوو
دل و په له که ره به.. کتیه که
قورسی ناخاته سهر گورانی بیژو
نه کترو وهرزشکاره ناوداره
دوله مه ند کان.. به لکو باس له
پیشه سازو بازرگانه کان و نه وانه ی
خویان خویان پیگه یانیتیت
ده کات.. هردو دانه روونی
نه که نه وه که سه روت و سامان
په یداکردن چ کاریک و مه ول و
ته قه لاو شه ونخونی و ماندور
بوون و خوپاگری ده ویت.. که له
وزه ی همه موو که سیکندا نییه..
نه مانه جو ره کارو شیوازیکن له
کار له گه له سروشتی کومه لگایه ک
ناگونجیت که ده ستبلو بیت و
نه دامه کانی به بین هوی ماقول

پاره و سامان به هه دهر و
فیر بدات.

هم دوو دانه ره له دوی
لینکولینه وهی چوپر گه یشتنه نه و
باوه پره ی که هم ملیونیرانه ی به
کارو خه بات و ماندو بوونی خویان
که یشتونه ته هم په و پایه یه که
هاوشیوازی ژیانیان به شیره یه که
چاوه پوان کراو نییه.. زور ساکارو
که مته رخه من به رامبه ر خودی
خویان نه گرنکی ده دهن به جل و
به رگیان و نه ته مستیله ی زینرو
نه لماس له په نجه نه که ن و
له پاستیدا هه ر خویان نرخ و
به های ته نها یه ک دولا نه زانن به
روکش دهرناکه ون و له تاریکیدا
ده ژین. هه روه ها بویان دهرکه وت
که زوربه ی هم ملیونیرانه له
گه پره کی ناودارو له کوشکی
زه به لاج و دیاردا نازین.. به لکو
نه رانه ی له گه پره ک و ناوچه
مؤدینه کاند ده ژین شه جو ره
خیزانانن که له دهره مه ندیدا له
خوار ناستی ملیونیره کانه وهن.

نویسه م: خویندنه وهی
خه لکی - Reading People
چوون له خه لکی تیده گه بیت و
ره فتاریان ده زانیت له هه
ساتیکو له هه شوینیک بیت؟ هم
پرسیاره هه ردو نووسه ر:

(ئالان دیمتریس - Jo-Ellan
Dimitrius) و (مارک مازاریلا -
Mark Mazarella) وه لامی

خەمەكانتان خۇتان پاكېكەنەو
خۇتان رزگار بگەن.. كاتىك ئەم
هەولە دەدەيت پېشووخت دەبېت
رەزامەند بوبېت و بېرارت دابېت
كە ئەم كارە بگەيت و بگەيتە
ئەنجام.. گەرنا ئەوانە بېرو
باوهرت و ئەمەزەكانت يەكگرتو
دەبېت، ئە لە خۇت رازى دەبېت و
ئەوئەندەى ترنقۇمى قوپوچلپاوى
ئەو پاشماوانەى خەمەكانت
دەبېت.. ئەوسا تېروانىنە
راستىيەكانى ژيانە لە دەست
دەدەيت، خودى ئەم ژنە دانەرە
ژيانىكى قورسى پىر ئەندېشەى
بەسەرېرېووە و چەند جارېك
سوكابەتى پىكراو و ناوبانگى
زېاو و بگرە دەستدرېزى كراو تە
سەر شەرەف و ژيانى.. بەلام
توانىويەتى خۇى رزگار بكات و
فېرى چەند وانەبەكى گرنگ بېبېت
لە ژياندا لەژىر سايەى فرمېسك و

ئارەقى پەشىمانى و مېلاكى..
هەموو ناخۇشسەكانى بەزاندو
پەراندو لە نوسىنەكانيا هەرگىز
خۇى بە ئىچىرو قورىانى ئەم
كارەساتانە دەرەخستو.

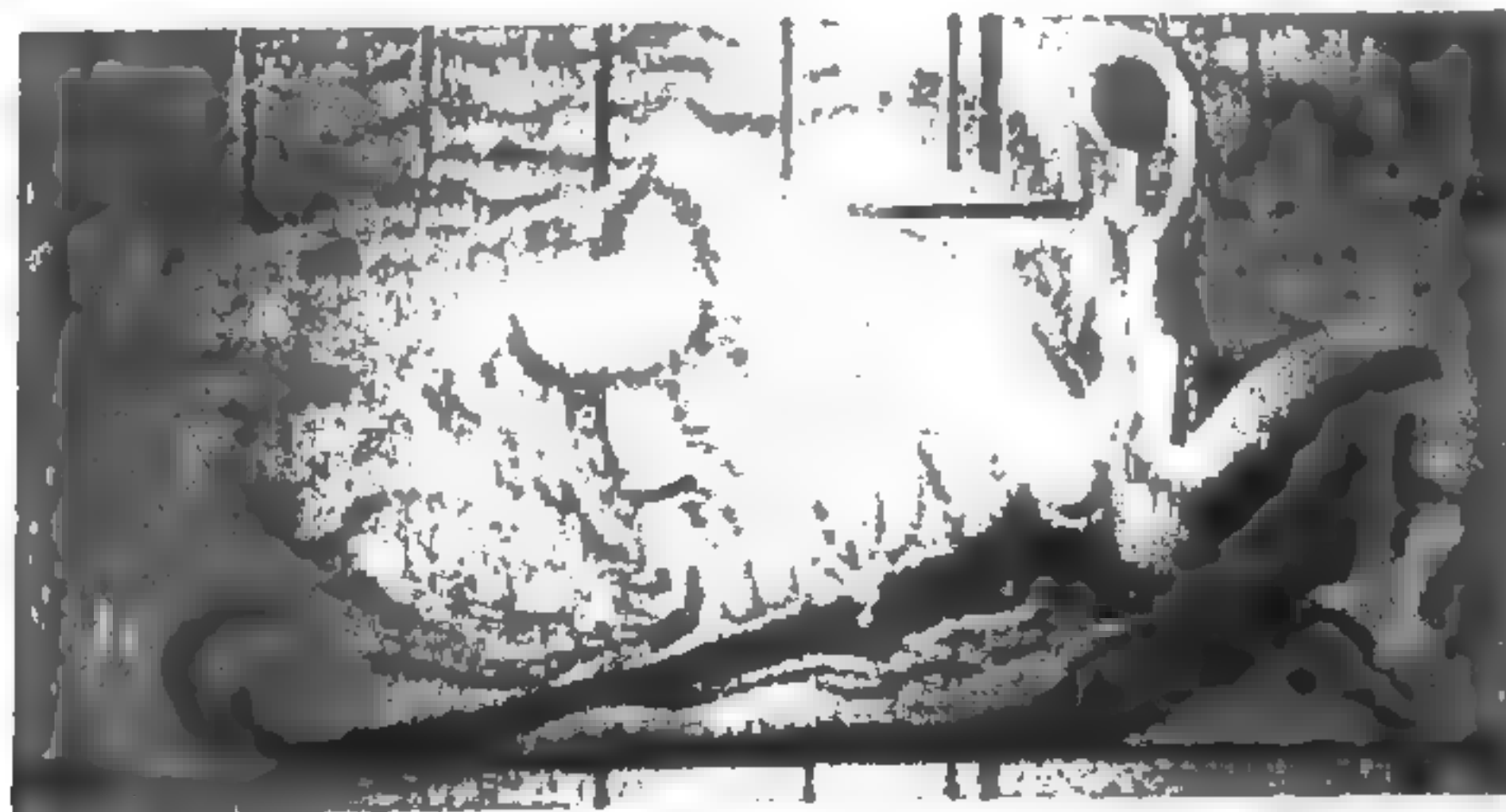
بەلام بە راشكارى باسى ئەو
ئەزمون و زانىارىانە دەكات كە
لەم هەموو سەرېرېدەو
كارەساتانە دا دەستى كەوتو
لەگەل خويئەوارەكانيا بە هاوبەش
هەناسەبەكى قول هەلدەكېشن..

هەمىشە پىرسىارىك لە خودى
خۇى دەكات: بۇچى وا پېويست
بوو بەلكو بۇ ناچار بوو هەموو
فرمېسكەكانى كۆبكاتەو و
نەمىلتىت بېرېت؟ وەلامى ئەم
پىرسىارەى لە ناخى گيانىداو لە
وانەكانى ناو دلوپەكانى فرمېسكى
بەردەوامى دەستكەوتەو.. هەر

ئەمەش پالى پېوئەنا كە هانى
خەلكى بدات كە هەمان كردار
بگەن كاتىك توشى دەستدرېزى
كردنە سەر ساتن..
كەمتەرخەمى.. جېھېشتى و
جودابى.. لە دەستدانى ئازىز..
ئەمانە هەمووى چەند وانەبەكن
لە و وانەى لېوھى فېرى ئەو
دەبېن چۆن خۇمان و خەلكىشمان
خۇش بویت.. چۆن دلوپە
فرمېسكەكانى دوتىنى بگەينە
تقوى مېواو بەختەوهرى بۇ
ئەمېزو سبەينى.

سەرچاوەكان:

- 1- مجله صباح الخير القاهرة
العدد/2286
- 2- مجله (المجال) الامريكية والتى تصدر
باللغة العربية عددي شهر ا شباط و اذار
عام 2001

لە نېفەرنىتەو

میتۆدەكانى تويژينه‌وه‌ى زانستى له

فهره‌نساى هاوچه‌رخدا

"زانسته مرؤفايه‌تى و كۆمه‌لايه‌تیه‌كان"

■ هاشم سالح

• و. له عه‌ره‌بیه‌وه: شوان ئەحمەد

به مانایه‌كى تر رۆلى ئه‌و
فه‌يله‌سوفه مه‌زنه ته‌واوبوو كه
هه‌موو شتیه‌ك ده‌زانیت "سارته‌ر".
هاوكات رۆلى ئه‌و تويژه‌ره
پسپۆره ده‌ستى پێكرد كه به
قولى له بابه‌تیه‌كى بچوك
ده‌كۆلێته‌وه، بۆ ئه‌وه‌ى بتوانیت
په‌ى به شتیه‌ك به‌ریت. به‌مجۆره
لقه‌كانى سۆسیۆلۆژیا (به‌هه‌موو
به‌شه‌كانیه‌وه) بلۆپـوووه.
هه‌روه‌ها میژووناسی (به‌هه‌موو
به‌شه‌كانیه‌وه)، ئه‌نسۆپۆلۆژیا،
زانستى زمانه‌وانی و،
بیسـكۆلۆژیاى فه‌ردی و

مه‌لبه‌نده‌كانى تويژينه‌وه‌و
ده‌زگاكانى پـه‌خش و
وه‌رگێرانیـش گه‌یشتبوو.
پسپۆرخوازی ورد له په‌كێك له
لقه‌كانى زانسته مرؤفايه‌تیه‌كاندا،
بووه خه‌سه‌له‌تیه‌كى به‌ره‌مه‌ى
مه‌عریفی له كایه‌ى رۆشنیـرى
فه‌ره‌نسى دا له به‌رامبه‌ردا كۆتایی
به رۆلى رۆشنیـرى سه‌راپاگیر
هات (كه هه‌موو شتیه‌ك ده‌رباره‌ى
هیچ شتیه‌ك، یاخود هیچ شتیه‌ك
ده‌رباره‌ى هه‌موو شتیه‌ك
ده‌زانیت)، وه‌كى سۆسیۆلۆژی
فه‌ره‌نسى "پیر بۆردیۆ" ده‌لێت.

دواى جبه‌نگى دووه‌مى
جیهانى به‌تایبه‌ت له سه‌ره‌تای
شه‌سته‌كانه‌وه، فه‌ره‌نسا
گه‌ڕانیـكى چۆنایه‌تى له‌ بوارى
لیكرو تويژينه‌وه‌ى زانستیدا
په‌خۆوه بێنـی. زانسته
مرؤفايه‌تیه‌كان به‌ شه‌یه‌ك
ته‌شه‌له‌ى سه‌ند كه له‌وه‌وبه‌ر
فه‌ره‌نسا شتى وه‌های به‌خۆیه‌وه
نه‌پێیوو. ئاقارو زاراوه‌ى زانسته
مرؤفايه‌تیه‌كان ته‌نها كۆنترۆلى
سـۆڤیۆن و زانكۆكان و
ناوه‌نده‌كانى خۆیـندنسـى بالایان
نه‌كردبوو، به‌لكو ده‌ستیـان به‌

دەستىيە جەمئىيەت، زانستى
دەرونشيكارى و، زانستى
ئاينەكان و، مېژووى ئايىنى
بەروركارى و، مېژودە تازەكانى
رەخنەي ئەدەبىي و، ئەبستمولۇزىيا
(يان فەلسەفەي زانست) و... ھتە،
تەشەنەيان سەند.

تويژەرەكان ھاورپان لەسەر
ئەوئى ئەم قۇناغە دابرائىكى
مەعرفى ياخود (ئەبستمولۇزى)
بەخۇيەوۋە بېنيوۋە، بە بەراورد بە
قۇناغى پېش خۇي، ئەر قۇناغەي
تىبايدا تازەگەرى كلاسىكى
خۇرئاۋاي تېدا دروست بوو (بە
واتاي ماۋەي سەدەي نۆزدە تا
ناۋەرەستى سەدەي بېستەم). ئەم
تازەگەرىش روۋپەروۋى رەخنە
بوۋەوۋە، بە پىيەي ھاوشانى
قۇناغى كۆلۇنيالىيەت بوۋە،
مەرۋەھا بۆتە مايەي ھەلايسانى
دور جەنگى جېھانى و، چەندىن
قەسابخانەي گەرە.

ھەرچەندە پېشېبېنى ئەوۋە
دەكرە ئەو كارە بەرپەريانە لە
ئەروپاي شارستانى دا روۋنەدات،
بەتايىيەت دۋاي ئەوئى ئەم
شارستانىيەتە سەردەمى
رۇشنىگەرى و سەركەوتنى
بېرگەندەوۋەي ئەقلانى و ەلمانى
بەخۇۋە بېنى. لە پاي ئەمانەدا
فەيلەسوفەكان دەستيانكرد بە
پرسىارگەردن لەوئى: ئەمە چۇن
چۇنى روۋىدا؟

فەيلەسوفانى قۇتابخانەي
فرانكفۇرت يەكەمىن تاقمىك بوون
راسستەوخۇ و دۋاي جەنگى
دوۋەمى جېھانى ئەم پرسىارەيان
ورژانئود، لاي خۇيانئەوۋە
دەستيانكرد بە رەخنەكردنى
سەردەمى رۇشنىگەرى (يان رونت
بلىن دەستيانكرد بە رەخنەگرتن
لە لادانى سەردەمى رۇشنىگەرى لە
پرانسىيە سەرەتايىيەكانى خۇي).
ئەقلى رۇشنىگەرى ئەو ئەقلىي
بېرواي بە ئازادى و پېشكەوتنى
تەۋاي گەلانى سەرزەۋى ھەبوو،
وەرگۇپا بۇ ئەقلىكى ئامىرى و
ھەلپەرسەت و پراگماتى ساردو
سې. ئەروپاش ياخود (چېنە
سەرمایەدارىە بالادەستەكانى
ناۋى) كەردىانە ئامپازىك بۇ
گەبىشتە نامانجەكانى خۇيان...
لەژىرناۋى بە شارستانى كەردنى
گەلانى دېدا ئەروپا دەستى كەرد
بە كۆلۇنيالىيەكەردنى مىللەتانى
دەرەوۋەي خۇي و
چەوساندەوۋەيان و، ھەولدان بۇ
سېرپنەوۋەي شوناسى زەمان و
ئاين و كۆلتورپان.

لەم سەروپەندەدا خەلكى
مەمانەيان بە شارستانىيەتى
كلاسىكى خۇرئاۋا ئەما، دۋاي
ئەوئى بوۋە ژيارىكى خۇپەرستى
رووت. لىئەرەوۋە فەيلەسوفە
ئازادىخۋازەكان سەك عەادەتى
ھەمىشەييان - كەوتنە خۇ بۇ

ئەوئى رەخنە ئاراستەي ئەم
وەرگۇپان و لادانە بكن كە
دوۋچارى ئەقلانىيەتى دروستى
ئەروپا ھات، ھاۋكات بۇ ئەوئى
ژيارى خۇرئاۋا لەو گەردوگۋالانە
پاكژبەكەنەوۋە كە توۋشى ئەو
شارستانىيەتە ھاتبوو. ئەم
پروپەيەش ماۋەي چىل سالى
(1945-1985) خاياند. ئەم
قۇناغە قۇناغى رەخنەو
ھەلگۇلېن و بېرىندار كەردن بوو كە
ھەندىك جار دەگەبىشتە ئاستى
زىادە پۇيىكەردن.

لە ماۋەي ئەم قۇناغەدا
خۇرئاۋا ھەۋلى دا خۇي لەو گوناھ
و تاۋانانە پاكېكاتەوۋە كە ئەنجامى
دابوون، نەك تەنھا دەرەق بە
مىللەتانى دىكە، بەلكو لە ھەمان
كەتادا بەرامبەر بە چېنى
پروپىتارىياۋ ئەو كەمايەتيانەي
لەناۋ سەنۋورەكانى خۇيدا، بەھۋى
زىاد لە ھۆكارىكەوۋە
پەراۋىز خرابوون.

ۋەك باسماكەرد بېرىاران
چەندىن ئامپاز ياخود چەندىن
ئاقارو مېژوديان - بۇ رەخنەگرتن
لە شارستانىيەتى كلاسىكى يان
ئەقلانىيەتى كلاسىكى (ھەندىكىان
ناۋى دەنئىن ناۋەندچىتى
ئەروپى) بەكارھىئا. مېژودو
رېيازى ئەو بېرىارانە لە كايەي
زانستە مۇقايىسەتى و
كۆمەلايەتيەكانەوۋە سەرچاۋەيان

دەگرت، ئەو ئاقارو مېتودانى لە
رېڭاي ئەزمونى ئەوروپا مۇدېلى
ئەوروپىيەدە لە گەلانى دەرەدەي
خۇيان ئەدەبوانى، بەلگوبەو
شىئەدەي دەبىت لە رېڭاي
ئەزمونى تايبەتتى خۇيان و
سىياقى مېژوويى تايبەتتى
خۇيانەدە سەبىرگرت.

راستە ئەقلانىيەت لە ئەوروپا
(لە خۇرئاوادا بە گشتى) لە
سەردەمى تازەدا گەشتە تروپىك،
بەلام دەبىت بزانىن ئەقلانىيەتتىكى
لەمجۇرە رەگورپىشەي لە
ژيارەكانى تردا مەيە، گەر ئەوروپا
توانىيەتتى مەمو ئەم قەلەمبازانە
لە بواری زانست و شارستانىيەتدا
بدات، ئەوا ئەمە ناگەرپتەو بۆ
بالادەستى ئەزەلى گەلانى سېپى
پېست (لە رووى خويىن و
رەگەزەو) بەسەر تەوايى
مىللەتانى سەرزەوىدا، بەلگو
دەگەرپتەو بۆ كۆمەلە ھۆكەرىكى
مېژوويى -ئاوخۆي و دەرەكى- كە
قسەو باسى زۆر مەلدەگرت.

بەمجۇرە ئەو تىزە
پۇزەتقىستىيە توندېرەوانە ياخود
ئەتنىكىيەنە ھەرەسيان ھېنا كە بە
درىزايى سەدەي نۆزدەمەم تا
ئاوۋەپاستى ئەم سەدەيە، بەسەر
ژىنگە زانستىيەكانەو بالادەست
بوون. ئەوۋەي جىڭاي ئەم
تىزەشى گرتەو، تىزەي زانستە
مۇقايەتيە تازەكان بوو. ئەم

تىزە تازەيەش وەھا سەبىرى
ئەزمونى ئەوروپى دەكات كەوا
ئەزمونىكى ئىنسانىيە لەناو كۆي
ئەزمونىكەكانى تىردا، وەك
موجىزەيەك لى ئى ئاپوانىت كە لە
ئاسمانەو دابەزىيەت. بەلگو
پروفسەيەكى مېژوويى
دەگرت لە رېڭاي ئاقارە
مېژوويىيەكانەو، دەست نىشانى
دروست بوون و پەرەسەندىن و
گەشەكردنى بگرت.

سەرەپاي ئەوۋەش ئەزمونى
ئەوروپا سەربارى ھەيمەنەت و
ئەو سەركەوتنەي چاپۇشى
لېناكرىت- تەنھا پاترونىك نىيە بۆ
بەرەو پېشچوون. چونكە رەنگە
نمونهي ھاوشىئەو جىياواز لەو
ھەبىت، بەپىي تايبەتمەندى و
مىراتى كولتورى ھەر مىللەتلىك.
بە مانايەكى دى زانستە
مۇقايەتيەكان بە پەپرەوكردنى
تىقۇرپايەكى رەخنەيى بوونە
مايەي ئەوۋەي رىژەيى
شارستانىيەتى ئەوروپى ئاشكرا
بگەن و، پەردە لە رووى
خراپەكارى و كەموكورپىيەكانى
ھەلبىمالن. نەك تەنھا
تەئكىد لەسەر لايەنە
ئىجابىيەكانى بگەنەو.

بەلام ماوۋەيەكە ھەمووى
چەند سالىكە- پەرچەكردارىك لە
بەرامبەر ئەو قۇناغە رەخنەيى و
ئازادىخوازىيە لە مېژوويى فيكرى

ئەوروپىدا بەدى دەگەين.
بەپىيەشى ئاۋە ديارەكانى
سەردەمانى رابردوۋ بە گشتى
لەسەر چەپى ئەوروپى مال بوون
(چەپى ماركسى، يان قرويدى،
يان نېچەوى...)، ھاۋكات لەگەل
ھەرەسى ماركسىزم و كۆمۇنىزم و
دىۋارى بەرلىن و سەركەوتنى
لېبرالىيەتى خۇرئاوا، ھەندىك لە
فەرەنسادا بە دياركەوتن كە
ئىدانەي بېرىارنى ئەو قۇناغەو
بېرو بۆچۈنەكانىان دەگەن.

ھەندىك جار بېرىارنى ئەو
قۇناغە يە ئاقارى تەفكىك خىۋازى
عەدەمىيەت و، دىزايەتىكردنى ئەقل
و ئەقلانىيەت تاۋانبار دەگرت.
تەناتەت كار دەگاتە ئەوۋەي ئەوانە
بە تىكدەرو ئازاۋەچى تۆمەتبار
بگرتىن و، بە كەسانىك لە قەلەم
بدرىن كە ھەولى تىكوپىكدانى
بىنەماكانى ژىارى خۇرئاۋا
دەسكەوتەكانى دەدەن.

ئەم پروفسەيەش ھاوشانى
سەركەوتنى ئاقارە راستپەرەو
تونىپرەوكان بوو، لە ھەرىكە لە
فەرەنسائو ئەوروپادا. ئەمە وەك
ئەوۋە دىيارىو كۆمەلگەي
فەرەنسىيەيەوت ھەناسەيەك
بدات و، بەھا تەقلىدىيەكانى وەك
(بەھاي خىزان، ژيانى ھاۋسەرى،
تەناتەت مەراسىمى ژن و ژىخۋازى
لەناو كلىتسادا) بگىرپتەو. وەك
ئەوۋە بىت فەرەنسىيەكان بىيانەوت

شۇرپىشى قوتايىسى 1968 ۋ
بىزوتىنىسى ۋە رادىكالىسى
جۇراۋجۇرەكانى ۋەك: ئازادكردنى
سىنكس بە ھەموو شىۋەكانى ۋە،
ئازادكردنى ۋە، ئازادكردنى
كرىكار لە كۆت ۋ پىۋەندى خاۋەن
كار، ئازادكردنى مىندال لە
دەسلەتلى بىلەن، ئازادكردنى
خويىندكار لە ھەيىيەتى مامۇستى.
ھىند، لە بىر خويىن بەرنەۋەلە
يادى بىكەن.

دەپت ئىمەي رۇشنىبىرانى
غەرب چۇن چۇنى بىۋاننىنە ئەم
ھەلەكشان ۋ داكشانى، كۆمەلگەي
فەرەنسى لە چل سالى رابىرۋودا
يەخۇيەۋە بىنىۋە؟ چۇن چۇنى
ئەۋگفتوگۇ مۇشتومپانە
ھەلسەنگىتىن كە لە بەرزىرىن
ئاستەكانى كۆمەلگەي فەرەنسىدا
رووياندا: مەبەستمان قىسەكردنە
دەرىبارەي ئەقلىنىيەت ۋ
ئائەقلىنىيەت، سەبارەت بە بەھاي
پىشكەۋەتن ۋ دىموكراسىيەت؟

ئەي ئەمە بۇ خۇي گەۋدەترىن
مۇشتومپىك نىيە كە چەندىن
سالەۋتا ئىستاش بەردەۋام
فەرەنساۋ ئەۋروپاي بەخۇيەۋە
سەرقالگىردۋە؟ لەم رۋەۋە
ناكرىت ئەۋمۇشتومپەي لە نىۋان
"مىشىل فۇكۇ" ي فەرەنسى ۋ
"يۇرگن ھاپرماس" ي ئەلمانىدا
روويىدا، بە بەرزىرىن مۇشتومپ لە
قەلەم بەدەين كە بە درىزايى چەند

سالى رابىرۋەلە خۇرئاۋادا رۋى
داپىت؟ لە پاي ئەمانەدا دەكرىت
بلىن خۇرئاۋا لە ماۋەي سى
سالى دۋاي جەنگى رۋەمى
جىھانىيەۋە بىۋاۋ مەنەي بەخۇي
نەماۋە، ئەمىستە بە ھەموو مىز
تۋانىي خۇيەۋە ۋ دۋاي
ھەرەسەپنىنى كۆمۇنىزىم لە ھەۋلى
بەدەست ھىنانەۋەي دايە؟

ناتۋان بە شىۋەيەكى راستۋ
دروست ۋەلامى ئەم پىرسىيارانە
بەدەينەۋە، بەر لەۋەي گىرنگىرىن
دەسلەكەۋتەكانى زانستە
مۇقايەتەكان كە بە درىزايى
ماۋەي رابىرۋە بەدەست ھاتۋون
نەخەينەۋە. لەبەر ئەۋە ئىمە
لىزەدا چەند ۋتارىك دەخەينە
بەردەست كە خەرىتەي ئەۋ
قەلەمبازە ئەپستۇمۇلۇزىمان
نىشانەدەت. لەم رۋەۋە
دەكرىت جەخت لەسەر
ئەم تەۋەرەننىيەي لاي
خوارەۋە بىكەينەۋە:

1-مىثروناسى نوي: قوتابخانەي (بلاۋكراۋەي سالانە) ي فەرەنسى

فەرەنسا لە بەردەم بىيادا
شانازى بەم قوتابخانەيەۋە
دەكات، تەنەت كاريگەري ئەم
قوتابخانەيە گەيشتۋە بە يابان ۋ
ئەمريكاي باكوۋرو روسياۋ،
تەۋايى ناۋچەكانى جىھان، كەۋاتە

با بىرسىن ئەم قوتابخانەيە
چىيەۋ؟ چۇن دروست بىۋەۋە،
دروست بۋونى كاردانەۋە بۋە لە
بەرامبەر چىدا؟ ھاكات بزانىن
مەنەجىيەتى چى بىۋە لە
لىكۋلىنەۋەي مىژۋوداۋ زاراۋە
سەرەكەكانى كامانەن ۋ، ناۋە
دىارۋ گەۋرەكانى كىن؟

2-سۇسپۇلۇزىي تازە

لە دۋاي سۇسپۇلۇزە
كلاسيكى مەزىنەكانەۋە، ئەۋانەي
پاۋانى سەدەي نۆزدەھەم ۋ تا
ناۋەپاسنى سىسەدەي
بىستەمىانكردىۋو، ۋەك (ماركس،
ماكس ئىيەر، بۇركھام)، چەندىن
ئاقارى دىكە لە سۇسپۇلۇزىي
ھاۋچەرخ ھاتنە ئاراۋە. دەكرىت
بلىن ژمارەي ئەۋانە لە فەرەنسادا
چىۋار ئاقارە. ھەر ئاقارەۋ
پىشەنگى خۇي ھەيە:

1-ئاقارى "ئالان تۋرىن".

2-ئاقارى "يىر بۇردىۋ".

3-ئاقارى "مىشىل كىۋىزىيە" قوتايى
"رىمۇن ئارۋن".

4-ئاقارى "رىمۇن بۇدۋن".

"تۋرىن ۋ بۇردىۋ"
ھەردۋوكيان سەربە
سۇسپۇلۇزىي چەپرەۋن، گەر ئەم
ناۋلىتەنە لە جىنى خۇيدا بىت.
ھەرىكەك لە "كىۋىزىيەۋە
بۇدۋن" يىش، سەربە
سۇسپۇلۇزىي راستپەۋن.

3- زانستى زمانه وانى و سيمۇلۇزىيا:

ئەم زانستە لە سەرەتاي شەستەكانەو پيشكەوتنىكى گەرەى بەخۇپەو بىنى، تەنەت لە ھەولتى ئەو ەدا بوو ھەيمەنەيەكى نيمپراتورى بەسەر تەواوى زانستە مۇقايەتيەكانى تردا بىكات. ئەمە ھاوشان بوو لەگەل دەرکەوتنى تەوژمى بونىادگەرىدا. پاشان لە چەند سالى دوايداو لەگەل داکشانى بونىادگەرىدا كارىگەرى كەمبوو ەو... ھۆكارەكانى ئەم سەرکەوتنە چى بوو؟ دەسسەكەوتەكانى قۇنساغى بونىادگەرى چىيە؟ لايەنە سلبى و ئىجابىيەكانى كامانەن؟ لەسەر ئاستى مەنھەجى چى لى جى دەمىنىت؟ چۆن چۆنى كارى كرده سەر ئەنسرۇپۇلۇزىيا، سەر فيكرى "كلۇد لىتى شتراوس". ەك كارىگەرى زاناي زمانه وانى بەناويانگ "رۇمان جاكوبسن" لەسەر "كلۇدلىتى شتراوس"؟

4- ئەنسرۇپۇلۇزىياى نوئى:

لەم بوارەدا دوو ئاقارى سەرەكى و ركابەرى يەكتر ەن: ئاقارى بونىادگەرى "كلۇدلىتى شتراوس" و، ئاقارى "جۆرج بالاندىيە" پىسپۇر لە لىكۆلىنەو ەى

ھۆزەكانى كىشوەرى ئەفرىقادا.. "شتراوس" چۆن چۆنى مېتۇدى بونىادگەرى ھىنايە ئاراو، چۆن بوو رابەرى بونىادگەرى ەرەنسى و، بگرە تەنەت جىھانىش؟ "بالاندىيە" بە چ شىوہەك لە رنگاى بەراوردىردى كۆمەلگا ئەوروپەكان و كۆمەلگا ئەفرىقاىيەكانەو، رەخنەى ئاپاستى مۇدىرنە كرد؟ يان چۆن چۆنى رەخنەى لە "شتراوس" گرت؟

5- رەخنەى ئەدەبىى نوئى:

لەسەرەتاي شەستەكاندا كىشەيەك لە نىوان "رۇلان بارت" و يەكەك لە مامۇستا ديارەكانى سۇرىقۇن "زىمۇن بىكار" دا روويدا، ەما باس لەو كىشەيە دەكرىت ەك ئەو ەى بەردى بناغەى بزوتنەو ەيەكى رەخنەى تازە بىت لە ەرەنسادا. رەھەند و ئەگسەرەكانى ئىلەم روو ەو بوونەو ەيەى نىوان "بارت" و "بىكار" چىيە؟ چۆن چۆنى رەخنەى نوئى سەرکەوتنى بەسەر ئەو رەخنە تەقلىدىەدا بەدەست ھىناكە لە زانكۆى سۇرىقۇندا بالادەست بوو؟ پەيوەندى ئەمە بە جموجولى بىروپا و گۇرپانى ەساسىيەتى نار كۆمەلگەى ەرەنسىەو چى بوو؟ ئاقارە مەزنەكانى رەخنەى

ئەدەبىى ەرەنسى كامانەن: ئاقارى بونىادگەرى، ئاقارى ەرونشپىكارى، ئاقارى كۆمەلايەتى، ئاقارى بابەتگەرايى...؟

6- ئەبستىمۇلۇزىيا (زانستى زانستەكان، يىسان ەلسەفەى زانست):

ئەبستىمۇلۇزىيا لە سى سالى رابىردوودا كونترۆلى تاو ەندى لىكۆلەرەوانى كرەو ەو، پىتوبستە ەر لىكۆلىارىك پىسپۇرى لە ەر شىتىكدا ەبىت- شارەزاي ئەبستىمۇلۇزىيا بىت و ئاگادارى مېتۇدەو زاراو ەكانى بىت، بەر لەو ەى دەست بە توژىنەو ەى زانستى بىكات. دەبىت ئەو ەش بزانىن كە بەردەوام جىاوازى لە نىوان ئەبستىمۇلۇزىياى زانستە مۇقايەتيەكان و ئەبستىمۇلۇزىياى زانستە سروشىتيەكاندا دەكرىت. بەلام بىگومان پەيوەندىيەك لە نىوان ئەم بووانەدا ەيە، گەر ئەو پيشكەوتنە زۆر زەو ەندەى زانستە سروشىتيەكانى ەك (فىزىاو، كىمىاو، ماتماتىك...) نەبوايە، زانستە مۇقايەتيەكان ئەيدەتوانى ەموو ئەو پيشكەوتنە بەدەست بىنىت كە لە بوارى تايىيەتى خىوئىدا بەدەستى ھىتاو ەو...

نەبىستمۇلۇزىيا چىيە؟ كايە و بابەتى نەبىستمۇلۇزىيا چىيە؟ دەسسكەوتەكانى "گاستون باشلار"ى باوكى نەبىستمۇلۇزىياى فەرەنسىسى كاماننەن؟ دەسسكەوتەكانى "جۇرج كادجلىم" كاماننەن؟ دەسسكەوتەكانى "ميشيل فۇكۇ" كامەيە؟ نەو گفوتوگۇو مشتومپە گەورانە كاماننەن كە لە كايەى نەبىستمۇلۇزىياى فەرەنسىسىدا روويان داوۋە؟ زاراوۋەى داپرانى نەبىستمۇلۇزىياى چىيە: كە ھەندىك جاب بەبىن تىگەيشتنىكى روون و ئاشكرا گوازراوۋەتەوۋە ناو كايەى رۇشنىبىرى عەرەبى؟

7-فەلسەفەو فەيلەسوفەكان

پاش بالادەستى "ژان پۇل سارتەر" بەسسەرگۇرەپانى فەلسەفەى فەرەنسىسىدا، بىە درىژايى سالانى چلو پەجكان و

تەئاننەست نسا ناوۋەراسىتى شەستەكانىش، كەسىكى تازە بەدەرگەوت بۇ نەوۋەى جىگىاى بگرىتەوۋە، نەو كەسەش "ميشيل فۇكۇ" بوو. ھاوشانى "فۇكۇ" فەيلەسوفانى دىكەى وەك "جىل دولۇز" و "ژاك دىسردا"ش ھاتنە ئارا.

دەسسكەوتنى نەم فەيلەسوفانە چىيە؟ ئايا راستە "فۇكۇ" ھەولى ويرانكردنى ئەقل و ئەقلانىەتى داوۋە، لە رىگىاى ھەلگولنىى ئاركىۇلۇزىيانەى بىنەماكانى شارستانىەتى نەوۋەىسىوۋە؟ ئاركىۇلۇزىياى زانين چ مانايەكى ھەيە؟ پەيوەندى "فۇكۇ" بە قوتابخانەى (بلاوگراوۋەى سالانىى) فەرەنسىيەوۋە چىيە؟ پەيوەندى بىە زاننىستى نەبىستمۇلۇزىياوۋە چىيە؟ پەيوەندى بە مېژوۋى فەلسەفەى نەلمانىيەوۋە چىيە؟ ھەلوئىستى لە

سەردەمى رۇشنگەرى چىيە كە بىنەماى شارستانىەتى تازەى نەوۋەى پىكىدېنىت؟ پەيوەندى بە تەوۋمى بونىادگەرى و. ھتە، چىيە؟ دەسسكەوتەكانى "ژاك دىرىدا" كاماننەن؟ مەبەستى "دىرىدا" لە مەنەجى تەفكىك چىيە؟ چۇن چۇنى نەقلانىەتى ناوۋەندچىتى نەوۋەىسى لەبەرىيەك ھەلوۋەشانە؟ دەسسكەوتەكانى "جىل دولۇز" كاماننەن؟ چۇن چۇننى رەخنىەى ئاراسىستەى شىسىكردنەوۋەى دەروونىى و شارستانىەتى سەرمایەدارى كوردوۋە؟..

سەرچاۋە

هاشم صالح: قراءة في الفكر الاوربي الحديث - الطبعة الاولى، 1994.

نەبىستەئىتەوۋە

لۆ ئەندریی سالومى

يان عىشقى ئەستەم

■ هاشم سالىح

● و. لە غەربىيە: ئازاد بەرزنجى

قوت دەكاتەو، ئەو يەكە " ئايا ئافرىتى بەھرەمەند يارىدەي پىلوى بلىمەت دەدات تا زىاتر تواناكانى بىتەقېتەو؟ چۆن؟ ئەي ئەو نىرخەي بلىمەتەكە بەرامبەر ئەمە دەيدات چەندە؟ بىز وەلامدانەو، ئەم پىرسىيارانە با مەلۇستەيەك لە ئاست پەيوەندىي سالومى لە گەل يەكەم پىاودا بکەين.

1- پەيوەندىي لە گەل نىچەد/:

يەكەم دىدار لە پىي ھارپىكەي نىچە " پۆل پەي" ي فەيلە سووفو خانمىكى ئەلمانىەو سازکرا كە

نىچە و رىلكە و فرۆيدە، ھەرچۆن ئەم كىتەبانە چۆنىتى پەيوەندىي نىوان داھىنەرە گەورەكان و (ئەوانەي پىيان دەوترى) رەگەزى ناسك (الجنس اللطيف) مان بۆ پووندەكەنەو. ئەو پىرسىيارەي كە لىرەدا خۆي

لەو ئافرىتە تانەي لە كۆتايىيەكانى سەدەي نۆزدەيەم و سەرەتاكانى سەدەي بىستەمدا بۆ ماو، يەك نىو، ئەندە ئەدەبىي و فېكرىيەكانى بەخۆيەو سەرقال كرد، كە سىتەك بوو كە پاىيەكى تايىبە تىي ھەبوو: لۆ ئەندرىي سالومى، كە لەو سالانەي دوايىدا ھەندى كىتەب دەريارەي دەرچوون، كەسە شايانى خويندەنەو و لىورد بوونەو: ئەم كىتەبانە نەينىيەكانى "سالومى" مان بىز دەخەنەر، لە پەيوەندىيەكانىدا لە گەل پىاوانىكى دىيارو بەناوبانگ، كە تىاياندا:

نیگا سحرایی و زهرده خه نه
 کوشنده به چاره پنی بریاری نیچه
 بووینت تا شوی پی بکات !!
 دواتر ده بینین نیچه چوون
 دواي نـه وهی سـالومـن
 خوشه ریستیه کی ره تده کانه وه!
 به بجای به شیمانی ده گه زئی.
 عیشقی نه م کیزه وا یوچوبووه
 نیو دلیه وه: خه ریگبوو
 ده پکوشنت. بیگومان نه مه نه وه
 ناگه به نیت که سالومن سه رسام
 نه بووه به نیچه وهستی به به هاو
 پایهی نه و نه کردووه « نه خیر...
 به لگو نه وه هر له به که م دیداره وه
 وهستی به سه یرو سه مریی نه م
 پیاووه کردو زانیی که که سینکی
 نانا ساییه. هر له و دیداره دا نیچه
 شله ژابوو و له گبرفانه کانیدا
 به دواي شتیکدا ده گه پراو
 به شیوه به کی سه یرو ده جوولایه وه
 نه یده زانی چی بلیت... نه م پرسته
 هیچ و پتیکه نینه پنه ره ی له ده م
 هاته دهره وه: (نیمه له ■
 مه ساره به که وه که وتووینه ته
 خواره وه تا به کتری ببینین؟)
 نه مه شتوازی دلداریکردنی نیچه
 بوه !! پاشتر گوینی بقو نیچه
 شله کردو وه کو قوتاییه ک
 فلهسه فهی لیوه فیرده بوو و له
 شاخ و دۆله کاندایه گه لیدا پنی
 ته ی ده کرد - چونکه نیچه به پی
 زۆر ده گه پرا- زانیی که نیچه له
 په ی جیباوازه، که چی ویترای

به دواي نافره تی وه هادا نه رخان
 ده که م! من زۆر پیویستم
 پییه تی: تا بتوانم نه و کارانه م
 نه انجام بدهم که به تمام له ده
 سالی ئاینده دا بیاننوسمه وه.
 به لام هاوسه ریتی شتیکی تره...
 له م رووه وه هه موو نه وهی ده توانم
 بیلیم نه وه به که به ته نها بقو ماوه ی
 دوو سال ناماده ی ژبانی
 هاوسه ریتیم.. (واتسه
 هاوسه ریتی کی کاتی، یان
 ویستگه به کی حه وانه وه). وه ک
 نه وه ی نه و کیزۆله پروسیه خاوه ن

به پوالت بایه خی به پۆشنیریو
 پۆشنیران ده دا، نه م خانه ناوی
 (مالقیدا فون میرنبووخ) بوو.
 "ره ی" ی هاوپی له نامه کانیدا
 هینده وه سفی نه م کیزۆله
 نه فسوونبازه ی سه ر به ولاتی
 سلاقی کردبوو، که نیچه به م
 شیوه به وه لامی دابووه:
 سلاوم به و کیزۆله پروسیه
 بگه یه نه، نه گه ر سلاو مانایه کی
 هه به ! گومان له وه دا نیه که من
 نه مجۆره نافره تانه م لامه به سته،
 به لئ، به م زووانه خۆم بقو گه پان

ئەو دەش جەزى لى پەي كىرد
 "بەلەي ئاقىرەتەو، پىياۋانى
 ئاسايى لى بلىمەتەكان باشىرن"،
 ئىنجىا پەيۋەندىيان پىچىراۋ
 واتەوات و ئىرەيى و قىسەي خەلك و
 ھەموو ئەو شىتەنەي تىرى بەدۋادا
 ھات كە لى كۆتايى خۆشەويستىيە
 كەورەكاندا دىن.

بەلام ئاخۇ ھىچ ھۆيەكى تىر
 نەبوو بۇ دورىكەرتەو ھەي لى
 نىچە؟ ئايا ناتوانىن بلىتىن پاش
 ئەو ھەي قوۋلايىيە ھەدەمىيەكان و
 دالانە پىچاۋپىچەكانى رۇخى
 نىچەي بۇ ئاشىكرابو، لىتى ترسا؟
 چونكى ھەستىكردوۋە جىھانىكى
 ترسناكى ۋەھاي دۆزىۋەتەو كە
 ئادەمىزاد ناتوانى بەرگەي بگىرت،
 ھەريۆيە بە ھەستى پىزگارىيون
 لى جىھانە كىشايەو ھەي نىچەي
 بەتەنيا لى قوۋلايى ھىزو تارىكىدا
 جىيەيتىشت.

2- دىدارى لى گەل رىلكەدا:

ھەمىشە دىدارى يەكەم
 سەربارى ئاپىكىشى، يان بە ھەلەو
 بەرپىكەوت پوۋدانى؛ مانايەكى
 خۇي ھەيسە... بە زۆرىش پاشىتر
 لى نىۋ جەنجالىي ژىيان و
 پەيۋەندىيەكاندا لى بىرمان
 دەچىتەو. ئايەتەو يادمان تا
 داپرانى تەۋاۋەتەش پوۋدەدات و
 ئەوسا دەپرسىن: چۇن روۋىدا و،
 ھەولەدەدەين ئەو سىئاتانە

بگەرتىنەو، ھەستەكەين
 تامىكى تايىيەتايان ھەبوۋە،
 تامىكى ترش و شىرىن يان
 تەنات تال و شىرىن... تامى
 پەشىمانى و بىتەشېۋون.

يەكەم دىدارى نىۋان لى
 سالومى و رىلكە لى پىنى
 پۇمسانورس "جىساكوب
 واسەرمان" ۋە بوو لى مېۋىنىخ، لى
 پۇڭى 12ى ئايىارى 1897دا.
 بەتەنھا ئەو دىدارەش بەس بوو
 بۇئەۋەي گىرى عىشق تىن
 بىسەنىت: ئەو گىرە نەمەي بەيى
 ئەۋەي بگۇرپىت چاخ و
 پۇڭگارەكان دەپرىت، بەيى ئەۋەي
 زەمەن كۆنى بىكات. زەمەن ھەموو
 شىتەكان كۆن دەكات بەتەنھا
 خۆشەويستى نىسەبىت.
 خۆشەويستى تاقە شىتىكە
 لەتوانايدايە زەمەن بىرەستىنىت،
 خۆشەويستى گىرەدەترىن
 پەقىبى مەرگە.

لى سالومى وتى: ۋەكو
 "زەررەت" ھاتە ژيانەو
 بەۋپەي ھىمنى و دلىيايىيەو

عىشق ھاتە سەردانم... ھات و
 بەيى ئەۋەي ھەست بە
 پوۋبەپوۋىۋە، يا ھەست بە
 گوناھ بىكەم (چونكى لى سالومى
 مىزدار بوو) ۋا ھاتە سەردانم
 ۋەكو ئەۋەي شىتىكى پىرۇزم
 دۆزىيىتەو كە جىھان لى ساپەيدا
 كامىل دەبىت.

تەمە سەبارەت بە
 خۆشەويستى لى سالومى، بەلام
 لى رىلكە زۆر قوۋل و بەلوۋزەو
 گىرسەندوۋ بوو... ئابى لىرەدا
 جىاۋازى نىۋان پەيۋەندىي
 سالومى بە نىچەو بە رىلكەۋەمان
 لەبىر بچىت. كاتى سالومى نىچەي
 ناسى: تەمەنى لى بىستۋىك سال
 تىنەدەپەيى، نىچەش ئەۋدەمە
 تەمەنى 38 سال بوو و بەشىكى
 زۆرى كارەكانى ئەنجامداپو و،
 خۇي بۇ رىستگەيەكى گەۋرەي
 ژيانى ئامادەكردىۋو كە بىرەو
 "زەررەشت ۋاي وت" ى دەبىرد.
 واتە ئەۋكات سالومى قونايىيەك
 بوو لى مېجرابى فەيلەسوۋفىكى
 گەۋرەدا كە دەيزانى چىيى
 دەۋىت و چىيى نساۋىت،
 فەيلەسوۋفىك كە بەرجەستە بپو.
 گەرچى سالومى ۋەكو ئافىرەتىك و
 ۋەكو ئىنسانىك كارىگەرى لى سەر
 ئەو زىاتر بوو.

بەلام پەيۋەندىي لى گەل
 رىلكەدا تەۋا بەپىچەۋانەو بوو،

ئەو كاتە سالومنى نىزىكەي چىل سالان بوو، بەلام رىلكە مېشتا بېستورەك سالى تەواو نە كىرىپ، مەرۈە ما مېشتا شىتېكى نەوتۇي بلاونە كىرىپتۇرە كە ناسرايىت، بىگرە كەس چاۋەرنى نەوۋەي نەدە كىرد بېيت بە يەككە لە شاعىرە گەۋدەكانى نەو سەدەيە. كاتىن رىلكە سالومنى بېنى؛ تەمەنى مېشتا لە سەرەتادا بوو و بلىمەتېش خۇي مات دابوو و تاقە ژوايىكى لە گەل دلىەرەك و نىلھامبە خىشەكدا بەس بوو تا بىتەقېتەۋە سىلاۋى گېر پەخش بىكات. بۇ پۇژى دىۋى نەو دىدارە ۋەكو شىت لە شەقامەكانى مېۋىنخ دا مال بەمال گەپرا تەنھا مالى نەوان نەبېت؛ بە ئومىدى نەوۋەي بەرېكەت لە سەرى شەقامىكدا يان لە سوۋچىكدا بېيىنېت.

ئەو كاتانە مەندى نامەي بۇ دەنۋوسى كە لە شىعر بەرزىر بوون:
پۇژى دى، پاش سالان تر
ئەزائىت تۇ بۇ من چى بووى
تۇ كانىاۋ بووى بۇ نىنۋو
ئەي كانىلە سازگارە كەما
نازانم چۆن ۋەسفت بىگم
من تىسكە.. جەزناكم نە گول ۋە نە ئاسمان ۋە
نە خۇرىش بېنىم
تەنھا لە تۇداۋ لە ميانى تۆۋە نەبىن

سىنى سالى يەككەمى پەيۋەندىيان بەردەۋام لە گەل يەكدا بوون و بە دەگمەن يەكترىان جىدە مېشت، ئەمە سەربارى نەوۋەي لۇ سالومنى ھاۋسەرى پىياۋىك بوو ناۋى پىرۋىسۇر نەندىرى بوو، جارىكىيان سالومنى لىتى پرسى: ئايا نەبوۋەتە مائىسەي بىزارىۋونى و بىسە دەرچۈنەكانى لە مالاۋە بىتاقەت نايىت؟ نەۋىش لە ۋەلامدا وتبۋوى "نەخىر". خەلكانىك مەن زۇر ژىرن، بۇ ژيانى ھاۋسەرىتى و خوشەۋىستىيى ھىمىن و بايەخدان بە مال و مەندال و پاككردنەۋەي قاپ و قاچاخ درۋىستىۋون. بەكورتى بۇ نەۋە درۋىستىۋون پۇلى مېرد بېيىن يان تەنانت بېنە "مىردى مەمىشەيى" ۋەكو شىتېكى ترۋى ناۋناۋە (كە نەۋىش دۇستۇپىسكى) يە.

ئەمىجۇرە كەسانە خۇيان بە بەختەۋەر دەزانن لە بەرنەۋەي مىردى ئافرەتانىكەن كە ناردارو مەلگەۋتون و لانى كەم نىۋەي ژيانىان لە دەرۋەي مالاۋەۋە لە پىناۋى نەۋىن و خوشەۋىستىدا بەسەردەبەن، "لۇ سالومنى" ش لەۋ ئافرەتە مېژۋىيانە بوو كە پىۋىستىيان بە مېردىك مەبوو لە مالاۋە پىشتى پى بېستىن ۋە مەرۈە ما بە عاشقىكى شىتېش.

بەمىجۇرە پەيۋەندى "ھاۋنا لە گەرمەي ژياندا" دېتە دى. بەلام شىتېكەي رىلكە مەندى جار تەجەممول نەدەكرا، جارى ۋابوو گرژىيەكەي ناۋناخى كىشەي راستەقېتەي بۇ سالومنى دەخولقاند. سالومنى مەۋلى دا يارمەنىيى دىۋاۋ بۇ نەۋە بەستەش رىلكەي بىرد بۇ لاي دىكتۇرۇ دەرۋىشنىكاران تا مۇي نەخۇشى و نىگەرانىيە ترساكەكەي بدۆزىنەۋە، بەلام بىسۋود بوو. چونكە دەرۋەكە لەنىۋ قىۋلايى پۇجىدا نىشتىۋو، بىگرە چۈۋىۋە بىنى قىۋلايىيەكانى پۇجىشىيەۋە. پىدەچى "سالومنى" ش دىۋاجار ۋى بەباش زانىيىت ۋاز لە گەپرا بەدۋى مۇي نەۋ شىتېيەيدا بېيىنېت، چونكە بە كەشەكردنى نەۋە نەپنى بلىمەتەكە شىسى كەشف دەبوو!

رىلكە لە پىزى نەۋ داهىنەرە گەۋرانىدەدا بىۋو كىسە قىسە بەناۋيانگەكەي خۇي بەسەرياندا دەسەپى:
"پىم سەيرە كەسىك شىتەكان
ئاۋەما بە پۈۋى بېيىنېت، كەچى
پىگايەك بىۋ پىزگارىۋون
شك نەبات!!"

3-دېدار لە گەل قىۋىددا:

دىدارى سىستىيەم و دىۋامىنىشيان كە سالومنى لە

بەمجۆرە، لە کاتێکدا نێپە
تەواری سنوورەکانی ئەقلانیەتی
لە هزری خۆیدا بەزاندو گەیشته
سنوورەکانی دی و تا دواچار
شیت بوو، هەروەها ریلکەش
بایەخی بە سنووری جیاکەرەوهی
نیوان ئەقل و شیتی نەدەدا؛ تەنها
لە پێناوی مەکوڵێنکردنیدا نەبیت،
ئەوا فرۆید لە دیدی "سالومنی" وە؛
پیاویکی ئەقلانیی سەنگین بوو،
ئەویش سەوداسەری پیاویکی
بلیمەتی وەها بوو کە دوای
تەقلایەکی زۆر توانیبووێ دی بە
زریان و تۆلانیەکان بەدات و بگاتە
کەنارەکی دی.

سەرچاوە

نەم بابەتە لە ژمارە 21-ی
گۆلاری (نۆی) وە کراوە بە کوردی.

دالانەکانی ناوێ وە ی خۆی بۆ
پۆشن بۆووە، ئەو گرنیە ی کرایە وە
کە بە درێژایی ژیاانی
پاوەندی دەنا. بەو پێیە
دەروونشیکاری وەکو زانستیکی
ئەقلانیی لێهات بۆ تۆزینە وە لە
هەموو شتە ناو ئەقلانی و
تاریکەکانی ژیاانمان "واتە
نەست". فرۆید توانی خۆی
خۆی تێپەرینیت و بەسەر خۆیدا
زالبیت؛ واتە خۆی خۆی و
ئەزمونی ژیاانی خۆی و گری
دەروونیەکانی خۆی کردە بابەتیک
بۆ لێکۆلینە وە، کە دواچار سوودی
بۆ خەلکانی دی و نەوێکانی
ئایندە هەبوو. "سالومنی" ش بەم
سێلەتە ی سەرسام بوو، بۆیە
بەردەوام وەسفی ئەو میتۆدە ی
فرۆیدی دەکرد کە ئەقلانیەتی
تەوزیف دەکرد بۆ تۆزینە وە ی
هەرچی سەرەپایی و مەیلە
ناو ئەقلانیەکانمانە. سالومنی ئەو
میتۆدە ی ئەو و ناسینی تایبەتی
خۆیشی بۆ نیچە خستە
پراکتیکە وە بۆ شیکردنە وە ی
کە سیتی نیچە؛ تا پەردە لەسەر
لایەنە ناو ئەقلانیەکانی لایەت،
ئەمەش بوو مایە ی نووسینی
کتێبێک لەسەر نیچە.

ژیاانە پەر دیدارەکانیدا لە گەل
بلیمە تاندا بۆی رەخسای لە گەل
دامە زیننەری رێبازی
دەروونشیکاری "سیگموند
فرۆید" دا بوو. بەلام ئەمەیان
دیدارێکی تایبەتی و ئەواو
جیاوازیو لە گەل دیدارەکانی
پیشوویدا کە کاریگەرییان لەسەر
ژیاانی جێهێشت، کاتێ فرۆیدی
ناسی تەمەنی لە پەنجای سال
تێپەرپوو، تەمەنی فرۆیدیش لە
سەر و شەستە وە بوو و کارە
سەرەکیەکانی خۆی لە براری
دەروونشیکاریدا بە ئەنجام
گەیاندبوو، بە کورتسی
پەروەندییەکی کال نەبوو، بەلکو
لەسەر بناغە ی لێکگەشتن و
بەگدی ناسین دامە زراوو، هیچ
"بەرژە وەندییەکی سیکسی" ییش
بەسەریدا زال نەبوو کە زۆر جار
دەبیتە مایە ی تێکدانی پەروەندی
نیوان ژن و پیاو. راستە فرۆیدیش
وەکو نیچە و ریلکە و دامینەرە
گەرەکانی دویا کە سیکسی
"نەخۆش" بوو، بەلام دوای
سەر سەختیەکی زۆر توانیبوو
بەسەر ئەو ئەوێ تەمەنی بوو
بە 42 سالان و لە نا کۆتێکدا منالیو

ئەلبىر كامۇ

رۇمانى "پياۋى يەكەم"

ۋ. لە غەرەبىيەۋە: سەردەم

تەمەن 46 سالى تىبابوۋ بە قورىغانى. رۇمانەكە پاس لە ژياننامەى خودى كامۇيە كاتىك كە بە مىندالى لە جەزائىرى ژۇردەستەى فەرەنسادا بوە. رۇمانەكە كارىكى رەسەتايىيە لە ئاست كامۇى جىهانىدا، ژنەكەى كامۇ نەيەشت راستە وخۇو دواى مردنى كامۇ كىتەكە بلاكىرىتەۋە، چونكە كامۇ دژى ستالىنىيەت بوو، بۇيە روناكېرە چەپرەۋەكانى فەرەنسا خۇشيان لىنى نەدەھات، ژنەكەى لەۋە ترسا كە رەشنووسەكە بەۋ شىۋە سەرەتايىيەۋە زياتر زيان بە ناوۋ ناوبانگى كامۇ بگەيەنيت، بەلام وردە وردە ئەۋ ترسە رەۋىيەۋە،

مەمىشە دوچار لىدەدات "دەيتانى تياكردوۋە.

بە شىك لە رەشنووسى رۇمانى "پياۋى يەكەم" لە نىۋ ئوتومبىلە تىكشكاۋەكەيدا دۆزايەۋە دواى روودانى ئەۋ كارەساتەى كە سالى 1960 روويداۋ ئالبىر كامۇى

كەمەن ئەۋ ئەدىبانەى كە دەيتانىيان لە يەكەم كارى ئەدەبىياندا بەدەستەيتەۋەك چون ئالبىر كامۇ لە رۇمانى "نامۇكە" دا بەدەيتاۋە.

رەنگە چ ئەدىب و رۇمان نووسىكى پىش ئەۋىش نەيتوانىيەت سەرەتايەكى مەند ناۋازەۋ سەرنچراكىش كە لە ئاستى ئەم بېرگە بەرايىيە دا بىت نووسىيەتتى: "ئەمۇ دايكم مرد، رەنگە دوتىن مردىت، بەتەۋاۋى نايزانم" ئەمەيش بە تىكەلكردىنى وجودىيەت بە شىۋاز چركردنەۋە ۋەك چون نووسەر جىمس كايىن لە رۇمانى "پۇسسەتەچى

ئاگادارييهك بۇ نووسه رانى گۆقارى سەردەم

- لەگەل دەقە وەرگىزىراۋەكەدا دەقە ئەسلىيەكەش بىتىرن.
- ھەمور نووسىنىك سەرچاۋە ئەسلىيەكەي لەگەلدا بىت لە ھەر زامانىكەۋە كرايىت.
- رەچاۋى رىزىمان و خالىبەندى بىكەن.
- دەبىي بابەتەكە بەختىكى جوان و لەسەر دىۋىكى كاغەزەكە بنووسىن، دەنا قەرامۇش دەكرى.
- بەپىنى پىنويست وىنە لەگەل بابەتەكەدا ھەبىن.
- ھەر بابەتەكە بىلۋىكرىتەۋە نەكرىتەۋە نادىرتەۋە بە خاۋەنەكەي.
- ئەو بابەتەنەي بىلۋەكرىتەۋە مەرج نىيە دەرىپى راۋىچۈۋى گۆقارىكە بن.
- (سەردەم) پاش بەراۋردو پىياچۈۋەنەۋە بە بابەتەكاندا، لە دەسكارى و دارىشتەۋەياندا ئازادە.

ئاگادارييهك بۇ ۋەرگىرەكان

دەزگاي چاپ و پەخشى سەردەم بەنيازە لە زنجىرە كىتەپ چاپكراۋەكانىدا گىرنگىيەكى تايىبەت بە ۋەرگىرەكانى كىتەپى ھەلبەردە بىدات لە زامانە زىندۋەكانى جىھانەۋە، ھەر بۇ ئەم مەبەستە:

يەكەم: بايەخى تايىبەت بە لىكۋلىنەۋە دەرىن لە بۋارەكانى: فېكر، فەلسەفە، تۈزىنەۋەي ئەدەبىي، دەلى جىھانى ۋەرگىزىراۋ، رەخىنە، زانىستە مەۋىيەكان، مېژۋو، لىكۋلىنەۋە خۇرەلاتناسىيەكان، تۈزىنەۋەي ھۈنەرىي، ئەدەبىي مىنلان، قەمەنگىسازى...دا.

دوۋم: دەبىي دانەيەك لە كىتەپ ئەسلىيەكە لەگەل ۋەرگىزىراۋەكەدا ھەبىن.

سىنەم: دۋاي ئەۋەي بىرىارى چاپكردى دەرىن: نۆۋەي خۇي بۇ چاپ ۋەردەگىرەت و پاش چاپكردىن، بەپىنى قەۋارەۋ لاپەرەكانى كىتەپەكە (جگە لە رىزەيەك لە كىتەپەكە) خەلات بۇ ۋەرگىزىراۋەكەي تەرخان دەكرى.

چۈۋارەم: ھەر دەسئۈۋىنىكى ھاتتو بە خەتىكى جوان نەۋۈسرايىتەۋە ئەو مەرجانەي سەرۋەي تىدا نەبىت، قەرامۇشەكەي.

پىنچەم: مافى لە چاپدانەۋەي چاپكراۋەكانىمان بۇ دەزگاي چاپ و پەخشى سەردەم پارىزىراۋە.

Sardam

Foreign Culture Magazine
No. 11 A.R.S. 1980 Vol. 1

Consultant
Shoko Sakai

Editor-in-Chief
Raoul Segard

Editorial Director
Azed Boukhal

Editorial Staff
Robert Hargreaves
Shawn Ahmed
SHAH SAIEED

As published with
Kadir Moustafa

Sardam Printing & Publishing House